

Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
w Poznaniu

Człowiek w świecie zdrowia, sportu i ekonomii

The human in the world of health,
sport and economics

Redakcja naukowa

Radosław Muszkieta
Walery Żukow
Vlastimila Karaskova
Mariusz Klimczyk
Marek Napierała

Poznań 2012

SERIA
Monografia nr 15/12

RECENZENCI

Prof. zw. dr hab. Mariusz Posłuszny (Polska)

Prof. zw. dr hab. Eugeniusz Prystupa (Ukraina)

Prof. dr hab. Mariusz Zasada (Polska)

WYDAWNICTWO
Ośrodek Rekreacji, Sportu i Edukacji w Poznaniu

DRUKARNIA
Perfekt Gaul i wsp. sp.j.
60-321 Poznań, ul. Świerzawska 1
www.perfektdruk.pl

Copyright by R.Muszkiet, W.Żukow, V.Karaskova, M.Klimczyk, M.Napierała
Poznań, 2012

ISBN - 978-83-62750-04-7

Spis treści:
Content:

Rozdział 1.

Człowiek i zdrowie

Human and health 5

Rodzaje zachowań zdrowotnych a stan zdrowia

Kinds of health behaviour versus a health status

Krystyna Kiczuk, Iwona Czerwińska-Pawluk 6

Poziom satysfakcji pacjenta z opieki pielęgniarskiej w oddziałach zabiegowych

The level of patient satisfaction with nursing care in surgical wards

Lidia Sierpińska 15

Wiedza o chorobie i zachowaniach prozdrowotnych wśród chorych leczonych operacyjnie z powodu dyskopatii lędźwiowo - krzyżowej w oddziale neurochirurgii

Knowledge about the disease and health-related behaviors among patients treated surgically due to discopathy of lumbar sacral spine in department of neurosurgery

Maciej Dzierżanowski 26

Szkolna edukacja zdrowotna

School health education

Marianna Charzyńska-Gula 44

Rozdział 2.

Człowiek i sport

Human and sport 52

Metodyka nauczania za pomocą wybranych ćwiczeń wykorzystywanych w skoku o tyczce na wstępnym specjalistycznym i specjalistycznym etapie szkolenia

Methods of teaching practice with some used in pole vault at the pre specialized and professional training phase

Mariusz Klimczyk, Roman Dakiniewicz 53

Metodyka nauczania skoku o tyczce na etapie ukierunkowanym z zastosowaniem ćwiczeń specjalnych charakterystycznych dla tego etapu

Teaching methods pole vault pre-oriented special exercise using specific to this stage

Mariusz Klimczyk 62

Historia Mistrzostw Europy w piłce nożnej od 1960 do 2008 roku

European Championship UEFA from 1960 to 2008

Dawid Marski, Radosław Muszkieta, Katarzyna Muszkieta, Mariusz Klimczyk 73

Ocena sprawności specjalnej 11 – 14 letnich chłopców uprawiających skok o tyczce

Special performance assessment 11 - 14 year-old boys engaged pole vault

Mariusz Klimczyk 102

Rozdział 3.

Człowiek i ekonomia

Human and economy 110

Formy gospodarowania gruntami publicznymi w Polsce

The forms of public land management in Poland

Marek Pypec 111

<i>Foreign direct investments and economic growth in Poland in the period 2000-2009</i> Piotr Misztal	157
<i>Prosty sposób wyznaczania portfela akcji o minimalnym ryzyku w warunkach dopuszczalnej krótkiej sprzedaży</i> <i>A simple method of determining the equity portfolio minimal risk in acceptable conditions, short selling</i> Zbigniew Śleszyński	171
<i>Syntetyczna ocena poziomu rozwoju przedsiębiorstwa</i> <i>Synthetic assessment of the level of business development</i> Zdzisław Leszczyński	176

Rozdział 1.

Człowiek i zdrowie

Human and health

RODZAJE ZACHOWAŃ ZDROWOTNYCH A STAN ZDROWIA

Kinds of health behaviour versus a health status

Krystyna Kiczuk, Iwona Czerwińska-Pawluk

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

Słowa kluczowe: zdrowie, zachowania zdrowotne.

Streszczenie

Zdrowie należy do pojęć abstrakcyjnych, tj. trudnych do zdefiniowania, o czym świadczy fakt, że istnieje ponad 300 jego definicji i powstają wciąż nowe, gdyż każda z nich nie jest doskonała. W roku 1941 H. Sigerist uznał, że „zdrowie jest stanem nieograniczającym się tylko do braku chorób, jest to coś pozytywnego, to pełne radości i ochoty wypełnianie obowiązków, które życie nakłada na człowieka”.

Propozycja Sigerista stała się podstawą do opracowania definicji zdrowia zawartej w Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia, przyjętej w 1946 roku. W myśl tej definicji zdrowie jest to dobrostan fizyczny, psychiczny, społeczny, a nie tylko brak choroby lub niedomagania (ułomności).

Nasze zdrowie zależne jest od działań, które podejmujemy w codziennym życiu, zachowania te noszą nazwę zachowań zdrowotnych i bezpośrednio lub pośrednio wpływają na zdrowie i samopoczucie. Mają one istotny wpływ na długość i jakość życia jednostki. Zachowań zdrowotnych, podobnie jak wszystkich innych, człowiek uczy się w toku interakcji społecznych poprzez socjalizację.

Key words: health, health behaviour.

Abstract

Health is an abstract notion, i.e. difficult to define. There are more than 300 definitions of health and new ones are being created, as none of them is perfect. In 1941, H. Sigerist suggested that „health is, therefore, not simply the absence of disease: it is something positive, a joyful attitude toward life, and a cheerful acceptance of the responsibilities that life puts on the individual”.

The definition offered by Sigerist became the basis for the definition of health included in the Constitution of the World Health Organization of 1946. According to the WHO definition, “health is a state of complete physical, mental and social well-being, and not merely the absence of diseases and infirmity”.

Our health depends on the kinds of health behaviour undertaken in everyday life. Generally, health-related behaviour includes all activities directly and indirectly affecting health and well-being. Such activities markedly influence the length and quality of life of an individual. Health-related behaviour, like any other form of behaviour, is acquired during social interactions through socialisation.

Zdrowie należy do pojęć abstrakcyjnych, tj. trudnych do zdefiniowania, o czym świadczy fakt, że istnieje ponad 300 jego definicji i powstają wciąż nowe, gdyż każda z nich nie jest doskonała. W roku 1941 H. Sigerist – uznał, *„że zdrowie jest stanem nieograniczającym się tylko do braku chorób, jest to coś pozytywnego, to pełne radości i ochoty wypełnianie obowiązków, które życie nakłada na człowieka”*.

Propozycja Sigerista stała się podstawą do opracowania definicji zdrowia zawartej w Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia, przyjętej w 1946 roku. W myśl tej definicji zdrowie to dobrostan fizyczny, psychiczny, społeczny, a nie tylko brak choroby lub niedomagania (ułomności).

Zdrowie fizyczne najogólniej odnosi się do ciała i biologicznego funkcjonowania organizmu oraz jego poszczególnych narządów czy układów. Zdrowie fizyczne zależy od cech wrodzonych, bagażu genetycznego, systemu immunologicznego, cech biochemicznych, fizjologicznych i anatomicznych człowieka.

W zdrowiu psychicznym wyróżnia się dwa komponenty:

- poznawczy, czyli zdrowie umysłowe, określane jako zdolność do jasnego, spójnego myślenia, uczenia się,
- afektywny, czyli zdrowie emocjonalne, które oznacza zdolność do kontrolowania emocji (lęk, radość, złość, żal) oraz zdolność do radzenia sobie z trudnościami.

Zdrowie społeczne jest to zdolność do utrzymania dobrych relacji interpersonalnych, pełnienie ról społecznych i prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie.

Na zdrowie duży wpływ ma najbliższe środowisko. Pozytywny wpływ środowiska na zdrowie przejawia się w korzystnym wpływie czystego powietrza, wody, bezpiecznej szkoły i zakładu pracy. Natomiast negatywne oddziaływanie środowiska na zdrowie wynika w znacznym stopniu z jego degeneracji, niekorzystnego działania promieniowania jonizującego, hałasu, szkodliwego wpływu substancji chemicznych i czynników biologicznych.

Większość ludzi traktuje zdrowie jako jedną z najważniejszych życiowych wartości, umożliwiających jednostkom realizację życiowych celów i pragnień. Uświadomienie znaczenia istotności zdrowia powinno odbywać się od najmłodszych lat każdego człowieka. Człowiek dokonując korzystnych dla zdrowia wyborów i powstrzymując się od antyzdrowotnych zachowań potęguje zdrowie.

Istnieje wiele prób definiowania zachowań zdrowotnych, zwłaszcza w obrębie medycyny, socjologii medycyny i psychologii. Najogólniej zachowania zdrowotne to wszelkie działania bezpośrednio lub pośrednio wpływające na zdrowie i samopoczucie. Zachowania te mają istotny wpływ na długość i jakość życia człowieka.

Najważniejszym i pierwotnym czynnikiem kształtującym zachowania zdrowotne jest socjalizacja. Zachowań zdrowotnych, podobnie jak wszystkich innych, człowiek uczy się w toku interakcji społecznych. Człowiek uczy się w społeczeństwie poprzez obserwację i naśladowanie, wzmacnianie oraz przez przekaz symboliczny. Zachowania zdrowotne zależą także od czynników podmiotowych. Zalicza się do nich postawy, wierzenia, motywy, wiedzę, wartości i przekonania oraz poczucie koherencji, wsparcie społeczne, zasoby i czynniki biologiczne. Nasze zdrowie zależne jest od działań, które podejmujemy w codziennym życiu. Działania te dzieli się na sprzyjające zdrowiu prozdrowotne (sprzyjające zdrowiu) i antyzdrowotne (szkodliwe dla zdrowia). Zachowania korzystne dla zdrowia mogą promować zdrowie, zapobiegać chorobie i sprzyjać zdrowieniu. Zachowania antyzdrowotne, mogą zdrowie niszczyć i jemu zagrażać, a także utrudniać proces zdrowienia.

Typowe zachowania prozdrowotne to: odpowiednia aktywność fizyczna, higiena osobista i otoczenia, dbanie o zęby, odpowiednio długi sen i wypoczynek, właściwa dieta, zachowania związane z profilaktyką, właściwe relacje z innymi ludźmi, umiejętne radzenie sobie ze stresem. Natomiast zachowania antyzdrowotne prowadzą do osłabienia lub niszczenia zdrowia oraz świadomego wprowadzania się w stan choroby poprzez np. palenie tytoniu, picie alkoholu w nadmiernych ilościach, stosowanie narkotyków. Biorąc pod uwagę związek zachowań ze zdrowiem można je podzielić na:

- działające bezpośrednio - np. nadmierne picie kawy, palenie papierosów może spowodować podwyższenie ciśnienia krwi,
- działające pośrednio - np. nieprawidłowa dieta może spowodować podwyższenie poziomu cholesterolu i w konsekwencji doprowadzić do wystąpienia zmian miażdżycowych.

Zachowania prozdrowotne

Aktywność fizyczna to jeden z najważniejszych czynników wpływających na stan zdrowia każdego człowieka. W zależności od etapu rozwoju osobniczego aktywność fizyczna pełni funkcję bodźca, który modeluje funkcje organizmu, ale także umożliwia rozwój psychiczny i społeczny. W okresie młodszego dzieciństwa oraz młodości odgrywa ona rolę stymulacyjną. W okresie dojrzałości ćwiczenia fizyczne pomagają adaptować organizm do wymogów środowiskowych oraz kompensować skutki przeciążeń fizycznych i psychicznych, głównie dotyczących środowiska pracy. Trening fizyczny jest najlepszym sposobem zapobiegania zmianom inwolucyjnym w okresie starzenia się organizmu. Brak regularnych ćwiczeń fizycznych jest przyczyną wielu chorób między innymi serca, naczyń krwionośnych, niektórych nowotworów, cukrzycy, otyłości, osteoporozy.

Najbardziej popularna recepta zdrowego treningu wyraża się we wzorze 3x 30x 130, co oznacza, że dla zachowania zdrowia niezbędne jest podejmowanie wysiłku fizycznego co najmniej trzy razy tygodniu, przez 30 minut i z takim obciążeniem, by tętno wzrosło do 130 uderzeń na minutę. W wyborze formy treningu zdrowotnego należy uwzględnić indywidualne zainteresowania, umiejętności i możliwości. Zalecane są tu marsze, biegi, jazda na rowerze, pływanie, ćwiczenia izometryczne, ćwiczenia gibkości, taniec, turystyka.

Do czynników kształtujących poziom higieny osobistej należą środowisko społeczne, przede wszystkim rodzina, wychowanie, krąg kulturowy i tradycja. Nieprzestrzeganie higieny osobistej może powodować zaburzenia w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej funkcjonowania człowieka. Brak przestrzegania zasad higieny jest między innymi przyczyną rozprzestrzeniania się wszawicy, świerzbu, grzybicy, ropnego zapalenia skóry, próchnicy zębów, żółtaczk zakaźnej typu A, salmonellozy i innych chorób zakaźnych przewodu pokarmowego, a także chorób pasożytniczych.

Wypoczynek i odpowiednio długi sen warunkuje regenerację sił fizycznych i psychicznych organizmu, a także powoduje uspokojenie, zwiększenie odporności. Dużą rolę w utrzymaniu dobrej kondycji ogólnej organizmu odgrywa relaksacja. Rodzaj relaksacji zależy od wykonywanej pracy i jej intensywności. Przy bardzo ciężkiej pracy fizycznej najważniejszy jest odpoczynek bierny (czytanie książek, słuchanie muzyki, oglądanie telewizji), a przy intensywnej pracy umysłowej, zalecany jest odpoczynek czynny. Do form czynnego wypoczynku należą: sport amatorski, turystyka, praca w ogrodzie, taniec.

Dla odreagowania zmęczenia każdy człowiek potrzebuje snu. Zapotrzebowanie na sen zależy od indywidualnych cech organizmu, przyzwyczajęń, stanu zdrowia, wieku. Dziecko w pierwszym roku życia śpi około 18 godzin, dziecko w wieku szkolnym potrzebuje 10-12

godzin snu, człowiek dorosły 6-8 godzin na dobę. Ważne jest przestrzeganie higieny snu, czyli udawanie się na spoczynek o tej samej porze, zaprzestanie na 2 godziny przed snem spożywania posiłków oraz wzmożonej aktywności fizycznej i umysłowej. W czasie snu należy zadbać o odpowiedni mikroklimat, ciszę, spokój, wygodne ułożenie i bawełnianą odzież.

Sposób odżywiania jest uwarunkowany nawykami żywieniowymi, stopniem zamożności, poziomem wykształcenia jednostki, ceną produktów, reklamą. Pojęcie prawidłowego żywienia obejmuje: jakość produktów spożywczych, liczbę dostarczanych kalorii, zestawienie poszczególnych składników w posiłkach i rozkład dzienny racji pokarmowej.

Prawidłowe żywienie człowieka zdrowego oparte jest na następujących zasadach: w ciągu każdego dnia należy spożywać co najmniej 3 posiłki. Pożywienie powinno składać się z produktów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Warzywa i owoce najlepiej spożywać w postaci surowej lub krótko gotowane. Racjonalna dieta powinna dostarczyć dostosowaną do indywidualnych potrzeb ilość składników budulcowych, energetycznych i regulujących. Każdy z tych składników ma do spełnienia określoną rolę w organizmie. Do składników budulcowych zalicza się białko, wodę i związki mineralne. Węglowodany, tłuszcze i częściowo białko dostarczają organizmowi energii do pracy mięśni i utrzymania właściwej temperatury. Natomiast witaminy, enzymy, mikro- i makroelementy oraz aminokwasy są składowymi enzymów i hormonów regulujących procesy przemiany. Nieprawidłowe żywienie sprzyja rozwojowi wielu chorób, zwłaszcza miażdżycy tętnic, nadwagi, otyłości, cukrzycy insulinozależnej, a także niektórych nowotworów, głównie żołądka, jelita grubego, macicy, sutka.

Celem profilaktyki jest podjęcie szybkich i skutecznych działań przywracających zdrowie, zahamowanie postępu lub powikłań już istniejącej choroby. Działania profilaktyczne można podzielić na profilaktykę wczesną i profilaktykę właściwą. Profilaktyka wczesna odnosi się do osób zdrowych, są to działania promujące zdrowie, mające na celu utrwalenie wzorca zdrowego stylu życia. W profilaktyce właściwej wyróżnia się trzy fazy:

- Faza I (profilaktyka pierwotna) - prowadzona w odniesieniu do osób narażonych na czynniki ryzyka. Ma ona na celu zmniejszenie częstości występowania nowych zachorowań lub innego rodzaju odchyłeń od dobrego stanu zdrowia. Jest to zapobieganie chorobie przez kontrolowanie czynników ryzyka i ich redukcji. Profilaktyka w tej fazie dotyczy: odżywiania, sprawności fizycznej, stanu emocjonalnego i jest związana z właściwą organizacją pracy, nauki, radzeniem sobie

ze zmęczeniem i stresem, ale jest to także bezpieczne środowisko (postępowanie z odpadami komunalnymi i przemysłowymi), propagowanie szczepień ochronnych.

- Faza II (profilaktyka wtórna) - prowadzona jest w odniesieniu do osób chorych. Ma na celu zapobieganie konsekwencjom choroby przez jej wczesne wykrycie i leczenie w taki sposób, aby skrócić czas trwania choroby lub zwolnić jej przebieg oraz zapobiegać powikłaniom. Profilaktyka wtórna obejmuje między innymi badania mammograficzne, badania wykrywające obturacyjną chorobę płuc, program wczesnego wykrywania raka szyjki macicy, program wykrywania chorób jelita grubego.
- Faza III – działania ukierunkowane na ludzi chorych, które mają na celu zahamowanie postępu choroby, ograniczenie powikłań i trwałych następstw choroby, inwalidztwa, zminimalizowanie cierpienia spowodowanego zaburzeniami zdrowotnymi i pomoc w przystosowaniu się do nowych warunków życia. Są to np. działania na rzecz zapobiegania występowaniu stopy cukrzycowej, propagowanie zachowań ograniczających ryzyko wystąpienia ponownego udaru.

Zachowania zdrowotne związane z profilaktyką realizowane są poprzez regularne wizyty kontrolne u lekarza pierwszego kontaktu i stomatologa oraz prowadzenie samokontroli zdrowia, np. poprzez pomiar ciśnienia tętniczego krwi, stężenia cholesterolu, pomiar glikemii, samobadanie piersi u kobiet, a także przestrzeganie otrzymanych zaleceń.

Dla zachowania zdrowia ważna jest umiejętność radzenia sobie ze stresem. Termin stres do nauk przyrodniczych wprowadził Hans Seyle. Termin ten został zaczerpnięty z fizyki, gdzie oznacza różnego typu napięcia, nacisk lub siły działające na system. Seyle uważał, że „*ważne jest nie to, co się zdarza, ale jak to odbierasz*”. Nie zdarzenia, ale ich interpretacja powoduje reakcję emocjonalną. Nadmierny stres i zaburzenia emocjonalne są wynikiem czysto subiektywnej interpretacji zdarzeń. Należy podkreślić, że większość reakcji stresowych jest wynikiem braku umiejętności radzenia sobie z sytuacjami trudnymi (najczęściej w konsekwencji systematycznego unikania) oraz nieumiejętności odróżnienia spraw ważnych od mniej ważnych. Strategia radzenia sobie to poznawcze i behawioralne wysiłki, jakie jednostka podejmuje w konkretnej konfrontacji stresowej. W literaturze można spotkać następujące style radzenia sobie ze stresem: styl skoncentrowany na zadaniu, styl skoncentrowany na emocjach, styl skoncentrowany na unikaniu. Osoba, która reprezentuje styl skoncentrowany na zadaniu, w sytuacjach stresowych ma tendencję do podejmowania wysiłków zmierzających do rozwiązania problemu przez poznawcze przekształcenie lub próby zmiany sytuacji. Główny nacisk kładzie na planowe rozwiązanie problemu. Styl

radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach jest charakterystyczny dla ludzi, którzy w sytuacjach stresowych wykazują tendencję do koncentrowania się na sobie, na własnych przeżyciach emocjonalnych, takich jak: złość, poczucie winy i napięcie. Osoba ta wykazuje również skłonność do myślenia życzeniowego i uciekania w świat fantazji. Działania takie mają na celu zmniejszenie napięcia emocjonalnego, związanego z sytuacją stresową. Czasami mogą powiększać poczucie stresu, spowodować wzrost napięcia albo przygnębienie. Styl radzenia sobie skoncentrowany na unikaniu może przybierać dwie formy – angażowania się w czynności zastępcze (oglądanie telewizji, objadanie się, myślenie o sprawach przyjemnych, sen) albo poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Osoba w sytuacjach stresowych ma skłonność do wystrzegania się myślenia, przeżywania i doświadczania tych sytuacji.

Procesy radzenia sobie ze stresem dnia codziennego i w pracy zawodowej różnicują ludzi i decydują ostatecznie o rezultacie, czyli o ich dobrym samopoczuciu fizycznym, psychicznym oraz ogólnej satysfakcji z życia.

Procesy radzenia sobie ze stresem przebiegają poprzez elastyczne i dynamiczne dopasowywanie do konkretnej sytuacji, systemu przekonań i nastawień. Mają na celu poszukiwanie znaczenia i sensu wydarzeń zagrażających, zdobycie poczucia kontroli i odzyskanie poczucia wartości. Procesy zmagania się powinny pozwolić obniżyć napięcie, zapewnić homeostazę fizjologiczną ustroju i zapewnić osobowe źródła sensu życia oraz przeciwdziałać reakcjom psychosomatycznym, związanych głównie z układem trawiennym i krążenia.

W procesie radzenia sobie ze stresem bardzo ważne znaczenie ma wsparcie społeczne. Działa ono na człowieka znajdującą się w sytuacji stresu łagodząco i ochronnie. Negatywne reakcje będące wynikiem stresu skutecznie można zmniejszyć poprzez: rozmowę z osobą, w której towarzystwie czujemy się dobrze, opuszczenie miejsca konfliktu, dystansowanie się od przyczyny stresu, wykonanie ćwiczeń relaksacyjnych, które ułatwiają rozluźnienie mięśni i odzyskanie równowagi psychicznej.

Podstawowym sposobem ochrony przed stresem zawodowym jest dobra organizacja pracy. Ważne jest właściwe rozplanowanie zajęć w celu wyeliminowania pośpiechu, który jest najczęstszym źródłem stresu. Ochronę przed stresem stanowi aktywny wypoczynek, realizacja pozazawodowych zainteresowań, przeznaczenie wystarczającej ilości czasu na sen czy odpowiednio wcześniejsze wychodzenie z domu, aby w spokoju pokonać drogę do pracy.

Do biologicznych wskaźników doświadczanego stresu zalicza się między innymi: przyspieszenie akcji serca i oddechów, wzrost ciśnienia tętniczego krwi, czy wzmożone

napięcie mięśniowe. W sferze psychologicznej stres może przejawiać się poczuciem zniechęcenia, zmęczenia, apatii, lęku, depresją. Odległymi konsekwencjami stresu są schorzenia psychosomatyczne, takie jak: nadciśnienie tętnicze, choroba niedokrwienna serca, choroba wrzodowa żołądka, migrena i alergie.

Zachowania antyzdrowotne

Szkodliwe następstwa nadmiernego spożywania alkoholu występują w rozmaitych dziedzinach życia człowieka i mogą dotyczyć rodziny, pracy. Oprócz skutków społecznych picie alkoholu powoduje uszkodzenie narządów wewnętrznych człowieka, takich jak: mózg, wątroba, serce, przewód pokarmowy. Pod wpływem alkoholu w mózgu dochodzi uszkodzenia naczyń krwionośnych, co może doprowadzić do wylewów i niszczenia komórek nerwowych w korze mózgowej, przyczyniają się do obniżenia sprawności umysłowej i zaburzeń psychicznych. Wątroba jest kolejnym narządem, w którym alkohol czyni znaczne uszkodzenia, prowadząc do jej marskości. W obrębie układu krążenia u osób nadużywających alkoholu stwierdza się: arytmie, nadciśnienie, niewydolność krążenia, uszkodzenie mięśnia sercowego. Picie alkoholu doprowadza do nieżytyłów w przełyku, owrzodzeń żołądka i dwunastnicy, a także stanów zapalnych trzustki. Oprócz tego może wystąpić niedożywienie, deficyt witamin, obniżenie potencji męskiej, bezpłodność czy uszkodzenie płodu. Alkohol zaburza funkcjonowanie sfery duchowej człowieka. Duchowość określa w głównej mierze postawę wobec samego siebie oraz wobec świata, osób i rzeczy.

Dym tytoniowy stanowi aerozol, w którym powietrze jest ośrodkiem rozpraszającym dla cząstek będących produktem niecałkowitego spalania lub destylacji składników dymu. Dym tytoniowy zawiera około 4000 związków chemicznych, z których 40 ma udowodnione działanie rakotwórcze dla ludzi. Najbardziej szkodliwa jest nikotyna, odpowiadająca za powstanie uzależnienia oraz tlenek węgla, substancje kancerogenne i drażniące. Dym tytoniowy jest głęboko inhalowany, a wiele jego związków chemicznych dostaje się do krwi i powoduje powstanie licznych nowotworów złośliwych płuc, przełyku, krtani, gardła, pęcherza moczowego, nerki. Palenie tytoniu zwiększa ryzyko zachorowania na przewlekłą zapalną chorobę płuc, rozstrzenie oskrzeli, astmę oskrzelową, oraz nasila proces miażdżycowy, zwiększa zapadalność na chorobę wieńcową, udar mózgu, nadciśnienie tętnicze, chorobę Buergera.

Zażywanie narkotyków prowadzi do uzależnienia psychicznego i fizycznego. Uzależnienie psychiczne jest to trudna do przezwyciężenia chęć zażycia narkotyku w celu osiągnięcia poprawy samopoczucia, usunięcia dyskomfortu, rozdrażnienia czy napięcia.

Zależność fizyczna powstaje w wyniku włączenia zażywanej substancji w metabolizm organizmu. O istnieniu uzależnienia fizycznego świadczą objawy abstynencji, które pojawiają się w sytuacji zaprzestania brania używanej dotychczas substancji. Osoby uzależnione narażone są na szereg chorób, głównie są to schorzenia wątroby, nerek, serca i układu krążenia oraz zakażenia weneryczne, AIDS. Jednostki te często nie realizują ról społecznych, mają zmienny nastrój, zaburzenia koncentracji uwagi, lęki i nie dożywają na ogół 30 roku życia.

Wnioski

Zachowania zdrowotne człowieka dotyczą różnych zachowań związanych ze sferą zdrowia i wywołują pozytywne lub negatywne skutki zdrowotne w toku jego życia. Zachowania pozytywne sprzyjają zdrowiu, zwiększają jego potencjał, chronią przed zagrożeniami i służą jego przywracaniu. Zachowania negatywne stwarzają ryzyko dla zdrowia i powodują bezpośrednie lub odległe szkody zdrowotne. Mogą one przenikać codzienne życie, pracę, naukę, zabawę, czyli główne formy aktywności. Zachowania zdrowotne mają istotny wpływ na długość i jakość życia.

Piśmiennictwo

1. Andruszkiewicz A., Banaszekiewicz M. [red.]. *Promocja zdrowia dla studentów studiów licencjackich kierunku pielęgniarstwo i położnictwo*. Tom I. Teoretyczne podstawy promocji zdrowia. Wyd. Czelej, Lublin, 2008.
2. Andruszkiewicz A., Banaszekiewicz M. [red.]. *Promocja zdrowia dla studentów studiów licencjackich kierunku pielęgniarstwo i położnictwo*. Tom II. Promocja zdrowia w praktyce pielęgniarstwa i położnej. Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa, 2010.
3. Brzeziński J.M., Cierpiakowska L. [red.]. *Zdrowie i choroba. Problemy terapii, diagnozy i praktyki*. Wyd. GWP, Gdańsk, 2008.
4. Heszen-Niejodek I., Ratajczyk Z. [red.]. *Człowiek w sytuacji stresu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2000.
5. Heszen I., Sęk H. *Psychologia zdrowia*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 2007.
6. Karski J.B. *Praktyka i teoria promocji zdrowia*. Wyd. CeDeWu, Warszawa, 2008.
7. Kulik T.B., Latański M. [red.]. *Zdrowie publiczne*. Wyd. Czelej, Lublin, 2002.
8. Świdorska M. [red.]. *Styl życia i zachowania prozdrowotne- wybrane konteksty*. Wyd. Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź, 2011.
9. Woynarowska B. *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 2008.

POZIOM SATYSFAKCJI PACJENTA Z OPIEKI PIELĘGNIARSKIEJ W ODDZIAŁACH ZABIEGOWYCH

The level of patient satisfaction with nursing care in surgical wards

Lidia Sierpińska

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

Wstęp

Prawa rynkowego systemu opieki zdrowotnej w Polsce wymuszają od kierowniczej kadry doskonalenia zarządzania zakładami, aby utrzymały się i rozwijały w warunkach konkurencji. Poza doskonaleniem zarządzania istotne jest podnoszenie jakości świadczeń medycznych, aby klient, czyli pacjent wraz z płatnikiem byli zainteresowani ofertą świadczeń. Wysoki poziom jakości świadczonych usług w oddziałach szpitalnych ma przełożenie na zdrowie i życie pacjenta, zapobiega błędom jatrogennym, pomyłkom, z którymi wiążą się zbędne koszty szpitala. Wobec powyższego dla menedżerów szpitali cenne są informacje zwrotne od pacjentów o poziomie ich zadowolenia w czasie całodobowej opieki. Poziom satysfakcji pacjentów będzie zawsze sprawą indywidualną i subiektywną [1].

Na satysfakcję pacjenta składa się wiele kryteriów. To nie tylko opieka lekarska, pielęgniarska, badania diagnostyczne, ale w dużej mierze warunki hotelowe, wyżywienie rzutują na odczucia chorego w trakcie hospitalizacji. Wskazane jest określenie kryteriów, którymi posługują się pacjenci przy formułowaniu swoich oczekiwań. Są one niezbędne do weryfikacji wyników badań oraz do stawiania wymagań pracownikom medycznym.

Monitorowanie jakości usług należy rozpatrywać w kategoriach oceny obiektywnej udzielanych świadczeń przy pomocy wystandaryzowanych narzędzi z kryteriami oceny poziomu opieki oraz w kategoriach oceny subiektywnej, czyli badań poziomu satysfakcji pacjentów posługując się narzędziem zawierającym kryteria oceny zadowolenia pacjenta podczas hospitalizacji, np. przy pomocy kwestionariusza ankiety [2, 3].

Prowadzenie badań poziomu satysfakcji pacjentów dostarcza kierowniczej kadrze zakładów opieki zdrowotnej wiedzy, jak pacjent postrzega otrzymaną usługę oraz czy jest zadowolony z warunków pobytu w szpitalu podczas hospitalizacji. Zdarza się, że świadczeniodawca uważa, że usługa jest świadczona na wysokim poziomie, a pacjent postrzega odwrotnie [4, 5].

Zakłady opieki zdrowotnej chcąc spełnić oczekiwania swoich odbiorców usług coraz częściej wdrażają system zarządzania jakością, który wiąże się ze spełnieniem wymagań PN-EN ISO 9001:2009. Jednym z nich jest systematyczna ocena poziomu satysfakcji pacjentów (klientów) korzystających z usług w danym zakładzie opieki zdrowotnej przy pomocy różnych technik i narzędzi [6].

Cel pracy

Zaprezentowanie wyników badań poziomu satysfakcji pacjentów z opieki pielęgniarskiej w oddziałach zabiegowych jako determinantu optymalizacji procesu zarządzania jakością świadczeń pielęgniarskich.

Material i metody

Badania poziomu satysfakcji pacjentów przeprowadzono w pierwszym półroczu 2010 r. wśród 112 pacjentów leczonych w 3 oddziałach zabiegowych (chirurgicznym, urologicznym, ortopedycznym) w 1 Szpitalu Wojskowym z Przychodnią SP ZOZ w Lublinie. W badaniu posłużono się metodą sondażu diagnostycznego. Techniką badawczą był autorski anonimowy kwestionariusz ankiety ze skalą ocen (1 – bardzo źle, 2 – źle, 3 – w normie, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze), który w dużym stopniu odzwierciedlał preferencje pacjentów leczonych w oddziałach zabiegowych. Kwestionariusz uwzględniał VII grup kryteriów (I. Przyjęcie do szpitala; II. Sale chorych w oddziale; III. Opieka pielęgniarska; IV. Żywnienie chorych; V. Opieka lekarska; VI. Diagnostyka; VII. Odwiedziny; VIII. Inne uwagi – dotyczące świadczenia usług na terenie szpitala lub propozycje zmian w organizacji pracy na terenie szpitala).

Dobór pacjentów do badań był losowy. Chorzy, którzy wyrazili zgodę na udział w badaniach otrzymywali anonimowe kwestionariusze ankiet na izbie przyjęć, tuż po przyjęciu do szpitala na oddział zabiegowy, aby mogli ukierunkować swoją obserwację.

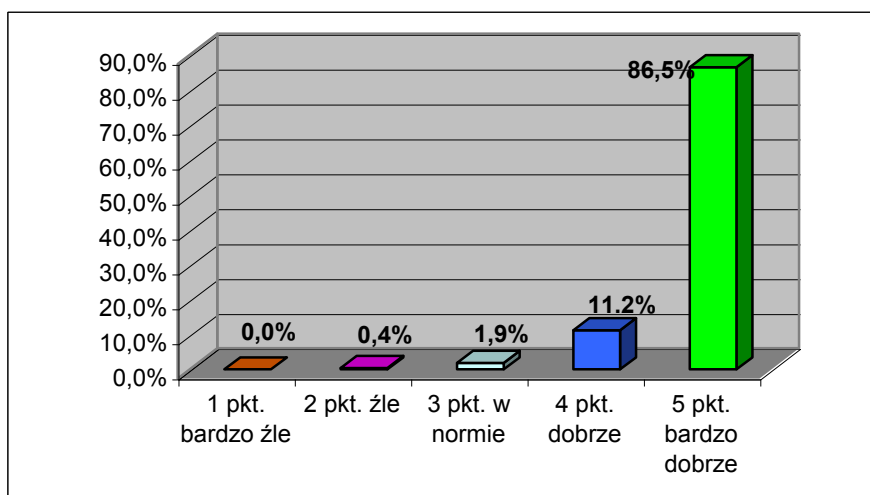
Wyniki badań

W analizie materiału badawczego uwzględniono wyłącznie III grupę kryteriów głównych, pod nazwą: Opieka pielęgniarska, która uwzględniała kryteria szczegółowe:

1. Życzliwość pielęgniarek.
2. Szybkość reagowania na dzwonki, na wezwanie.
3. Reakcja na prośby chorego.

4. Wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarstkich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków.
5. Pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby.
6. Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby.
7. Sprawowanie opieki nad chorymi w porach dnia: rano, po południu, w nocy.

Rozpatrując kryterium „życzliwość pielęgniarek” pacjenci ocenili, że pielęgniarki są życzliwe na wysokim poziomie – ocen bardzo dobrych (5 pkt.) – było 86,5%, dobrych (4 pkt.) – było 11,2%, w normie (3 pkt.) – 1,9%. Nieliczna grupa badanych oceniała, że pielęgniarki są mało życzliwe – jest źle (2 pkt.) – oceniło 0,4% badanych. Opinii bardzo złych (1 pkt.) – nie było (p. ryc. 1).

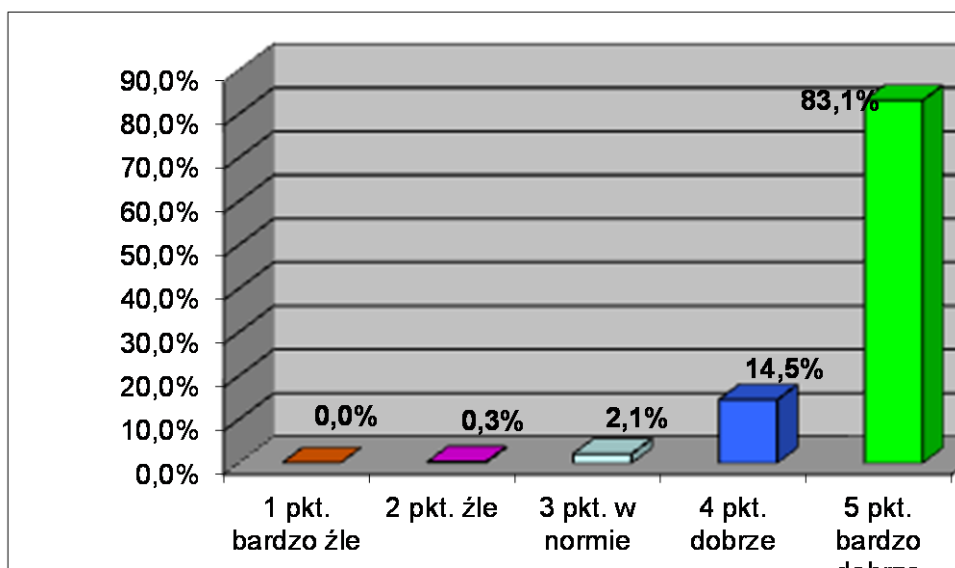

Ryc. 1. Życzliwość pielęgniarek

Jako uzasadnienie ocen bardzo dobrych i dobrych chorzy podali: pielęgniarki bardzo miłe i sympatyczne, są uśmiechnięte, wyrozumiałe, serdeczne, bardzo uprzejme, bardzo życzliwe, wysoka kultura osobista pielęgniarek, uprzejmość i opieka pielęgniarstka przerosła moje oczekiwanie, uprzejme traktowanie, miłe podejście, w żadnym szpitalu nie spotkałem się z taką uprzejmością. Zaś uzasadnieniem niskiej oceny były opinie, że pielęgniarki się śpieszą, czasami widać ich zmęczenie, obrazić pielęgniarki na zachowanie wobec chorego.

Jeśli chodzi o kryterium „szybkość reagowania na dzwonki, na wezwanie” również dominowały oceny bardzo dobre (5 pkt.) – 83,1%, a następnie były oceny dobre (4 pkt.) – 14,5% i w normie (3 pkt.) – 2,1%. Niski odsetek chorych uważał, że pielęgniarki za słabo

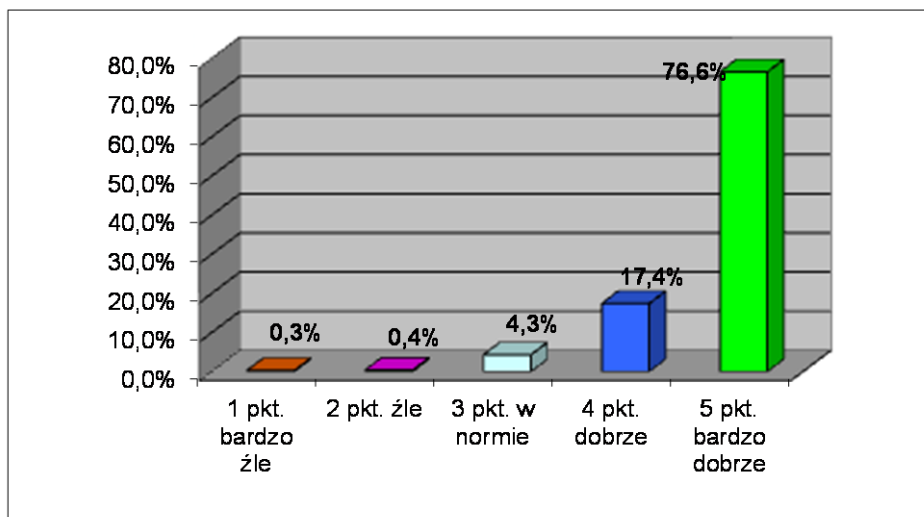
reagowały na dzwonki – było źle (2 pkt.) – zadaniem 0,3% respondentów. Opinii bardzo złych (1 pkt.) – nie było (p. ryc. 2).

Ryc. 2. Szybkość reagowania na dzwonki, na wezwanie

Oto argumenty wysokich ocen: pielęgniarki starają się za wszelką cenę szybko ulżyć choremu w bólu, szybko reagują na dzwonki, bardzo interesują się chorym, szybko reagują na dzwonki i w ten sposób zapewniają choremu bardzo duże poczucie bezpieczeństwa. Uzasadnieniem niskiej oceny była tylko jedna opinia - za słaba reakcja na dzwonki chorego.

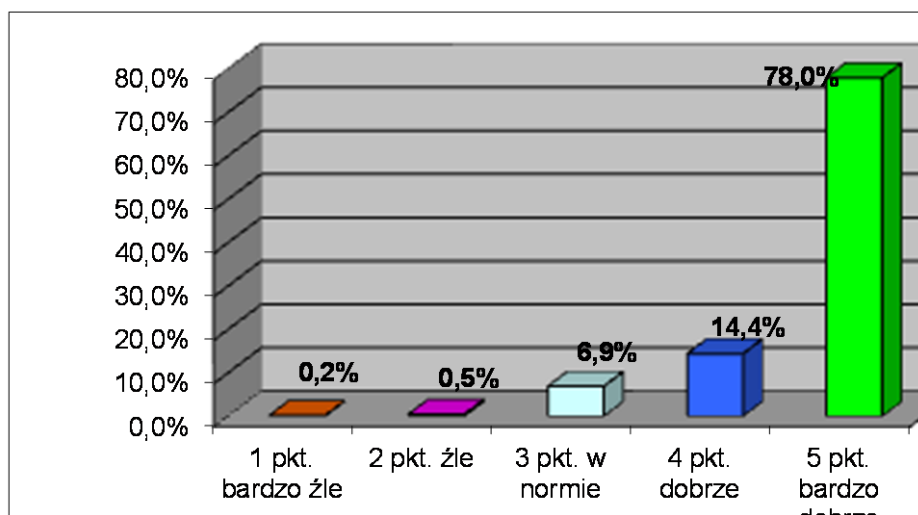
Zaś „reakcje na prośby chorego” pacjenci ocenili następująco. Ocen bardzo dobrych (5 pkt.) – było zdaniem 77,6% badanych, a następnie ocen dobrych (4 pkt.) – było w opinii 17,4% respondentów, w normie (3 pkt.) – 4,3%. Wśród badanych niewielu chorych uważało, że pielęgniarki za słabo reagowały na prośby – było źle (2 pkt.) – zadaniem 0,4% respondentów, a bardzo źle (1 pkt.) – zdaniem 0,3% badanych (p. ryc. 3).

Ryc. 3. Reakcje na prośby chorego

Oto uzasadnienie wysokich ocen: reakcja pielęgniarek na prośby chorego była natychmiastowa, bardzo szybko pomagają choremu, gdy o coś się je poprosi, na sali pooperacyjnej reagują na każdą prośbę, szybko reagują na dolegliwości chorego, w żaden sposób nie dano mi odczuć, że moje problemy są lekceważone, duże zainteresowanie problemami chorego, bardzo szybko reagują na prośby chorego. Jeśli chodzi o niskie oceny jeden chory podał uzasadnienie oceny na 1 pkt. – głośne komentowanie próśb chorego.

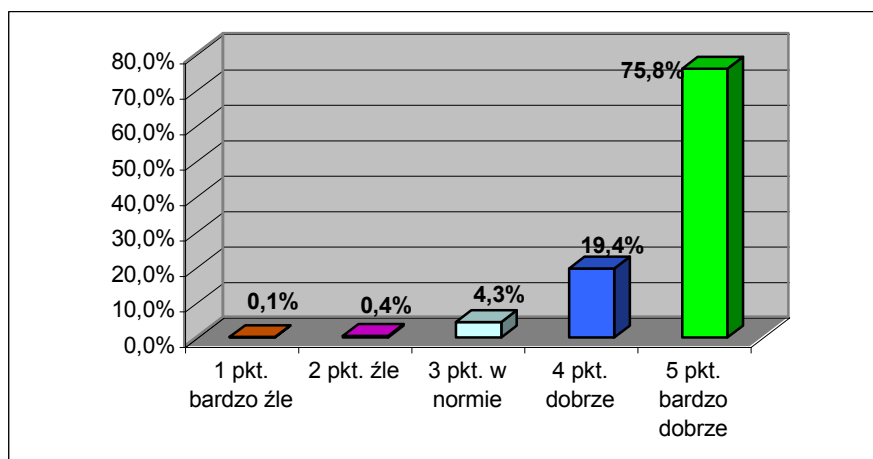
W analizie kryterium „wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarstkich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków” otrzymano następujące wyniki. Udzielanie informacji na bardzo dobrym poziomie (5 pkt.) oceniło – 78,0% badanych chorych, na dobrym (4 pkt.) – 14,4% badanych, a przekazywanie informacji w normie (3 pkt.) – oceniło 6,9% respondentów. Niektórzy chorzy uważali, że pielęgniarki za mało przekazywały niezbędne informacje – było źle (2 pkt.) – zdaniem 0,5% badanych i bardzo źle (1 pkt.) – w opinii 0,2% badanych chorych (p. ryc. 4).

Ryc. 4. Wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarstkich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków

W uzasadnieniu ocen bardzo dobrych i dobrych pacjenci podawali, że pielęgniarki wykazują duże zaangażowanie w udzielaniu informacji i wskazówek, pielęgniarki bardzo dobrze informują o planowanych zabiegach pielęgniarstkich, bardzo profesjonalne, kompetentne przy udzielaniu informacji, informacje udzielane zawsze na zadawane pytania, udzielają wszelkich informacji o sposobie przyjmowania leków, udzielają wszelkich niezbędnych wyjaśnień, informacji, chętnie odpowiadają na pytania odnośnie zachowania się po zabiegu. Wśród opinii krytycznych, jako uzasadnienie niskich ocen (2 pkt. i 1 pkt.), pojawiały się zadania, że: za mało informacji o zabiegach pielęgniarstkich, za mało informacji o samopoczuciu chorego po zabiegu, za mało informacji o podawanych lekach, planowanych działaniach.

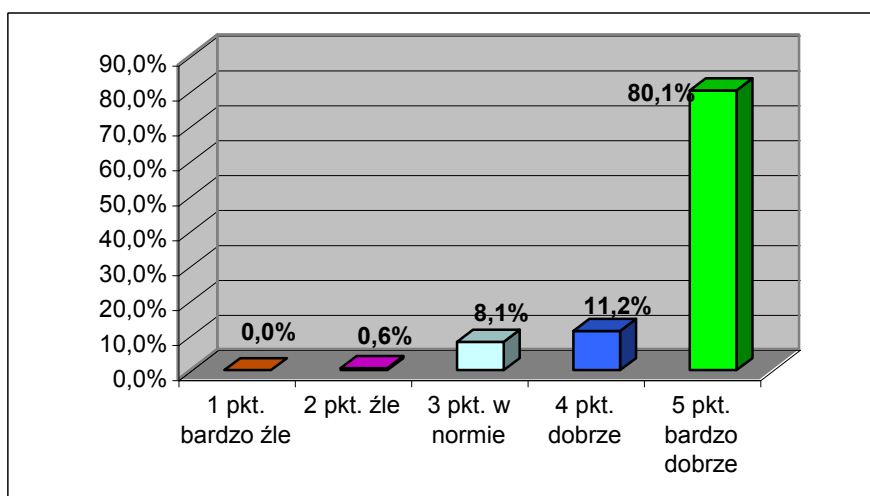
W analizie kryterium „pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby” otrzymano następujące wyniki. Ocen bardzo dobrych (5 pkt.) przyznało – 75,8% badanych chorych, dobrych (4 pkt.) – 19,4%, a w normie (3 pkt.) – 4,3% respondentów. Niektórzy chorzy byli zdania, że pielęgniarki okazywały za mało pomocy przy toalecie – było źle (2 pkt.) – zdaniem 0,4% badanych i bardzo źle (1 pkt.) – w opinii 0,1% badanych chorych (p. ryc. 5).

Ryc. 5. Pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby

Oto uzasadnienie wysokich ocen: duże zaangażowanie przy utrzymaniu higieny ciała chorego, delikatność przy wykonywaniu zabiegów higienicznych, bardzo sprawnie wykonują zabiegi higieniczne u osób starszych, dbają o zapewnienie intymności przy toalecie ciała, taka opieka powinna być w każdym szpitalu, podziwiam cały personel pielęgniarski za wysokie poczucie obowiązku i solidną pracę w utrzymaniu higieny ciała. Na uzasadnienie niskiej oceny (2 pkt.) była tylko jedna krytyczna opinia – za mało pomocy przy toalecie.

W odniesieniu do kryterium „pomoc przy karmieniu w razie potrzeby” również dominowały wysokie oceny. Za bardzo dobrą oceną (5 pkt.) opowiedziało się – 80,1% badanych chorych, dobrą (4 pkt.) – 11,2%, a w normie (3 pkt.) – 8,1% respondentów. Niewielu chorych było zdania, że pielęgniarki za mało okazywały pomocy przy karmieniu – było źle (2 pkt.) – zdaniem 0,6% badanych. Opinii bardzo złych (1 pkt.) – nie było (p. ryc. 6).

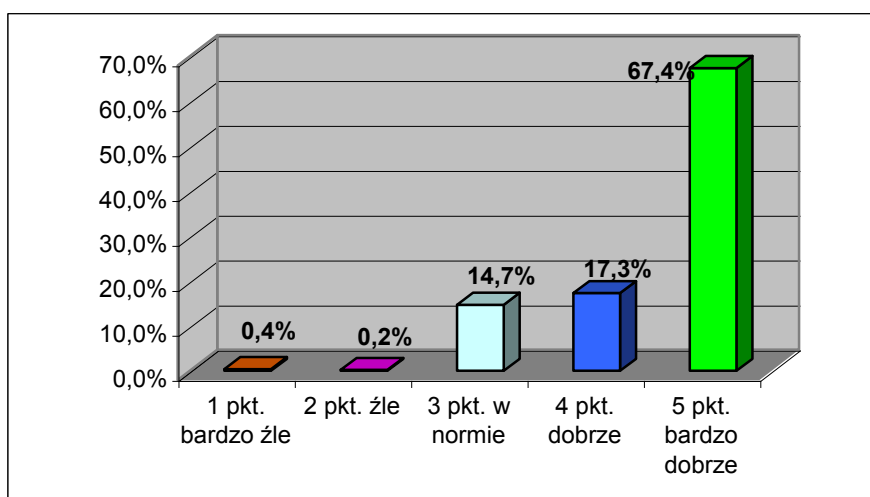

Ryc. 6. Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby

Jako argumenty wysokich ocen, chorzy podali: w razie potrzeby udzielono pomoc przy karmieniu, dieta przestrzegana, kto potrzebuje, ma udzieloną pomoc przy karmieniu, miła, kulturalna obsługa w czasie podawania posiłków, posiłki ciepłe, podane na czas.

Na niską ocenę udzielania pomocy przy karmieniu w razie potrzeby złożyły się opinie chorych: za chłodne drugie danie, za mało pomocy przy karmieniu, za mało informacji o zalecanej diecie, co po operacji jest ważne.

W analizie materiału badawczego uwzględniono również kryterium „sprawowanie opieki nad chorymi w porach dnia: rano, po południu, w nocy”. Opiekę na bardzo dobrym poziomie na każdym dyżurze (5 pkt.) oceniło – 67,4% badanych chorych, na dobrym (4 pkt.) – 17,3%, a w normie (3 pkt.) – 14,7% respondentów. Dalsza analiza otrzymanych wyników badań wskazuje, że niektórzy chorzy ocenili bardzo źle opiekę w porze nocnej (1 pkt.) – 0,4% respondentów, a nieliczna grupa chorych była zdania, że pielęgniarki na dziennym dyżurze świadczą za słabo opiekę – było źle (2 pkt.) – w opinii 0,2% badanych (p. ryc. 7).

Ryc. 7. Sprawowanie opieki nad chorymi w porach dnia: rano, po południu, w nocy

Na wysoką ocenę sprawowanej opieki przez pielęgniarki na każdym dyżurze, złożyły się poniższe opinie pacjentów: opieka na bardzo dobrym poziomie bez względu na porę dnia, pielęgniarki zasługują na wyróżnienie i wysoką ocenę za wykonywaną pracę, opieka kompetentna na każdym dyżurze, życzliwość, uprzejmość, pomoc w dzień i w nocy, bardzo dobra opieka zasługuje na uznanie, profesjonalna opieka, pomagają pacjentowi o każdej porze dnia i nocy.

Oto uzasadnienie bardzo niskiej oceny (1 pkt.) opieki w nocy: po 22⁰⁰ nie jest przestrzegana cisza w nocy, w nocy głośne zachowanie się pacjentów, za słaba jest opieka w nocy, za mało czasu poświęcają dla chorego, widać na dyżurze nocnym zmęczenie pielęgniarek, za mało zainteresowania jak sobie radzę po operacji, słaba opieka w nocy. Na uzasadnienie niskiej oceny (2 pkt.), pod kątem opieki dziennej, chorzy podali: pielęgniarki ciągle są zajęte, biegają, młody personel za słabo jest wychowywany w duchu opieki nad chorym, głośne komunikowanie się pielęgniarek w godzinach rannych i wieczornych.

Omówienie wyników badań

Wyniki badań potwierdzają, że satysfakcja pacjentów z opieki pielęgniarskiej w oddziałach zabiegowych była wysoka. Najwięcej ocen bardzo dobrych chorzy przypisali kryterium „Życzliwość pielęgniarek” (86,5%), a w dalszej kolejności na bardzo dobrze ocenili „Szybkość reagowania na dzwonki, na wezwanie” (83,1%), „Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby” (80,1%), „Wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarskich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków” (78,0%), „Reakcje na prośby chorego” (77,6%), „Sprawowanie opieki nad chorymi w porach dnia: rano, po południu, w nocy” (77,4%) oraz „Pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby” (75,8%).

Z badań własnych wynika, że pacjenci najczęściej ocen dobrych wystawili przy kryterium „Pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby” (19,4%), a następnie oceniając „Reakcje na prośby chorego” (17,4%), i podobnie „Sprawowanie opieki nad chorymi w porach dnia: rano, po południu, w nocy” (17,3%).

Zdaniem chorych opieka w pielęgniarska w normie (na 3 pkt.) głównie była wskazywana w zakresie kryterium „Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby” (8,1%) i „Wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarskich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków” (6,9%).

W opinii nielicznych badanych opieka pielęgniarska na złym poziomie (2 pkt.) była wskazywana w kryterium „Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby” (0,6%), a potem „Wyjaśnienia i informacje udzielane chorym, np. o planowanych zabiegach pielęgniarskich, sposobie zachowania się chorego po zabiegu, sposobie przyjmowania leków” (0,5%) i na jednym poziomie „Życzliwość pielęgniarek”, „Reakcje na prośby chorego”, „Pomoc przy utrzymaniu czystości i higieny ciała w razie potrzeby” – po 0,4%. W dalszej kolejności chorzy wskazali „Szybkość reagowania na dzwonki, na wezwanie” (0,3%) i „Sprawowanie opieki nad chorymi w... porze dziennej” (0,2%).

W prezentowanym materiale badawczym były również pojedyncze bardzo niskie oceny poziomu satysfakcji pacjentów z opieki pielęgniarskiej. Najczęściej bardzo źle (1 pkt.) chorzy oceniali „Sprawowanie opieki nad chorymi w... nocy” (0,4%), a w dalszej kolejności „Reakcje na prośby chorego” (0,3%) i „Pomoc przy karmieniu w razie potrzeby” (0,1%).

Wyniki badań odnośnie satysfakcji pacjentów z opieki pielęgniarskiej prowadzone w 14 szpitalach w Ontario w Kanadzie są miarodajne. Odnoszą się do satysfakcji z jakości opieki otrzymywanej podczas hospitalizacji, między innymi w oddziałach zabiegowych. Wskazują na kierunki doskonalenia jakości opieki świadczonej w szpitalu. Dostarczają cennych wniosków do działań w relacjach pacjent – a pielęgniarka, pomagają w ustalaniu priorytetów w dziedzinie zarządzania jakością opieki pielęgniarskiej w szpitalu [7].

Podobnie powyższe otrzymane wyniki badań wskazują, że dla pacjentów ważne są sprawy związane z opieką pielęgniarską w szerokim zakresie. Otrzymane wyniki mogą być podstawą do opracowywania procedur, standardów zawodowych w celu podnoszenia poziomu świadczonej opieki pielęgniarskiej a także poprawy wizerunku szpitala i umacniania jego pozycji na rynku usług medycznych.

Wnioski

1. Poziom satysfakcji pacjentów z opieki pielęgniarskiej w oddziałach zabiegowych jest na wysokim poziomie.
2. Mimo, że badanie poziomu satysfakcji pacjentów jest subiektywną oceną jakości świadczonych usług należy je systematycznie monitorować, gdyż ukierunkowują działania kadry zarządzającej oddziału na potrzeby pacjenta.
3. Dla podsystemu pielęgniarstwa konieczne jest rozpoznawanie satysfakcji pacjenta z leczenia szpitalnego, gdyż pielęgniarka pełni istotną rolę w zapewnieniu kompleksowej opieki nad chorym. Troska o jakość opieki pielęgniarskiej jest jednym z zasadniczych warunków powodzenia leczenia, poprawy stanu bio–psycho–społecznego pacjenta oraz świadczy o dobrym zarządzaniu zakładem opieki zdrowotnej.

Piśmiennictwo

1. Sierpińska L. *Badanie poziomu satysfakcji pacjentów*. Magazyn Pielęgniarki i Położnej. 11, 2008, s.6–7.
2. Blenkiron P, Hammil C.A. *What determines patients` satisfaction with their mental health care and quality of life?* Postgraduate Medical Journal. 79 (932), 2003, s.337–340.

3. Coulter A. *Can patients assess the quality of health care?* British Medical Journal. 333, 2006, s.1–2.
4. Parasuraman A, Zeithaml V.A, Berry L.L. *A conceptual model of service quality and its implications for the future research.* Journal of Marketing. 49, 1985, s.41–50.
5. Rudawska I. *Satysfakcja pacjenta czy postrzegana jakość usługi zdrowotnej? O sposobach oceny relacji pacjent – usługodawca.* Zeszyty Naukowe Ochrony Zdrowia. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie.1, 2005, s.101–106.
6. Sierpińska L. *Badanie poziomu satysfakcji pacjentów jako miernik funkcjonowania systemu zarządzania jakością w zakładzie opieki zdrowotnej.* Materiały z VIII Konferencji Naukowo – Technicznej „Problematyka normalizacji, jakości i kodyfikacji w aspekcie integracji z NATO i UE”, Zakopane, 2008, s.341–348.
7. Laschinger H.S., Hall L.M., Pedersen C., Almost J. *A psychometric analysis of the patient satisfaction with nursing care quality questionnaire: an actionable approach to measuring patient satisfaction.* Journal of Nursing Care Quality. 20 (3), 2005, s.220–230.

**WIEDZA O CHOROBIE I ZACHOWANIACH PROZDROWOTNYCH
WŚRÓD CHORYCH LECZONYCH OPERACYJNIE
Z POWODU DYSKOPATII LĘDŹWIOWO - KRZYŻOWEJ
W ODDZIALE NEUROCHIRURGII**

**Knowledge about the disease and health-related behaviors among patients
treated surgically due to discopathy of lumbar sacral spine
in department of neurosurgery**

Maciej Dzierżanowski

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

Słowa kluczowe: dyskopatia lędźwiowa, zachowania prozdrowotne, wiedza

Streszczenie

Praca przedstawia badania dotyczące stopnia uświadomienia pacjentów na temat samej choroby i życia po leczeniu operacyjnym dyskopatii lędźwiowo – krzyżowej.

Badania objęły 20 pacjentów operowanych w Katedrze I Klinice Neurochirurgii i Neurotraumatologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Collegium Medicum im. Ludwika Rydgiera w Bydgoszczy.

Dane w piśmiennictwie sugerują, że istotnym czynnikiem powodującym zagrożenie dyskopatią jest pozycja siedząca. W pracy, podróży, w domu czy nawet podczas odpoczynku, świadomi bądź nie, pacjenci narażają się za każdym razem, przyjmując tą pozycję. Każdego dnia kręgosłup narażany jest na znaczą liczbę sytuacji przeciążających go. Już w toku ewolucji wraz z przyjęciem przez człowieka postawy pionowej, zaczęły się kłopoty z krążkiem międzykręgowym. XXI wiek potęguje to zjawisko, ponieważ z człowieka „wyprostowanego” powstaje człowieka „siedzący”. Już do wczesnych lat młodości zaczyna się przyzwyczajanie do pozycji siedzącej trwające do wieku późnego. Ogólny spadek aktywności fizycznej prowadzi do spadku zużycia energii a nagromadzona energia to wzrost masy ciała, który negatywnie wpływa na stabilizację mięśniową, obniżając ją. To wszystko wespół z niskim stopniem świadomości o samej chorobie i braku informacji na temat profilaktyki, prowadzi nieuchronnie do pogorszenia funkcjonowania kręgosłupa, a w konsekwencji do dyskopatii lędźwiowo – krzyżowej. Uwarunkowania ewolucyjne, niewłaściwy tryb życia, ograniczona wiedza na temat samej choroby sprawiają, że pacjenci nie zdają sobie sprawy na jakie konsekwencje narażają własne zdrowie, a w szczególności, własny kręgosłup.

Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że po wykonanej operacji, leczeniu zachowawczym, stosowaniu farmakologii i profilaktyce pooperacyjnej pacjenci odczuwają istotną poprawę stanu swojego zdrowia.

Key words: lumbar intervertebral discs, health related behavior, knowledge.

Summary

The paper presents a study on the degree of patient awareness about the disease itself and of life after surgical treatment of lumbar slipped disc - the Cross. The study included 20 patients operated on in the Department and Department of Neurosurgery and Neurotraumatology Nicolaus Copernicus University College of Medicine them. Louis Rydgiera in Bydgoszcz.

The data in the literature suggest that an important factor in the risk of discopathy a sitting position. In this work, traveling, at home or even while resting, conscious or not, patients run the risk every time accepting this position. Every day, your spine is exposed to a significant number of situations it. Already in the course of evolution with the adoption of upright posture of man, began to trouble with the intervertebral disc. This intensifies the twenty-first century phenomenon, because of man "upright" created man "sitting". Already the early years of our youth start getting used to sitting position lasting up to old age. The overall decline in physical activity leads to a decrease in energy consumption and accumulated energy is the increase in body weight, which negatively affects the stabilization of the muscle, reducing it. It's all together with a low degree of awareness about the disease and the lack of information on prevention, leads inevitably to a deterioration of the functioning of the spine, and consequently the lumbar slipped disc - the Cross. Evolutionary considerations, improper lifestyle, limited knowledge about the disease make the patients do not realize the consequences of putting their own health, in particular, its own backbone.

The results allow to conclude that the operation performed, conservative treatment, the use of pharmacology and prevention of postoperative patients experience significant improvement in the state of his health.

Wstęp

Współczesna cywilizacja XXI wieku, wymaga od nas wysokiego tempa życia, za którym często nie jesteśmy w stanie nadążyć. Przy każdej próbie dorównania mu przychodzi nam płacić wysoką cenę, której nie można odnieść do żadnej kwoty pieniężnej. Częściej odbija się ona na nas w postaci urazu, choroby ogólnie mówiąc na naszym zdrowiu. Ważnym elementem, który odczuwa każdą taką zmianę w naszym organizmie jest kręgosłup. To swego rodzaju miernik generowania się wszelkiego rodzaju zaburzeń, takich jak: nawarstwienia się problemów, stresu, szybkiego stylu życia, chorób, urazów itp., który wychwytuje każdorazowo tego typu dolegliwości.

Zazwyczaj nie zdajemy sobie sprawy z codziennych obciążeń jakie nakładamy na nasz własny układ ruchu, a w szczególności na kręgosłup. Jest on centralną częścią naszego szkieletu, umożliwia nam poruszanie, ochronę rdzenia kręgowego, utrzymuje wyprostowaną

postawę naszego ciała, spełnia rolę amortyzatora, a ciągle narażamy go na niebezpieczeństwa. Wszystko to nieuchronnie prowadzi do powstania zespołów bólowych kręgosłupa, w szczególności dolnego jego odcinka – lędźwiowo-krzyżowego. Bóle tej okolicy stanowią trzecią chorobę w kolejności występowania przyczyn obniżenia aktywności życiowej (u osób młodszych niż 55 lat), zaraz po chorobie wieńcowej i chorobie reumatycznej. W ubiegłym wieku procent populacji ludzkiej, której dotyczyła ta dolegliwość szacowało się w granicach 60 – 80%, w wieku od 20 – 50. Jedną z najczęstszych przyczyn bólów kręgosłupa odcinka lędźwiowo-krzyżowego jest dyskopatia. Zazwyczaj w tego typu schorzeniach jest stosowane leczenie zachowawcze, które rzadko, ale nie zawsze pozwala na uzyskanie zadowalających efektów. U 1-10% pacjentów, pomimo leczenia zachowawczego, stosuje się zabiegi operacyjne. Kwalifikację do tego typu leczenia zostało przyjęte przez amerykańskie towarzystwo neurochirurgów i ortopedów na podstawie następujących wskazań:

1. Nieskuteczne długotrwałe leczenie zachowawcze,
2. Biologiczne zmiany w badaniu neuroobrazowym – CT, MRI (ucisk struktur kanału kręgowego, cechy niestabilności),
3. Lokalizacja bólu korzeniowego zgodna z oczekiwaną na podstawie badania radiologicznego,
4. Zaburzenia czucia,
5. Osłabienie siły mięśniowej,
6. Osłabienie odruchów ścięgnistych.

Dolegliwość ta jest istotna ze względu na swoją rozległość, towarzyszący jej ból, niemożność wykonywania pracy lub obowiązków dnia codziennego. Dlatego wiedza wyniesiona tak jak i przed i po operacji pozwala na normalne funkcjonowanie i uczy zachowań mających na celu pomóc w procesie powrotu do zdrowia, budując równocześnie nową świadomość tych pacjentów o samej chorobie i stanowiska wobec niej po zabiegu, jakie zajmują pacjenci [26, 31, 33].

Cel pracy

Badania przeprowadzono w celu:

- ocena posiadanej przez pacjentów wiedzy na temat jednostki chorobowej,
- ocena skuteczności zabiegów fizjoterapeutycznych na stan pacjentów przed i po operacji,

- ocena wpływu leczenia operacyjnego na stosunek zażywania leków przeciwbólowych przed i po operacji,
- ocena efektu leczenia operacyjnego pacjentów w udanym powrocie do wykonywanego zawodu/stanowiska,
- zbadanie związku między wybranymi czynnikami przedoperacyjnymi a wynikami leczenia dyskopatii odcinka lędźwiowo–krzyżowego.

Material i metodyka badań

Do badań wybrano losowo 20 chorych osób leczonych operacyjnie z powodu dyskopatii odcinka lędźwiowo–krzyżowego w Katedrze i Klinice Neurochirurgii i Neurotraumatologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu Collegium Medicum im. Ludwika Rydgiera w Bydgoszczy. Badania prowadzone w okresie od stycznia do maja 2005 roku. Informacje o pacjentach uzyskano przy pomocy ankiety.

Formularz ankiety składa się części ogólnej i szczegółowej, która to podzielona jest na dwie części; dotyczącą okresu przed operacją i dotyczącą okresu po operacji. W części dotyczącej okresu przed leczeniem operacyjnym szczególną uwagę zwrócono prowadzoną rehabilitację, jej skuteczność, a także ogół czynności codziennych, które mogły mieć wpływ na chorobę. Pytano pacjentów o przyczyny pojawienia się choroby, o występowanie ograniczenia aktywności społecznej i zawodowej, dolegliwości bólowe oraz rehabilitację.

Druga część dotyczyła okresu po operacji i obejmowała także dane z zakresu rehabilitacji (rodzaju i skuteczności), oraz stosowania aktywności ruchowej i powrotu do aktywności społecznej i zawodowej. Ważne elementy, które brano pod uwagę to: ograniczenie funkcji społecznej i zawodowej, dolegliwości bólowe oraz stosowanie środków przeciwbólowych i rehabilitacji. Pytano także pacjentów, czy otrzymali porady dotyczące stylu życia i ograniczeń związanych z przebytą operacją.

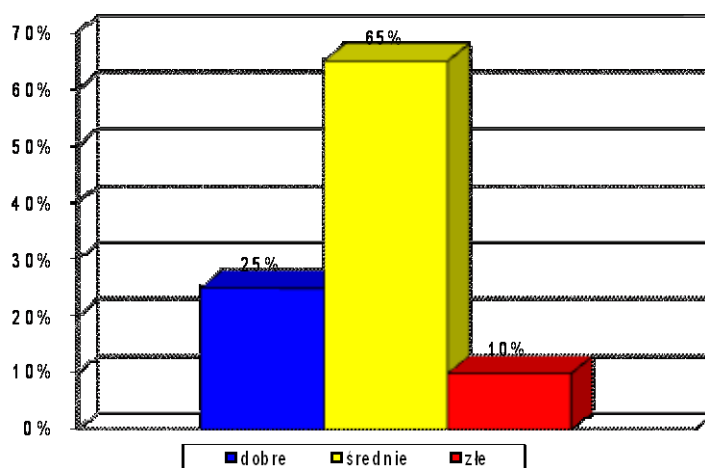
Grupę badawczą stanowiło 20 osób po przebytej operacji dyskopatii odcinka lędźwiowo–krzyżowego. Wszystkie badane osoby były pełnoletnie i wyraziły zgodę na udział w badaniu. Przedmiotem prowadzenia badania był kwestionariusz ankiety składający się z 42 pytań. Badanie było anonimowe, udział osób w badaniu był dobrowolny.

Wyniki

Analiza poszczególnych punktów ankiety w tabelach i odpowiadających im wykresów.

Tabela I. Warunki materialne

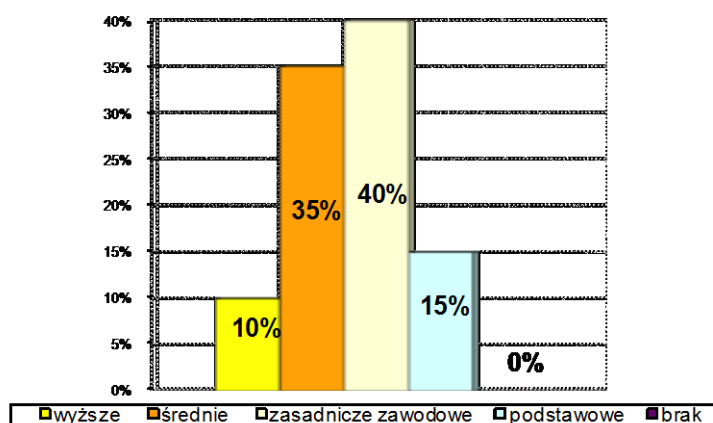
WARUNKI MATERIALNE	DOBRE	ŚREDNIE	ZŁE
N BADANYCH	5	13	2
%	25	65	10

Wykres 1. Warunki materialne

Tabela II. Wykształcenie badanych

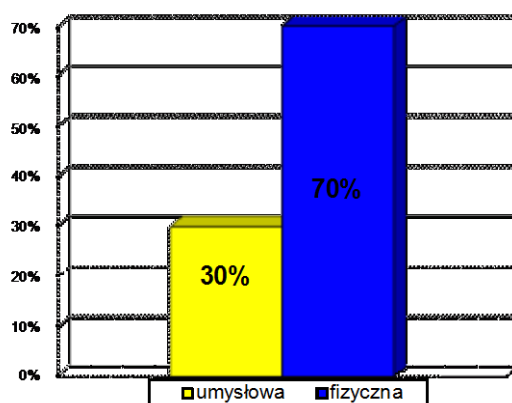
WYKSZTAŁCENIE	WYŻSZE	ŚREDNIE	ZASADNICZE ZAWODOWE	PODSTAWOWE	BRAK
N BADANYCH	2	7	8	3	0
%	10	35	40	15	0

Wykres 2. Wykształcenie badanych

Tabela III. Rodzaj wykonywanej pracy do czasu operacji

RODZAJ WYKONYWANEJ PRACY	UMYSŁOWA	FIZYCZNA
N BADANYCH	6	14
%	30	70

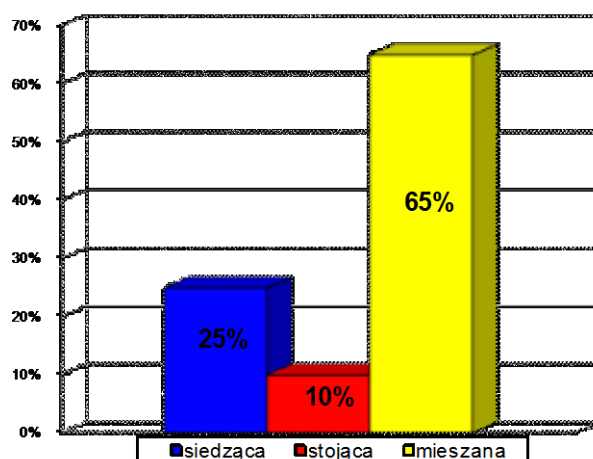

Wykres 3. Rodzaj wykonywanej pracy do czasu operacji

Wyniki wskazują, że na chorobę dyskową zapadają pacjenci u których warunki materialne, wykształcenie i wykonywana praca zawodowa w największym procencie oscyluje w obszarach średnich warunków materialnych (65%) połączonych ze średnim wykształceniem (35%) i zasadniczym zawodowym (40%) oraz wykonywaniem fizycznej pracy zawodowej (70%).

Tabela VI. Najczęstsza pozycja podczas dnia w pracy i domu

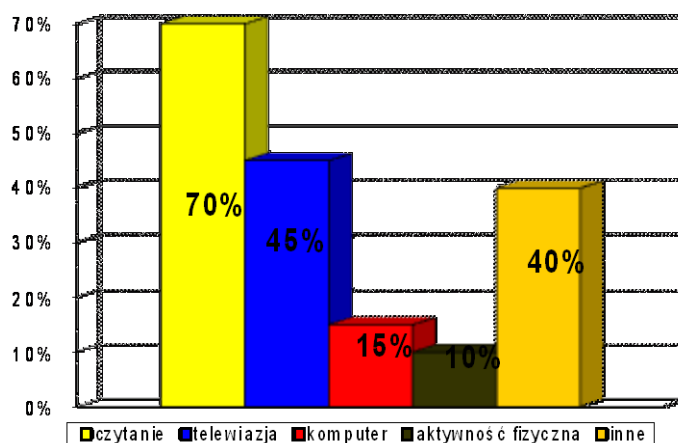
RODZAJ POZYCJI	SIEDZĄCA	STOJĄCA	MIESZANA
N BADANYCH	5	2	13
%	25	10	65

Wykres 4. Najczęstsza pozycja podczas dnia w pracy i domu

Tabela V. Sposób spędzania czasu wolnego

SPOSÓB SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO	CZYTANIE KSIĄŻKI/PRASY	OGLĄDANIE TELEWIZJI	SPĘDZANIE CZASU PRZY KOMPILERZE	AKTYWNIENIE UPRAWIANIE SPORTU	INNE
N BADANYCH	14	9	3	2	8
%	70	45	15	10	40

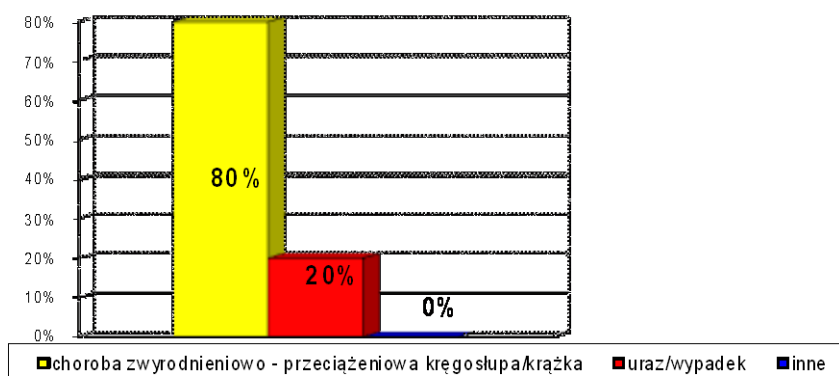
Wykres 5. Sposób spędzania czasu wolnego

Dominującą pozycją przyjmowaną podczas dnia była pozycja mieszana, deklarowało ją 65% badanych, 25% spędzała większość czasu siedząc, a 10% badanych wyraziło pozycję stojącą jako pozycję która dominowała podczas trwania doby. Spędzanie czasu wolnego na czytaniu książki zadeklarowało 70% badanych, 45% spędza ten czas oglądając programy telewizyjne, 15% badanych pracuje przy komputerze, a 10% przeznaczają czas na aktywność

fizyczną. Wyniki dobitnie wskazują na ogromną zależność pomiędzy brakiem aktywności ruchowej badanych a, dolegliwościami ze strony odcinka L-S kręgosłupa.

Tabela VI. Przyczyna wypadnięcia krążka międzykręgowego

PRZYCZYNA WYPADNIĘCIA KRAŻKA	CHOROBA ZWYRODNIENIOWA KRAŻKA/KRĘGOSŁIPA	URAZ, WYPADEK	INNE
N BADANYCH	16	4	0
%	80	20	0

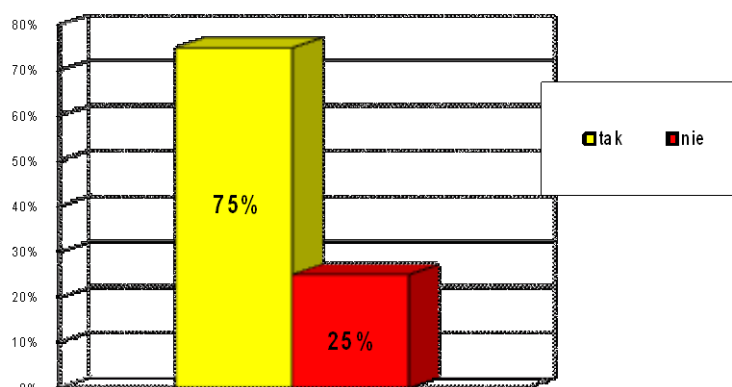

Wykres 6. Przyczyna wypadnięcia krążka międzykręgowego

Aż 80% badanych podało jako przyczynę choroby zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa i krążka międzykręgowego.

Tabela VII. Pacjenci czynni zawodowo do czasu zabiegu

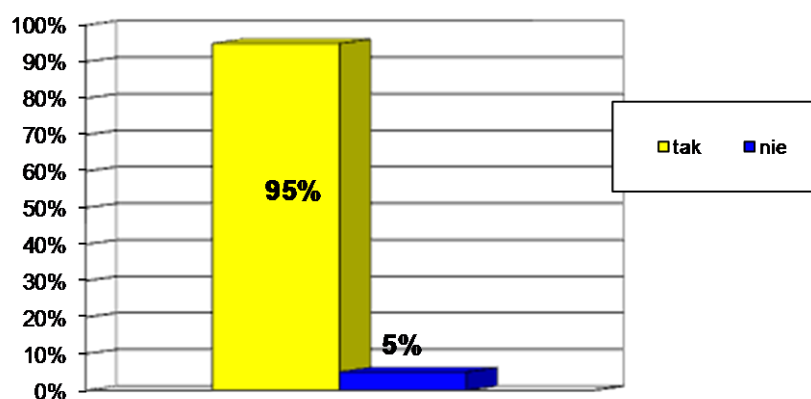
CZYNNI ZAWODOWO	TAK	NIE
N BADANYCH	15	5
%	75	25

Wykres 7. Pacjenci czynni zawodowo do czasu zabiegu

Tabela VIII. Procent i liczba pacjentów stosujących środki przeciwbólowe przed operacją

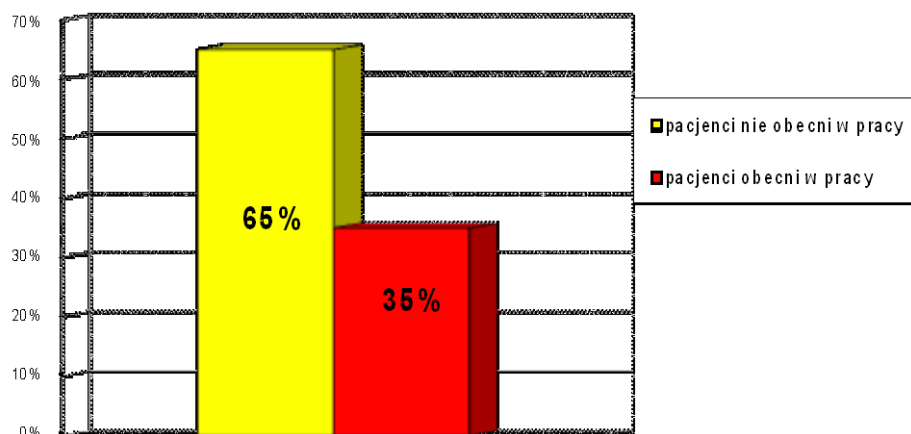
STOSOWANIE ŚRODKÓW PRZECIWBÓLOWYCH	TAK	NIE
N BADANYCH	19	1
%	95	5

Wykres 8. Procent pacjentów stosujących środki przeciwbólowe przed operacją

Tabela IX. Procent i liczba pacjentów nieobecnych w pracy z powodu dyskopatii

OBECNOŚĆ PACJENTÓW W PRACY	NIEOBECNI	OBECNI
N BADANYCH	13	7
%	65	35

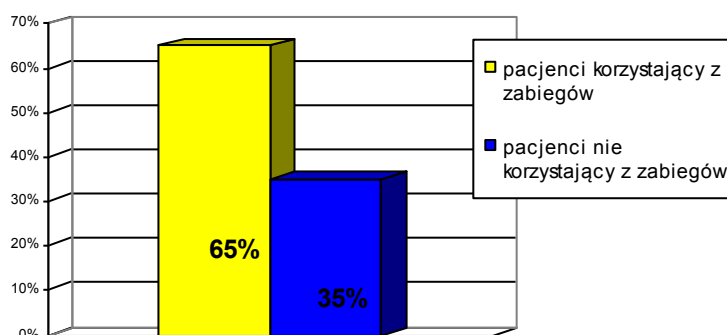

Wykres 9. Procent pacjentów nieobecnych w pracy z powodu dyskopatii

Wśród badanych większość (75%) była aktywna zawodowo, aż 65% badanych była nieobecna w pracy z powodu choroby dyskowej. Większość pacjentów (95%) przyjmowała środki przeciwbólowe.

Tabela X. Liczba i procent pacjentów korzystających z zabiegów fizjoterapeutycznych przed zabiegiem operacyjnym

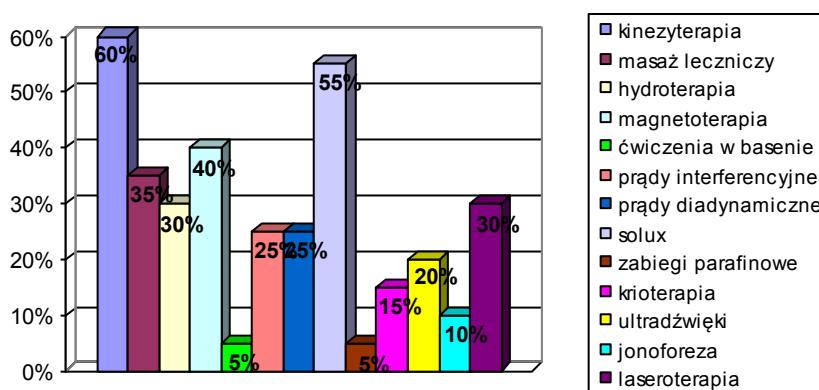
	OSOBY KORZYSTAJĄCE	OSOBY NIE KORZYSTAJĄCE
N BADANYCH	13	7
%	65	35

Wykres 10. Procent pacjentów korzystających z zabiegów fizjoterapeutycznych przed zabiegiem operacyjnym

Tabela 11. Liczba i procent pacjentów korzystających z poszczególnych zabiegów fizjoterapeutycznych przed operacją

ZABIEG	LICZBA	PROCENT
KINEZYTERAPIA	12	60
MASAŻ KLASYCZNY	7	35
HYDROTERAPIA	6	30
MAGNETOTERAPIA	8	40
ĆWICZENIA W BASENIE	1	5
PRĄDY INTERFERENCYJNE	5	25
PRĄDY DIADYNAMICZNE	5	25
SOLUX	11	55
PARAFINOWE	1	5
KRIOTERAPIA	3	15
ULTRADŹWIĘKI	4	20
JONOFOREZA	2	10
LASEROTERAPIA	6	30

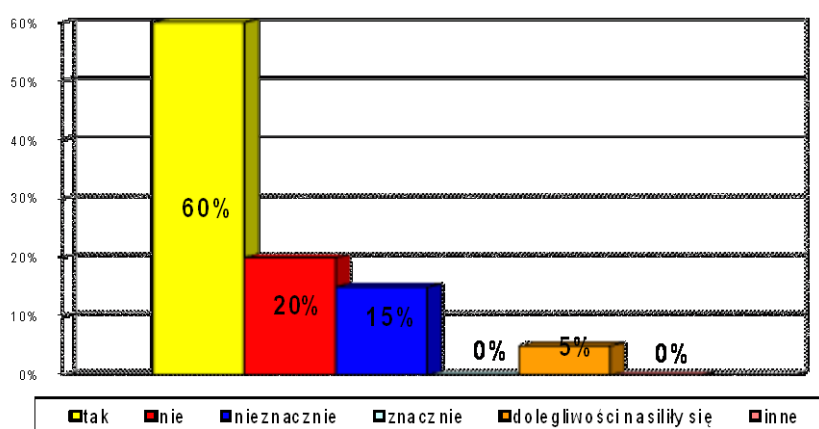
Wykres 11. Procent pacjentów korzystających z poszczególnych zabiegów fizjoterapeutycznych przed operacją

Przed zabiegiem operacyjnym 65% pacjentów korzystało z zabiegów fizjoterapeutycznych. Najczęściej pacjenci byli poddawani zabiegom kinezyterapii (60%) i naświetlaniom promieniami IR (55%).

Część szczegółowa pooperacyjna

Tabela XII. Liczba i procent pacjentów u których zabieg operacyjny miał wpływ na zmianę dolegliwości bólowych

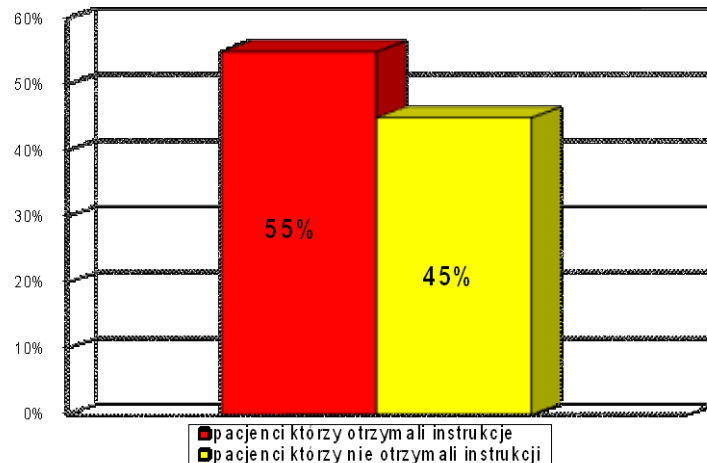
	TAK	NIE	NIEZNACZNIE	ZNACZNIE	DOLEGLIWOŚCI NASILIŁY SIĘ	INNE
N BADANYCH	12	4	3	0	1	0
%	60	20	15	0	5	0

Wykres 12. Liczba i procent pacjentów u których zabieg operacyjny miał wpływ na zmianę dolegliwości bólowych

Tabela XIII. Liczba i procent pacjentów którzy otrzymali praktyczne rady od rehabilitanta na oddziale szpitalnym

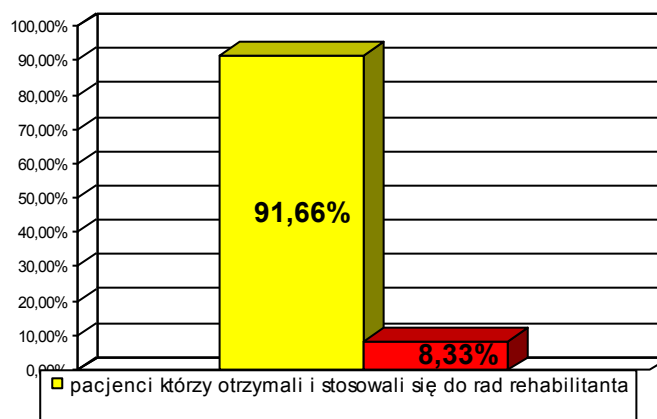
OTRZYMANE INSTRUKCJE	TAK	NIE
N BADANYCH	11	9
%	55	45

Wykres 13. Liczba i procent pacjentów; którzy otrzymali praktyczne rady od rehabilitanta na oddziale szpitalnym

Tabela XIV. Liczba i procent pacjentów; stosujących się do rad rehabilitanta otrzymanych w szpitalu

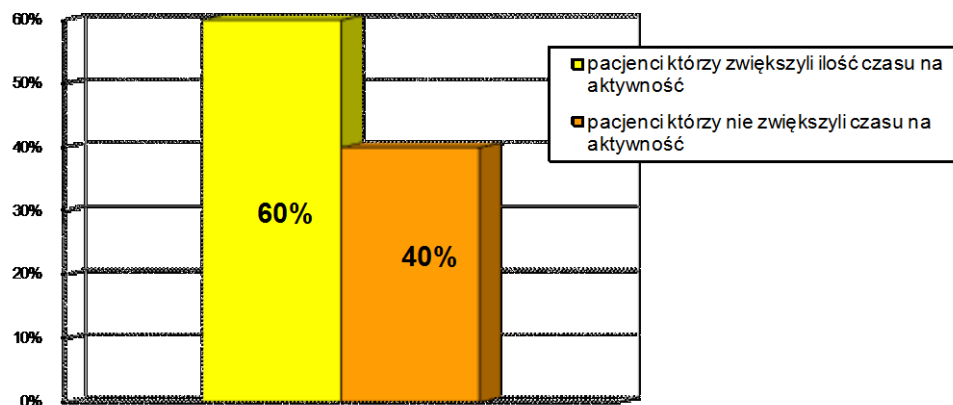
	TAK	NIE
N BADANYCH	11	1
%	91,6	8,3

Wykres 14. Procent pacjentów stosujących się do rad rehabilitanta

Tabela XV. Liczba i procent pacjentów; którzy zwiększyli ilość czasu przeznaczoną na aktywność fizyczną

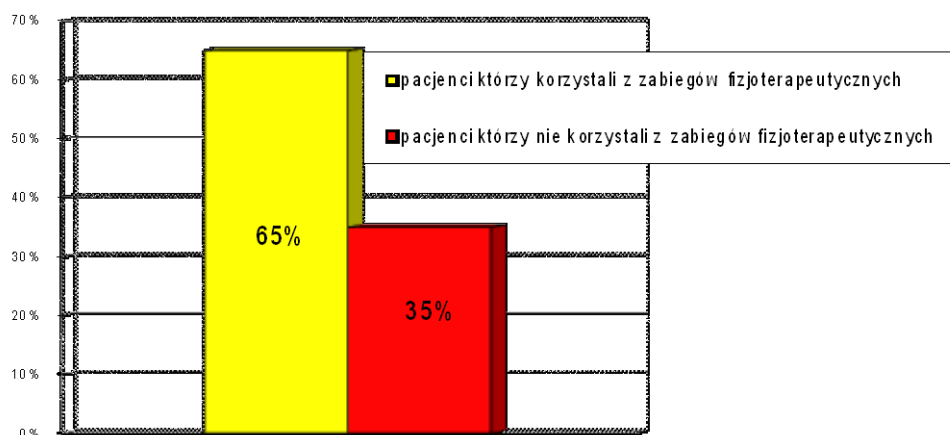
	TAK	NIE
N BADANYCH	12	8
%	60	40

Wykres 15. Liczba i procent pacjentów; którzy zwiększyli ilość czasu przeznaczoną na aktywność fizyczną

Tabela XVI. Liczba i procent pacjentów, którzy korzystali z zabiegów fizjoterapeutycznych po operacji

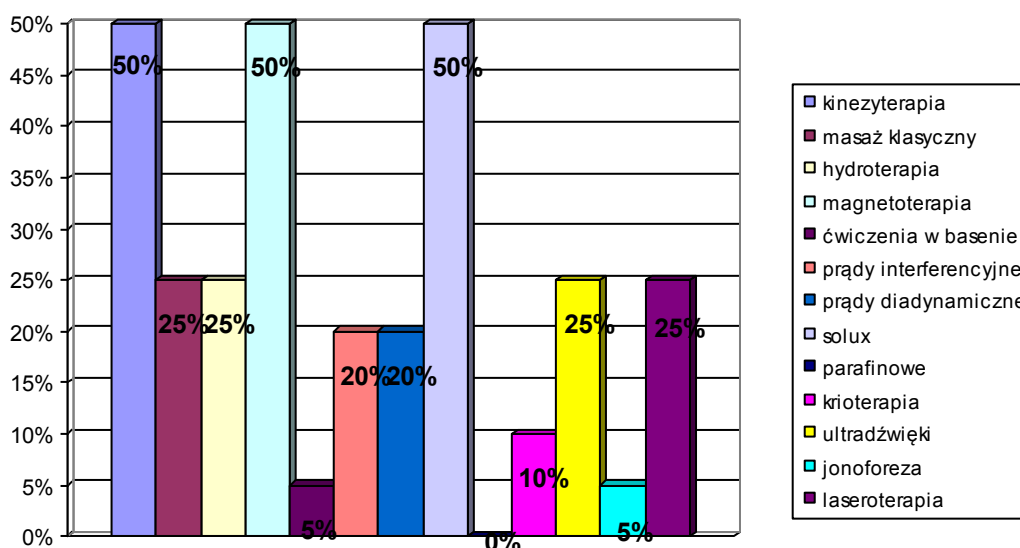
	PACJENCI KORZYSTAJĄCY Z ZABIEGÓW	PACJENCI NIE KORZYSTAJĄCY Z ZABIEGÓW
N BADANYCH	13	7
%	65	35

Wykres 16. Liczba i procent pacjentów; którzy korzystali z zabiegów fizjoterapeutycznych po operacji

Tabela XVII. Liczba i procent pacjentów korzystających z poszczególnych zabiegów fizjoterapeutycznych

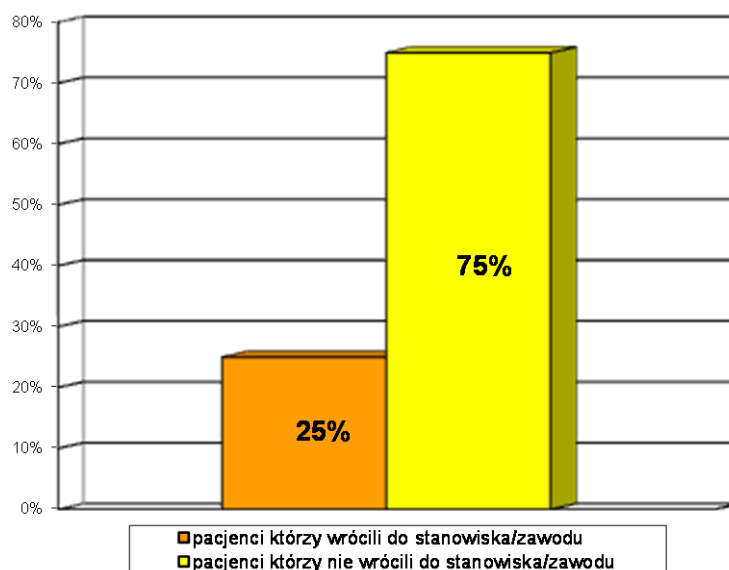
ZABIEG	LICZBA	PROCENT
KINEZYTERAPIA	10	50
MASAŻ KLASYCZNY	5	25
HYDROTHERAPIA	5	20
MAGNETOTERAPIA	10	50
ĆWICZENIA W BASENIE	1	5
PRĄDY INTERFERENCYJNE	4	20
PRĄDY DIADYNAMICZNE	4	20
SOLLUX	12	60
PARAFINOWE	0	0
KRIOTERAPIA	1	5
ULTRADŹWIĘKI	5	25
JONOFORZA	1	5
LASEROTERAPIA	5	25

Wykres 17. Liczba i procent pacjentów korzystających z poszczególnych zabiegów fizjoterapeutycznych

Tabela XVIII. Liczba i procent pacjentów; którzy wrócili do wcześniej wykonywanego zawodu/stanowiska

	TAK	NIE
N BADANYCH	5	15
%	25	75

Wykres 18. Liczba i procent pacjentów, którzy wrócili do wcześniej wykonywanego zawodu/stanowiska

Wnioski

1. Pacjenci, którzy stwierdzili całkowite uwolnienie od bólu po wykonanej operacji, stanowią 60% grupy badanej.
2. Pacjenci, którzy nie zostali poinformowani o profilaktyce stanowią 45% badanej grupy.
3. Pacjenci, którzy pracowali fizycznie do czasu operacji stanowią 70% grupy badanej.
4. U 75% pacjentów grupy badanej, wypadnięcie krążka międzykręgowego miało miejsce na wysokości L4 – L5.
5. Aż 60% pacjentów z grupy badanej zwiększyło udział aktywności fizycznej w życiu codziennym po zabiegu operacyjnym.
6. W grupie pacjentów stosujących zabiegi fizjoterapeutyczne, statystycznie częściej występuje spadek dolegliwości bólowych i stwierdza się przewagę spadku stosowanych środków przeciwbólowych.
7. Pacjenci, którzy nie wrócili do wcześniej wykonywanego zawodu, zajmowanego stanowiska stanowią 75% grupy badanej.
8. W grupie badanej po operacji nastąpił istotny spadek zażywania środków przeciwbólowych, przed operacją korzystało z nich 95% badanych, a po operacji 55%.
9. Nastąpił istotny spadek odczuwania bólu po operacji, u kobiet z 9,25 pkt do 4,42 pkt, a u mężczyzn z 9,33 pkt do 3,83 pkt w skali NAS.

Piśmiennictwo

1. Bochenek A., Reicher M. *Anatomia człowieka*. Tom 1, PZWL, Warszawa, 1990.
2. Buckup K. *Testy kliniczne*. Warszawa, PZWL, 1998, 2002.
3. Dziak A. *Bolesny krzyż*. Medicina Sportiva, Kraków, 2003.
4. Dziak A., Czopik J. *Profilaktyka i leczenie zachowawcze bólów krzyża wywołanych przez choroby krążka międzykręgowego*. Polski Tygodnik Lekarski, T. XLVI. Nr 30–31, 1991, s. 558-561.
5. Dziak A., Tayara S. *Bóle krzyża*. KASPER s.c., Kraków, 1997.
6. Gawlikowski J. *Zespoły bólowe okolicy kręgosłupa lędźwiowo – krzyżowego*. Kwartalnik Ortopedyczny, (4), 1992, s.1–20.
7. Glinkowski W., Pokora L. *Lasery w terapii*. CTL, Warszawa, 1993.
8. Goraj B., Kiwerski J. *Wybrane metody fizykoterapeutycznego leczenia bólów krzyża*. Fizjoterapia, nr 3, str.33–35, 1995.
9. Gruca A. *Chirurgia Ortopedyczna*. Tom 3, PZWL, Warszawa, 1993.
10. Jorritsma W. *Anatomia na żywym człowieku*. Urban & Partner, Wrocław, 2004.

11. Kiwerski J. *Czynniki warunkujące wynik leczenia operacyjnego zespołów bólowych kręgosłupa lędźwiowego*. Chirurgia Narządu Ruchu, 61(3), str.229–236, 1996.
12. Kiwerski J. *Przyczyny zespołów bólowych kręgosłupa*. Postępy Rehabilitacji, XIV, 2, str.41–43, 2000.
13. Kiwerski J., Stelmasiak T. *Znaczenie usprawniania w leczeniu operacyjnym zespołu bólów krzyża*. Nowa Medycyna, 3(9), str.13-14, 1996.
14. Kokosz M., Saulicz E. *Porównanie skuteczności leczenia szpitalnego i ambulatoryjnego u chorych z dolegliwościami bólowymi odcinka kręgosłupa*. Fizjoterapia, tom 4, nr 1–2, 1996.
15. Lewit K. *Terapia manualna*. ZL „NATURA”, Kielce, 2001.
16. Łebkowski J.W. *Dyskopatia z pozycji neurochirurga*. Polski Tygodnik Lekarski, T. XLVIII, nr 29–30, str.665–668, 1993.
17. Łebkowski W. *Dyskopatia – punkt widzenie neurochirurga*. Magazyn Medyczny, 5 (10), str. 6–11, 1993.
18. Maksymowicz W. *Neurochirurgia w zarysie*. PZWL, Warszawa, 1999.
19. Marecki B. *Anatomia funkcjonalna w zakresie studiów wychowania fizycznego*. PWN, Warszawa – Poznań, 1996.
20. Mika T. *Fizykoterapia*. PZWL, Warszawa, 1998.
21. Niemyjski W., Szmigiel A. *W sprawie bólów krzyża*. Kwartalnik Ortopedyczny, (2), str.7–9 1994.
22. Nowak E., Pabis M. *Leczenie bólów krzyża w okresie ostrym i przewlekłym – doświadczenia własne*. Postępy Rehabilitacji, tom XI, z.2, str.87–93, 1997.
23. Nowakowski A., Łabaziewicz L., Skrzypek H. *Algorytm postępowania w bólach krzyża u dorosłych*. Chirurgia Narządów Ruchu i Ortopedia Polska, LXIII(6), s.573–583, 1998.
24. Nowakowski A., Łabaziewicz L., Skrzypek H. *Mięśniowo – szkieletowy mechanizm bólu krzyża*. Chirurgia Narządu Ruchu i Ortopedia Polska, 64(1), s.53–61, 1999.
25. Ponikowska I., Walczak – Sielicka J., Latour T., Łaukajtys T. *Medycyna uzdrowiskowa w zarysie*. „WATEXT’S”, Warszawa, 1995.
26. Rakowski A. *Kręgosłup w stresie*. GWP, Gdańsk, 2002.
27. Schrimmer M. *Neurochirurgia*. Urban & Partner, Wrocław, 1998.
28. Sokołowska – Pituchowa J. *Anatomia człowieka*. PZWL, Warszawa, 1988.
29. Śniegocki M., Kasprzak H. A., Łukowicz M. *Terapia przepukliny krążka międzykręgowego odcinka lędźwiowo – krzyżowego kręgosłupa*. Fizjoterapia Polska, Vol. 2, nr 2, str.126–133, 2002.
30. Stodolny J. *Choroba przeciążeniowa kręgosłupa*. ZL „Natura”, Kielce.
31. Traustol W. *Choroba krążka międzykręgowego – dyskopatia lędźwiowa*. Nowa Klinika, 8, str.36–39, 1995.
32. Ząbek M. *Zarys neurochirurgii*. PZWL, Warszawa, 1999.
33. Żytkowski A. *Etiopatogeneza bólowych zespołów kręgosłupa lędźwiowo–krzyżowego*. Balneologia Polska, XLIII, 1 –2, str.87–93, 2001.

SZKOLNA EDUKACJA ZDROWOTNA

School health education

Marianna Charzyńska-Gula

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

Mimo zgody wszystkich na tezę, że człowiek w każdej fazie swojego życia potrzebuje wiedzy o zdrowiu i sposobach jego ochrony, pojawia się pytanie: w których okresach tego życia oddziaływania edukacyjne mają szansę przynieść najlepsze rezultaty? Nie ma wątpliwości, że są to dzieciństwo i młodość, gdyż w tym czasie w procesie socjalizacji - upraszczając - człowiek przygotowuje się do pełnienia różnych ról i realizowania zadań związanych z tymi rolami.

Formalny system edukacji daje ogromną szansę wpływu na zdrowie dzieci i młodzieży. Naturalnie nie można zapominać o tym, że w procesie socjalizacji dominujące znaczenie ma dla dziecka jego rodzina i np. wzory przekazywane tam mogą wzmacniać, ale także być w sprzeczności z wzorami zdrowego stylu życia. Jednakże pominięcie szkoły, jako miejsca edukacji zdrowotnej, jest sytuacją absolutnie niedopuszczalną w całej strategii promocji zdrowia. Po pierwsze dlatego, że: szkoła jest miejscem, w którym „tworzy się zdrowie”. Uczniowie i dorośli pracownicy przebywają w niej wiele godzin. To, jaka jest to szkoła (warunki fizyczne, społeczne, atmosfera, organizacja, program i metody nauczania), wpływa na osiągnięcie, zadowolenie z życia, poczucie własnej wartości, a zatem na zdrowie członków społeczności szkolnej. Szkoła może wspierać w zachowaniu i poprawie zdrowia także dlatego, że jest w niej dobrze realizowana edukacja zdrowotna²;

¹ W punkcie tym przyjęto termin „edukacja zdrowotna” mając świadomość problemów terminologicznych, pojawiających się w rozważaniach nad edukowaniem na rzecz zdrowia, przebiegającym w środowisku szkoły. Termin ten wydaje się mieć szerszy zakres od terminu „wychowanie zdrowotne” i jest bliższy używanemu już powszechnie określeniu angielskiemu education for health (edukacja dla zdrowia). Nie oznacza to jednak, że autorka rezygnuje z korzystania z innych definicji oddających istotę omawianego procesu (szczególnie „wychowania zdrowotnego”) - bardzo bogatych i cennych w całej historii polskiej pedagogiki zdrowia i oświaty zdrowotnej. Szeroką i ciągle trwającą dyskusję nad tymi kwestiami prowadzi m.in. M. Demel i E. Charońska. Zob. M. Demel, *Pedagogika zdrowia*, Warszawa 1980, s. 98-121; por. E. Charońska, *Zarys wybranych problemów edukacji zdrowotnej*, Warszawa 1997, s. 16-28; zob. także: *Oświata zdrowotna. Teoria. Metody*, red. H. Wentlandowa, Warszawa 1980², s. 7-30.

² Zob. Z. Kawczyńska-Butrym, Szkoła jako system wspierający zdrowie, w: *Wsparcie w zdrowiu i w chorobie*, red. także, Warszawa 1994, s. 61-65; zob. także: A. Bednarek, K. Bernat, M. Karska, Grupy społeczne wspierające zdrowie młodzieży szkolnej, w: *Wsparcie w zdrowiu i w chorobie*, red. Z. Kawczyńska-Butrym,

po drugie natomiast, że szkoła jako masowa i powszechna organizacja umożliwi systematyczną edukację zdrowotną młodych ludzi i także - pośrednio - ich rodziców. Uważa się, że szkolna edukacja zdrowotna jest najbardziej opłacalną, długofalową inwestycją w zdrowie społeczeństwa³. Należałoby zacytować tutaj za B. Woynarowską: „...reformy systemu edukacji, które ignorują w sprawie zdrowia, i reformy ochrony zdrowia, które nie uwzględniają edukacji, są w równym stopniu błędne”⁴.

Edukacja zdrowotna dzieci i młodzieży w Polsce ma bardzo bogate tradycje i własną koncepcję. Wydaje się jednak, że dopiero teraz pojawiają się szanse na wdrożenie do powszechnej praktyki szkolnej dorobku wielu znakomitych osób zajmujących się zagadnieniem edukacji zdrowotnej dzieci i młodzieży⁵.

Cele szkolnej edukacji zdrowotnej zmieniają się w zależności od przyjętej definicji edukacji zdrowotnej / wychowania zdrowotnego. Przytoczmy tutaj dwie z nich, oddające „ducha” procesu promocji zdrowia toczącemu się w szkole, chociaż jedna z nich powstała wówczas, gdy na koncepcję pracy z uczniem (w kontekście zdrowia) wpływał biomedyczny paradygmat zdrowia. M. Demel (1968), który mówił, że „Wychowanie zdrowotne jest dzieckiem medycyny i pedagogiki”⁶, tak definiuje ten proces: „Wychowanie zdrowotne jest integralną częścią składową kształtowania pełnej osobowości, a polega ono na:

- wytwarzaniu nawyków bezpośrednio lub pośrednio związanych z ochroną i doskonaleniem zdrowia fizycznego i psychicznego;
- wyrabianiu odpowiednich sprawności;
- nastawieniu woli i kształtowaniu postaw umożliwiających stosowanie zasad higieny, skuteczną pielęgnację, zapobieganie chorobom i leczenie oraz

Warszawa 1994, s. 67-74; por. K. Bernat, A. Bednarek, M. Karska, Pomoc świadczona przez grupy społecznego wsparcia na rzecz umacniania zdrowia młodzieży szkolnej, tamże, s. 75-79; zob. także: M. Sołtysik, Znaczenie pozytywnej motywacji zawodowej nauczyciela do realizacji procesu rekreacyjnego w środowisku szkolnym, w: *Skuteczność polskiej szkoły w wychowaniu do rekreacji ruchowej*, red. T. Fąk, Wrocław 1995, s. 67-74; por. A. Maszorek, M. Maszorek, *Psychologiczno-społeczne bariery rekreacji fizycznej w środowisku nauczycielskim*. „Lider” 1997/1, s. 21; por. także: Z. Dylewska, H. Ćwirko, *Nadciśnienie tętnicze u nauczycieli warszawskich (na podstawie badań przeprowadzonych w 1997 roku)*, „Zdr. Publ.” 1998/10, s. 395-397.

³ Zob. H. Nakajima, Wprowadzenie w szkołach wszechstronnego programu edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia, „Lider” 1993, 5, s. 3; por. B. Pomiankiewicz, Rola wychowania zdrowotnego w kształtowaniu zdrowia rodziny, „Problemy Medycyny Społecznej” 1993, 25, s. 29-34.

⁴ Zob. *Zdrowie i szkoła*, red. B. Woynarowska, Warszawa 2000, s. 17.

⁵ Zob. M. Demel, *O wychowaniu zdrowotnym*, Warszawa 1968, s. 11-81; zob. także: S.B. Radiukiewicz, *Medycyna szkolna*, Warszawa 1987, s. 214-238; por. Z.J. Brzeziński, Higiena szkolna, w: *Higiena - ochrona zdrowia*, red. C.W. Korczak, Warszawa 1980, s. 403-444; por. także: H. Wentlandowa, *Oświata zdrowotna*, w: tamże, s. 520-538.

⁶ Zob. M. Demel, *Pedagogika zdrowia*, Warszawa 1980, s. 49.

- *pobudzaniu pozytywnego zainteresowania sprawami zdrowia przez epizodyczne i systematyczne wzbogacanie i pogłębianie wiedzy o sobie, jak też o prawach rządzących zdrowiem publicznym”.*

Natomiast T. Williams (1989), jeden z twórców koncepcji szkoły promującej zdrowie, definiuje edukację zdrowotną jako „...proces, w którym ludzie uczą się dbać o zdrowie własne i społeczności, w której żyją”⁷.

Ze względu na procedurę opracowywania konkretnych programów edukacyjnych, edukacja zdrowotna uczniów powinna umożliwiać im, ale także pozostałym członkom szkolnej społeczności, czyli nauczycielom i rodzicom uczniów:

- nabywanie lub weryfikację wiedzy o sposobach zachowania zdrowia
- kształtowanie lub modyfikowanie tzw. życiowych umiejętności (w kontekście zdrowia)
- kształtowanie lub zmianę przekonań (określonych opinii, nastawień)
- kształtowanie lub weryfikację postaw niezbędnych do zachowania, potęgowania i przywracania własnego zdrowia i zdrowia innych ludzi.

W życiu każdego człowieka - także młodego - są sytuacje bezpośrednio związane z zachowaniem zdrowia (np. szczepienia lub zadecydowanie o wizycie u lekarza) oraz pozostałe - a jest ich zdecydowanie więcej - pośrednio odnoszące się do zdrowia (różne elementy stylu życia: żywienie, odpoczynek, sposób reagowania na stresy itd.). Sytuacjom tym towarzyszą określone zachowania - bezpośrednio lub pośrednio wpływające na zdrowie. Program edukacji zdrowotnej uczniów powinien zatem odnosić się także do tych sytuacji i zachowań. W praktyce konstrukcja takiego programu zakłada dwie jego części:

- bezpośrednią* - będącą fragmentem programu nauczania realizowanego w szkole (np. lekcje)
- pośrednią* - wpływającą na kształt tzw. sytuacji zdrowotnych (np. współpraca z rodzicami).

W tych obu częściach programu mieszczą się także warunki jego skuteczności:

1. *Miejsce programu w ogólnym programie wychowawczo-dydaktycznym szkoły.* W różnych krajach „miejsce” to jest różne - począwszy od odrębnego przedmiotu poprzez

⁷ Zob. *Jak tworzymy szkołę promującą zdrowie. Po trzech latach*, red. B. Woynarowska, Warszawa 1995, s. 17; zob. także: M. Charzyńska-Gula, Program antynikotynowy w szkołach górniczych, „Wych.Fiz. i Zdr.” 1990, 6, s. 113-114.

wyodrębnione zajęcia, aż po tzw. ścieżkę międzyprzedmiotową. Wydaje się jednak, że czas zarezerwowany tylko dla zajęć z wychowania zdrowotnego jest tutaj niezbędny⁸.

2. *Kształt programu edukacji zdrowotnej.* Najczęściej szkołom proponowane są pewne „ramy programowe” jako punkt wyjścia w konstrukcji programów „dopasowanych” do realiów i potrzeb danej szkoły. Szkoła sama decyduje o tym, czy owe „ramy” wypełni propozycją opracowaną przez autorów spoza szkoły, czy też stworzy własny program⁹. Sytuacją optymalną jest taka, w której program jest tworzony w oparciu o diagnozę stanu i potrzeb w zakresie edukacji zdrowotnej, występujących w społeczności danej szkoły.

3. *Treści i metody programu*

Treści programu - dla celów dydaktycznych - łączy się w grupy tematyczne (bloki). Powinny one odnosić się do głównych zagadnień - zarówno teorii promocji zdrowia, jak też praktyki działania w kontekście różnych elementów stylu życia. Zakres treści ujętych w programie powinien także odzwierciedlać specyfikę przyczyn różnych problemów zdrowotnych, występujących w populacji kraju, w którym tworzy się dany program (np. w przypadku programów polskich - koncentracja na eliminacji czynników ryzyka chorób układu krążenia, chorób nowotworowych oraz urazów i wypadków) - niezależnie od specyfiki problemów występujących w danej szkole (np. problem narkomanii).

Metody stosowane w programie bardzo wyraźnie wpływają na jego skuteczność. Nowoczesny program edukacji zdrowotnej opiera się na tzw. aktywnych metodach nauczania oraz na uczeniu się przez doświadczanie, rezygnując (lub pozostawiając w niewielkim

⁸ Na konieczność wyodrębnienia czasu na edukację zdrowotną wskazał zespół Centrum Edukacji Zdrowotnej w Canterbury w Anglii, który dokonał ewaluacji działań Europejskiej Sieci Szkół Promujących Zdrowie. W Rekomendacji nr 15 tego zespołu czytamy: „W szkołach, gdzie nie ma wydzielonego czasu na edukację zdrowotną, należy zintegrować ją z innymi przedmiotami”. Zatem ścieżka międzyprzedmiotowa (przedstawiona w polskiej „podstawie programowej”) jako zalecany sposób realizacji szkolnej edukacji zdrowotnej, byłaby - w kontekście zaleceń wspomnianego zespołu - drugim w kolejności sposobem najlepiej realizowanego programu. Zob. C. Parsons, D. Stears, C. Thomas, L. Thomas, *Szkoła promująca zdrowie w różnych krajach. Wnioski i rekomendacje*, „Lider” 1997, 12, s. 30; por. C. Thomas, C. Parsons, D. Stears, Implementing the European Network of Health Promoting Schools in Bulgaria, the Czech Republic, Lithuania and Poland: vision and reality, „Health Promotion International” 1998, t. 13, nr 4, s. 329-338; zob. także: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz.U.1999, nr 14, poz. 129).

⁹ Aktualnie w polskich szkołach „podstawę programową” najczęściej „wypełniają” dwie propozycje szkolnego programu wychowania zdrowotnego: Środowiskowy Program Wychowania Zdrowotnego w Szkole oraz propozycja B. Woynarowskiej i zespołu. Zob. *Środowiskowy Program Wychowania Zdrowotnego w Szkole*, red. M. Charzyńska-Guła, Lublin 1997, t. 1-6; por. B. Woynarowska, M. Sokołowska, M. Szymańska, *Edukacja zdrowotna w szkole. Strategia pracy szkoły, treści, metody realizacji*, „Lider” 1998, 1, s. 3-12.

zakresie) z tradycyjnych metod, polegających głównie na gromadzeniu informacji i przyswajaniu ogromnej wiedzy¹⁰.

4. *Zmiana roli nauczyciela.* Program szkolnej edukacji zdrowotnej powinien angażować także nauczyciela. On także „uczy się” podczas realizacji zajęć ze swoimi uczniami. Jest aktywny, zmienia się (bo zmieniają się jego uczniowie). Chociaż ciągle czuwa nad pracą swoich wychowanków i jest ich przewodnikiem, to także ma np. odwagę przyznać się przed nimi, że „papieros jest silniejszy od niego” (jeżeli jest osobą palącą tytoń)¹¹.

5. *Zaangażowanie w realizację programu szkolnej edukacji rodziców uczniów i przedstawicieli społeczności lokalnej, w której funkcjonuje szkoła.* Skuteczność realizowanego w szkole programu zależy m.in. od zmiany dotychczasowej - niestety spotykanej najczęściej - jednostronnej współpracy rodziców i szkoły. Współpracę tę inspirują głównie nauczyciele, ale i tak jest ona skoncentrowana na ocenie ucznia, a nie na rzetelnej, prowadzonej w dobrej atmosferze, dyskusji nad problemami, jakie może on mieć (w sferze szeroko rozumianego zdrowia). Większość rodziców jest biernych, a szkoła nie ma pomysłu na zaangażowanie ich w jej działalność wychowawczą¹². Jest to bardzo ważny problem, gdyż rodzina jest potencjalnie najpoważniejszym sojusznikiem szkoły w kreowaniu prozdrowotnych zachowań uczniów. Generalnie - należy przyjąć, że rodzicom zależy na zdrowiu dziecka i jeżeli sami zachowują się „antyzdrowotnie”, to nie mają świadomości wpływu tych zachowań na własne dzieci. Praca w ramach realizacji szkolnej edukacji zdrowotnej z przedstawicielami społeczności lokalnej (osobami znaczącymi, liderami) daje szansę wzmocnienia treści programu. Konieczna jest tutaj np. synchronizacja lokalnych działań edukacyjnych z inicjatywami zaplanowanymi w programie, a także z działaniem

¹⁰ Zob. E. Charońska, *Zarys wybranych elementów edukacji zdrowotnej*, Warszawa 1997, s. 45-54; zob. także: M. Kędzierska-Osuchowska, E. Kusiel, *Zajęcia warsztatowe z edukacji zdrowotnej*, w: *Nowoczesna pielęgniarka i higienistka szkolna*, red. B. Woynarowska, Warszawa 1995, s. 63-68; por. D. Forster, *Edukacja dla zdrowia*, w: *Promocja zdrowia dla wszystkich*, red. S. Pike, D. Forster, Lublin 1998, s. 138-155; por. także: J. Malanowska, *Obszary tematyczne w edukacji zdrowotnej oraz sposób wprowadzania tych treści do programów nauczania*, „Lider” 1999/2, s. 8-9.

¹¹ Zob. J. Laudańska, A. Kaiser, A. Krawański, *Umiejętność tworzenia zdrowia - nowe wyzwania dla edukatora*, w: *Wychowanie zdrowotne - osiągnięcia i perspektywy wdrażania do szkół*, Kraków 1998, s. 131-137; zob. także: M. Gacek, *Nauczyciele wychowania fizycznego wobec uzależnień i ich profilaktyki w szkole*, „Lider” 1997, 5, s. 22; por. A. Krawański, *Społeczna edukacja prozdrowotna w procesie szkolnego wychowania fizycznego*, w: *Wychowanie fizyczne w dobie reformy edukacji*, Wrocław 1999, s. 81-99.

¹² Złożone przyczyny wzajemnych kontaktów rodziców ze szkołą - także w kontekście edukacji zdrowotnej - przedstawia w jednej ze swoich prac B. Woynarowska. Zob. *Zdrowie i szkoła*, red. także, Warszawa 2000, s. 485-491.

lokalnych środków społecznego przekazu, które mają bardzo wyraźny wpływ na ludzkie zachowania¹³.

6. *Zmiana roli i zadań pielęgniarki szkolnej.* Zmiana ta polega głównie na rezygnacji z biomedycznego modelu informowania („jak będziesz palił papierosy to zachorujesz na raka płuc”) i włączenia się w edukację zdrowotną realizowaną w szkole. Pielęgniarka szkolna wywiązuje się z wielu zadań wynikających zarówno z planowych i systematycznych czynności zawodowych (testy przesiewowe, szczepienia, przeglądy czystości itp.), jak też powiązanych z ogólnym programem szkoły (np. kontakty z rodzicami uczniów w ramach tzw. wywiadówek). Wszystkie te zadania stwarzają okazję do wejścia w program edukacji zdrowotnej realizowany w szkole. Dotychczasowe doświadczenia polskich pielęgniarek szkolnych wskazują wyraźnie na duże oczekiwania w stosunku do nich, gdy chodzi o realizację edukacji zdrowotnej. Oczekiwania te wynikają między innymi z faktu sprawdzenia się pielęgniarek szkolnych pracujących w wielu szkołach w następujących rolach:

-doradcy zdrowotnego dla uczniów i ich rodziców (pracując zarówno z uczniem zdrowym jak też z uczniem z różnymi zaburzeniami rozwoju i zdrowia)

-konsultanta medycznego dla różnych dorosłych członków społeczności szkolnej (dyrektora, wychowawców, członków szkolnego zespołu d/s promocji zdrowia)

-pośrednika ułatwiającego kontakt szkoły z różnymi placówkami służby zdrowia, różnymi ekspertami medycznymi i paramedycznymi

-inicjatora i organizatora wielu różnych akcji, powiązanych z różnymi lokalnymi i ogólnokrajowymi kompaniami

-edukatora innych pielęgniarek szkolnych (częste i skuteczne współdziałanie pielęgniarek szkolnych w celu doskonalenia metod wykorzystywanych w edukacji zdrowotnej) oraz różnych członków lokalnej społeczności na rzecz wzmacniania działań szkoły w ramach edukacji zdrowotnej (np. prace w lokalnych samorządach)¹⁴.

¹³ Zob. M. Charzyńska-Gula, *Szkolna edukacja zdrowotna - element programu „Zdrowa Gmina”, „Lider”, „Nowa Wieś” 1995* (wyd. specjalne), s. 51-54.

¹⁴ Pielęgniarki szkolne to w ostatnim czasie jedna z najbardziej dynamicznych i samodzielnych grup zawodowych w polskim pielęgniarstwie. Rozwój tej grupy dotyczy także doskonalenia w zakresie edukacji zdrowotnej. Należy mieć nadzieję, że kryzys w całej opiece zdrowotnej nad polskim uczniem i także w pielęgniarstwie szkolnym, wywołany reformą systemu ochrony zdrowia, nie zaprzepaści dobrych tendencji w tej opiece, będących udziałem także pielęgniarek szkolnych. Bogata literatura dotycząca roli, zadań i metodyki pracy w pielęgniarstwie szkolnym ilustruje omawiane przeobrażenia. Zob. *Nowoczesna pielęgniarka i higienistka szkolna*, Materiały konferencyjne z I Krajowej Konferencji Pielęgniarek i Higienistek Szkolnych, Inowrocław 28-30.XI.1994, red. B. Woynarowska, Warszawa 1995; zob. także: *Współczesne problemy i wyzwania pielęgniarek i higienistek szkolnych*. Materiały konferencyjne z II Krajowej Konferencji Pielęgniarek i Higienistek Szkolnych, Częstochowa 20-22.IV.1998, red. M. Wrocławska, Warszawa 1998; zob. *Zdrowie i*

Przedstawione wyżej najważniejsze warunki skuteczności szkolnej edukacji zdrowotnej są już dobrze znane. W zasadzie wiadomo, jak można poprawić stan zdrowia dzieci, ich rodzin oraz społeczności, z których pochodzą. Istnieje jednak rozdźwięk między wiedzą a praktyką. Nie tylko w Polsce, na świecie także „więcej się wie, niż się robi”. Odkrywanie i docenianie związków między zdrowiem i edukacją jest szczególnie ważne teraz, w dobie wielu przemian i szczególnie potrzebne młodym ludziom zagubionym w morzu - często sprzecznych - informacji. Zmienia się także szkoła, a pojawiające się nowe zagrożenia i problemy zdrowotne wymuszają zmiany także w szkolnej edukacji zdrowotnej.

Piśmiennictwo

- Bednarek A., Bernat K., Karska M. *Grupy społeczne wspierające zdrowie młodzieży szkolnej* (w:) „Wsparcie w zdrowiu i w chorobie”, [red. Z. Kawczyńska-Butrym]. Warszawa, 1994, s.67-74.
- Bernat K., Bednarek A., Karska M. *Pomoc świadczona przez grupy społecznego wsparcia na rzecz umacniania zdrowia młodzieży szkolnej* (w:) „Wsparcie w zdrowiu i w chorobie”, [red. Z. Kawczyńska-Butrym], Warszawa, 1994, s.75-79.
- Brzeziński Z.J., *Higiena szkolna* (w:) „Higiena - ochrona zdrowia”, [red. C.W. Korczak], Warszawa, 1980, s.403-444.
- Charońska E. *Zarys wybranych elementów edukacji zdrowotnej*. Warszawa, 1997.
- Charzyńska-Guła M. *Program antynikotynowy w szkołach górniczych*. Wych.Fiz. i Zdr., 1990, 6, s.113-114.
- Charzyńska-Guła M. *Szkolna edukacja zdrowotna - element programu „Zdrowa Gmina”*. Lider, „Nowa Wieś” 1995 (wyd. specjalne), s. 51-54.
- Charzyńska-Guła M. [red.] *Środowiskowy Program Wychowania Zdrowotnego w Szkole*. Lublin, 1997.
- Demel M. *O wychowaniu zdrowotnym*. Warszawa, 1968.
- Demel M. *Pedagogika zdrowia*. Warszawa, 1980.
- Dylewska Z., Ćwirko H. *Nadciśnienie tętnicze u nauczycieli warszawskich (na podstawie badań przeprowadzonych w 1997 roku)*. Zdr. Publ., 1998, 10, s.395-397.
- Forster D. *Edukacja dla zdrowia* (w:) „Promocja zdrowia dla wszystkich”, [red. S. Pike, D. Forster], Lublin, 1998.
- Gacek M. *Nauczyciele wychowania fizycznego wobec uzależnień i ich profilaktyki w szkole*. Lider 1997, 5, s.22.
- Grochmal B., Stefańska J. *Rola personelu szkolnego w promocji zdrowia* (w:) „Edukacja zdrowotna dzieci i młodzieży”, [red. H. Kosętko, J. Wyczesany], Kraków, 1999, s.222-234.
- Kawczyńska-Butrym Z. *Szkoła jako system wspierający zdrowie* (w:) „Wsparcie w zdrowiu i w chorobie”, Warszawa, 1994.
- Kędzierska-Osuchowska E. *Zajęcia warsztatowe z edukacji zdrowotnej* (w:) „Nowoczesna pielęgniarka i higienistka szkolna”, [red. B. Woynarowska], Warszawa, 1995, s.63-68.
- Krawański A. *Społeczna edukacja prozdrowotna w procesie szkolnego wychowania fizycznego* (w:) „Wychowanie fizyczne w dobie reformy edukacji”, Wrocław, 1999, s.81-99.

szkoła, red. B. Woynarowska, Warszawa 2000, s. 440-443; zob. *Promocja zdrowia dla wszystkich*, red. S. Pike, D. Forster, Lublin 1998, s. 181-187; zob. także: *Jak tworzymy szkołę promującą zdrowie. Po trzech latach*, red. B. Woynarowska, Warszawa 1995, s. 103-111; por. B. Grochmal, J. Stefańska, *Rola personelu szkolnego w promocji zdrowia*, w: *Edukacja zdrowotna dzieci i młodzieży*, red. H. Kosętko, J. Wyczesany, Kraków 1999, s. 222-234; por. także: *Pielęgniarstwo w działaniu. Umocnienie pielęgniarstwa i położnictwa na rzecz „zdrowia dla wszystkich”*, oprac. J. Salvage, WHO 1993, Warszawa 1997, s. 18-22.

- Laudańska J., Kaiser A., Krawański A. *Umiejętność tworzenia zdrowia - nowe wyzwania dla edukatora* (w:) „Wychowanie zdrowotne - osiągnięcia i perspektywy wdrażania do szkół”. Kraków, 1998, s.131-137.
- Malanowska J. *Obszary tematyczne w edukacji zdrowotnej oraz sposób wprowadzania tych treści do programów nauczania*. Lider, 1999, 2, s.8-9.
- Maszorek A., Maszorek, M. *Psychologiczno-społeczne bariery rekreacji fizycznej w środowisku nauczycielskim*. Lider, 1997, 1, s.21.
- Nakaijma H. *Wprowadzenie w szkołach wszechstronnego programu edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia*. Lider, 1993, 5, s.3.
- Parsons C., Stears D., Thomas C., Thomas L. *Szkoła promująca zdrowie w różnych krajach. Wnioski i rekomendacje*. Lider, 1997, 12, s. 30.
- Pomiankiewicz B. *Rola wychowania zdrowotnego w kształtowaniu zdrowia rodziny*. Problemy Medycyny Społecznej. 1993, 25, s.29-34.
- Radiukiewicz S.B. *Medycyna szkolna*. Warszawa, 1987.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz.U.1999, nr 14, poz. 129).
- Salvage J. [red.]. *Pielęgniarstwo w działaniu. Umacnianie pielęgniarstwa i położnictwa na rzecz „zdrowia dla wszystkich”*. WHO, Warszawa, 1997, s.18-22.
- Sołtysik M. *Znaczenie pozytywnej motywacji zawodowej nauczyciela do realizacji procesu rekreacyjnego w środowisku szkolnym* (w:) „Skuteczność polskiej szkoły w wychowaniu do rekreacji ruchowej”, [red. T. Fąk], Wrocław, 1995, s.67-74.
- Thomas C., Parsons C., Stears D., *Implementing the European Network of Health Promoting Schools in Bulgaria, the Czech Republic, Lithuania and Poland: vision and reality*, „Health Promotion International” 1998, t. 13, nr 4, s. 329-338
- Wentlandowa H. [red.]. *Oświata zdrowotna. Teoria. Metody*, , Warszawa 1980²
- Woynarowska B. [red.] *Nowoczesna pielęgniarka i higienistka szkolna*. Materiały konferencyjne z I Krajowej Konferencji Pielęgniarek i Higienistek Szkolnych, Inowrocław 28-30.XI.1994, Warszawa, 1995.
- Woynarowska B. [red.] *Jak tworzymy szkołę promującą zdrowie. Po trzech latach*. Warszawa, 1995.
- Woynarowska M. Sokołowska B., Szymańska M. *Edukacja zdrowotna w szkole. Strategia pracy szkoły, treści, metody realizacji*. Lider, 1998, 1, s.3-12.
- Woynarowska B. [red.]. *Zdrowie i szkoła*. Warszawa, 2000.
- Wrocławska M. [red.] *Współczesne problemy i wyzwania pielęgniarek i higienistek szkolnych*. Materiały konferencyjne z II Krajowej Konferencji Pielęgniarek i Higienistek Szkolnych, Częstochowa, 20-22.IV.1998, Warszawa, 1998.

Rozdział 2.

Człowiek i sport

Human and sport

METODYKA NAUCZANIA ZA POMOCĄ WYBRANYCH ĆWICZEŃ WYKORZYSTYWANYCH W SKOKU O TYCZCE NA WSTĘPNYM SPECJALISTYCZNYM I SPECJALISTYCZNYM ETAPIE SZKOLENIA

Methods of teaching practice with some used in pole vault at the pre specialized and professional training phase

Mariusz Klimczyk, Roman Dakiniewicz

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Słowo kluczowe: Skok o tyczce, nauczanie, ćwiczenia.

Streszczenie

Zaprezentowane w pracy ćwiczenia przeznaczone są dla skoczków o tyczce, przede wszystkim na etapie szkolenia wstępnie specjalistycznego i specjalistycznego.

Celem pracy jest przedstawienie stosowanych w metodyce nauczania ćwiczeń niezbędnych do opanowania techniki skoku o tyczce na etapie szkolenia wstępnie specjalistycznym i specjalistycznym.

W pracy posłużono się następującą metodą badań: analizę literatury specjalistycznej, w pracy z dokumentem zostały wykorzystane wyniki badań wtórnych.

Dobór i charakter ćwiczeń powinien cechować indywidualną technikę z uwzględnieniem fundamentalnych - kluczowych wytycznych dotyczących techniki skoku o tyczce.

Podstawowym czynnikiem decydującym o efektywności skoku jest zdolność przekazanie energii w tyczką oraz równowaga skoku, dlatego też ćwiczenia kształtującą te umiejętności odgrywają decydującą rolę w nauczaniu techniki skoku.

Wstęp

Etap szkolenia wstępnie specjalistycznego i specjalistycznego w karierze sportowej tyczkarzy jest najbardziej istotny. Na jego początku kończy się proces formowania podstawowych układów, to jest aparatu ruchu, układu nerwowego, narządów wewnętrznych [1, 2, 3].

Skok o tyczce na tych etapach szkolenia w dalszym ciągu podnosi w stosunku do zawodników wymagania, które sprowadzają się do opanowania optymalnej dla poszczególnych sportowców ilości ćwiczeń o charakterze specjalnym, czyli tych, jakie wykorzystane będą w dalszym poprawieniu indywidualnej techniki skoku [4, 5, 6, 7].

Zawodnicy opanowują dużą ilość ćwiczeń z zakresu gimnastyki przyrządowej i akrobatyki, co zasadniczo zwiększa ich możliwości w doskonaleniu techniki skoku o tyczce.

W procesie nauczania stosuje się metodę „kompleksową“, którą charakteryzuje kolejność opanowania zespołów ruchowych, zbliżonych (struktura ruchu, rytm, szybkość) do kolejnych elementów techniki skoku o tyczce [8].

Interesujące, systematycznie realizowane objaśnienie aspektów technicznych, stosując do tego celu filmy, kinogramy, plansze, przeźrocza itd. jest środkiem ułatwiającym proces nauczania i opanowania poszczególnych form ruchu.

Etap szkolenia wstępny specjalistyczny obejmuje w przypadku bloku skoków (skok w dal, trójskok, skok wzwyż i skok o tyczce), kategorię wiekową - juniorzy (16 i 17 lat) natomiast specjalistyczny - junior starszy (18 i 19 lat); seniorzy-młodzieżowcy (20 do 22 lat) i seniorzy (23 i więcej lat).

Celem pracy jest przedstawienie stosowanych w metodyce nauczania ćwiczeń niezbędnych do opanowania techniki skoku o tyczce na etapie szkolenia wstępnym specjalistycznym i specjalistycznym.

Metody badań

Analiza literatury specjalistycznej, a w pracy z dokumentem zostały wykorzystane wyniki badań wtórnych.

Wyniki badań

Etap szkolenia wstępny specjalistyczny i specjalistyczny obejmuje kształtowanie mistrzostwa sportowego w danej specjalizacji ruchowej. Ze względów metodycznych na etapie szkolenia wstępnym specjalistycznym i specjalistycznym wyróżniamy trzy fazy: specjalnego treningu bazowego; rozwoju maksymalnych możliwości i stabilizacji osiągnięć [9].

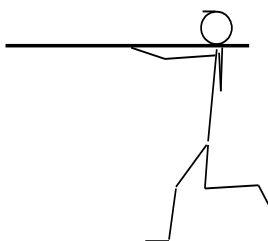
Zakres ćwiczeń wykorzystywanych w nauczaniu techniki skoku o tyczce na opisywanych etapach szkolenia realizowane są pod tym kątem. Podobnie jak na etapach poprzednich (wstępnym, początkowym i ukierunkowanym) cechuje je wszechstronne oddziaływanie na organizm ćwiczącego, szczególnie na etapie wstępnym specjalistycznym w okresie przygotowawczym, nieco mniej na etapie specjalistycznym, gdzie stosuje się zdecydowanie bardziej specjalistyczne ćwiczenia podporządkowane indywidualnej dla poszczególnych ćwiczących techniki skoku. Trening tyczkarzy na tych etapach (ponieważ w

dalszym ciągu są realizowane ćwiczenia z zakresu gimnastyki, akrobatyki itd.) jest wieloaspektowy [3, 10, 11].

Zasady, formy oraz środki treningowe należy dobierać biorąc pod uwagę poziom przygotowania specjalnego oraz indywidualną dla poszczególnych ćwiczącego technikę skoku ukształtowaną na poprzednich etapach szkolenia.

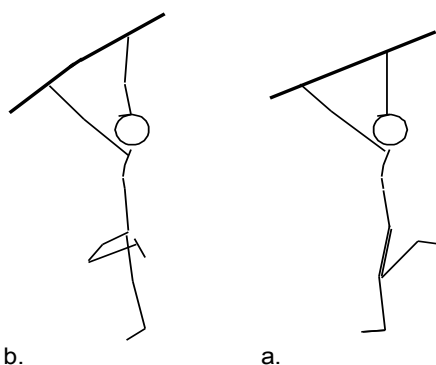
Dla lepszego zobrazowania zastosowanych ćwiczeń niezbędnych do doskonalenia techniki skoku o tyczce autor przedstawił je dostosowując ich wykonanie do poszczególnych, występujących w skoku wzorcowych jego faz.

I. Rozbieg: Po koncentracji na zadany akcent w skoku rozpoczynamy rozbieg „utrzymując biodra wysoko” (klatka piersiowa, kończyny górne swobodnie), płynnie przyspieszając z tyczką niesioną pod kątem około 70 stopni. Na około sześciu kroków biegowych przed odbiciem stopniowo opuszczamy tyczkę („uwalniamy się od tyczki”) wysuwając lewą dłoń w przód na wysokości szyi, tak aby prawa dłoń znalazła się wysoko pod pachą na trzy kroki przed odbiciem (ryc. 1.).

Ryc. 1. Pozycja na trzy kroki biegowe przed odbiciem

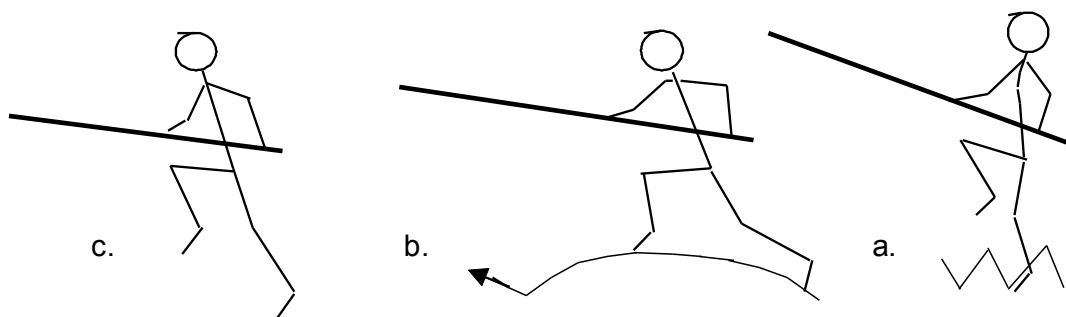
Bardzo szybkie „zagrzebujące” postawienie stóp w trzech ostatnich krokach (z utrzymaniem bioder w pozycji bardzo wysokiej) decyduje o powodzeniu skoku przy równoczesnym szybkim „założeniu” tyczki zakończonym bardzo szybkim odbiciem „dosiężnym” (ryc. 2 - b).

Ryc. 2. Końcowa faza „założenia” (b)

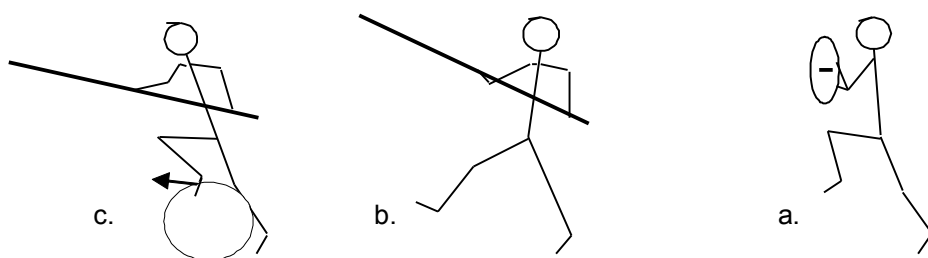
Dla udoskonalenia powyżej przedstawionych etapów skoku o tyczce zaleca się stosować między innymi następujące ćwiczenia specjalne tyczkarza.

- a. skip „a” z wysokim unoszeniem kolan z tyczką (ryc. 3-a);
- b. wieloskoki z tyczką (ryc. 3-b);
- c. bieg z tyczką (ryc. 3-c);

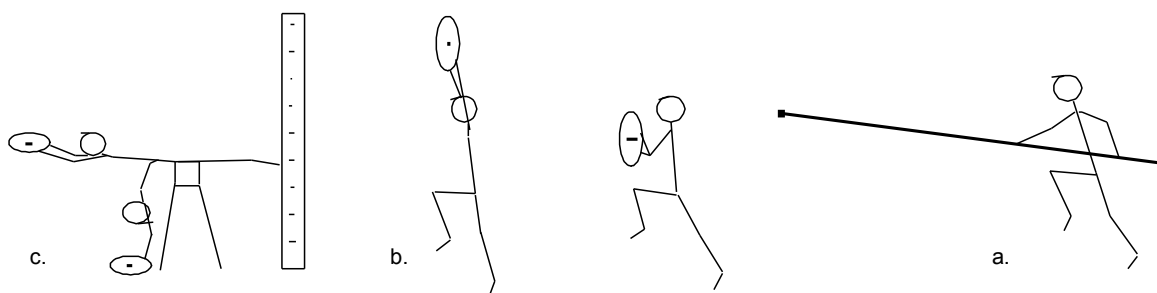
Ryc. 3. Ćwiczenia kształtujące rytm kroku biegowego

- d. skip „a” (wysokie unoszenie kolan) z obciążeniem trzymanym przed klatką piersiową (ryc. 4-a);
- e. skip z unoszeniem prostych nóg z tyczką (ryc. 4-b);
- f. bieg z „zagrzebującą” pracą nóg (ryc. 4-c);

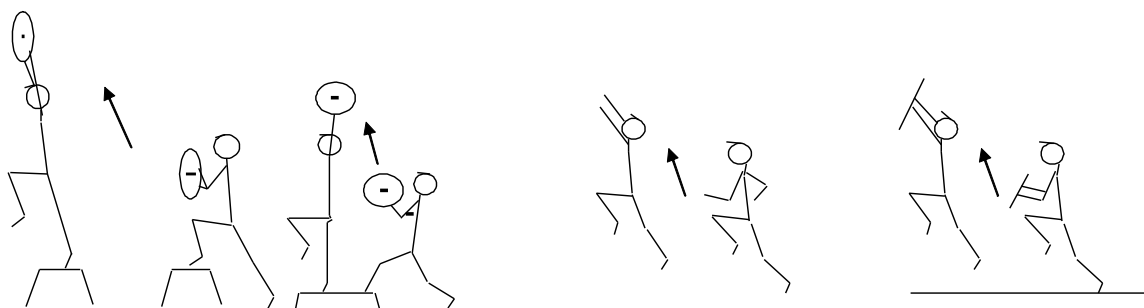
Ryc. 4. Ćwiczenia ułatwiające bieg w ostatnich sześciu krokach biegowych

- g. bieg z obciążoną z przodu tyczką (ryc. 5-a);
- h. odbicia „falowe” z wyprostem rąk z obciążeniem (ryc. 5-b);
- i. z leżenia przodem na skrzyni gimnastycznej unoszenie ciężarka (ryc. 5-c);

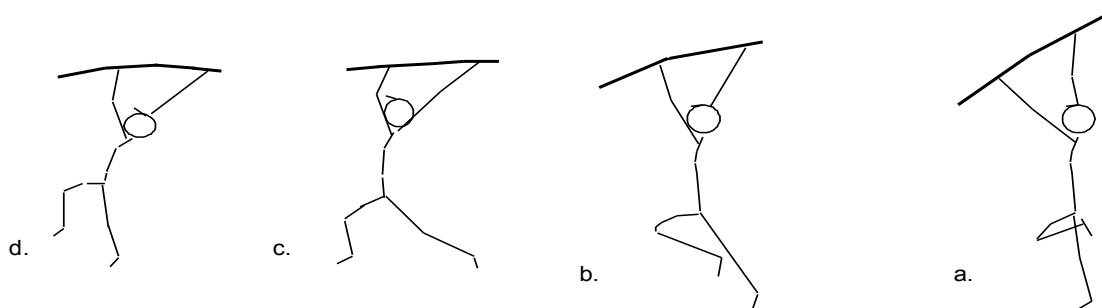
Ryc. 5. Ćwiczenia ułatwiające opuszczanie tyczki do i przygotowanie do „założenia”

j. odbicia dosiężne obiema rękami bez obciążenia i z obciążeniem (ryc. 6).

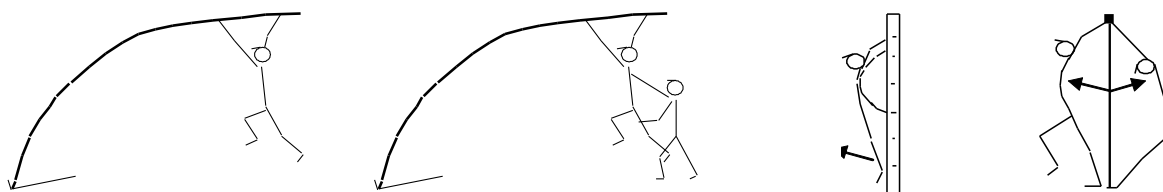
Ryc. 7. Ćwiczenia przygotowujące do „aktywnego założenia” tyczki

Po wykonaniu „założeniu” tyczki zakończono bardzo szybkim odbiciem „dosiężnym” w dalszym ciągu skoku zawodnik wykonuje z tzw. „przejście” przez nogę odbijającą z „atakem” tyczki przez prawy bark, jednocześnie kontrując lewą ręką (lewa ręka wyprostowana) z odbiciem w kierunku lewej strony tyczki z prostą pozostawioną w tyle nogą odbijającą powoduje przekazanie energii w tyczkę – następuje nagananie tyczki (ryc. 8).

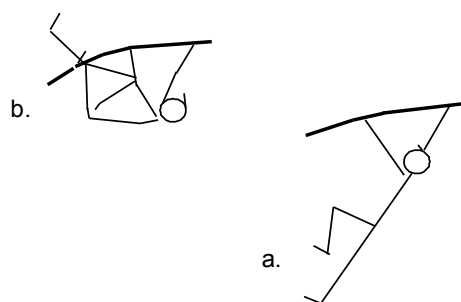
Ryc. 8. Aktywne przekazanie energii na tyczkę

Do doskonalenia umiejętności optymalnego przekazania energii na tyczkę zaleca się wykonywać przedstawione na ryc. 9 następujące ćwiczenia:

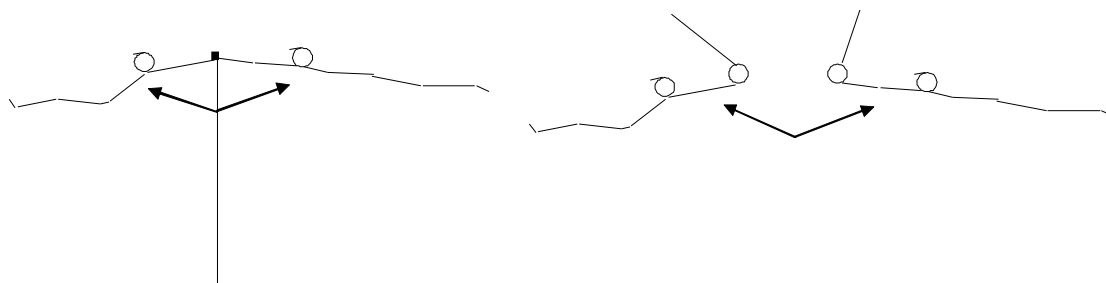

Ryc. 9. Ćwiczenia kształtujące umiejętność przekazywania energii na tyczkę

Następnie zawodnik wykonuje bardzo szybki obszerny zamach prostą nogą odbijającą do momentu położenia ciała: prawa kończyna górna, tułów i noga odbijająca w jednej linii (ryc. 10-a), bardzo szybkie podciągnięcie nóg ugiętych w stawach kolanowych z jednoczesnym „odchyleniem” obręczy barkowej w tył (w kierunku do podłoża), głowa w przedłużeniu tułowia lub nieco odchylona do tyłu - do prostej prawej ręki (co powoduje zakończenie pełnego ugięcia tyczki) (ryc. 10-b).

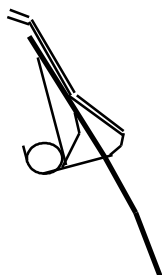

Ryc. 10. Pozycja położenia ciała w jednej linii i przy maksymalnym gięciu tyczki

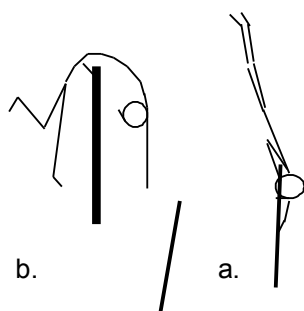
Ryc. 11. Ćwiczenia służące do nauczania „zamachu”

Od tego momentu następuje prostowanie się tyczki. Dając prostować się tyczce unosimy kończyny dolne w ten sposób by stopy znalazły się nad głową, jednocześnie unosząc biodra do prostej prawej ręki (ryc. 12).

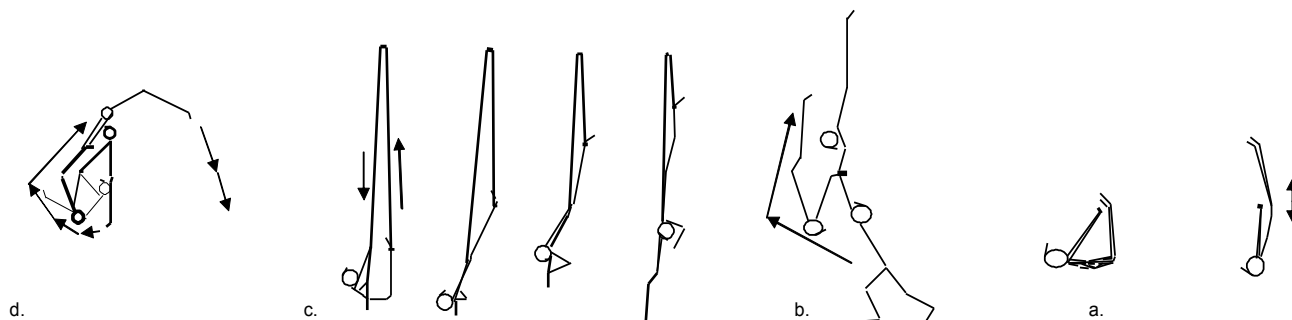
Ryc. 12. Pozycja skoczka w czasie prostowania się tyczki

W końcowej fazie unoszenia bioder do prawej ręki rozpoczyna się rotacja (zaczyna się od prawego barku) w kierunku tyczki (obie nogi razem wyprostowane) z jednoczesnym podciąganiem się na rękach, zachowując rytm prostującej tyczki, obracając się przodem do poprzeczki, przyjmując pozycję stania na prawej ręce dłonią pod prawym barkiem, opuszczając nogi w kierunku poprzeczki (ryc. 13-a). Płynnie i energicznie odpychamy się prawą ręką od prostej tyczki opuszczając we właściwym momencie nogi za poprzeczkę dając możliwość wzniesienia „zaokrąglonej” klatki piersiowej nad poprzeczkę z głową (broda przy mostku) (ryc. 13-b).

Ryc. 13. Pozycja ostatnich faz skoku o tyczce\

Poniżej przedstawione są wybrane ćwiczenia doskonalące opisane kolejne fazy skoku (ryc. 14).

Ryc.14. Wybrany zestaw ćwiczeń doskonalący technikę skoku

Podsumowanie

Skok o tyczce jest konkurencją, która wymaga od zawodników bardzo dobrego przygotowania między innymi w zakresie gimnastyki przyrządowej i akrobatyki. Dobór ćwiczeń specjalnych na tym etapie szkolenia uwarunkowany jest techniką tej konkurencji i uzależniony jest od indywidualnej sprawności specjalnej i ogólnej tyczkarzy. Ich zastosowanie związane jest z indywidualną techniką skoku.

Wnioski

- W pracy przedstawione zostały przykładowe ćwiczenia doskonalące poszczególne fazy skoku o tyczce wytyczające kierunek postępu techniki tej konkurencji.
- Proces doskonalenia techniki skoku na etapie wstępnym specjalistycznym i specjalistycznym rozpoczynamy od demonstracji całości skoku i opisu jego podstawowych sekwencji podporządkowując ich wykonanie pod kątem indywidualnej dla poszczególnych zawodników techniki.
- Optymalna technika skoku powinna uwzględniać budowę somatyczną, przygotowanie motoryczne, psychiczne konkretnego zawodnika.
- Dobór i charakter ćwiczeń powinien cechować indywidualną technikę z uwzględnieniem fundamentalnych - kluczowych wytycznych dotyczących techniki skoku o tyczce.
- Doskonalenie poszczególnych elementów techniki skoku należy przeprowadzać na bazie wszechstronnego przygotowania ogólnego i specjalnego.

- W nauczaniu elementów technicznych należy wykorzystywać kinogramy, filmy, przeźrocza, plansze i inne pomoce naukowe, a realizowane przez sportowców poszczególne fragmenty skoku filmować i następnie wnikliwie analizować (razem z zawodnikiem) nanosząc korekty i poprawiając ewentualne błędy w trakcie ich ponownego realizowania.
- Systematycznie przeprowadzana wspólnie z zawodnikiem analiza skoku, jej zrozumienie, korekta wskazanej niedoskonałości z zakresu indywidualnej techniki w praktyce, przyczyna się do opanowania optymalnej, charakterystycznej dla poszczególnych zawodników techniki skoku o tyczce.
- Zajęcia powinny być urozmaicone stosując wybrane ćwiczenia z zakresu gimnastyki przyrządowej, akrobatyki, elementów technicznych innych konkurencji lekkiej atletyki, uatrakcyjniając je wybranymi grami zespołowymi (koszykówka, siatkówka), pamiętając o optymalnej odnowie biologicznej, diecie itd. dobranej indywidualnie dla każdego sportowca.
- Podstawowym czynnikiem decydującym o efektywności skoku jest zdolność przekazanie energii na tyczkę oraz równowaga skoku, dlatego też ćwiczenia kształtującą te umiejętności odgrywają decydującą rolę w nauczaniu techniki skoku o tyczce.

Piśmennictwo

1. Kochanowicz K. (2006). *Podstawy kierowania procesem szkolenia sportowego w gimnastyce*. AWF i S, Gdańsk.
2. Kowalczyk G.I., Wasniew I.A. (2002). *Diagnostyka uzdolnień skoczków o tyczce*. Fizyczna Kultura – Naukowo-Metodyczny Żurnal, nr 4, Moskwa.
3. Zaporozhanow W. A. (1997). *Skok o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka, technika, metodyka nauczania, podstawy treningu” [red. S. Socha]. COSRC- MSzKFiS, Warszawa.
4. Harre D. (1985). *Trainingslehre*. Berlin, Sportverlang, s.279.
5. Płatonow W.N. (1997). *Obszary teorii podgotówki sportowców w olimpijskim sporcie*. Olimpijska Literatura, Kijew, s.579, 584.
6. Sozański H. (1999). *Podstawy teorii treningu sportowego*. Biblioteka Trenera, Warszawa.
7. Wilmore J.H., Costill D.L. (1994). *Physiology of Sport and Exercise*. Champaign: Human Kinetics, 549.
8. Osiński W. (1976). *Nauczanie skoku o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka, wiadomości ogólne, metodyka nauczania, technika konkurencji, trening młodych lekkoatletów, organizacja zawodów” [red. Z.Stawczyk]. PWN, Warszawa-Poznań, AWF, Poznań, s-69-79.
9. Sozański H. [red.] (1993). *Podstawy teorii treningu*. RCMSzKFiS, Warszawa.
10. Krzesiński A., Tomaszewski R., Ważny Z. (1982). *Skok o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka technika, metodyka, trening”. Praca zbiorowa, SiT, Warszawa.
11. Sozański H., Tomaszewski R. (1995). *Skoki lekkoatletyczne. Program szkolenia dzieci i młodzieży*. COSRCMSKFiS, Warszawa.

Autor: **dr Mariusz Klimczyk**

Adres: 85-713 Bydgoszcz ul. Gdyńska 8A, tel. 663089733 e-mail: Klimczyk1956@poczta.onet.pl

METODYKA NAUCZANIA SKOKU O TYCZCE NA ETAPIE UKIERUNKOWANYM Z ZASTOSOWANIEM ĆWICZEŃ SPECJALNYCH CHARAKTERYSTYCZNYCH DLA TEGO ETAPU

Teaching methods pole vault pre-oriented special exercise using specific to this stage

Mariusz Klimczyk

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Słowo kluczowe: skok o tyczce, nauczanie, ćwiczenia.

Streszczenie

Przedstawione ćwiczenia przeznaczone są dla skoczków o tyczce na etapie szkolenia ukierunkowanego.

Celem pracy jest pokazanie stosowanych w metodyce nauczania ćwiczeń niezbędnych do opanowania techniki skoku o tyczce na etapie szkolenia ukierunkowanego.

W pracy zastosowano następującą metodę badań: analizę literatury specjalistycznej, w pracy z dokumentem zostały wykorzystane wyniki badań wtórnych.

Środki treningowe oraz metody nauczania były dobrane biorąc pod uwagę poziom przygotowania specjalnego, także indywidualną dla każdego ćwiczącego technikę skoku ukształtowaną na poprzednich etapach szkolenia.

Wstęp

Skok o tyczce na kolejnych etapach szkolenia podnosi w stosunku do zawodników wymagania. Ich zakres ukierunkowany jest na przyswojenie zdecydowanie większej ilości ćwiczeń o charakterze specjalnym, czyli podporządkowanym w większości technice tej konkurencji. Różnią się one zasadniczo od stosowanych na etapie wstępnym i początkowym, a ich skala trudności także systematycznie ulega zwiększeniu. Etap szkolenia ukierunkowanego obejmuje w przypadku bloku skoków (skok w dal, trójskok, skok wzwyż i skok o tyczce), kategorię wiekową młodzików, czyli ćwiczących w wieku 14 i 15 lat.

Specjaliści zwracają uwagę na indywidualność każdego z badanych tyczkarzy zarówno na etapie szkolenia wstępnego jak i mistrzostwa sportowego [1]. Dlatego kryteria realizowanych przez nich zadań powinny być dostosowane do ich indywidualnych możliwości [2, 3, 4, 5]. Charakterystyczne jest to, że na tym etapie szkolenia do wykonania

poszczególnych ćwiczeń sportowcy muszą się wykazać odpowiednim wszechstronnym przygotowaniem [6, 7]. W celu zwiększenia możliwości zawodników w zakresie udoskonalenia techniki skoku o tyczce w dalszym ciągu niezbędne jest opanowanie szeregu stojących na wyższym poziomie ćwiczeń z zakresu gimnastyki przyrządowej i akrobatycznej oraz rozwoju szeregu umiejętności i nawyków ruchowych podczas specjalnego treningu lekkoatletycznego [8].

W procesie nauczania stosuje się metodę „kompleksową“, którą charakteryzuje kolejność opanowania zespołów ruchowych, zbliżonych (struktura ruchu, rytm, szybkość) do kolejnych elementów techniki skoku o tyczce [9].

Środkiem ułatwiającym proces nauczania i opanowania poszczególnych form ruchu jest systematycznie realizowane objaśnienie szczegółów technicznych, stosując do tego celu filmy, kinogramy, plansze, przeźrocza itd.

W procesie nauczania bardzo istotne znaczenie odgrywa pokaz całości skoku o tyczce oraz omówienie jego poszczególnych części. Pewne wycinki całości ruchu powstają w wyobraźni sportowców jeszcze przed przystąpieniem do praktycznego wykonywania ćwiczenia, wytwarza się tak zwane wyobrażenie ruchu. To wyobrażenie przyczynia się do szybszego opanowania techniki skok. Każde ćwiczenie należy nauczać dokładnie, przechodząc do kolejnego, wówczas gdy początkujący sportowiec opanuje je przynajmniej w stopniu dostatecznym. W zasadzie na jednych zajęciach naucza się od dwóch do trzech grup ćwiczeń. Powyższe uzależnione jest od wieku, przygotowania fizycznego oraz umiejętności przyswajania nowych form ruchowych.

Opisana poniżej technika skoku oparta jest na dotychczasowych badaniach oraz spostrzeżeniach trenerów polskich i zagranicznych.

Celem pracy jest pokazanie stosowanych w metodyce nauczania ćwiczeń niezbędnych do opanowania techniki skoku o tyczce na etapie szkolenia ukierunkowanego.

Metody badań

Analiza literatury specjalistycznej, w pracy z dokumentem zostały wykorzystane wyniki badań wtórnych.

Wyniki badań

Ćwiczenia stosowane na etapie szkolenia ukierunkowanego w dalszym ciągu podobnie jak na etapach poprzednich (wstępnym i początkowym okresie szkolenia)

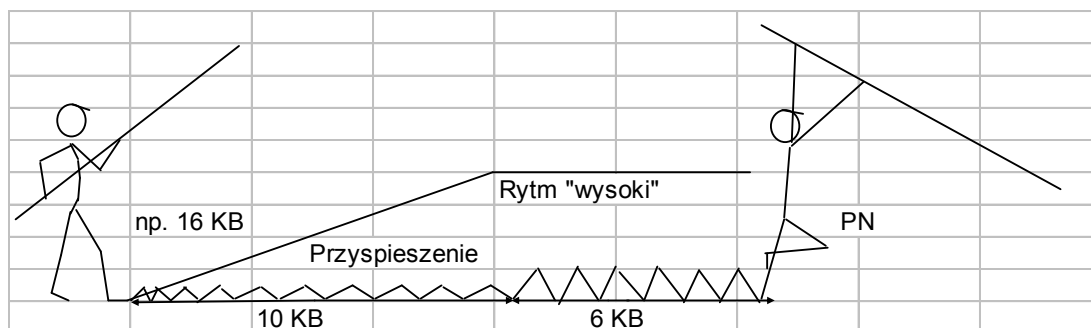
charakteryzują się bardzo wszechstronnym oddziaływaniem na organizm ćwiczącego, natomiast stosowana ich różnorodność sprawia, że trening tyczkarzy na tym etapie jest wyjątkowo atrakcyjny [10, 11].

Środki treningowe oraz metody nauczania były dobrane biorąc pod uwagę poziom przygotowania specjalnego, także indywidualną dla każdego ćwiczącego technikę skoku ukształtowaną na poprzednich etapach szkolenia.

W celu lepszego zrozumienia zastosowanych ćwiczeń specjalnych niezbędnych do opanowania techniki skoku o tyczce należy zaznajomić się ze specyfiką skoku oraz z zadaniami, które w poszczególnych fazach skoku przyczyniają się do poprawnej ich realizacji. Umownie autor przyjął sześć podstawowych pozycji skoku. W celu ich doskonalenia przedstawione zostały przykładowe ćwiczenia, które są podstawą do kształtowania i nauczania techniki skoku o tyczce.

I. Rozbieg

- krótki – 6, 8, 10 KB (kroków biegowych);
- średni – 12 – 14 KB (kroków biegowych);
- długi – 16, 18 i 20 KB (kroków biegowych).

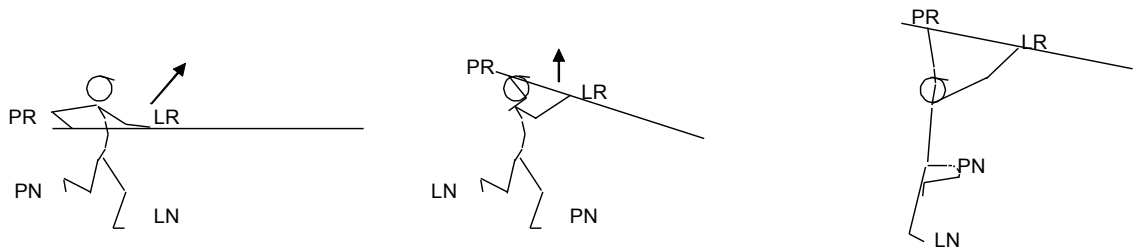

Ryc. 1. Rozbieg w skoku o tyczce: 16 kroków biegowych - przyspieszenie, końcowe sześć kroków biegowych rytm „wysoki” (16 KB – szesnaście kroków biegowych; 6 KB – sześć kroków biegowych; 10 KB – dziesięć kroków biegowych)

W trakcie biegania rozbiegu, „górze” (to znaczy tułowiu, kończynie górne) „swobodnie”, sylwetka wyprostowana (wysoko w biodrach), szczególnie ostatnie sześć kroków biegowych.

Ćwiczenia stosowane to: przyspieszenia, plus rytm 16, 18, 20 kroków biegowych; biegi rytmowe z tyczką 20 do 40 m z nabiegu.

II. Założenia tyczki do skrzynki w dwóch ostatnich krokach biegowych rozbiegu.

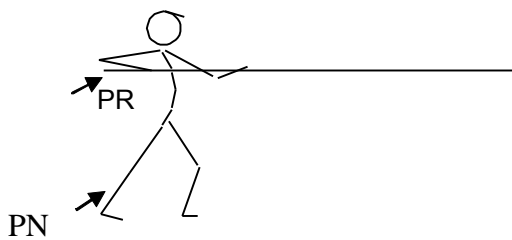
Ryc. 2. Założenie tyczki do „skrzynki” (PR – prawa ręka; LR – lewa ręka; PN – prawa noga; LN – lewa noga)

Ćwiczenia stosowane to:

1. ćwiczenia nadgarstka prawej ręki:

- w miejscu,
- w marszu;

Oderwanie prawej nogi z jednoczesnym skręceniem nadgarstka prawej ręki dłonią do siebie (do boku).

Ryc. 3. Ćwiczenia nadgarstka prawej ręki (PR)

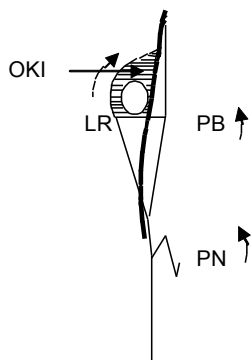
2. „założenie” tyczki w przedostatnim kroku – w miejscu, z marszu;
3. „założenia” do ściany, „skrzynki” z dwóch ostatnich kroków rozbiegu,
 - z ugięciem tyczki przez wspięcie na lewej stopie,
 - z ugięciem tyczki przez odbicie z lewej nogi;
4. „założenie” tyczki w marszu na bieżni, „założenie” tyczki w biegu na bieżni.

III. Ugięcie tyczki – przekazanie energii na tyczkę.

Ostatni krok rozbiegu (wspomaganie odbicia) bieg z aktywną pracą kończyn górnych i dolnych.

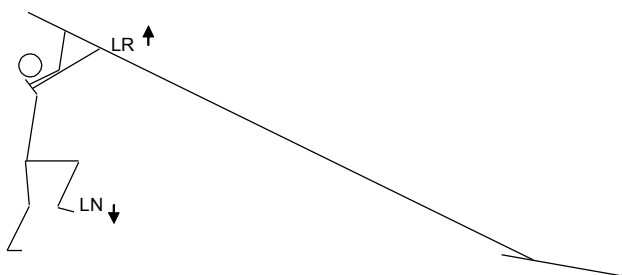
- Należy podnieść prawą i lewą rękę do góry („atakująco”),
- podnieść wysoko i energicznie prawą nogę i jej podudzie tak by pięta znajdowała się pod pośladkiem,

- przekazać energię na tyczkę „ze stopy” lewej na „atakującą” lewą rękę pchaną w górę w lewo z jednoczesnym „wejściem” prawym barkiem przez aktywne możliwe najszybsze postawienie nogi odbijającej (odbicie). Bardzo ważne znaczenie odgrywa w tym momencie równowaga skoku, którą utrzymujemy pod warunkiem, gdy głowa i lewy bark ustawione będą „atakująco” „okienko” (ryc. 4. czarny kolor) z lewej strony tyczki.

Ryc. 4. Równowaga skoku, (LR – lewa ręka; PB – prawy bark; PN – prawa noga; OKI – „okienko”)

Rycina 5 pokazuje, w jaki sposób następuje dosunięcie tyczki do ścianki skrzynki przez ostatni krok biegowy.

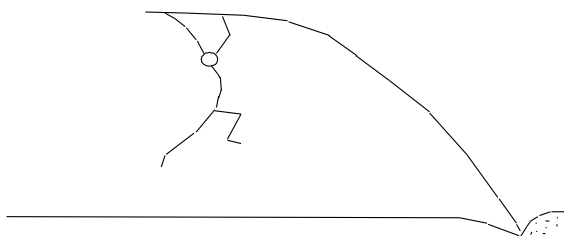

Ryc. 5. Pozycja wyjściowa do nauki ugięcia tyczki (LR – lewa ręka; LN – lewa noga)

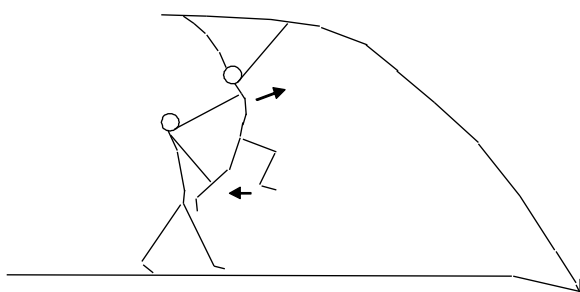
Ćwiczenia stosowane w celu nauki ugięcia tyczki – przekazanie energii na tyczkę to:

1. ugięcie tyczki z pozycji wyjściowej (w miejscu) przez aktywne wspięcie lewej stopy nogi odbijającej z przekazaniem energii na „atakującą” w górę w prawo - lewej ręki;

2. ugięcie tyczki z pozycji wyjściowej przez aktywne odbicie i aktywną pracę obu rąk w górę;
3. ugięcie tyczki z dwóch kroków z marszu (z biegu) – bez odbicia;
4. ugięcie tyczki z dwóch kroków z marszu (z biegu) – z odbiciem;
5. ugięcie tyczki z czterech kroków z „założeniem” na trzeci krok i odbiciem na czwarty;
6. ugięci tyczki z dwóch – czterech kroków rozbiegu z asekuracją trenera;
7. uginanie tyczki z rozbiegu z sześciu – ośmiu kroków biegowych:
 - a. na zeskoku do skoku w dal z dołem (ryc. 6),
 - b. na skoczni tyczkarskiej (ryc. 7).

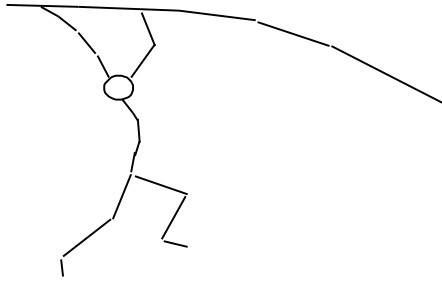

Ryc. 6. Uginanie tyczki na zeskoku do skoku w dal

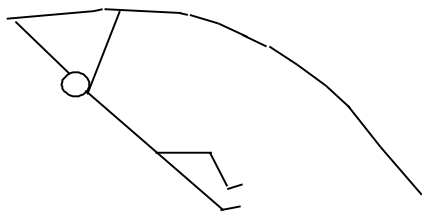

Ryc. 7. Uginanie tyczki na skoczni tyczkarskiej z pomocą trenera

IV. Tak zwany „odwał” to kolejny element skoku. Zaczyna z pozycji 1 (ryc. 8), prostą lewą nogą, obszernym możliwie najszybszym ruchem lewej stopy w przód do pozycji 2 (ryc. 9), kiedy prawa ręka, tułów i lewa noga znajdują się w jednej prostej linii (w tym momencie oś obrotu jest osią bioder).

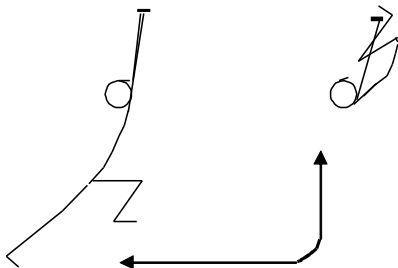

Ryc. 8. Pozycja wyjściowa do tzw. „odwału”

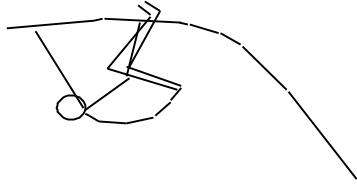
Ryc. 9. Pozycja w której tułów i ramiona znajdują się w jednej linii

Ćwiczenia zalecane do doskonalenia tzw. „odwału”.

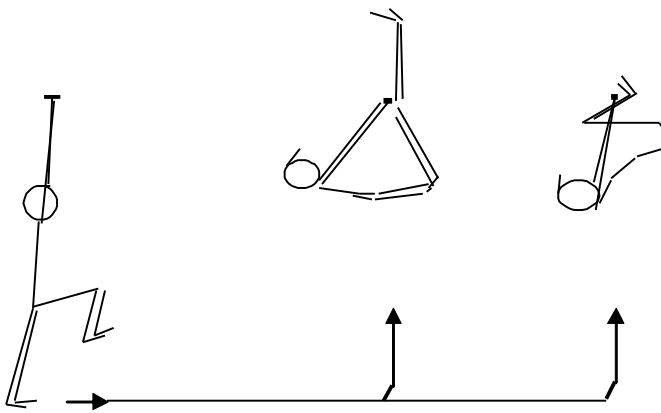
Ryc. 10. Ćwiczenie stosowane w celu doskonalenia odwału

Od pozycji 2 (ryc. 9) należy wykonać „odejście” barkami w dół, w tył z jednoczesnym ugięciem nóg w stawach biodrowych i kolanowych „podnosząc” „ugięte kolana” w górę, w tył na siebie do prostej prawej ręki – pozycja 3 (ryc. 11).

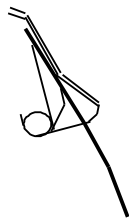
Ryc. 11. Pozycja w której ugięte kończyny dolne w stawach kolanowych unoszone są w kierunku prostej prawej ręki

lub

Ryc. 12. Ćwiczenia stosowane do udoskonalenia pozycji 3

Z pozycji 3 (ryc. 11) należy prostować nogi w stawach kolanowych „unosząc” stopy ponad głowę – pozycja 4 (ryc. 13).

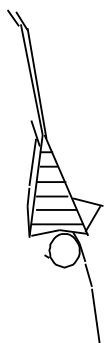

Ryc. 13. Pozycja w której kolana i stopy przenoszone są ponad głowę

Ryc. 14. Ćwiczenie doskonalące pozycję 4

Z pozycji 4 (ryc. 13) należy siłą między innymi mięśni grzbietu dociągnąć biodra do uchwyty prostej prawej ręki utrzymując stopy ponad głową – pozycja 5 (ryc. 15).

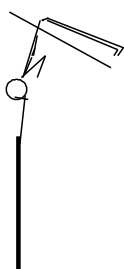
Ryc. 15. Pozycja umożliwiająca aktywną pracę ramion (wciągnięcie się na rękach wzdłuż tyczki w górę i „opadającymi nogami za poprzeczkę”)

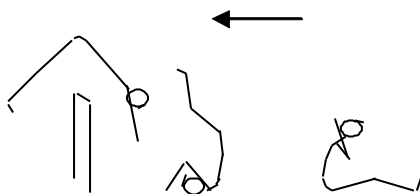
Ryc. 16. Wybrane ćwiczenie stosowane w celu doskonalenia pozycji 5

W końcowej fazie „dociągania” bioder, prawa ręka wznosi prawy bark w ten sposób by ustawić się lewym bokiem do kierunku skoku. Dopiero od pozycji 5 (ryc. 15) wolno

„wciągać” się na rękach wzdłuż tyczki w kierunku do góry i opuszczać nogi w kierunku poprzeczki przyjmując pozycję 6 (ryc. 17).

Ryc. 17. Pozycja 6 w której zawodnik „przelatuje” ponad poprzeczką

Ryc. 18. Ćwiczenie doskonalące omijanie poprzeczki

Podsumowanie

Skok o tyczce jest jedną z najtrudniejszych konkurencji lekkoatletycznych. Z tego powodu zakres ćwiczeń stosowanych do doskonalenia techniki skoku opiera się na kształtowaniu pod kątem nauczania poszczególnych pozycji, jakie przyjmuje zawodnik podczas jego realizacji.

Wnioski

- Proces nauczania rozpoczynamy od demonstracji całości skoku i opisu jego podstawowych sekwencji.
- Kolejne ćwiczenia kształtujące poszczególne pozycje uczymy dostosowując ich strukturę do indywidualnej techniki skoku każdego zawodnika, a przechodzimy do następnego wówczas, gdy ćwiczący opanuje przynajmniej w stopniu dobrym uprzednie zadanie ruchowe.
- Doskonalenie poszczególnych elementów techniki skoku należy przeprowadzać na bazie wszechstronnego przygotowania ogólnego.

- W nauczaniu elementów technicznych należy wykorzystywać kinogramy, filmy i inne pomoce naukowe, a wykonywane przez sportowców fragmenty skoku filmować i następnie wnikliwie analizować razem z zawodnikiem nanosząc korekty i poprawiając ewentualne błędy w ich realizacji.
- Zajęcia powinny być przeprowadzone ciekawie realizując wybrane ćwiczenia z zakresu gimnastyki przyrządowej, akrobatyki, lekkiej atletyki, elementów technicznych, uatrakcyjniając je wybranymi grami zespołowymi (koszykówka, siatkówka).
- Podstawowe znaczenie odgrywa umiejętność biegu, „założenia” tyczki i przekazanie energii w tyczką, a także równowaga skoku, od tego zależy dalsza jego efektywność.
- Systematycznie prowadzona nauka i wnikliwa analiza z ewentualną korektą przyczyni się do opanowania poszczególnych faz i całości techniki skoku.

Piśmiennictwo

1. Kowalczyk G.I., Wasniew I.A. (2002). *Diagnostyka uzdolnień skoczków o tyczce*. Fizyčeskaja Kultura – Naukowo-Metodyczny Żurnal, nr 4, Moskwa.
2. Harre D. (1985). *Trainingslehre*. Berlin, Sportverlang, s. 279.
3. Płatonow W.N. (1997). *Obszaja teoria podgotowki sportsmienow w olimpijskom sportie*. Olimpijskaja Literatura, Kijew, s. 579, 584.
4. Sozański H. (1999). *Podstawy teorii treningu sportowego*. Biblioteka Trenera, Warszawa.
5. Wilmore J.H., Costill D.L. (1994). *Physiology of Sport and Exercise*. Champaign: Human Kinetics, 549.
6. Kochanowicz K. (2006). *Podstawy kierowania procesem szkolenia sportowego w gimnastyce*. AWFIS, Gdańsk.
7. Krzesiński A., Tomaszewski R., Ważny Z. (1982). *Skok o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka, technika, metodyka, trening”. Praca zbiorowa. SiT, Warszawa.
8. Klimczyk M. (2008). *Kierowanie i kontrola szkolenia sportowego tyczkarzy na etapach – wstępnym i podstawowym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
9. Osiński W. (1976). *Nauczanie skoku o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka, wiadomości ogólne, metodyka nauczania, technika konkurencji, trening młodych lekkoatletów, organizacja zawodów” [red. Z.Stawczyk]. PWN, Warszawa-Poznań, AWF, Poznań. s-69-79.
10. Sozański H., Tomaszewski R. (1995). *Skoki lekkoatletyczne. Program szkolenia dzieci i młodzieży*. COSRCMSKFiS, Warszawa.
11. Zaporozanow W. A. (1997). *Skok o tyczce* (w:) „Lekkoatletyka, technika, metodyka nauczania, podstawy treningu” [red. S.Socha]. COSRC- MSzKFiS, Warszawa.

HISTORIA MISTRZOSTW EUROPY W PIŁCE NOŻNEJ OD 1960 DO 2008 ROKU

European Championship UEFA from 1960 to 2008

Dawid Marski¹, Radosław Muszkieta², Katarzyna Muszkieta³, Mariusz Klimczyk²

¹Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku

²Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

³Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Wstęp

Piłka nożna jest jednym z najbardziej powszechnych sportów na świecie. Uprawia go bardzo dużo ludzi, jedni są zawodowymi graczami inni zaś amatorami. Wywołuje on wiele emocji, jak i również kontrowersji. Jednym dostarcza smutku, innym radości. Niektórzy nie uważają, tego rodzaju aktywności za interesujący, jednak ta dyscyplina sportu ma w sobie pewną magię, która przyciąga wielu ludzi. Z uwagi na to, że uważnie są śledzone wydarzenia związane z tym sportem, chcielibyśmy przybliżyć historię Mistrzostw Europy w piłce nożnej. Jest to jeden z większych i ważniejszych (zaraz po Mistrzostwach Świata) turniejów w tej dziedzinie sportu. Pierwsza tego typu impreza miała miejsce w 1960 roku we Francji, kontynuowana jest do dnia dzisiejszego. Rozgrywki odbywają się co cztery lata. Walka w tym turnieju toczy się o prymat w Europie, jak i również o puchar Henri'ego Delaunaya, pomysłodawcy tych mistrzostw.

1. Finały Mistrzostw Europy od Francji 1960 do Belgii 1972

1.1. Francja 06.06.-10.06.1960 rok

W 1951 roku, włoski działacz piłkarski Otto Brassi przedstawił projekt organizacji piłkarskich Mistrzostw Europy, w których miały uczestniczyć wszystkie kraje naszego kontynentu w systemie „mecz i rewanż”. Natomiast półfinały, mecz o trzecie miejsce i finał planowano zorganizować w ramach jednego turnieju. Wobec oporu FIFA, a zwłaszcza jej prezydenta Julesa Rimeta prace nad organizacją turnieju nabrały tempa dopiero po rezygnacji oponenta. Ostateczną decyzję organizacji podjęto dopiero na kongresie UEFA w Kopenhadze w dniu 28.06.1957. Imprezę nazwano wtedy Pucharem Narodów Europejskich. Oficjalny puchar ufundowała Francja, a nosił on nazwę Henri'ego Delaunaya (od nazwiska francuskiego działacza, pierwszego pomysłodawcy europejskiego czempionatu). Pierwsze rozgrywki rozpoczęły się w latach 1958-1960. Stały do nich wszystkie kraje bloku socjalistycznego (nie licząc izolowanej od świata Albanii)².

2

http://pl.wikipedia.org/wiki/Mistrzostwa_Europy_w_pi%C5%82ce_no%C5%BCnej#Starty_poszczeg.C3.B3lnych_reprezentacji._281960_-_2008.29

1.1.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Swoją przygodę z Mistrzostwami Europy rozpoczęli również Polacy. Jednakże los nie był dla nich łaskawy, ponieważ w pierwszej rundzie trafili oni na bardzo silną ekipę Hiszpanii, która należała do jednych z faworytów. W pierwszym meczu rozegranym w Chorzowie 28.06.1959 roku na stadionie pojawiło się blisko 71 000 widzów, by oglądać ekipę Polski i Hiszpanii, w której występowały takie sławy jak: di Stefano, Gento czy Suarez. Spotkanie zakończyło się wynikiem 2-4 dla Hiszpanii natomiast rewanż, który był rozegrany 14.10.1959 roku w Madrycie zakończył się również zwycięstwem Hiszpanii, ale 3-0³.

1.1.2. Inne spotkania eliminacyjne

Nie było jeszcze sztywnych terminów rozgrywania spotkań eliminacyjnych i federacje, które były zainteresowane dopracowywały szczegóły słownie w rozmowach dwustronnych. Pierwszym meczem rozegranym w historii Mistrzostw Europy (nie licząc kwalifikacji, w których spotkały się drużyny Irlandii i CSRS) rozegrano 28.09.1958 roku na stadionie im. Lenina w Moskwie. Podczas tamtego spotkania stadion wypełniło 102 000 kibiców, lecz można uznać, że jest to liczba przybliżona. Zdobywcą pierwszego historycznego gola był Antolij Iljin, który strzelił bramkę już w czwartej minucie spotkania. ZSRR wygrało tamte spotkanie 3-1, a honorowe trafienie dla Madziarów zdobył Gorocs. Rewanż został rozegrany rok później i tym razem ZSRR wygrało w stosunku 1-0.

Pierwszą bramką samobójczą w historii Mistrzostw Europy była bramka strzelona w meczu pomiędzy Grecją a Francją 03.12.1959 roku w Atenach. Pierwszego gola z rzutu karnego strzelił 05.04.1959 roku w Dublinie Irlandczyk Noel Cantwell w meczu przeciwko CSRS. Austriak Karl Skerlan jako pierwszy zdobył bramkę bezpośrednio z rzutu wolnego, a było to w meczu przeciwko Norwegii wygranym przez Austriaków 5-2. Natomiast pierwszym piłkarzem, który skompletował hat-trick w historii Mistrzostw Europy był Francuz Just Fontain. Udało mu się to w meczu przeciwko Austrii⁴.

W ćwierćfinałach odpadł jeden z faworytów, a mianowicie Hiszpania. Jednakże wynik meczu nie został ustalony na boisku, do akcji wtrącili się politycy. Po zestrzeleniu amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U-2 nad terytorium ZSRR, świat stanął przed groźbą konfliktu zbrojnego pomiędzy NATO a Układem Warszawskim. Rząd Hiszpanii na polecenie Franco, nie zgodził się na wylot drużyny do Moskwy oraz oświadczył, że nie da zgody na przyjazd drużyny ZSRR. Obydwa mecze zweryfikowano jako walkower 3-0 dla ZSRR. Pozostałymi drużynami, które zakwalifikowały się do turnieju półfinałowego były: CSRS, Francja i Jugosławia⁵.

1.1.3. Finały

Organizatorem turnieju finałowego była Francja. Odmłodzona drużyna gospodarzy nie miała większych szans na osiągnięcie sukcesu. Brakowało przede wszystkim doświadczenia, młody zespół Francuski prowadził w spotkaniu z Jugosławią już 3-1, następnie 4-2, by ostatecznie ulec 4-5. Trzy bramki drużyna Francuska straciła w ciągu czterech minut.

W drugim półfinale ZSRR bez większych kłopotów uporał się z zespołem CSRS wygrywając 3-0.

Mecz o trzecie miejsce został rozegrany w Marsylii pomiędzy gospodarzami a drużyną Czechosłowacji. Nie wywołał on zbyt dużego zainteresowania, na stadion przybyło zaledwie 10 000 kibiców, a mecz zakończył się zwycięstwem Czechosłowacji 2-0. Prowadzenie uzyskał Bubnik w 58 minucie spotkania, wynik ustalił w 88 minucie Pavlivić.

³ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 49

⁴ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 50

⁵ Ibidem, str. 50

Na pierwszy finał Mistrzostw Europy przybyło niewiele więcej kibiców niż na mecz o trzecie miejsce (niespełna 20 000). Pierwsza bramka finału padła w bardzo kontrowersyjnych okolicznościach. Maslennin walczył o fudbolówkę z Jerkovicem przy końcowej linii boiska, obaj uznali, że piłka opuściła boisko, ale nie było gwizdka sędziego. Wobec braku reakcji sędziego piłkę zagarnął Milan Galić i zdobył prowadzenie dla Jugosławii. Wyrównał w 49 minucie Metrewela. Wynik już nie uległ zmianie i angielski sędzia był zmuszony zarządzić dogrywkę, w której losy meczu rozstrzygnął w 114 minucie Wiktor Poniedziałnik, który zdobył gola głową. Drużyna ZSRR wygrała pierwszą edycję Pucharu Narodów Europejskich⁶.

1.2. Hiszpania 17.06-21.06.1964 rok

W latach 1962-1964 rozegrano drugą edycję Pucharu Narodów Europejskich. Po raz pierwszy UEFA wyznaczyła termin rozgrywek. Turniej finałowy miał odbyć się w czerwcu 1964 roku, a organizatora miano wybrać spośród półfinalistów. Do rozgrywek zgłosiła się reprezentacja angielska i, podobnie jak w debiucie w Mistrzostwach Świata, „synowie dumnego Albionu” nie dostali się do strefy medalowej⁷.

1.2.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska reprezentacja w eliminacjach trafiła na ekipę Irlandii Północnej. Był to zespół w zasięgu naszej drużyny. Niestety reprezentacja Polski nie podjęła walki z rywalami i przegrała odpowiednio w Chorzowie 2-0 i również w Belfaście 2-0. Mecz w Polsce nie wzbudził dużego zainteresowania i stadion Śląski zapełnił się zaledwie w jednej trzeciej⁸.

1.2.2. Inne spotkania eliminacyjne

Po raz kolejny w eliminacjach nie obyło się bez interwencji polityki. Grecja odmówiła gry z reprezentacją Albanii, z której rządem miała wyjątkowo złe stosunki. UEFA przyznała Albańczykom walkower, który i tak na wiele się nie przydał, gdyż trafili oni na ekipę Danii, z którą dwukrotnie przegrali w stosunku 4-0 i 0-1⁹.

Anglicy trafili na reprezentację Francji, w pierwszym spotkaniu na Sheffield padł wynik 1-1, natomiast w rewanżu na paryskim Pacy des Princes gospodarze wygrali aż 5-2.

Drużyny Bułgarii i Portugalii potrzebowały aż trzech spotkań do wyłonienia zwycięzcy (regulamin nie przewidywał jeszcze konkursu rzutów karnych). W pierwszym meczu było 3-1 dla Bułgarów, w rewanżu Portugalczycy wygrali również w takim samym stosunku. Rozstrzygający mecz odbył się na neutralnym terenie, a mianowicie we Włoszech, w Rzymie. Bułgarzy wygrali 1-0, a bramka decydująca o losach spotkania padła dopiero w 87 minucie gry. Problemów z awansem nie mieli Włosi, którzy pokonali odbiegającą umiejętnościami Turcję. Mecze zakończyły się wówczas wynikami 6-0 w Rzymie i 1-0 w Stambule. Następnymi rywalami Włochów była ekipa ZSRR.

Na Łużnikach Sowietów grali bez swojego najlepszego zawodnika Lwa Jaszyna, ale nie przeszkodziło im to w odniesieniu zwycięstwa 2-0, bramki strzelali Poniedziałnik i Czislenko. W rewanżu padł remis 1-1 i do ćwierćfinałów awansowali piłkarze radzieccy. Później wyeliminowali reprezentację Szwecji odpowiednio 1-1 i 1-3. Hiszpania w 1/8 finałów pozbawiła złudzeń pogromców naszej ekipy- Irlandię Północną odpowiednio 1-1 i 1-0. Następnie pokonali dwukrotnie Irlandczyków z południa 5-1 i 2-0. Stawkę finału uzupełniły ekipy Węgrów i Duńczyków.

⁶ Ibidem, str. 51

⁷ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 52

⁸ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 52

⁹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 52

1.2.3. Finały

W turnieju finałowym gospodarze trafili na drużynę Węgier. W regulaminowym czasie gry padł remis 1-1 i dopiero 115 minuta przyniosła rozstrzygnięcie. Bramkę zdobyła Hiszpania za sprawą Amancio. Drugi mecz był spotkaniem bez historii. Obrońca tytułu ZSRR pewnie pokonał Duńczyków 3-0 i do finału awansowały dwie drużyny, którym w poprzedniej edycji w konfrontacji przeszkodziła polityka¹⁰.

Wcześniej jednak odbył się mecz o trzecie miejsce. Duńczycy, których obecność w samym turnieju finałowym była bardzo dużym osiągnięciem, zmierzyli się z Węgrami. Przez większą część spotkania Duńczycy stawiali opór, wyrównali przed końcem spotkania na 1-1. Jednak dalej nie zdołali zatrzymać Węgrów i ulegli 3-1.

Wbrew zapowiedziom i szumu wokół spotkania finałowego pomiędzy Hiszpanią i ZSRR, mecz był raczej nudnym widowiskiem. Najważniejsze wydarzenia miały miejsce w pierwszych minutach spotkania. Najpierw Pereda zdobył prowadzenie dla gospodarzy, ale zaraz w 8 minucie wyrównał Chsajnow. Potem nie wiele się działo, aż w końcu nadeszła 84 minuta spotkania i Marcellino zdobył bramkę, która przyniosła triumf reprezentacji Hiszpanii¹¹.

1.3. Włochy 05.06-10.06.1968 rok

Kolejny turniej Pucharu Narodów Europejskich rozegrano we Włoszech. Właśnie w tej edycji turnieju Puchar Narodów Europejskich nazwano Mistrzostwami Europy w piłce nożnej o Puchar imienia Henri Delaunaya. Pierwszy raz eliminacje toczono w ośmiu grupach po cztery zespoły, natomiast w jednej grupie znajdowały się trzy zespoły. Zwycięzcy tych oto grup zmierzyli się w meczach ćwierćfinałowych, z których najlepsi awansowali do turnieju finałowego¹².

1.3.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska reprezentacja trafiła do grupy VII, gdzie miała rywalizować z Francją, Belgią i Luksemburgiem. Oprócz Luksemburga, drużyny Francji i Belgii okazały się zbyt silne jak na nasz zespół. Trudno się jednak dziwić, gdyż nawet z Luksemburgiem potrafiłszy zremisować na wyjeździe 0-0. Właśnie ten remis był najlepszym wynikiem drużyny z księstwa w tych eliminacjach. Nikt oprócz Polski nie stracił punktów z Luksemburgiem¹³.

Najlepszy wynik uzyskali w Brukseli, gdzie wygraliśmy z Belgami 4-2, również na własnym terenie zwyciężyliśmy Belgów 3-1. Jednakże te zwycięstwa nic nam nie dały, gdyż przegraliśmy oba spotkania z Francuzami, szczególnie przegrana w Warszawie 4-1 na stadionie Dziesięciolecia była bardzo dotkliwa.

1.3.2. Inne spotkania eliminacyjne

Największym rozczarowaniem eliminacji było nie dostanie się do ćwierćfinałów ekipy zachodnoniemieckiej, która była aktualnym Wicemistrzem Świata. O niezakwalifikowaniu zdecydował remis z ekipą Albanii 0-0. Drużyna RFN nie zdołała odrobić strat, gdyż rywalizowała w grupie liczącej trzy zespoły. Kosztem RFN awansowała drużyna Jugosławii, chociaż przegrała mecz wyjazdowy z RFN 3-1 (a u siebie 1-0 wygrana Jugosławii). W ostatnim spotkaniu zmierzyły się drużyny RFN i Albanii, gdzie padł wcześniej wspomniany remis, co dziwne drużynie RFN wystarczyła najniższa wygrana do awansu. Po blamażu w Tiranie stanowisko selekcyjnera zachował Helmut Schon, który miał doprowadzić drużynę RFN do tytułu Mistrzów Europy oraz Świata¹⁴.

¹⁰ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 53

¹¹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 53

¹² S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 53

¹³ Iblidem, str. 55

¹⁴ Iblidem, str. 56.

Również obrońcy tytułu mogli podzielić los piłkarzy RFN. Przegrali oni z reprezentacją CSRS oraz stracili kilka punktów z innymi rywalami (remisując z Irlandią i Turcją na wyjazdach). Dobrze radziła sobie ekipa Czechosłowacji, która zremisowała tylko z Turcją i do awansu potrzebowała remisu z Irlandią. Ta sztuka prawie się udała, albowiem remis (1-1), utrzymywał się do 86 minuty, jednakże bramkę dla Irlandczyków zdobył O'Connor i do końca wynik się nie zmienił.

W innych grupach nie było już tak ciekawie. Awans uzyskały drużyny: ZSRR, Włoch, Bułgarii, Anglii, Węgier. Jedną z ciekawszych rzeczy była rywalizacja pomiędzy Anglią, Walią, Szkocją i Irlandią. Gdyby w skład tej grupy wchodziła jeszcze reprezentacja Irlandii Północnej to byłyby to mistrzostwa wysp brytyjskich pod egidą UEFA. Do ciekawego wydarzenia doszło również w meczu pomiędzy Austrią i Grecją, gdy w 86 minucie spotkanie zostało przerwane z powodu bijatyki graczy obu zespołów. Wynik meczu nie został uwzględniony w tabeli.

W ćwierćfinałach drużyna Jugosławii trafiła na zespół Francji, z którym odpowiednio zremisowała 1-1 i wygrała 5-1. Drużyna ZSRR męczyła się z Węgrami, z którymi najpierw przegrała 0-2, ale później wygrała w stosunku 3-0. Reprezentacja Włoch również miała problemy, pierwszy mecz przegrała 2-3 z Bułgarią, natomiast w rewanżu wygrała 2-0. Obrońca tytułu nie dał rady Anglii, z którą przegrał odpowiednio 1-0 i 2-1.

1.3.3. Finały

Pierwszy półfinał tworzyły drużyny Anglii i Jugosławii. We Florencji, gdzie grano mecz, utrzymywał się długo wynik bezbramkowy, jednak nadeszła 86 minuta i cudownym strzałem popisał się Dragan Dzajić. Mistrzowie Świata nie awansowali do finału Mistrzostw Europy. W Neapolu był rozgrywany drugi półfinał, w którym spotkały się Włochy i ZSRR. Przez całe spotkanie utrzymał się remis i sędzia Kurt Tschenscher zarządził dogrywkę. Ona jednak nie przyniosła rozstrzygnięcia i do wyłonienia zwycięzcy potrzebny był rzut monetą (regulamin nie przewidywał wówczas rzutów karnych). Po raz pierwszy i ostatni o finale decydował rzut monetą, gdzie los okazał się łaskawszy dla drużyny Włoch¹⁵.

Mecz o trzecie miejsce pomiędzy Anglią i ZSRR wygrała reprezentacja Anglii po bramkach Bobiego Charltona i Hursta. Po raz pierwszy w dziejach mistrzostw ekipa ZSRR nie znalazła się w czołowej trójce.

Fot. 1. Kapitan zwycięskiej drużyny gospodarzy z pucharem.

Źródło:

<http://www.uefa.com/uefaeuro2012/history/seas-on=1968/index.html>. Data: 23.01.2010 r.

Europy¹⁶.

¹⁵ Iblidem, str. 59

¹⁶ Iblidem, str. 60

Na stadionie Olimpijskim w Rzymie dnia 08.06.1968 roku rozegrano finał mistrzostw. Na przeciwko siebie stanęły reprezentacje Włoch i Jugosławii. Faworytem byli gospodarze, ale prowadzenie przed przerwą uzyskali Jugosłowianie (bramka Dragan Dzajić). Włosi długo nie mogli wyrównać, nie pomagały im nawet przychylne decyzje sędziego, aż wreszcie nadeszła 80 minuta i z rzutu wolnego wyrównał Demenghinieg. Było 1-1 i sędzia zarządził dogrywkę, która też nie przyniosła rezultatu. Wobec czego za dwa dni odbyła się powtórka finału, którą sędziował arbiter z Hiszpanii Jose Maria Ortiz de Mendibil. W powtórcie finału zwyciężyli Włosi 2-0 i zostali nowymi Mistrzami

1.4. Belgia 14.06-18.06.1972 rok

W kolejnych Mistrzostwach Europy nie zmieniły się zasady wylaniania drużyn, które miały uczestniczyć w turnieju finałowym. Do eliminacji zgłosiły się 32 reprezentacje, które zostały rozlosowane na osiem grup.

1.4.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Losowanie nie było zbyt szczęśliwe dla naszej drużyny prowadzonej wówczas przez Kazimierza Górskiego. Trafiliśmy wtedy do grupy z reprezentacjami RFN, Turcji i Albanii. W pierwszym meczu pokonaliśmy Albanie w Chorzowie 3-1, ale w rewanżu zremisowaliśmy na wyjeździe 1-1. Reprezentację Turcji pokonaliśmy u siebie aż 5-1. Jednakże o sprawie awansu decydował mecz rozegrany 10.10.1971 roku na pechowym dla nas stadionie Dziesięciolecia w Warszawie. Przegraliśmy tam z RFN 1-3, a za porażkę winiono wtedy debiutanta w naszej kadrze, bramkarza Jana Tomaszewskiego. Już przy braku awansu Polska zremisowała jeszcze rewanż z RFN w Hamburgu oraz przegrała na zakończenie eliminacji mecz w Izmirze z Turcją 1-0. Do ćwierćfinału awansowała ekipa zachodnioniemiecka¹⁷.

1.4.2. Inne spotkania eliminacyjne

Bardzo zacięta walka trwała w grupie I pomiędzy Rumunią, a CSRS. Obydwie drużyny zdobyły taką samą liczbę punktów, a o awansie zdecydowała różnica bramek. Reprezentacja Rumunii straciła o dwie bramki mniej i to ona awansowała do ćwierćfinałów. W IV grupie znalazły się między innymi drużyny Hiszpanii i ZSRR. W pierwszym meczu wygrali Sowieci 2-1, natomiast w rewanżu, padł remis 0-0. Obie reprezentacje straciły jeszcze punkty z Irlandią Północną i z awansu mogli się cieszyć piłkarze radzieccy.

Zaciętą walkę toczyły również zespoły grupy VII, a mianowicie: Jugosławia, Holandia

Fot. 2. Reprezentacja RFN

Źródło:

<http://soccernet.espn.go.com/feature?id=530731&cc=5739>.

Data: 23.01.2010 r.

i NRD. Jugosławia straciła punkty z Luksemburgiem, ale do awansu wystarczyły jej dwa zwycięstwa z Holandią i NRD oraz dwa remisy z tymi też rywalami.

W innych grupach eliminacyjnych nie było niespodzianek. Awans uzyskały odpowiednio: Belgia, Węgry, Anglia, Włochy i Rumunia.

W ćwierćfinałach doszło po raz pierwszy i ostatni do rozegrania dodatkowego spotkania. W meczu pomiędzy Rumunią a Węgrami dwa spotkania zakończyły się remisem 1-

1 i 2-2. Wówczas regulamin nie przewidywał, że bramki strzelone na wyjeździe liczą się podwójnie i trzeba było rozegrać mecz dodatkowy na neutralnym terenie. W meczu dodatkowym był wynik 2-1 dla Węgrów i to oni mogli się cieszyć z awansu do turnieju finałowego rozgrywanego w Belgii¹⁸.

Sensacyjne rozstrzygnięcie przyniósł mecz pomiędzy Belgią a Włochami. Włosi u siebie zremisowali, a na wyjeździe przegrali z Belgami 1-2.

¹⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Reprezentacja_Polski_w_pi%C5%82ce_no%C5%BCnej

¹⁸ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 61

W innej parze spotkały się reprezentacje Anglii i RFN. W pierwszym meczu gospodarzem była Anglia, która uległa na słynnym stadionie Wembley 1-3 (ostatnie dwie bramki padły sześć minut przed końcem). W rewanżu padł remis i awans uzyskała ekipa RFN.

Ostatnią parę, która rywalizowała tworzyły drużyny ZSRR i Jugosławii. Do półfinałów awansowała drużyna Sowiecka, która w pierwszym meczu zremisowała w Belgradzie 0-0, natomiast w rewanżu 3-0 wygrała ekipa ZSRR.

1.4.3. Finały

W pierwszym meczu półfinałowym zmierzyły się reprezentacje ZSRR oraz Węgier. Spotkanie wygrali zawodnicy ZSRR 1-0, chociaż w 85 minucie sędzia podyktował rzut karny, który obronił bramkarz sowieców Rudawko. Mecz ten oglądało najmniej widzów w historii Mistrzostw Europy (zaledwie 2 000)¹⁹.

Bardzo duży opór ekipie RFN stawiał gospodarz finałów, Belgia. Drużyna zachodnioniemiecka wygrywała 2-0 po dwóch golach Gerda Mulera, jednakże Belgowie zdołali strzelić bramkę kontaktową. Niestety na doprowadzenie do remisu nie starczyło już czasu i mecz zakończył się wynikiem 2-1 dla RFN.

W meczu o brąz Belgowie pokonali Węgrów 2-1. Spotkanie gospodarzy nie wzbudziło zainteresowania, gdyż na stadion przybyło zaledwie 6 200 kibiców.

Wielki finał wbrew oczekiwaniom był tylko formalnością. Mistrzem Europy została reprezentacja RFN, która zwyciężyła ZSRR 3-0. Dwie bramki w tamtym spotkaniu zdobył wspólnie piłkarz niemiecki Gerd Muler, a jedną Wimmer. Po turnieju w Belgii reprezentacja ZSRR nie awansowała do wielkiej czwórki aż do roku 1988.²⁰

2. Finały Mistrzostw Europy od Jugosławii 1976 do RFN 1988

2.1. Jugosławia 16.06-20.06.1976 rok

W piątym turnieju Mistrzostw Europy wystąpiły trzydzieści dwie ekipy. Zespoły te zostały podzielone na osiem grup, gdzie w każdej znajdowały się cztery drużyny. Do końcowej batalii awansowały drużyny zwycięskie z ćwierćfinałów, które były toczone systemem mecz i rewanż. Drużynami rozstawionymi były: Anglia, Węgry, Jugosławia, Hiszpania, Włochy, ZSRR, Belgia i RFN²¹.

2.1.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Losowanie odbyło się przed finałami Mistrzostw Świata w RFN. W grupie piątej oprócz Polski znalazły się jeszcze drużyny Holandii, Włoch i Finlandii. Była to bardzo mocna grupa, gdyż Polacy byli trzecią drużyną świata, natomiast Holendrzy drugą drużyną świata. Ciekawostką może być fakt, że rozstawiony był zespół Włoch (aktualny Wicemistrz Świata), natomiast dwie ekipy zostały wylosowane z turnieju w RFN. W historii Mistrzostw Europy trudno szukać podobnego zestawienia grupy eliminacyjnej. Każdy z zespołów Polski, Holandii czy Włoch mógł sięgnąć po jedno z najwyższych miejsc²².

Inauguracyjny mecz Polska rozegrała w Helsinkach dnia 01.09.1974 roku z Finlandią, gdzie wygrała 2-1. Gospodarze zaskoczyli reprezentację Polski, gdyż po czterech minutach prowadzili 1-0. Po dwudziestu minutach Polacy odpowiedzieli bramką Szarmacha, a wynik ustalił w późniejszym czasie Grzegorz Lato. Trzy tygodnie później do Helsinek przyjechała

¹⁹ Ibidem, str. 65

²⁰ http://www.euro2008.wp.pl/kat,1002431,wid,8481075,wiadomosc.html?ticaid=19fa4&_ticrsn=5

²¹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 66

²² Ibidem, str. 67

reprezentacja Holandii, która wygrała z Finami 3-1. Holendrzy wygrali jedną bramką więcej niż Polacy, co było bardzo ważne w późniejszym czasie.

W rewanżu Polska wygrała z Finlandią 3-0, natomiast Holendrzy wygrali z Włochami 3-1. Tymi meczami zakończono serie gier jesiennych. W międzyczasie Polacy zegrali spotkania sparingowe z NRD i Francją, zakończone porażkami. Pomysł z organizowaniem tych sparingów był, co najmniej nietrafiony.

Dnia dziewiętnastego kwietnia w Rzymie zagrały przeciwko sobie jedenastki Polski i Włoch. Mecz zakończył się remisem 0-0, co przyjęto w Polsce jako sukces. Goście byli nawet bliżej zwycięstwa, gdyż bramkę zdobył Grzegorz Lato, której jednak nie uznano.

Następny mecz orły Górskiego rozegrały dziesiątego września 1975 roku. Był to jeden z najwspanialszych meczów polskiej kadry. Na stadionie Śląskim w Chorzowie zasiadło osiemdziesiąt pięć tysięcy widzów. Polacy nie byli zbyt gościnną drużyną i od początku narzucili swój styl gry, już w czternastej minucie do siatki rywali trafił Mielczanin, po akcji Grzegorza Lato. Przed gwizdkiem kończącym pierwszą połowę, rywali dobił jeszcze Robert Gadocha. W drugiej połowie zaledwie piętnaście minut wystarczyło Andrzejowi Szarmachowi na strzelenie "pomarańczowym" dwóch bramek. Goście zdołali odpowiedzieć tylko trafieniem Rene van de Kerkhofa. Jednym z symboli tego meczu było zdjęcie, na którym klęczy po meczu Johan Cruyff, a nad nim znajdują się Deyna i Kasperczak. Kilkanaście dni później spotkały się drużyny Włoch i Finlandii, gdzie padł remis 0-0. Więc jasne było, że sprawę awansu rozstrzygną między sobą drużyny Polski i Holandii²³.

W rewanżu Holendrzy wzięli pełen odwet za klęskę w Chorzowie i wygrali 3-0. Po tym meczu Polska miała jeszcze szanse na awans, ale musiała wygrać u siebie z Włochami i liczyć na potknięcie Holandii w meczu wyjazdowym z Włochami. Jednakże tak się nie stało, na pechowym dla nas stadionie Dziesięciolecia w Warszawie padł remis 0-0. Przy takim wyniku trzeba było liczyć na to, że Włosi wygrają 4-0 z Holandią, lecz była na to nikła szansa. Włosi wygrali tylko 1-0 i ponownie reprezentacja Polski nie awansowała z grupy. Między innymi zabrakło bramek niestrzelonych z Finlandią oraz szkoda straconej bramki z Holendrami w ostatnich sekundach meczu w Chorzowie.

2.1.2. Inne spotkania eliminacyjne

Z grupy pierwszej awans uzyskała dość niespodziewanie drużyna CSRS, która wyprzedziła między innymi przeżywającą kryzys Anglię oraz Portugalię i Cypr. Anglii zabrakło do awansu jednego punktu, straconego między innymi z Portugalią. W kolejnej rundzie CSRS miało zmierzyć się z reprezentacją ZSRR.

Zacięta sytuacja panowała w grupie czwartej, w której to rywalizowały ekipy: Hiszpanii, Rumunii, Szkocji oraz Danii. Reprezentacja Danii zdobyła zaledwie jeden punkt i nie odegrała większej roli. Pozostałe trzy drużyny toczyły wyrównaną walkę i z sześciu meczów pomiędzy tymi drużynami padło pięć remisów. Ważnym meczem, który dawał awans był mecz pomiędzy Rumunią a Hiszpanią. Gospodarzem była drużyna Rumunii, której do awansu potrzebna była wygrana. Spotkanie zakończyło się remisem 2-2 i ostatni mecz pomiędzy Rumunią a Szkocją w Glasgow nie był już ważny. Awans uzyskała Hiszpania.

W szóstej grupie pierwsze miejsce zajęła drużyna ZSRR, chociaż na początku eliminacji przegrała wysoko z Irlandią (3-0). Jednak Irlandczycy szybko zaczęli tracić punkty, co zdecydowało o braku awansu²⁴.

W innych grupach nie było niespodzianek, awans uzyskali faworyci. Warty uwagi jest skład grupy drugiej, gdzie awans wywalczyła reprezentacja Walii. Oprócz Walii w grupie były drużyny Austrii, Węgier i Luksemburga, bardzo odbiegał ten skład grupy od zespołów, z którymi rywalizowali Polacy. W europejskich rozgrywkach dobrą pozycję traciła

²³ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 68

²⁴ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1976_jugoslawia_eliminacje.php

reprezentacja Węgier. Skład ćwierćfinałów uzupełniły drużyny: RFN, Belgii, Jugosławii. Spośród ćwierćfinalistów zanotowano jedną niespodziankę.

Wspomnianą niespodzianką była rywalizacja pomiędzy CSRS a ZSRR. Pierwsze spotkanie było rozegrane w Bratysławie, gdzie gospodarze wygrali 2-0. Była to dość spora zaliczka przed rewanżem w Kijowie. Rewanż ponownie przebiegał pod dyktando CSRS. Prowadzenie uzyskali po голу Modera tuż przed końcem pierwszej połowy. ZSRR rzuciło się do ataku, ale zdołało tylko odpowiedzieć bramką Buriaki w 53 minucie i Błochina w końcówce spotkania. W międzyczasie bramkę zdobył Moder w 82 minucie i w rewanżu był remis, który dawał awans CSRS.

Pozostałe ćwierćfinały zakończyły się wygranymi faworytów. Jugosławia wyeliminowała Walię, natomiast RFN Hiszpanię. Ostatnią parę tworzyły drużyny Holandii i Belgii. Holendrzy dwa razy ograli Belgów i uzyskali awans.

2.1.3. Finały

Mecze rozgrywane na stadionach w Jugosławii były najbardziej zacięte w historii Mistrzostw Europy. Wszystkie mecze wymagały dogrywki, a o pierwszym miejscu decydowały rzuty karne. W pierwszym półfinale zmierzyły się drużyny CSRS oraz Holandii. Pierwszą bramkę zdobyli Czechosłowacy (dokładnie Ondrus), jednak przed zakończeniem ponownie ten sam piłkarz zdobył gola, ale samobójczego. W dogrywce dwie bramki zdobyli piłkarze CSRS i awansowali sensacyjnie do finału. Drugi półfinał był jeszcze bardziej dramatyczny niż pierwszy. Jugosłowianie zmierzyli się z RFN i już w 19 minucie objęli prowadzenie po bramce Popivoda, następnie podwyższył Dzajic. Taki wynik był aż do 64 minuty, kiedy kontaktową bramkę zdobył Flohe. W 80 minucie na placu gry pojawił się Dieter Muller i niespełna po dwóch minutach wyrównał stan rywalizacji. W dogrywce błyszczał już tylko jeden piłkarz, a mianowicie Dieter Muller, który zdobył dwie bramki i poprowadził reprezentację RFN do finału²⁵.

Wcześniej rozegrano mecz o trzecie miejsce pomiędzy Jugosławią a Holandią. W normalnym czasie gry padł remis 2-2, a w dogrywce zwycięską bramkę zdobyli Holendrzy.

Finał został rozegrany 20.06.1976 roku. Faworytem finału była drużyna RFN i jednocześnie mogła obronić tytuł zdobyty cztery lata wcześniej. Okazało się jednakże, że drużyna Czechosłowacji nie przypadkiem znalazła się w finale. Już po 25 minutach prowadzili 2-0 (bramki Svehlik 8' i Dobias'), RFN odpowiedziało bramką Mullera i długo nie mogło znaleźć recepty na dobrze broniących się Czechów i Słowaków. Gdy wydawało się, że CSRS zostanie Mistrzem Europy w ostatniej minucie spotkania wynik wyrównał Holzenbein i musiała zostać rozegrana dogrywka.

Fot. 3. Zwycięska drużyna Czechosłowacji

Źródło: <http://www.football-shirts.co.uk/images/euros/czechoslovakia1976.jpg>
Data: 08.04.2010 r.

W dogrywce kibice nie obejrzeni bramek, i był to pierwszy przypadek, gdzie o zwycięstwie zadecydowała seria jedenastek.

Po pierwszych trzech seriach nic się nie wydarzyło, były pewnie wykonywane rzuty karne. I nadszedł czas, kiedy do piłki podszedł Uli Hoeness (nie strzelił karnego Janowi Tomaszewskiemu podczas słynnego „meczu na wodzie” dwa lata wcześniej), uderzona przez niego piłka poszybowała nad poprzeczką. Czesi rozpoczęli serię jedenastek i celny strzał dawał im Mistrzostwo Europy. Do piłki podszedł Panenka, a przeszkodzić miał mu

²⁵ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 75

jeden z najwybitniejszych bramkarzy XX stulecia, a mianowicie Sepp Maier. Panenka pewnie wykonał jedenastkę, a jego strzał przeszedł do historii i w ten sposób CSRS zdobyło tytuł najlepszej drużyny starego kontynentu (pierwszy i ostatni raz)²⁶.

2.2. Włochy 11.06-22.06.1980 rok

Następna edycja o tytuł najlepszej drużyny Europy różniła się od wcześniejszych. Liczbę drużyn finałowego turnieju powiększono do ośmiu, a organizatora finału wybrano przed losowaniem eliminacji. Od tej pory gospodarz imprezy (w tym wypadku Włochy) był zwolniony z rozgrywania eliminacji. W eliminacjach wzięło udział 31 zespołów podzielonych na siedem grup (trzy grupy po pięć zespołów i cztery grupy po cztery zespoły), z których awans uzyskiwali zwycięzcy grup. Ponadto zlikwidowano ćwierćfinały²⁷.

2.2.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska znalazła się w grupie czwartej z drużynami: Holandii (Wicemistrz Świata), NRD, Szwajcarii i Islandii. Drużynę Polski poprowadził nowy selekcjoner Ryszard Kulesza. Początek eliminacji w wykonaniu biało - czerwonych był bardzo dobry, wygrane z Islandią oraz Szwajcarią napawały optymizmem. Natomiast mecz z NRD był bardzo niepokojący. Po pierwszej połowie Polacy prowadzili 1-0 po bramce Zbigniewa Bońka i grali bardzo dobrze. W drugiej połowie wyszedł całkiem odmieniony zespół, który był tylko tłem dla ekipy NRD. Polacy grali ospale, przez co rywale zdobyli dwie bramki. Po spotkaniu wyszły głosy o tym, że gospodarze w przerwie napoili Polaków środkami nasennymi. Po tej przegranej zespół Polski szybko się podniósł i drugiego maja 1979 roku wygrał z Holendrami 2-0. Niestety rewanż z NRD nie był pomyślny dla Polskiej ekipy i zakończył się remisem 1-1. Natomiast Holandia wygrała z Islandczykami i Szwajcarami dużą ilością bramek, co dało jej awans. Polakom nie pomógł nawet remis z Holendrami na wyjeździe 1-1 (bramka Wojciecha Rudego z 40 metrów). Po raz kolejny Polacy przegrali eliminację gorszą różnicą bramek²⁸.

2.2.2. Inne spotkania eliminacyjne

W innych grupach spotkania przebiegały pod dyktando faworytów. Jedynie zacięta walka panowała w grupie szóstej, gdzie znajdowały się zespoły: ZSRR, Grecji, Węgier i Finlandii. Aktualny Wicemistrz Europy, czyli ZSRR grał bardzo słabo wygrywając tylko jedno spotkanie z Grecją 2-0 na początku eliminacji. Inne starcia zakończyły się remisami i porażkami, co nie dało promocji do turnieju finałowego. Awans uzyskała natomiast drużyna Grecji. Dzięki wygranej Greków nad ZSRR na ich terenie 12.09.1979 roku. Za Grekami znalazły się drużyny Węgier oraz Finlandii, a ostatnie miejsce niespodziewanie przypadło drużynie ZSRR²⁹.

Zaciętą rywalizację toczyły między sobą zespoły grupy trzeciej, a mianowicie Jugosławia i Hiszpania. Hiszpanie grali bardzo równo, przegrali tylko jeden mecz i jeden zremisowali i to oni uzyskali awans. O niepowodzeniu Jugosławii zadecydowała porażka z Rumunią 3-2.

W grupie piątej rywalizację wygrała drużyna CSRS, ale uzyskała tylko jeden punkt więcej od Francuzów dowodzonych przez Michela Platinię. Skład turnieju finałowego wyglądał następująco: Włoch, Holandia, Grecja, Hiszpania, Anglia, Belgia, CSRS i RFN.

²⁶ Ibidem, str. 76

²⁷ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 77

²⁸ Ibidem, str. 77

²⁹ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1980_wlochy_eliminacje.php

2.2.3. Finały

Uczestników finałów podzielono na dwie grupy po cztery zespoły. Drużyny z pierwszych miejsc w grupie miały spotkać się w finale, natomiast drużyny z drugich miejsc miały grać o trzecie miejsce. W pierwszej grupie były drużyny: RFN, CSRS, Holandii oraz Grecji. Natomiast w drugiej grupie znajdowały się: Włochy, Anglia, Belgia i Hiszpania. Bez większych szans w grupie pierwszej była ekipa Grecji, ale pozostałe drużyny zacięły ze sobą rywalizowały. Najlepszym meczem tej grupy był mecz pomiędzy RFN a Holandią. RFN prowadziło już 3-0, ale Holendrzy zdołali strzelić dwie bramki i doprowadzić do emocjonującej końcówki, w której jednak nie wyrównali stanu meczu. Ostatni mecz ekipy zachodniemieckiej zakończył się remisem z Grecją 0-0 ale i tak dawało to przepustkę do finału tej drużynie. Drugie miejsce w grupie zajęli reprezentanci CSRS i zagrali o trzecie miejsce w turnieju³⁰.

Przykrą niespodziankę sprawili swoim fanom gospodarze turnieju. Wygrali oni zaledwie jeden mecz, a dwa pozostałe zremisowali i wystarczyło to tylko do zajęcia drugiego miejsca w grupie, co oznaczało grę o trzecią pozycję. Warto zwrócić uwagę na to, że Włosi byli bardzo nieskuteczni strzelając tylko jedną bramkę w grupie (wygrana 1-0 z Anglią).

Fot. 4. Kevin Keegan piłkarz reprezentacji Anglii

Źródło:

<http://england.worldcupblog.org/files/2009/04/keegan80.jpg>

Data: 08.04.2010 r.

Niespodziewanie pierwsze miejsce w grupie przypadło reprezentacji Belgii, która wygrała z Hiszpanami i odnotowała remisy z Włochami i Anglią. O awansie zdecydowała liczba strzelonych bramek, a tych więcej strzelili właśnie Belgowie (taka sama ilość punktów i stosunek bramek z Włochami).

Mecz o trzecie miejsce nie był interesujący, można nawet powiedzieć, że był nudny. Niestety znowu kibice Włoch nie mogli być zadowoleni ze swoich pupili, gdyż przegrali oni z ekipą CSRS po rzutach karnych (1-1 w meczu). Godnym uwagi momentem była bramka zdobyta przez Jurkemika, która została uznana za jedno z najpiękniejszych trafień w dziejach mistrzostw.

Z jednej strony skład finału był pewnym zaskoczeniem. Reprezentacja RFN była jednym z faworytów, natomiast Belgowie mieli być tylko dostawcą punktów, jednak ta reguła się nie potwierdziła. Początek finału przebiegał pod dyktando RFN i w 10 minucie uzyskali oni prowadzenie (bramkę strzelił Horst Hrubesch). Niemcy kontrolowali grę aż do 75 minuty i wtedy wyrównał van der Eycken. W końcówce spotkania wynik na 2-1 dla RFN ustalił ponownie Hrubesch i potwierdziło się jedno z powiedzeń, że „na koniec i tak wygrywają Niemcy”. Tak oto nowymi Mistrzami Europy zostali piłkarze RFN³¹.

2.3. Francja 12.06-27.06.1984 rok

Siódme już Mistrzostwa Europy odbyły się we Francji. Wyłonienie finałowej ósemki miało takie same zasady, jak na poprzednich mistrzostwach we Włoszech. Nowością natomiast były półfinały, w których miały wystąpić po dwie najlepsze drużyny z każdej grupy. W zamian za to zrezygnowano z gry o trzecie miejsce. W eliminacjach rozlosowano siedem grup (cztery grupy po pięć drużyn i cztery grupy po cztery drużyny)³².

³⁰ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 82

³¹ Ibidem, str. 82

³² S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 83

2.3.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Eliminacje do turnieju we Francji były jednymi z najbardziej pechowych w historii polskiej piłki. Polacy dobrze zaczęli, w pierwszym meczu wygrali z Finlandią 3-2, ale następnie przegrali z Portugalią na własnym terenie 1-2. Wszystko można było odrobić, co miało się wyjaśnić na wiosnę. W pierwszym wiosennym meczu na pechowym stadionie Dziesięciolecia Polacy zremisowali z Finlandią 1-1 po samobójczej bramce Pawła Janasa. Następnie za miesiąc również zremisowali 1-1 z ekipą ZSRR i ponownie o wyniku zdecydowała bramka samobójcza strzelona tym razem przez Romana Wójcickiego. Po tym meczu Polacy stracili praktycznie szanse na awans. Później nadszedł mecz naszej kadry z ekipą Portugalii. Polski zespół nie stawiali oporu Portugalczykom, a kibice dopingowali przyjezdną drużynę gości. W tym czasie w Polsce panował stan wojenny i nikt nie chciał się przyczynić do awansu ZSRR. Portugalia wygrała z Polską 1-0 i w takim samym stosunku pokonała ZSRR, co przyczyniło się do awansu tej ekipy do finałów Mistrzostw Europy³³.

2.3.2. Inne spotkania eliminacyjne

Ciekawie było w grupie trzeciej, gdzie kosztem faworyzowanych Anglików awans uzyskała Dania. W pierwszym meczu pomiędzy tymi drużynami padł remis 2-2, ale w rewanżu na Wembley sensacyjnie wygrali Duńczycy. Oprócz tych zespołów w grupie trzeciej znajdowały się drużyny: Grecji, Węgier i Luksemburgu.

Do dużej niespodzianki doszło w grupie piątej, gdzie aktualny Mistrz Świata, Włosi zajęli dopiero czwarte miejsce w grupie. Zanotowali oni bardzo kompromitujące wyniki, między innymi u siebie przegrali 0-3 ze Szwecją oraz zremisowali na Cyprze. Awans z tej grupy uzyskała Rumunia, która w ostatnim meczu uzyskała remis z Czechosłowacją 1-1³⁴.

Bardzo niewiele brakowało, aby do finałów nie zakwalifikowała się drużyna RFN. Walczyli oni o awans z zespołem Irlandii Północnej, bezpośrednie spotkania między tymi drużynami zakończyły się zwycięstwem wyspiarzy po 0-1. Jednak Irlandczycy stracili punkty w innych spotkaniach i to drużyna RFN pojechała na finały do Francji (o awansie zdecydowała lepsza różnica bramek reprezentacji RFN). W grupie siódmej zacięcie rywalizowały ze sobą drużyny Hiszpanii i Holandii, jednak dzięki lepszym bilansom bramek awansowali Hiszpanie. Ciekawostką może być fakt, że w ostatnim meczu Hiszpania musiała wygrać różnicą jedenastu bramek i to się im udało. Wygrali oni 12-1 z Maltą, a UEFA nie dopatrzyła się niczego złego w tym meczu. Ostatnimi finalistami zostały reprezentacje Jugosławii i Belgii.

2.3.3. Finały

W skład pierwszej grupy finalistów wchodziły drużyny: Francji, Belgii, Danii oraz Jugosławii. Pierwsze miejsce przypadło bezkonkurencyjnej drużynie Francji, która wygrała wszystkie mecze w grupie, a siedem z pośród dziewięciu bramek dla Francji strzelił niesamowity Michel Platini. Druga była natomiast Dania.

Drugą grupą, w której skład wchodziły drużyny Hiszpanii, Portugalii, RFN oraz Rumunii była już bardziej wyrównana. Awans do półfinału uzyskały: Portugalia oraz Hiszpania, trzecie miejsce przypadło natomiast drużynie RFN, która zgromadziła tylko o punkt mniej niż półfinałiści.

W pierwszym półfinale rozegranym 23.06.1984 roku zagrały ze sobą drużyny Francji oraz Portugalii. Prowadzenie uzyskali gospodarze turnieju (bramka Domergue), natomiast dopiero w 74 minucie wyrównał Jordao i do końca wynik nie uległ zmianie. Potrzebna była dogrywka, w której na prowadzenie wyszli Portugalczycy (ponownie Jordao), lecz w 114

³³ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1984_francja_eliminacje.php

³⁴ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1984_francja_eliminacje.php

minucie wyrównał również Domergue po stronie Francuskiej. Minutę przed zakończeniem meczu decydujący cios zadał Portugalczykowi wspaniały Michel Platini i Francuzi awansowali do finału³⁵.

Fot.5. Michel Platini kapitan reprezentacji Francji i jeden z bohaterów Euro 1984.

Źródło:

<http://bijbuka.blox.pl/resource/platini.jpg>

Data: 08.04.2010 r.

Drugi półfinał rozegrały między sobą zespoły Hiszpanii i Danii. Pierwsza bramka wpadła już w 7 minucie spotkania, prowadzenie objęli Duńczycy po strzale Lerbego. Lecz w 67 minucie wyrównał Maceda i do końca regulaminowego czasu gry był remis. W dogrywce również nie padły bramki i potrzebna była seria jedenastek. Wojnę nerwów lepiej wytrzymali Hiszpanie i to oni awansowali do finału.

Gospodarze byli faworytami finału i w 57 minucie uzyskali prowadzenie po strzale Platiniego z rzutu wolnego. Następnie wynik podwyższył w 90 minucie Bellone i Francja wygrała 2-0. Nowymi mistrzami po raz pierwszy w swojej historii zostali Francuzi.

2.4. Republika Federalna Niemiec 10.06-15.06.1988 rok

Do eliminacji Mistrzostw Europy w 1988 roku zgłosiły się 32 drużyny, które podzielono na siedem grup. Awans do turnieju finałowego uzyskiwali zwycięzcy grup, nadal za wygraną przyznawane były dwa punkty, a za remis jeden. Po losowaniu, które odbyło się we Frankfurcie nad Menem, Polska trafiła do grupy piątej z Holandią, Grecją, Węgrami oraz Cyprzem.

2.4.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska reprezentacja była wówczas prowadzona przez Wojciecha Łazarka, który zastąpił na tym stanowisku Antoniego Piechniczka. Co dziwne Polacy pod wodzą Piechniczka doszli do 1/8 finału na Mistrzostwach Świata w Meksyku, jednak było to za mało dla ówczesnych władz polskiej piłki. Za największego rywala w eliminacjach Mistrzostw Europy uważano Holandię, w której grały takie sławy jak: Ruud Gullit, Marco van Basten, Ronald Koeman, Frank Rijkaard. Za najsłabszy zespół uznawano natomiast reprezentację Cypru³⁶.

Polacy zaczęli eliminacje bardzo dobrze, w Poznaniu wygrali z Grecją 2-1, a dwie bramki strzelił Dariusz Dziekanowski. Później natomiast był mecz z Holandią, po bardzo trudnym spotkaniu toczonym pod dyktando gospodarzy Polacy uzyskali remis 0-0. W kraju odebrano to jako sukces.

Następna seria spotkań rozpoczęła się na wiosnę. W pierwszym meczu wiosennych eliminacji Polska zmierzyła się z Cyprzem. Polacy zagrali bardzo ofensywnie. Z przodu zagrali trzema napastnikami (Smolarek, Okoński i Dziekanowski), jednakże w tym ustawieniu drużyny był pewien mankament. A mianowicie trener Łazarek wystawił dwóch lewonożnych napastników. Ta idea nie należała do najlepszych. Mecz, który został rozegrany 12.04.1987 roku w Gdańsku przyniósł nieoczekiwany rezultat. Po bardzo słabej grze polska ekipa zremisowała na własnym terenie 0-0, a dla Cypryjczyków był to pierwszy punkt wywalczony w całej swojej historii eliminacji do Mistrzostw Świata i Europy.

Następnie kolejny mecz został rozegrany miesiąc później w Atenach, gdzie Polacy zmierzyli się z Grekami. Polska kadra potrzebowała zwycięstwa, ale niestety przegraliśmy 1-0, a antybohaterami meczu zostali, bramkarz Jacek Kazimierski oraz napastnik Okoński, który nie pierwszy raz zawinił w tych eliminacjach.

³⁵ S. Koper, Historia Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 88

³⁶ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 90

Po porażce z Grekami reprezentacja Polski miała tylko teoretyczne szanse awansu i w następnym spotkaniu z Węgrami była pod ścianą. Jednak te spotkanie również zostało przegrane (5-3), a tym samym stracone szanse na awans. Później jednak Polska wygrała z Węgrami na własnym terenie 3-2. Następnie był mecz z Holendrami, którzy przyjechali do Polski po zwycięstwo i to im się udało (wygrali 2-0). Na zakończenie eliminacji Polska spotkała się na wyjeździe z Cyprzem i wymęczyła zwycięstwo 1-0. Nadal reprezentacja biało-czerwonych nie zakwalifikowała się do turnieju finałowego Mistrzostw Europy. Awans z grupy Polskiej uzyskała Holandia, która w meczu przeciwko Cyprowi wygrała 8-0, jednak poprzez skandaliczne zachowanie swoich kibiców (rzucana petarda ogłuszyła cypryjskiego bramkarza), nie mogli być pewni zaliczenia wyniku tego meczu. Dzięki takiej sytuacji otwierała się szansa na awans przed Grekami, aczkolwiek nie mieli oni dość mocnego argumentu w władzach UEFA i mecz pomiędzy Holandią i Cyprzem został powtórzony. W tym meczu Holendrzy wygrali 4-0. W ostatnim spotkaniu Holendrzy zmierzyli się z Grekami, już przed tym spotkaniem sprawa awansu była rozstrzygnięta. Na znak protestu przeciwko decyzji UEFA w sprawie meczu pomiędzy Holandią a Cyprzem, gospodarze wystawili drugi skład. Mecz ten zakończył się zwycięstwem Holendrów 3-0. Awans uzyskała Holandia, natomiast Polska w grupie wyprzedziła tylko Cypr³⁷.

2.4.2. Inne spotkania eliminacyjne

Jedną z największych niespodzianek eliminacji było niezakwalifikowanie się obrońcy tytułu sprzed czterech lat, a mianowicie Francji. Z wielkiej drużyny prowadzonej przez Platinię została przeciętna drużyna, która nie poradziła sobie między innymi z zespołami ZSRR oraz NRD. Między innymi zakończyli już karierę reprezentacyjną Platini, Tigana i Giresse, a młodzi i zdolni jak Jean-Marie Papin i Eric Cantona nie byli w stanie poprowadzić reprezentacji tak jak ich poprzednicy.

Francuzi byli w grupie z NRD, ZSRR, Islandią i Norwegią. Sprawa awansu rozstrzygnęła się pomiędzy NRD i ZSRR. Awansowała drużyna ZSRR, która wyprzedziła NRD o dwa punkty. Francuzi zawiedli na całej linii i zajęli dopiero trzecie miejsce w grupie gromadząc zaledwie sześć punktów.

Grupa druga była bardzo silna, rywalizowały w niej drużyny Włoch, Szwecji, Portugalii, Szwajcarii oraz Malty. Rozczarowaniem w tej grupie była drużyna Portugalii, która między innymi zremisowała dwa razy ze Szwecją i raz z Malcią. Te remisy były w głównej mierze przyczyną braku awansu do turnieju finałowego w RFN³⁸.

Jedynymi zespołami z pierwszej czwórki poprzednich mistrzostw, które awansowały były drużyny Hiszpanii i Danii. Na uwagę zasługuje postawa Danii, która zdobyła tylko cztery gole, a zakończyła eliminacje na pierwszym miejscu w grupie, z dwa razy większą ilością punktów niż bramek. Do dziś ten nie zwykły rekord nie został pobity.

Stawkę pozostałych finalistów uzupełniły drużyny Anglii oraz czarny koń eliminacji: Irlandia.

2.4.3. Finały

Losowanie grup finałów również odbyło się we Frankfurcie nad Menem 15.04.1988 roku. Do grupy „A” trafiły drużyny Włoch, Danii, Hiszpanii oraz gospodarz finałów RFN. Natomiast w grupie „B” znalazły się zespoły ZSRR, Holandii, Irlandii i Anglii.

Mecz otwarcia rozegrano 10.06.1988 roku pomiędzy RFN i Włochami. Był on nudnym widowiskiem, zakończonym podziałem punktów. Awans z grupy „A” do półfinału uzyskały jednak RFN i Włosi, gdyż pozostałe dwie drużyny nie były w stanie im zagrozić.

Ciekawie było natomiast w grupie „B”, gdzie w pierwszym meczu spotkały się drużyny ZSRR i Holandii. Niespodziewanie Holendrzy przegrali 0-1 i byli pod ścianą przed

³⁷ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 93

³⁸ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1988_rfn_eliminacje.php

drugim meczem, w którym spotkali się z Anglią, która również sensacyjnie przegrała z Irlandią 1-0. W meczu przeciwko Anglii trener Holenderski wystawił w pierwszym składzie powracającego po kontuzji Marco van Bastena i jak się okazało był to bardzo dobry wybór. Mecz pomiędzy Holandią a Anglią przeszedł do historii jako jeden z najwspanialszych meczów Mistrzostw Europy. Głównym bohaterem tego spotkania był właśnie van Basten, który zdobył trzy bramki i poprowadził Holandię do zwycięstwa 3-1³⁹.

Po wygranej, Holendrów czekało jeszcze jedno bardzo ważne spotkanie z Irlandczykami, którym wystarczył remis do wywalczenia półfinału. Irlandczycy w meczu z Holendrami byli ustawieni bardzo defensywnie i to przynosiło efekt aż do 84 minuty meczu. Właśnie w tej minucie był rzut rżny dla Holendrów i wrzucona piłka została wybita przed pole karne, jednak tam stał Koeman, który zdecydował się na strzał. Piłka po jego uderzeniu jeszcze odbiła się od podłoża przed Wimem Kreftem i trafiła go w głowę, po czym wpadła do siatki. Do końca meczu wynik się nie zmienił i Holendrzy wygrali 1-0, co dało im awans do półfinału. Oprócz Holendrów awansowali gracze ZSRR.

W pierwszym półfinale zagrały drużyny Niemiec i Holandii. Już przed tym spotkaniem atmosfera była dość napięta i nerwowa, gdyż Holenderska prasa wypominała Niemcom krzywdy z II wojny światowej, jak i również przegrany finał Mistrzostw Świata w

Fot. 6. van Basten i Gullit - radość po zdobyciu bramki.

Źródło:

<http://euro2008.worldcupblog.org/files/2008/05/van-basten-gullit.jpg>

Data: 08.04.2010 r.

1974 roku. Po 74 minutach na tablicy wyników widniał remis 1-1 (dwa rzuty karne podyktowane przez sędziego), jednak piłkarze Oranje nie chcieli czekać na dogrywkę i tuż przed końcowym gwizdkiem van Basten zdobył zwycięskiego gola dla Holendrów. I tak pierwszym finalistą Euro 1988 zostali Holendrzy.

Drugi półfinał nie przyniósł tylu emocji, co spotkanie Holandii i Niemiec, bo drużyna ZSRR bez problemów pokonała ekipę Włoch. Finał pomiędzy Holandią a ZSRR zapowiadał się obiecująco. Co ciekawe w skład drużyny ZSRR wchodziło dużo Ukraińców (aż 12), którzy byli siłą tego zespołu.

Finał rozegrano na Stadionie Olimpijskim w Monachium 25 czerwca 1988 roku. W 32 minucie prowadzenie objęli pomarańczowi po bramce Guillita. Drugi cios zadał van Basten w 54 minucie, co przesądziło o wyniku. Drużyna ZSRR zdołała jeszcze zmarnować karnego i Holendrzy zostali mistrzami Europy. Trzema najlepszymi zawodnikami turnieju zostali van Basten, Guillit oraz Rijkaard, natomiast miano króla strzelców przyznano van Basten'owi⁴⁰.

3. Finały Mistrzostw Europy od Szwecji 1992 do Austrii i Szwajcarii 2008

3.1. Szwecja 10.06.-26.06. 1992 rok

Siódme z kolei Mistrzostwa Europy odbyły się na boiskach szwedzkich. Zasłynęły one między innymi z dużej ingerencji polityki. Przed rozpoczęciem turnieju finałowego Euro 1992 wykluczono Jugosławię poprzez nałożenie przez ONZ sankcji na ten kraj. ZSRR wystartowało w turnieju pod nazwą „Wspólnoty Niepodległych Państw”, a po raz pierwszy wystąpiła drużyna Zjednoczonych Niemiec. Zasady eliminacji nie uległy zmianie, drużyny

³⁹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 98

⁴⁰ Ibidem, str.100

zostały rozlosowane do siedmiu grup (dwie grupy po cztery zespoły i pięć grup po pięć zespołów). Awans uzyskiwali zwycięzcy grup⁴¹.

3.1.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polski zespół trafił do grupy VII gdzie rywalizował z zespołami Anglii, Irlandii i Turcji. Pierwszy mecz polska kadra rozegrała na wyjeździe z Anglikami, gdzie przegrali 2-0. Reprezentacja Polski potrafiła tylko dwukrotnie wygrać z Turcją i również dwukrotnie zremisować z Irlandią. Jednakże niedużo brakowało do awansu. Wszystko rozstrzygnęła ostatnia seria meczów, w których Polacy zmierzyli się z Anglikami, natomiast Irlandia z Turcją. Wygrana Polaków zapewniłaby im awans. Po голу Szewczyka prowadziliśmy 1-0, jednak później wyrównał Linker i spotkanie zakończyło się remisem. Pomiędzy Irlandią i Turcją również padł remis (3-3) i na finały pojechali piłkarze Anglii⁴².

3.1.2. Inne spotkania eliminacyjne

W pierwszej grupie rozgrywki zdominowała drużyna Francji, która wygrała wszystkie mecze eliminacyjne. Nowe pokolenie „trójkolorowych” radziło sobie bardzo dobrze w eliminacjach, choć czasem byli nieskuteczni.

Półfinalista poprzednich Mistrzostw Europy, a mianowicie Włochy całkowicie zawiodły w eliminacjach do Euro 1992. Zajęły dopiero drugie miejsce za ekipą ZSRR i nie pojechały na finały. Swoje szanse awansu pogrzebali w meczu przeciwko Norwegii, gdzie przegrali 2-1.

Bardzo zacięta walka o punkty i awans trwała w grupie czwartej, gdzie o finały walczyły drużyny Jugosławii i Danii. Ostatecznie pierwsze miejsce w grupie zajęli Jugosłowianie, jednak i tak nie pojechali oni na finały ze względu na sankcję nałożoną przez ONZ. W zamian tego na Euro 1992 pojechali Duńczycy.

Resztę finalistów uzupełniły drużyny: Niemiec, Szkocji, Holandii oraz gospodarzy, którzy nie musieli grać w eliminacjach.

3.1.3. Finały

W turnieju finałowym pierwszą grupę tworzyły drużyny Danii, Szwecji, Anglii oraz Francji. Duńczycy, którzy przyjechali w miejsce Jugosławii spisali się nadspodziewanie dobrze. Najpierw zremisowali z Francuzami, a następnie wygrali z Anglikami. Przegrali tylko z gospodarzami 1-0, ale to i tak dało im awans do półfinału. Pierwsze miejsce przypadło natomiast Szwedom, a dużą niespodzianką było wyeliminowanie Francuzów z rozgrywek⁴³.

Drugą grupę tworzyły zespoły Niemiec, Holandii, Szkocji oraz Wspólnoty Niepodległych Państw. Awans do półfinału bez problemu uzyskali Holendrzy, a drugie miejsce przypadło Niemcom. WNP zaprzepaściło swoją szansę w ostatnim meczu, w którym przegrali ze Szkotami aż 3-0.

Pierwszą parę półfinałową tworzyły drużyny Szwecji i Niemiec. Mecz odbył się 21.06.1992 roku pod Sztokholmem. Spotkanie było bardzo zacięte, jednak po 60 minutach gry prowadzili Niemcy 2-0 (10 minuta Hassler, 58 minuta Riedle). W 64 minucie kontaktowego gola zdobył Brolin (z karnego), jednak pod koniec spotkania na 3-1 strzelił ponownie Riedle. Szwedów było stać jeszcze na jedną bramkę w samej końcówce (bramka Anderssona). Mecz ostatecznie zakończył się wynikiem 3-2 dla Niemiec i to oni awansowali do finału. Gospodarze niestety odpadli z dalszej rywalizacji.

W drugim półfinale zmierzyły się zespoły Danii i Holandii. Spotkanie było bardzo pasjonujące i po 120 minutach gry na tablicy wyników widniał remis 2-2. Sędzia zarządził

⁴¹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 101

⁴² http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1992_szwecja_eliminacje.php

⁴³ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 106

konkurs jedenastek, w którym obronną ręką wyszli piłkarze duńscy. Tak sensacyjnie awansowali do finału.

Sam finał przebiegał pod dyktando Duńczyków, którzy wygrali z Niemcami 2-0 (bramki zdobyli w 18 minucie Jansen oraz w 78 minucie Vilfort). Nowymi Mistrzami Europy zostali Duńczycy, którzy awans do finałów uzyskali dzięki sankcji ONZ na Jugosławię⁴⁴.

3.2. Anglia 08.06.-30.06. 1996 rok

W dziesiątej już edycji Mistrzostw Europy, zmieniono zasady rozgrywek. Mianowicie w turnieju finałowym mogło zagrać już szesnaście drużyn. Gospodarz turnieju finałowego bezpośrednio awansował do finałów, a pozostałe zespoły (było ich piętnaście) walczyły w ośmiu grupach. Zwycięzcy grup awansowali bezpośrednio, jak i sześć drużyn z drugich miejsc. O ostatnie miejsce rywalizowały dwa pozostałe zespoły z drugich pozycji. Poprzez powiększenie liczby finalistów pojawiły się ćwierćfinały i automatycznie również sam turniej się wydłużał. W Anglii trwał on ponad trzy tygodnie⁴⁵.

3.2.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polacy po losowaniu nie byli w zbyt dobrych humorach. Trafili do grupy pierwszej z Rumunią, Francją, Azerbejdżanem i Izraelem. Już w pierwszym meczu polscy piłkarze doznali porażki przegrywając z Izraelem 2-1. Następnie męczyli się z Azerbejdżanem wygrywając 1-0, po czym nadszedł remis z Francuzami 0-0. Dwa ostatnie spotkania poprawiły trochę nastroje kibiców, jednak kolejne spotkanie z Rumunią Polska przegrała 2-1. Kolejne dwa mecze, czyli z Izraelem i Słowacją, Polacy wygrali odpowiednio 4-3 i 5-0. Te dwa wyniki mogły patrzeć optymistycznie w przyszłość i rzeczywiście tak było. W starciu przeciwko Francji, Polacy zagrali bardzo dobrze i po 34 minutach prowadzili 1-0 po bramce Juskowiaka. Mecz był niesamowitym widowiskiem. Francuzi przeważali, jednak bramkarz Andrzej Woźniak nie pozwolił, żeby piłka znalazła się w jego bramce. Wielokrotnie bronił strzały rywali, nie dał się także pokonać z rzutu karnego. Jednak szczęście opuściło Polaków przed końcem i strzałem z rzutu wolnego Diorkaef zdobył bramkę dla rywali. Po spotkaniu z Francją przyszła pora na Rumunię, ale niestety Polacy na własnym terenie zremisowali 0-0⁴⁶.

Meczem ostatniej szansy na awans był mecz ze Słowacją, jednak dla Polaków nie był on udany i przegrali aż 4-1. Na zakończenie eliminacji reprezentacja Polski odnotowała remis z Azerbejdżanem 0-0. W grupie wygrała drużyna Rumunii, a drugie miejsce przypadło Francji. Po tych eliminacjach do dymisji podał się trener reprezentacji Henryk Apostel⁴⁷.

3.2.2. Inne spotkania eliminacyjne

W innych grupach nie odnotowano sensacyjnych wyników. Przeważnie wygrywali faworyci i uzyskiwali awans. Ciekawostką może być pojawienie się w eliminacjach Chorwacji, która rozgrywała swoje spotkania w grupie IV. Awansowała z tej grupy razem z Włochami. Żadnego sukcesu natomiast nie odniosły drużyny powstałe po ZSRR. Byli raczej dostarczycielami punktów i wiele nie działali. W grupie ósmej na pierwszej lokacie uplasowała się Rosja, a na drugiej Szkocja i te drużyny również uzyskały awans.

Wszystkimi finalistami byli: Hiszpania, Dania, Chorwacja, Włochy, Francja, Rumunia, Szwajcaria, Turcja, Portugalia, Czechy, Niemcy, Bułgaria, Rosja, Szkocja i Holandia, która awans wywalczyła przez baraż z Irlandią wygrywając 2-0⁴⁸.

⁴⁴ http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1992_szwecja.php

⁴⁵ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 108

⁴⁶ <http://www.euro2008.wp.pl/kat,1002431,wid,8481132,wiadomosc.html?ticaid=19fbb>

⁴⁷ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 108

⁴⁸ <http://www.euro2008.wp.pl/kat,1002431,wid,8481132,wiadomosc.html?ticaid=19fbb>

3.2.3. Finały

Grupa „B” składała się z Francji, Hiszpanii, Bułgarii i Rumunii. Awans uzyskały drużyny Francji oraz Hiszpanii. Natomiast w grupie „C” doszło do sporej niespodzianki, gdzie odpadły drużyny Rosji i Włoch. Awans uzyskali odpowiednio Niemcy i Czesi. Z grupy „D” awansowały drużyny Chorwacji i Portugalii, odpadły natomiast Dania i Turcja.

W grupie „A” znaleźli się Anglicy, Holendrzy, Szkoci i Szwajcarzy. Faworytami byli gospodarze, ale już w pierwszym spotkaniu zanotowali remis ze Szwajcarią 1-1. Następne spotkanie Anglicy rozegrali ze Szkotami, co miało specjalny charakter spotkania. Gospodarze wygrali 2-0 po czym spotkali się z Holandią i również odnieśli zwycięstwo (4-1). Awansowali do ćwierćfinałów i wraz z nimi awansowali Holendrzy, którzy wyprzedzili Szkotów lepszym stosunkiem bramek⁴⁹.

nie padła żadna bramka, a w karnych zwycięstwo odnieśli Francuzi wygrywając 5-4. Następnego dnia Niemcy pokonali Chorwatów 2-1, a Czechi Portugalię 1-0⁵⁰.

Pierwszy półfinał rozegrały ekipy Francji oraz Czech. Losy spotkania rozstrzygnęły rzuty karne, w których wygrali niespodziewanie Czesi 6-5 i awansowali do finału. Byli oni rewelacją turnieju rozgrywanego w Anglii.

Drugi półfinał rozegrał się pomiędzy gospodarzami turnieju a Niemcami. Był to wspaniały mecz. Obfitował on w wiele akcji oraz interwencji bramkarzy. Został uznany najlepszym meczem tych mistrzostw i jednym z najlepszych spotkań w historii Mistrzostw Europy. Już trzecia minuta przyniosła prowadzenie dla gospodarzy, a bramkę strzelił Shearer. Do wyrównania po stronie niemieckiej doprowadził Kuntz. Wynik już nie uległ zmianie i zarządzono dogrywkę. W niej bardzo dużo się działo, jednak nie padły bramki i potrzebna była seria jedenastek. W niej lepsi okazali się Niemcy 6-5 i to oni zagrali w finale z Czechami.

W finale angielskiego turnieju znalazły się drużyny Niemiec i Czech. O ile tę pierwszą drużynę można było typować na jednego z faworytów finałów, to Czesi byli zaskoczeniem i niespodzianką turnieju. Przez pierwszą połowę finału widniał wynik 0-0. Jednak w drugiej połowie prowadzenie uzyskali Czesi, którzy strzelili bramkę z rzutu karnego (59 minuta Berger). Już w siedemdziesiątej trzeciej minucie wyrównał Bierhoff i do końca meczu wynik nie uległ już zmianie. Sędzia zarządził dogrywkę, w której obowiązywał złoty gol (jak pod czas całego turnieju), trwała ona tylko 5 minut gdyż zwycięstwo dla Niemiec uzyskał znowu Bierhoff. Niemcy po raz trzeci zostali Mistrzami Europy.

Pierwszy ćwierćfinał rozegrany został 22.06.1996 roku, gdzie zmierzyły się drużyny Anglii i Hiszpanii. W regulaminowym czasie gry był remis 0-0, a i w dogrywce nie padła żadna bramka. Więc doszło do karnych, w których zwyciężyli Anglicy.

Podobnie było w drugim ćwierćfinale, w którym na przeciwko siebie stanęły drużyny Francji i Holandii. Po 120 minutach również

Fot. 7. Reprezentacja Anglii, gospodarz turnieju finałowego.

Źródła:

http://i.dailymail.co.uk/i/pix/2009/03/27/article-1165234-0007EAC900000190-933_468x286.jpg

Data: 09.04.2010 r.

⁴⁹ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 115

⁵⁰ *Ibidem*, str. 116

3.3 Belgia i Holandia 10-06.-02.07.2000 rok

Po raz pierwszy organizację Mistrzostw Europy powierzono dwóm krajom. Miały one zagwarantowane miejsce w turnieju finałowym i przez to rywalizacje toczono o czternaście miejsc w finałach. Zgłosiło się 49 drużyn narodowych, które podzielono na dziewięć grup eliminacyjnych. Awans uzyskiwali zwycięzcy grup oraz jedna drużyna z drugiego miejsca, która posiadała najlepszy bilans. Reszta drużyn z drugich miejsc walczyła w barażach o prawo gry w finałach⁵¹.

3.3.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polacy trafili do grupy piątej, w której rywalizowali z Anglią, Bułgarią, Szwecją i Luksemburgiem. Prowadził ich wówczas trener Janusz Wójcik. Na początek polscy piłkarze rozegrali mecz z Bułgarią, który zwyciężyli 3-0. Następnie było spotkanie z Luksemburgiem, z którym również wygrali 3-0. Dwoma zwycięstwami polscy piłkarze zakończyli rundę jesienną eliminacji.

Na wiosnę, a dokładnie 27.03.1999 roku nadszedł bardzo ważny mecz z Anglią na Wembley. Wówczas Anglicy spisywali się poniżej swoich możliwości i mecz z Polakami był meczem ostatniej szansy dla Anglików, żeby coś zdziałać w tych eliminacjach. Anglicy zegrali dobry mecz, czego nie można powiedzieć o Polakach. Anglia wygrała 3-1 po trzech bramkach Paula Scholsa, chociaż jedną z nich zdobył ręką, natomiast Polska odpowiedziała tylko jednym trafieniem Jerzego Brzęczka. Decyzje trenera kadry również pozostawiały wiele do życzenia.

Kolejny mecz również nie był dobry w wykonaniu polskich piłkarzy. Przegrali 1-0 ze Szwecją, ale i tak po tych dwóch porażkach Polacy mieli szansę na awans tym bardziej, że Anglicy stracili punkty w innych spotkaniach. Następnym meczem polskiej kadry był mecz, a zarazem horror z Luksemburgiem, gdzie Polacy wygrali 3-2.

Decydujące rozstrzygnięcia miały zapaść na jesieni. Kolejno podopieczni Wójcika spotkali się najpierw z Anglią w Warszawie, gdzie padł bezbramkowy remis i wszystko miało się rozstrzygnąć w ostatnim meczu ze Szwecją. Szwedzi już wcześniej zapewnili sobie awans z pierwszego miejsca i do stolicy Polski przyjechali już jako finalista Mistrzostw Europy. Polakom wystarczył remis żeby zagrać w barażach jednak Szwedzi nie zamierzali odpuszczać i wygrali te spotkanie 2-0. W barażach zegrali Anglicy, którzy mieli problemy ze Szkotami, ale awansowali do finałów⁵².

3.3.2. Inne spotkania eliminacyjne

W pierwszej grupie bezpośredni awans z pierwszego miejsca wywalczyli Włosi. O drugie miejsce, które premiowało do gry w barażach walczyły ekipy Danii i Szwajcarii. Ostatecznie drugą lokatę, zajęli Duńczycy, którzy w decydującym meczu wygrali z Włochami na ich terenie 3-2⁵³.

Drugą grupę wygrała drużyna Norwegii, jednak początkowe mecze nie świadczyły o tym, że mogą oni wywalczyć bezpośredni awans (między innymi przegrana u siebie z Łotwą i remis z Albanią). Drugą lokatę i zarazem miejsce w barażach zapewniła sobie Słowenia⁵⁴.

Łatwą grupę mieli Niemcy, którzy trafili do grupy trzeciej z Turcją, Finlandią, Irlandią Północną i Mołdawią. Jednak te zestawienie przyniosło wiele trudności Niemcom, którzy i tak wywalczyli awans (między innymi porażka z Turcją na wyjeździe i remis u siebie). Zaraz za Niemcami znaleźli się Turcy i zegrali w barażach.

⁵¹ Ibidem, str. 119

⁵² Ibidem, str. 120

⁵³ Ibidem, str. 120

⁵⁴ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 121

Bardzo ciekawie było w grupie czwartej, gdzie rywalizowały zespoły Francji, Rosji, Ukrainy, Islandii, Armenii i Andory. Sprawa awansu rozegrała się między zespołami Francji, Rosji i Ukrainy. Zaskakiwał wynik Rosjan, którzy między innymi wygrali z Francuzami, którzy byli ówczesnym Mistrzem Świata, a przegrali z takim zespołem jak Islandia. Decydująca dla losów spotkań była ostatnia kolejka, w której spotkały się drużyny Rosji i Ukrainy oraz Francji i Islandii. Rosjanie prowadzili w 75 minucie 1-0 z Ukraincami i to oni w tym momencie byli na pierwszym miejscu w grupie. Jednak w 87 minucie do wyrównania doprowadził Andrij Szewczenko i wynik już nie uległ zmianie, co dało Ukrainie drugie miejsce w grupie i udział w barażach. Pierwsza lokata przypadła Francji, która wygrała z Islandią 3-2, a decydującą bramkę strzelił Treuzeget.

Interesująco, a zarazem dramatycznie było w grupie ósmej, gdzie o awans biły się drużyny Irlandii, Jugosławii i Chorwacji. Szczególnie ciekawa walka trwała między Jugosławią (powrócili do futbolu po sankcjach ONZ) i Chorwacją. Decydującym momentem, który rozstrzygnął walkę o awans była ostatnia kolejka spotkań, gdzie zmierzyły się drużyny Chorwacji i Jugosławii oraz Irlandii i Macedonii. W tym drugim meczu padł remis 1-1, co mogło nie wystarczyć nawet na baraż dla Irlandii. Natomiast w pierwszym meczu trwała zacięta walka. Pierwsi strzelili bramkę Chorwaci (musieli wygrać różnicą trzech bramek żeby awansować), jednak Jugosłowianie odpowiedzieli dwoma trafieniami i prowadzili 2-1. Ostatecznie zakończyło się 2-2 i z pierwszego miejsca mogli cieszyć się Jugosłowianie, drugie miejsce zajęli Irlandczycy, a trzecie dopiero Chorwaci, którzy pożegnali się z awansem do Finałów.

W innych grupach nie było niespodzianek, jedynie w grupie szóstej, gdzie o awans walczyły zespoły Izraela i Austrii można było popatrzeć na zaciętą rywalizację. Całą tę grupę wygrała Hiszpania, a drugie miejsce przypadło Izraelowi, który zagrał w barażach.

W eliminacjach najlepszym zespołem okazała się reprezentacja Czech, która nie straciła żadnego punktu i zajęła w swojej grupie pierwsze miejsce, natomiast drugą lokatę zajęli piłkarze Szkocji. Grupę szóstą wygrała drużyna Rumunii przed Portugalią, która i tak awansowała bezpośrednio z najlepszym bilansem spośród drużyn z drugich miejsc.

Następnym etapem po eliminacjach były baraże, które zostały rozegrane trzynastego i siedemnastego listopada 1999 roku. Nie obyło się bez dramaturgii oraz zaskakujących wydarzeń. W pierwszej serii spotkań Turcy zremisowali z Irlandią 1-1, Słoweńcy pokonali Ukrainę 2-1, Dania wygrała w Izraelu aż 5-0, natomiast Anglicy w derbach wysp pokonali Szkotów 2-0. Natomiast prawdziwy dramat toczył się w rewanżach, Turcy zremisowali szczęśliwie z Irlandią 0-0 i uzyskali awans. Szkoci prowadzili z Anglikami 1-0 od 38 minuty, jednak nie starczyło im więcej zapału na doprowadzenie do dogrywki. Interesująco było również w rewanżu Ukrainy ze Słowenią, gdzie faworyci Ukraińcy prowadzili po bramce Rebrowa z 68 minuty. Po bramce Słoweńcy bardzo naciskali Ukraińców, co dało w efekcie wyrównującą bramkę, strzeloną w 78 minucie przez Rudonja. Przeciwnicy Słowenii dążyli do strzelenia bramki, ale nie starczyło im czasu i awans uzyskała sensacyjnie Słowenia. Bez emocji był mecz pomiędzy Danią a Izraelem, gdzie w rewanżu padł wynik 3-0 dla Duńczyków, a w dwumeczu aż 8-0 dla Skandynawów.

3.3.3. Finały

Szesnastu finalistów podzielono na cztery grupy po cztery zespoły. Dwa pierwsze zespoły awansowały do ćwierćfinałów. W grupie „A” znalazły się zespoły Portugalii, Rumunii, Niemiec i Anglii. Za faworytów uchodziły drużyny Niemiec i Anglii, jednak ani jedna ani druga drużyna nie spełniła pokładanej w nich nadziei. Dalej awansowały drużyny Portugalii i Rumunii. Jednak Anglicy walczyli bardziej ambitnie od Niemców (zaledwie jeden punkt w trzech spotkaniach) i można śmiało powiedzieć, że nie mieli szczęścia. W pierwszym meczu prowadzili oni z Portugalczykami 2-0, po czym przegrali 2-3, jedną z najlepszych

bramek tych finałów zdobył Luis Figo. W ostatnim swoim meczu Anglicy zegrali z Rumunami i przy stanie 2-2 wyspiarze byli w ćwierćfinale, jednak w 90 minucie spotkania sędzia Meier podyktował kontrowersyjny rzut karny dla Rumunii, który wykorzystał Ganea. Anglików było stać tylko na wygranie z Niemcami 1-0. Portugalia zwyciężyła w grupie z kompletem punktów⁵⁵.

Do grupy „B” trafili Szwedzi, Turcy, Belgowie i Włosi. Awans uzyskali Włosi (komplet zwycięstw) oraz Turcy. Zawiedli Szwedzi i jeden z gospodarzy turnieju, czyli Belgowie. Jedną z najładniejszych bramek zdobył Conte w meczu z Belgami (strzał przewrotną).

Zaskakująco było w grupie „C” gdzie rywalizowały: Słowenia, Hiszpania, Jugosławia i Norwegia. Niespodziewane wydarzenia miały miejsce w meczu pomiędzy Słowenią a Jugosławią, gdzie ci pierwsi prowadzili już 3-0 po czym stracili trzy bramki w przeciągu siedmiu minut i mecz zakończył się remisem. Jeszcze bardziej spektakularnie było w meczu pomiędzy Hiszpanią i Jugosławią. Jugosłowianie prowadzili 3-2 (wynik premiował Norwegów), ale w 90 minucie wyrównał z karnego Mendieta. Przy takim wyniku również z grupy wychodziły Jugosławia i Norwegia, jednak Hiszpanie przeprowadzili jeszcze jedną skuteczną akcję i zdobyli gola w 94 minucie spotkania. Po takim obrocie sprawy awans uzyskali Hiszpanie i Jugosłowianie⁵⁶.

W grupie „D” znajdowały się drużyny Danii, Holandii, Francji i Czech. Całkowitym zaskoczeniem była postawa Duńczyków, którzy przegrali wszystkie mecze w grupie, nie strzelając bramek, a tracąc aż osiem. Drugą drużyną, która odpadła, choć niesłusznie była drużyna Czech. Jednym z meczów świadczącym o tym był mecz z Holandią, gdzie przegrali 1-0 po karnym podyktowanym przez pomyłkę sędziego Collinę na trzy minuty przed końcem spotkania. Awans do półfinału wywalczyli Francuzi i Holendrzy.

W ćwierćfinałach ciekawy mecz toczyli ze sobą Francuzi i Hiszpanie. Francja wygrała 2-1, a jednym z pechowców był Raul, który nie wykorzystał rzutu karnego. Ćwierćfinał pomiędzy Holandią a Jugosławią był jednostronnym widowiskiem, gdzie Holendrzy rozbili przeciwników 6-1. Włosi pokonali 2-0 Rumunów, a Portugalczycy pokonali Turków również 2-0.

Pierwszy półfinał rozegrały między sobą drużyny Francji i Portugalii. Mecz był rozgrywany 28 czerwca 2000 roku w Rotterdamie. Jako pierwsi wyszli na prowadzenie Portugalczycy, dla których zdobył bramkę Nuno Gomes. Po przerwie wyrównał Henry i już do końca pierwszej połowy wynik nie uległ zmianie. W dogrywce, gdzie obowiązywała zasada złotego gola, miało miejsce kontrowersyjne zdarzenie. W 116 minucie po strzale jednego z Francuzów piłkę z linii bramkowej wybił Abel Xavier, w tym momencie francuscy gracze podnieśli ręce w proteście zagrania ręką przez obrońcę Portugalskiego. Sędzia przyznał racje Francuzom i pokazał na rzut karny. Po decyzji sędziego rozpoczęła się wielka kłótnia, po której zostali usunięci z boiska za czerwone kartki Abel Xavier (za zagranie ręką) oraz Nuno Gomes (za protest w sprawie decyzji sędziego), natomiast Luis Figo opuścił samowolnie boisko. Do piłki na jedenastym metrze podszedł Francuski pomocnik Zinedine Zidane i pewnie pokonał bramkarza Portugalii, czego efektem był awans Francji do finału⁵⁷.

Drugi półfinał między Holandią a Włochami był równie ciekawy jak pierwszy, nawet można śmiało powiedzieć, że był to jeden z najdziwniejszych meczów w historii Mistrzostw Europy, w którym była niesamowita dawka emocji. Przy wyniku 0-0 sędzia pokazał czerwoną kartkę włoskiemu piłkarzowi Gianluce Zambrotcie, jednak Holendrzy mając liczebną przewagę nie potrafili jej udokumentować zdobyciem bramki. Co więcej Holendrzy mieli dwa rzuty karne, których nie wykorzystali. Najpierw jedenastkę Franka de Boera obronił

⁵⁵ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 128

⁵⁶ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 129

⁵⁷ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 130

Toldo, później po kolejnej jedenastce wykonywanej przez Kluiverta piłka trafiła w słupek. Po 120 minutach nie było rozstrzygnięcia i potrzebny był konkurs rzutów karnych. W pewnym sensie Włosi mieli przewagę psychiczną przed wykonywaniem karnych, gdyż ich rywale już nie wykorzystali dwóch strzałów. Holendrzy ponownie bardzo źle wykonywali karne (nie strzelił ponownie de Boer, jak również Bosvelt i Stamm) i przegrali 3-1 w rzutach karnych. Do finału awansowali Włosi.

Finał całej imprezy odbył się 2 lipca 2000 roku na stadionie de Kuip w Rotterdamie. Na przeciwko siebie stanęły ekipy, które grały całkiem odmienny futbol od siebie. Włosi nastawili się głównie na defensywę i kontry, co przyniosło efekt. Przez pierwsze 45 minut utrzymywał się remis 0-0, ale po przerwie na prowadzenie wyszli Włosi po bramce Delveccio. Po tym голу podrażnieni Francuzi byli bardziej zmotywowani, jednak ich ataki na wiele się nie zdały. Aż wreszcie nadeszła 90 minuta i doliczony czas gry, w którym bramkę dla trójkolorowych zdobył rezerwowy Wiltord, a już w dogrywce, konkretnie w 103 minucie bramkę zdobył Treuzeget. Mistrzami Europy zostali aktualni Mistrzowie Świata, co stało się po raz pierwszy w historii piłki nożnej⁵⁸.

3.4. Portugalia 12.06.-04.07 2004 rok

Dwunaste już Mistrzostwa Europy odbyły się w Portugalii. W eliminacjach wystartowało aż pięćdziesiąt zespołów podzielonych na dziesięć grup. Awans uzyskiwali zwycięzcy grup natomiast drużyny z drugich miejsc grały w barażach. Bez eliminacji grał gospodarz finałów.

3.4.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska trafiła do grupy czwartej z Węgrami, Szwecją, Łotwą i San Marino. Losowanie przyjęto w kraju bardzo dobrze, gdyż można było pokusić się nawet o zwycięstwo w grupie, co zapewniłoby bezpośredni awans. W najgorszym wypadku wrócono baraż naszej reprezentacji. Polacy przystąpili do eliminacji pod wodzą wybitnego polskiego piłkarza Zbigniewa Bońka, zastąpił on na tym stanowisku Jerzego Engela, z którym reprezentacja Polski wywalczyła awans do Mistrzostw Świata w Korei i Japonii⁵⁹.

Na rozpoczęcie eliminacji Polacy zmierzyli się z San Marino, gdzie aż do 75 minuty utrzymywał się remis 0-0. Jednak pod koniec podopieczni Bońka zdobyli dwie bramki i wygrali ze słabym rywalem 2-0. Następnie był mecz z Łotwą na stadionie Legii w Warszawie 12.10.2002 roku. Polska grała bardzo źle i bez pomysłu, co było efektem strzelenia bramki przez przyjezdnych w 30 minucie spotkania. Wynik 0-1 utrzymał się do końca meczu i Polacy zanotowali porażkę. Po spotkaniu krytykowano trenera i bramkarza kadry Polski Jerzego Dudka. Po tym meczu Zbigniew Boniek podał się do dymisji, a kadre po nim na krótko przejął Stefan Majewski. Następnie już stałym trenerem został Paweł Janas. Pod wodzą nowego trenera Polacy ponownie dali płamę i zremisowali z Węgrami na własnym terenie 0-0⁶⁰.

Następnie był kolejny mecz z San Marino wygrany przez Polaków 5-0, jednak prawdziwa próba czekała polskich piłkarzy ze Szwecją. Na wyjeździe reprezentanci Polski nie potrafili sprostać dobrze grającym Szwedom i ulegli 3-0, jednak nie wszystko było jeszcze stracone, gdyż punkty stracili rywale i była szansa na baraż. Najpierw trzeba było wygrać z Łotwą na wyjeździe i to się udało. Następnie przyszła przegrana ze Szwedami na własnym terenie 0-2. W ostatniej serii spotkań Polacy zmierzyli się z Węgrami, a Łotysze na wyjeździe ze Szwecją. Polska wygrała mecz 2-0 (dwa trafienia Niedzielana), natomiast do barażu

⁵⁸ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 131

⁵⁹ Ibidem, str. 133

⁶⁰ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 134

potrzebna była porażka Łotwy. Jednak tak się nie stało i Łotysze niespodziewanie wygrali w stolicy Szwecji 1-0 i to oni zagrali w barażach. Polska zajęła dopiero trzecie miejsce w grupie.

3.4.2. Inne spotkania eliminacyjne

Inne spotkania przyniosły wiele nieprzewidzianych rezultatów. Poprzedni triumfator Europejskiego czempionatu, Francuzi w swojej grupie nie zawiedli i zdobyli komplet punktów. Drugie miejsce w tej grupie przypadło Słowenii. Inny finalistą poprzedniej edycji, czyli Włosi, również wygrali swoją grupę, chociaż zdarzały im się wpadki w eliminacjach (na przykład przegrana na wyjeździe z Walia 1-2 i remisy z Serbia i Czarnogórą). Druga lokata w grupie Włoskiej przypadła Walii⁶¹.

Natomiast duża niespodzianka wydarzyła się w grupie szóstej, gdzie pierwszą lokatę zajęła Grecja, która wyprzedziła taką potęgę piłkarską jak Hiszpania. Początek eliminacji nie zapowiadał takiego obrotu sprawy (przegrane Greków z Hiszpanią u siebie 0-2 i z Ukrainą w tym samym stosunku). Później jednak wygrali sześć meczów z rzędu i wywalczyli bezpośredni awans do finałów. Co ciekawe wszystkie te mecze skończyły się rezultatami po 1-0 dla Greków.

W grupie dziesiątej awans uzyskała drużyna Szwajcarii przed Rosją, która zagrała w barażach. Jednak gdyby Rosjanie nie tracili tak bezmyślnie punktów to oni zajęliby pierwsze miejsce. Inna wielka drużyna, czyli Anglia w grupie siódmej również uzyskała awans z pierwszego miejsca, a za ich plecami znalazła się drużyna Turcji, która zgromadziła punkt mniej od Anglików. Bardzo zacięta rywalizacja panowała w grupie drugiej, gdzie o grę w finałach walczyły cztery zespoły, a mianowicie Rumunia, Norwegia, Bośnia i Hercegowina i Dania. Rozstrzygnięcie przyniosła ostatnia kolejka, po której bezpośredni awans wywalczyli Duńczycy, a w barażach zagrali Norwegowie.

Niemcy zajęły pierwsze miejsce w grupie, a o drugą pozycję walczyły drużyny Szkocji i Islandii. Jednak w ostatniej kolejce Szkoci wygrali z Litwą i zajęli drugie miejsce. Do ostatniej kolejki walczyły również drużyny w grupie ósmej, gdzie bezpośredni awans wywalczyli piłkarze Bułgarii, natomiast o miejsce w barażach rywalizowali Chorwaci i Belgowie. Ostatecznie druga lokata przypadła Chorwatom po wygranym meczu z Bułgarią 1-0. Bez większych emocji było w grupie czwartej, gdzie pierwsze dwa miejsca zajęły zespoły Czech i Holandii. Jednak Czesi awansowali bezpośrednio, a Holendrzy musieli zadowolić się drugą pozycją.

W barażach doszło do sensacji, w której główną rolę odegrali Łotysze. Rywal z eliminacji niespodziewanie rozprawił się z trzecim wówczas zespołem świata, czyli Turcją. U siebie wygrali 1-0, natomiast w rewanżu padł remis 2-2 i to Łotwa pojechała na finały do Portugalii. Niepewni awansu mogli być natomiast Chorwaci i Rosjanie, gdyż pierwsze swoje mecze zremisowali odpowiednio Chorwaci z Walijczykami 0-0, a Rosjanie ze Słoweńcami 1-1, jednak obie drużyny wygrały rewanże po 1-0 i cieszyły się z awansu. Reprezentacja Szkocji w pierwszym meczu z Holandią wygrała 1-0 i przed rewanżem było interesująco. Aczkolwiek Holendrzy wygrali u siebie aż 6-0 i bez problemów awansowali. Hiszpanie natomiast bez problemów uporali się z Norwegami wygrywając odpowiednio 2-1 na wyjeździe i 3-0 na własnym terenie⁶².

3.4.3. Finały

Turniej finałowy w Portugalii przyniósł wiele zaskakujących rozstrzygnięć. Między innymi główną przyczyną takiego stanu rzeczy było przemęczenie zawodników głównych zespołów walczących o tytuł najlepszej drużyny na starym kontynencie.

⁶¹ Ibidem, str. 135

⁶²S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 137

W grupie „A” znalazły się drużyny Portugalii, Grecji, Hiszpanii i Rosji. Już w meczu otwarcia zanotowano niespodziankę, gdyż zdana na straty drużyna Grecji wygrała z gospodarzem finałów, czyli Portugalią 2-1. Zresztą Grecja prowadzona przez niemieckiego szkoleniowca Otto Rehhagela grała skutecznie. Zremisowali oni jeszcze z Hiszpanią 1-1, a na koniec przegrali 1-2 z Rosją, ale to i tak pozwoliło im na zajęcie drugiego miejsca i awans z grupy do ćwierćfinału. Pierwsze miejsce zajęli Portugalczycy, którzy przegrali tylko w meczu otwarcia z Grecją⁶³.

Fot. 8. Rozpacz Cristiano Ronaldo po przegranym finale z Grecją.

Źródło:

http://newsimg.bbc.co.uk/media/imag/41607000/jpg/41607600_ronaldo300.jpg

Data: 09.04.2010 r.

Z grupy „B” awansowali faworyci, a mianowicie Francuzi z pierwszego miejsca i Anglicy z drugiego miejsca. W tej grupie właśnie pojedynek faworytów był najciekawszym. Do 90 minuty wygrywali Anglicy po bramce Lamparda, jednak dwie bramki Zizou na koniec spotkania pozwoliły odnieść zwycięstwo Francji. Pozostałe lokaty w tej grupie przypadły Szwajcarii i Chorwacji⁶⁴.

Rozgrywki w grupie „C” dostarczyły wielu emocji. Grały tu drużyny Włoch, Szwecji, Danii oraz Bułgarii. Ostatnie miejsce przypadło Bułgarii, co nie było zaskoczeniem. Jednak wielką niespodzianką było

niewyjscie z grupy Włochów, zajęli oni dopiero trzecie miejsce. O awans walczyli do ostatniego meczu, lecz i tak wymęczyli zwycięstwo z Bułgarami w doliczonym czasie gry. Jednak na nic się to zdało, gdyż w ostatniej serii tej grupy na przeciwko siebie stanęły ekipy Szwecji i Danii. Do awansu z grupy obu drużynom wystarczył remis 2-2 i taki też wynik padł w tym meczu⁶⁵.

Grupę „D” tworzyły zespoły Niemiec, Czech, Holandii oraz Łotwy. Bardzo dobrze prezentowali się Czesi, którzy wygrali z Łotwą 2-1, z Holandią 3-2 oraz na zakończenie z Niemcami 2-1. Dzięki czemu zajęli oni pierwsze miejsce w grupie przed Holendrami. Odpadły drużyny Łotwy oraz Niemiec, co było dużym zaskoczeniem.

Pierwszy ćwierćfinał tworzyły Portugalia i Anglia. Mecz ten rozegrano 24 czerwca 2004 roku w Lizbonie. Po rozegraniu 90 minut na tablicy wyników widniał remis 1-1 (bramki Postiga dla Portugalii i Owen dla Anglii). W pierwszej dogrywce nie padły bramki, zaś w drugiej części dogrywki w 110 minucie strzelił Rui Costa i gospodarze wygrywali. Nie obowiązywała już zasada złotego gola, dlatego mecz toczył się dalej. Do wyrównania doprowadził Frank Lampard i sędzia zarządził rzuty karne. W konkursie jedenastek wygrali gospodarze 6-5 i awansowali do półfinału. Godny podkreślenia był fakt, że jedynego karnego nie strzelił David Beckham oraz to, że bramkarz gospodarzy bronił bez rękawic i jeszcze na koniec sam strzelił karnego dającego awans do półfinału⁶⁶.

W innych ćwierćfinałach Szwedzi spotkali się z Holendrami i tam też potrzebne były rzuty karne, które wygrali 4-5 Holendrzy. Następną parą byli Czesi z Duńczykami, gdzie wygrała bez większych problemów drużyna Czech 3-0. Do sensacji doszło natomiast w spotkaniu Grecji z Francją, gdzie po голу Charisteasa z 65 minuty wygrali Grecy 1-0.

⁶³ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 143

⁶⁴ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 144

⁶⁵ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 143

⁶⁶ S. Koper, *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej*, Warszawa 2008, str. 144

Pierwszy półfinał zagrały ze sobą drużyny Portugalii i Holandii. Wygrała drużyna gospodarzy 2-1 i awansowała do finału. W drugim półfinale zegrali Czesi z Grecami. Przez regulaminowy czas gry utrzymywał się remis 0-0, więc sędzia zrzucił dogrywkę, w której to Grecy zdobyli bramkę na 1-0 w 105 minucie. Obowiązywała zasada srebrnego gola po pierwszej części dogrywki sędzia zakończył mecz. Do finału awansowali Grecy.

W finale zagrały drużyny, które grały mecz otwarcia, zdarzyło się to pierwszy raz w historii. Portugalczycy zapowiadali wielki rewanż jednak nic takiego nie miało miejsca. Ponownie mecz wygrali Grecy tym razem 1-0, a bramkę strzelił Charisteas w 57 minucie meczu po stałym fragmencie gry (rzucie wolnym). Czarny koń mistrzostw - Grecy zdobyli Mistrzostwo Europy.

3.5. Austria i Szwajcaria 07.06.-29.06 2008 rok

Drugi raz w historii Mistrzostw Europy, organizację turnieju finałowego powierzono dwóm krajom. Tym razem Euro było rozgrywane na boiskach Austrii i Szwajcarii. Do eliminacji wystartowało 50 drużyn narodowych. Walczono o 14 miejsc, gdyż bezpośrednio dwa miejsca były zarezerwowane dla gospodarzy turnieju. Drużyny podzielono na siedem grup, w jednej grupie osiem drużyn, natomiast w pozostałych siedem drużyn. Awans bezpośredni uzyskiwali zwycięzcy grup i drużyny z drugich miejsc. Baraży nie rozgrywano⁶⁷.

3.5.1. Reprezentacja Polski w eliminacjach

Polska w eliminacjach trafiła do grupy „A”, która liczyła osiem zespołów. Oprócz Polski były jeszcze reprezentacje Portugalii, Serbii, Finlandii, Belgii, Kazachstanu, Armenii i Azerbejdżanu. Najmocniejszym przeciwnikiem zdecydowanie była Portugalia, która miała w swoich szeregach wiele znakomitych gwiazd z Cristiano Ronaldo na czele. Polacy przystąpili do eliminacji pod wodzą, pierwszego zagranicznego szkoleniowca Leo Benhakera.

Początek w wykonaniu biało czerwonych nie był zbyt obiecujący. Pierwszy mecz rozegrany 2.09.2006 roku z Finlandią Polacy przegrali na własnym stadionie aż 1-3, natomiast w drugim meczu również polscy piłkarze nie zachwycili i tylko zremisowali z Serbią 1-1. Następnie był mecz z Kazachstanem na wyjeździe, gdzie Polacy długo się męczyli z gospodarzami i zdobyli bramkę dopiero w 52 minucie (Ebi Smolarek strzelcem bramki), i taki wynik utrzymał się do końca. Prawdziwy przełom przyszedł w meczu przeciwko Portugalii. W Chorzowie 11.10.2006 roku przy komplecie widzów Polacy zegrali bardzo dobry mecz, jeden z najlepszych w historii polskiej piłki. Wygrali tamto spotkanie 2-1, a dwie bramki zdobył niesamowity w tych eliminacjach Ebi Smolarek. Po tym meczu przyszły kolejne cztery z rzędu wygrane, kolejno z Belgią 0-1, Azerbejdżanem 5-0, Armenią 1-0, ponownie z Azerbejdżanem 1-3. Niespodziewanie Polacy przegrali na wyjeździe z Armenią 1-0. Kolejnym ważnym spotkaniem był mecz rewanżowy przeciwko Portugalii 8.09.2007 roku. Polacy zaczęli znakomicie i po pierwszej połowie prowadzili 0-1 po bramce Lewandowkiego z 44 minuty. Po przerwie jednak dwie bramki zdobyli gospodarze (odpowiednio Maniche 50 minuta i Cristiano Ronaldo 73 minuta.). Gdy już Portugalczycy oczekiwali na koniec spotkania indywidualną akcją popisał się Jacek Krzynówek, zszedł on z piłką do środka boiska i uderzył silnie lewą nogą, piłka uderzyła w słupek, później w bramkarza gospodarzy Ricardo i wpadła do bramki. Była to 88 minuta meczu, gospodarze nie zdołali już zmienić wyniku spotkania i mecz zakończył się remisem 2-2⁶⁸.

Następnie polska drużyna odnotowała remis i wygraną (0-0 z Finlandią na wyjeździe i 3-1 z Kazachstanem). Bardzo ważnym był drugi mecz z Belgami na własnym terenie 17.10.2007 roku. Jeżeli reprezentacja Polski zdobyłaby trzy punkty w tym meczu to zapewniłaby sobie awans do Euro 2008. I tak też się stało Polacy wygrali 2-0 po dwóch

⁶⁷ http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=49

⁶⁸ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 148

bramkach Smolarka i wywalczyli awans do turnieju finałowego. Udało się to dopiero pierwszy raz w historii polskiej piłki podchodząc trzynasty raz do eliminacji. Jednak ta pechowa trzynastka okazała się szczęśliwa dla piłkarzy Leo Benhakera. Na zakończenie eliminacji Polacy zremisowali jeszcze z Serbią 2-2. Polska zajęła pierwsze miejsce wyprzedzając o punkt ekipę Portugalii. Najskuteczniejszym graczem w drużynie był Ebi Smolarek zdobywca 9 bramek.

3.5.2. Inne spotkania eliminacyjne

W innych grupach eliminacyjnych toczono bardzo zaciętą i wyrównaną walkę. W grupie „B” awans wywalczyły drużyny Włoch i Francji (mistrz i wicemistrz Świata z 2006 roku.) Chociaż nie przyszło im to łatwo, gdyż bardzo mocnym przeciwnikiem okazała się drużyna Szkocji, która deptała faworytom po piętach. Francuzi wywalczyli awans dopiero w przedostatniej kolejce wygrywając z Litwą 2-0, pomogli im również Włosi wygrywając ze Szkotami w tej samej kolejce na wyjeździe 1-2. Pierwsze miejsce zajęli Włosi, a drugie Francuzi i to oni pojechali na finały do Austrii i Szwajcarii⁶⁹.

Grupę „C” zdominowali poprzedni zwycięzcy Mistrzostw Europy w 2004 roku, Grecy. Zajęli oni bezsprzecznie pierwsze miejsce, za nimi uplasowali się Turcy, którzy tylko o punkt wyprzedzili Norwegów. Bezpośrednim meczem, który zaważył o awansie Turków był mecz w przed ostatniej serii spotkań z Norwegami na wyjeździe wygranym 1-2. Następnie Turcy wygrali ostatnie spotkanie z Bośnia 1-0 i cieszyli się z awansu. W grupie „D” bez większych problemów awansowali Czesi i Niemcy. Ciekawostką może być fakt, że Niemcy wygrali aż 0-13 z San Marino w drugiej serii spotkań.

Smutną niespodzianką w grupie „E” byli Anglicy, którzy nie uzyskali awansu i zajęli dopiero trzecie miejsce. Pierwsza pozycja przypadła Chorwacji, a druga Rosji. Rosjanie tylko o punkt wyprzedzili Anglików, a do wyeliminowania piłkarzy z wysp przyczynili się bezpośrednio Chorwaci, którzy wygrali w stolicy Anglii 2-3 w ostatniej kolejce spotkań.

Zaskakująco dobrze poradzili sobie Rumunii zdobywając pierwszą pozycję w grupie „G” przed Holendrami. Reprezentacja Holandii awansowała z drugiego miejsca, wyprzedzając Bułgarię zaledwie o punkt. Resztę finalistów uzupełnili Hiszpanie i Szwedzi z grupy „F”.

3.5.3. Finały

Finały rozpoczęły się 7.06.2008 roku meczem otwarcia pomiędzy Szwajcarią i Czechami. Byli oni w grupie „A” razem z Turcją i Portugaliją. Mecz zakończył się zwycięstwem Czechów 0-1, chociaż sam wynik nie odzwierciedlał gry. Lepszym zespołem w przekroju całego spotkania byli gospodarze, jednak nie potrafili tego udokumentować golami. Pierwsze miejsce zajęli Portugalczycy, a na drugiej lokacie znaleźli się niespodziewanie Turcy, którzy dzięki ambitnej grze uzyskiwali zwycięskie bramki w końcówce spotkań. Niestety odpadli Szwajcarzy, którzy zajęli ostatnie miejsce w grupie. Chociaż ich gra mogła się podobać, w głównej mierze zabrakło im szczęścia do awansu⁷⁰.

W grupie „B” znajdowały się drużyny Polski, Niemiec Chorwacji i Austrii. Występ Polaków był długo wyczekiwany przez kibiców, tym bardziej, że w pierwszym meczu Polacy grali z Niemcami. Jednak nadzieje na korzystny wynik rozwiali nasi zachodni sąsiedzi, którzy po dwóch bramkach Łukasza Podolskiego wygrali 2-0 z Polską. Polacy zagrali bez pomysłu i bardzo bojaźliwie. Niemcy kontrolowali przebieg całego spotkania i słusznie wygrali. Następnie był mecz z Austrią 12.06 2008 roku. Te spotkanie zapadło w pamięci wszystkich polskich kibiców, a w szczególności sędziego tego spotkania Anglik Howard Webb. Początek

⁶⁹ S. Koper, Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, Warszawa 2008, str. 148

⁷⁰ http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=47&limit=6&limitstart=12

spotkania należał do gospodarzy turnieju, którzy stworzyli sobie kilka dogodnych sytuacji. Jednak bramkę zdobyli Polacy, a konkretnie Roger Guerreiro. Wynik 1-0 utrzymywał się do końca spotkania, ale około 90 minuty był rzut wolny dla Austriaków. Nastąpiło dośrodkowanie, a sędzia Webb uznał, że w polu karnym faulowany był jeden z Austriaków i pokazał na 11 metr. Gospodarze skorzystali z sytuacji i wyrównali 1-1. Wynik już nie uległ zmianie, a angielski sędzia został znienawidzony. Ostatni mecz Polska grała z Chorwacją i miała jeszcze teoretyczne szanse awansu, jednak tamto spotkanie przegrała 3-0 i zajęła ostatnie miejsce w grupie. Pierwsze Mistrzostwa Europy były bardzo nieudane w wykonaniu polskiej reprezentacji, zresztą jak poprzednie Mistrzostwa Świata w 2002 i 2006 roku. Pierwsze miejsce w polskiej grupie zajęli Chorwaci, a drugie Niemcy.

Grupa „C” była bardzo silna i wyrównana. Były tam drużyny Francji, Włoch Rumunii i Holandii. Zawiodła drużyna Francji, która zajęła ostatnie miejsce w grupie, pierwsi natomiast byli Holendrzy, a drudzy Włosi. Holendrzy wygrali wszystkie mecze w grupie, rozbijając przy tym Włochów 3-0 i Francuzów 4-1.

Rywalizacja w grupie „D” przebiegała pod dyktando Hiszpanów, którzy nie doznali porażki. Zresztą grali oni ciekawą dla oka piłkę. I byli jednym z faworytów do końcowego triumfu. Drugą lokatę w grupie zajęli piłkarze Rosji, natomiast całkowicie zawiedli Grecy. Obrońcy tytułu nie zdobyli nawet punktu tracąc przy tym pięć bramek i strzelając jedną.

W pierwszym ćwierćfinale na stadionie w Bazylei zmierzyły się ekipy Portugalii i Niemiec. Niemcy po dramatycznym spotkaniu wygrali 3-2 i awansowali do półfinału. Początek spotkania należał do Niemców, stworzyli sobie oni kilka dogodnych sytuacji na zdobycie bramki, lecz ich nie wykorzystali. Portugalczycy oddali pierwszy strzał na bramkę niemiecką dopiero w 15 minucie spotkania. Natomiast w 22 minucie prowadzenie dla Niemców uzyskał Bastian Schweinsteiger. Drugiego gola pięć minut później strzelił Miroslav Klose. Kontaktową bramkę Portugalczycy strzelili dopiero w 40 minucie i pierwsza połowa zakończyła się wynikiem 2-1 dla Niemiec. W 62 minucie było już 3-1 dla Niemców, bramkę zdobył Ballack i losy spotkania były przesądzone. Portugalczycy atakowali do końca i wynik ustalił na trzy minuty przed końcem Helder Postiga⁷¹.

Następny ćwierćfinalista tworzyły zespoły Chorwacji i Turcji. Przez cały regulaminowy czas gry był remis 0-0, dogrywka również nie przyniosła rozstrzygnięcia i arbiter zarządził rzuty karne. Wojnę nerwów wygrali piłkarze Turcy, którzy zwyciężyli Chorwatów 3-1 i niespodziewanie awansowali do półfinałów⁷².

Znakomite widowisko stworzyły drużyny Rosji i Holandii. W regulaminowym czasie gry był remis 1-1, a bramki zdobyli dla Rosji Pawliuczenko w 56 minucie gry, a dla Holandii Rud van Nisterloj pięć minut przed zakończeniem meczu. Dogrywka była toczona w szybkim tempie. Obie drużyny były bardzo dobrze przygotowane kondycyjnie, sytuacji bramkowych nie brakowało. Pierwsza część dogrywki zakończyła się remisem 1-1. Jednak w 113 minucie na prowadzenie wyszli Rosjanie za sprawą Torbinskiego. Holendrzy postawili wszystko na jedną kartę, ale na nic to się zdało i wynik ustalił znakomity tamtego wieczoru Arszawin, strzelając trzecią bramkę dla Rosji i mecz zakończył się wynikiem 3-1 dla Rosji. Był to jeden z najlepszych meczów na Euro 2008.

Ostatnią parę ćwierćfinalistów tworzyli Hiszpanie i Włosi. Te spotkanie nie było już na tak wysokim poziomie, jak mecz między Rosją i Holandią. W regulaminowym czasie gry był remis 0-0, a przewagę mieli Hiszpanie. Włosi skupiali się głównie na grze defensywnej i na przeprowadzaniu kontrataków. W dogrywce było podobnie i wynik nie uległ zmianie. Sędzia zarządził rzuty karne, w których wygrali Hiszpanie 4-2, którzy cieszyli się z awansu do półfinału.

⁷¹ http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=47&limit=6&limitstart=6

⁷² http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=47&limit=6&limitstart=6

Pierwszy półfinał został rozegrany między Niemcami i Turcją 25. 06. 2008 roku na stadionie St. Jakob Park w Bazylei. Prowadzenie w tym meczu niespodziewanie uzyskali Turcy już w 22 minucie spotkania (bramka Ugur Borral), jednak w cztery minuty Niemcy wyrównali za sprawą Bastiana Schweinsteigera. Pierwsza połowa zakończyła się remisem 1-1. Dopiero w 79 minucie padła następna bramka meczu, drugiego gola zdobył dla Niemców Miroslav Klose (był to drugi celny strzał Niemców w tym spotkaniu). Gdy zbliżał się koniec spotkania w 86 minucie do remisu doprowadził Semih Senturk, jednak zwycięskiego gola zdobył Lahm w 90 minucie spotkania. Niemcy awansowali do finału.

W drugim półfinale trzy dni później zmierzyły się drużyny Hiszpanii i Rosji. Hiszpanie pod wodzą swojego trenera Luisa Aragonesa zagraли znakomite spotkanie, dyktując warunki i strzelając Rosjanom aż trzy bramki, nie tracąc przy tym żadnej. Pierwsza połowa zakończyła się wynikiem 0-0, jednak już na początku drugiej odsłony meczu w 50 minucie pierwszą bramkę dla Hiszpanów zdobył Xavi po dwójkowej akcji z Iniestą. Następne trafienia były tylko kwestią czasu. Kolejny gol wpadł w 72 minucie, a strzelcem okazał się Guiza. Ostatni cios Hiszpanie zadali w 82 minucie, a szans bramkarzowi Rosyjskiemu nie dał David Silva. Hiszpanie awansowali do finału.

W finale 30.06.2008 roku na stadionie im. Ernsta Happela w Wiedniu zmierzyły się drużyny Hiszpanii i Niemiec. Na początku spotkania przewagę mieli Niemcy jednak nie potrafili zdobyć bramki. Od 15 minuty meczu kibice byli światkami porywającego spotkania. Obie reprezentacje grały ofensywną piłkę, dzięki której było dużo sytuacji podbramkowych. W 33 minucie prowadzenie objęli Hiszpanie za sprawą Fernando Torresa, który wykorzystał sytuację sam na sam z bramkarzem niemieckim po wcześniejszym wspaniałym, prostopadłym podaniu Iniesty. Niemcy mieli jeszcze swoje okazje na wyrównanie, lecz wynik nie uległ zmianie i nowymi Mistrzami Europy zostali Hiszpanie nie przegrywając meczu w całym turnieju⁷³.

Podsumowanie

Przez pół wieku w Mistrzostwach Europy bardzo wiele się wydarzyło. Początkowo do turnieju finałowego awans zapewniały sobie cztery drużyny, jednak w dalszych edycjach rozgrywek liczba drużyn, która grała w finałach zwiększała się. Również przepisy, które kiedyś obowiązywały uległy zmianie. Istniały również takie zasady jak „złota bramka” czy „srebrna bramka” w dogrywce, co miało na celu zwiększenie zaangażowania drużyn, dążenie do strzelenia gola i rozstrzygnięcia meczu w dogrywce na swoją korzyść. Tego typu wydarzenia wykreowały wielu wspaniałych zawodników, między innymi takich jak: Zidane, Figo, Cristiano Ronaldo czy Raul. Turniej ten ukazuje charakter drużyn oraz ich poszczególnych członków. Walka na boisku, zaciętość, złość, wytrwanie i dążenie do tego, co najważniejsze w sporcie, czyli zwycięstwa to nieodłączne zjawiska związane z Mistrzostwami Europy. Na twarzach piłkarzy można było zauważyć łzy szczęścia, ale czasem także smutku. Nie obyło się, od kontrowersyjnych decyzji sędziów, którzy prowadzili mecze. Nie jeden mecz w opinii wielu fachowców był niesprawiedliwy i wypaczał końcowy wynik. W teraźniejszych czasach próbuje się wprowadzić jeszcze dwóch dodatkowych sędziów, co ma pomóc w ocenie meczu (ówczesne rozgrywki Ligi Europejskiej), jednak nawet, gdy znajduje się pięciu arbitrow na boisku, to i tak zdarzają się pewne wydarzenia i decyzje, które są błędne i pozostawiają wiele do życzenia. W przeciągu tych lat doszło do ingerowania polityki w sport, co niekoniecznie sprzyja jego rozwojowi. Jednym, a zarazem najważniejszym tego typu wydarzeniem było nałożenie sankcji ONZ na Jugosławię, przez co reprezentacja kraju nie pojechała na Mistrzostwa Europy do Szwecji w 1992 roku. Na pewno dziś z tego faktu

⁷³ <http://euro-2008.ovh.org/>

cieszą się Duńczycy, którzy pojechali zamiast Jugosławii i odnieśli tam historyczny sukces zdobywając tytuł Mistrzów Europy.

Swoją obecność na Euro zaznaczyli też reprezentanci Polski. Startowali, jak dotychczas we wszystkich eliminacjach, jednak do turnieju finałowego zdołali zakwalifikować się tylko raz. Było to w 2008 roku, kiedy mecze były rozgrywane na boiskach Austrii i Szwajcarii. Jednak biało-czerwoni nie mogą zaliczyć tego turnieju do udanego gdyż nie zdołali przebrnąć przez rozgrywki grupowe z wynikiem pozwalającym na udział w dalszym etapie. Nie zdobyli nawet jednego punktu, strzelając jedną bramkę, a tracąc aż sześć. W eliminacjach polski zespół grał bardzo dobrze jednak w samym turnieju nie radzili sobie już tak dobrze. Jedyny jak na razie awans z reprezentacją naszego kraju wywalczył holenderski trener Leo Benhaker.

Następne Mistrzostwa Europy odbędą się na terenie Polski i Ukrainy w 2012 roku. Będzie to drugi występ Polaków w europejskim czempionacie, okaże się czy będzie on lepszy od tego rozegranego na boiskach Austrii i Szwajcarii. Schedę po holenderskim trenerze przejął Franciszek Smuda, można mieć nadzieję, że wykorzysta swój czas i sprawi, że polscy kibice będą mieli powody do zadowolenia ze swoich piłkarzy oraz z przyjemnością będą oglądać prezentowaną przez nich grę.

Piśmiennictwo

1. Koper S. *Leksykon Historii Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 1960 – 2008*. Warszawa, 2010.
2. http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=47&limit=6&limit_start=6
3. http://euro-2008.ovh.org/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=49
4. <http://euro-2008.ovh.org/>
5. http://pl.wikipedia.org/wiki/Mistrzostwa_Europy_w_pi%C5%82ce_no%C5%BCnej#Starty_poszczeg.C3.B3lnych_reprezentacji_.281960_-_2008.29
6. http://pl.wikipedia.org/wiki/Mistrzostwa_Europy_w_Pi%C5%82ce_No%C5%BCnej_1964
7. http://pl.wikipedia.org/wiki/Reprezentacja_Polski_w_pi%C5%82ce_no%C5%BCnej
8. <http://www.euro2008.wp.pl/kat,1002431,wid,8481075,wiadomosc.html?ticaid=19fa4&tictsrn=5>
9. http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1976_jugoslawia_eliminacje.php
10. http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1980_wlochy_eliminacje.php
11. http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1984_francja_eliminacje.php
12. http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1988_rfn_eliminacje.php
13. http://www.euro-mistrzostwa.com/historia/1992_szwecja_eliminacje.php
14. <http://www.euro2008.wp.pl/kat,1002431,wid,8481132,wiadomosc.html?ticaid=19fbb>

OCENA SPRAWNOŚCI SPECJALNEJ 11 – 14 LETNICH CHŁOPCÓW UPRAWIAJĄCYCH SKOK O TYCZCE

Special performance assessment 11 - 14 year-old boys engaged pole vault

Mariusz Klimczyk

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Nieustanny wzrost wyników sportowych stwarza potrzebę zaangażowania do pracy szkoleniowej coraz większej rzeszy specjalistów z rozmaitych dziedzin nauki. Zarówno teoria i praktyka ukazują coraz to nowe kierunki działania dotyczące przede wszystkim teoretycznych podstaw procesu szkolenia. Wiążą się one między innymi z tym, że od momentu rozpoczęcia systematycznych treningów programowanie szkolenia sportowego musi się opierać o zdobycze najbardziej nowoczesnych technologii, różnorodnych trenerów i symulatorów, sprzyjających optymalizacji zajęć treningowych i ich efektów od wstępnych etapów szkolenia (Sozański, 1999; Przybylski, 1997).

Proces treningowy dzieci i młodzieży jest ważnym ogniwem długoletniego szkolenia sportowego zawodników. W związku z tym, jako proces kierowany, musi uwzględniać możliwości ćwiczących, panujące warunki środowiskowe, bazę materialną i przestrzegać głównych zasad dydaktycznych. Pamiętać należy o tym, że nadmierne intensywne eksploatacja młodego organizmu źle wpływa na rozwój dziecka, jak również hamuje dalszy rozwój kariery sportowej. Im młodszy wiek rozpoczęcia działalności treningowej tym bardziej odległy cel związany z wynikiem na zaplanowanych zawodach sportowych. Na temat błędów popełnionych w szkoleniu, które spowodowały rezygnację ze sportu wielu utalentowanych zawodników, wypowiadają się wybitni teoretycy sportu (Balsewicz, 1980; Bułgakowa, 1986; Godik, 1988; Naglak, 1991; Płatonow i Zaporozhanow, 1990; Raczek, 1991; Ryba, 1995; Ulatowski, 1992; Ważny, 1981 i inni). Autorzy ci podkreślają, że głównym kierunkiem dalszego doskonalenia teorii i metodyki sportu wyczynowego jest uwzględnienie zasad indywidualizacji, której zastosowanie w praktyce jest uwarunkowane uzyskaniem obiektywnej informacji o indywidualnych predyspozycjach zawodnika.

Wieloletnie badania wykazały, że dla początkujących sportowców, którzy w pełni nie opanowali techniki ruchu, charakterystycznej dla danej dyscypliny, czy

konkurencji sportowej, stosuje się przeważnie pomiary wybranych zdolności motorycznych i sprawdziany oparte na ćwiczeniach, które nie wymagają specjalnego przygotowania technicznego (1, 2, 4, 11, 13, 18).

Celem pracy była ocena poziomu sprawności specjalnej 11 – 14 letnich tyczkarzy podczas dwóch cykli treningowych.

Material i metody badań

Badania przeprowadzone zostały w dwóch cyklach szkoleniowych w roku szkolnym 2001- 2002 i 2002-2003. Objęły 17 zawodników klubu sportowego „Gwardia” Piła i WKS „Zawisza” Bydgoszcz. Ze względu na wiek, sportowców rozpoczynających treningi sportowe w roku 2001 podzielono na dwie grupy: grupa pierwsza rozpoczynająca szkolenie sportowe w wieku 11 lat liczyła 10 zawodników, natomiast druga grupa rozpoczynająca szkolenie w wieku 12 lat - 7 sportowców.

Chłopcy 3 razy w tygodniu uczęszczali na zajęcia treningowe w klubie. Jednostka treningowa wynosi 60-90 min. W szkole realizują program wychowania fizycznego w wymiarze 3 godzin lekcyjnych tygodniowo z akcentem na kształtowanie ogólnej sprawności fizycznej.

Nieustanny rozwój wyników sportowych, stawia coraz wyższe wymagania w stosunku do środków i metod różnych stron przygotowania sportowców począwszy od wstępnych etapów szkolenia (7, 12, 14 i inni). Z kolei chęć osiągnięcia najlepszego wyniku sportowego znajduje swoje odzwierciedlenie w procesie szkoleniowym, programach nauczania i doborze testów kontrolnych, których zadaniem jest wyselekcjonowanie odpowiednich zawodników do dalszego szkolenia sportowego. W niniejszej pracy, przy doborze testów, uwzględniono próby charakterystyczne dla poszczególnych etapów zaawansowania sportowego.

Dokonano pomiarów:

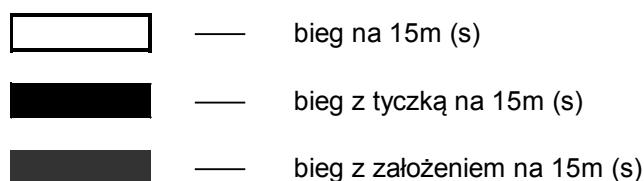
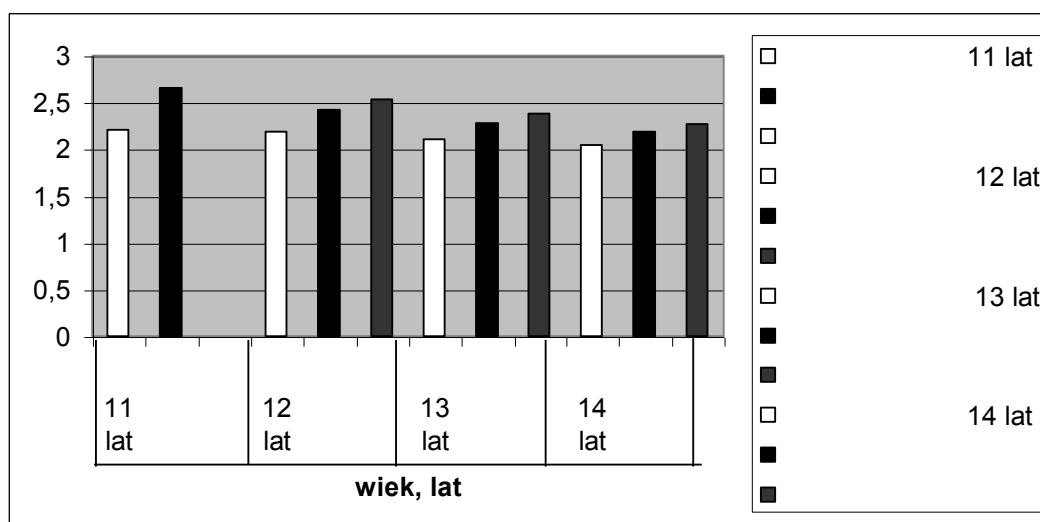
- szybkości biegowej na odcinku 15 m z 20 metrowego nabiegu,
- szybkości biegowej na odcinku 15 m z 20 metrowego nabiegu z tyczką,
- szybkości biegowej na odcinku 15 m z 20 metrowego nabiegu z tyczką z „założeniem” (15m podzielone na trzy odcinki pięciometrowe),
- siły eksplozywnej mierzonej skokiem w dal z 20 m nabiegu i utrzymaniem rytmu na 15 metrowym odcinku,
- mocy- mierzonej skokiem w dal z miejsca,

- siły mięśni grzbietu i obręczy barkowej mierzonej poprzez unoszenie stóp do drążka ze zwisu.
- wspinanie po linie.

Omówienie wyników badań

Porównując bieg z tyczką, z biegiem bez tyczki oraz w biegu z „założeniem” tyczki zdecydowanie największą progresję uzyskano w biegu z tyczką wynoszącą w I grupie 15,72% i w II grupie 11,87 %, podczas gdy wzrost średniej wartości w biegu na 15 m bez tyczki wyniósł dla I i II grupy odpowiednio 3,76 % i 5,88 %. W biegu z „założeniem” tyczki średnia uległa poprawie w I grupie o 7,20%, a w grupie II o 8,81%. Podkreślić należy, że bieg z „założeniem” został wprowadzony do badań od ich drugiego etapu (dlatego poprawa średniej wartości w tej próbie wydaje się być mniejsza od progresji średniej w biegu z tyczką). Dynamikę rozwoju średnich wartości w biegu na 15m bez tyczki, biegu na 15m z tyczką oraz biegu z „założeniem” tyczki przedstawia rycina 1.

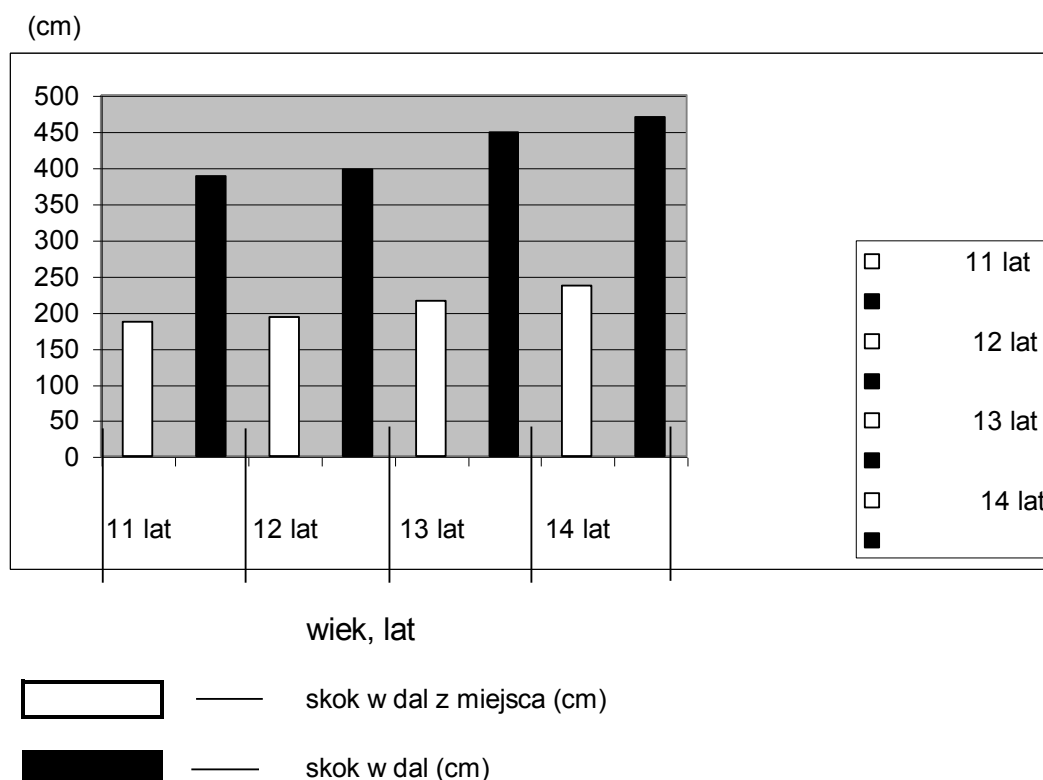
(s)

Ryc. 1. Poziom rozwoju wyników w próbach z akcentem szybkościowym

Zdecydowanie największe tempo wzrostu badanych parametrów, biorąc pod uwagę badanie początkowe i końcowe, zanotowano w następujących próbach: w próbie wspinanie po linie o 43,84% w grupie I i 49,34% w grupie II, natomiast w podciąganiu na drążku i unoszeniu stóp do drążka odpowiednio 29,09% i 38,36% w I i 27,16%, 38,91% w II grupie (tab. 1, 2).

W skoku w dal z miejsca i skoku w dal z rozbiegu przyrost średniej wartości w I grupie kształtuje się na poziomie 9,95% i 14,80%, a w II grupie odpowiednio 16,31% i w skoku w dal z rozbiegu 15,86% (ryc. 2). W skoku o tyczce poprawa wyniosła odpowiednio dla I i II grupy 22,32% i 11,14% - sprawdzian w skoku o tyczce rozpoczęto od drugiego etapu badań.

Ryc. 2. Poziom rozwoju wyników w próbach z akcentem siłowym

Tabela 1. Wyniki badań sprawności specjalnej chłopców uprawiających skok o tyczce w pierwszym roku szkolenia

Lp.	Badane parametry	Wielkości statystyczne	1-grupa (młodsza)		2-grupa (starsza)		1-grupa bad.1 vs 2	2-grupa bad.1 vs 2
			1 bad.	2 bad.	1 bad.	2 bad.	p	p
1	Bieg na 15m z 20m nabiegu (s)	M	2,21	2,2	2,16	2,13	0,8325	0,4127
		min	2,15	2,1	2	1,98		
		max	2,36	2,35	2,34	2,19		
		SD	0,07	0,07	0,11	0,08		
2	Bieg na 15m z 20m nabiegu z tyczką (s)	M	2,65	2,4	2,45	2,32	<0,0001*	0,0146*
		min	2,55	2,24	2,31	2,28		
		max	2,9	2,55	2,65	2,37		
		SD	0,1	0,1	0,11	0,04		
3	Bieg na 15m z tyczką z założeniem z 20m nabiegu (s)	M	—	2,53	—	2,47	—	—
		min	—	2,41	—	2,43		
		max	—	2,68	—	2,54		
		SD	—	0,08	—	0,04		
4	Skok w dal z miejsca (cm)	M	187,3	189,6	198,71	218,57	0,3948	0,0005*
		min	165	174	187	200		
		max	196	203	210	235		
		SD	9,38	8,19	8,01	10,91		
5	Skok w dal z rozbiegu 35m. Ostatnie 15m. utrzymanie rytmu (cm)	M	388,5	398	395	431,29	0,1551	0,0253*
		min	360	375	368	410		
		max	410	430	450	443		
		SD	18,11	17,83	30,2	12,67		
6	Ze zwisu na prostych ramionach unoszenie stóp do drążka (ilość)	M	4,5	6,1	4,71	4,86	0,0911	0,7358
		min	2	1	2	2		
		max	10	14	10	9		
		SD	2,46	4,31	2,69	2,67		
7	skok o tyczce (cm)	M	—	184,5	—	222,14	—	—
		min	—	170	—	200		
		max	—	195	—	260		
		SD	—	6,85	—	21,58		

Różnice istotne statystycznie w teście t-Studenta dla t alfa = 0,05 = 2,101, t alfa = 0,01 = 2,878 (I grupa)

Różnice istotne statystycznie w teście t-Studenta dla t alfa = 0,05 = 2,179, t alfa = 0,01 = 3,075 (II grupa)

Tabela 2. Wyniki badań sprawności specjalnej chłopców uprawiających skok o tyczce

Lp.	Badane parametry	Wielkości statystycz.	1-grupa (młodsza).		2-grupa (starsza)		1-grupa bad.3 vs 4	2-grupa bad.3 vs 4
			3 bad.	4 bad.	3 bad.	4 bad.	p	p
1	Bieg na 15m z 20m nabiegu (s)	M	2,17	2,13	2,1	2,04	0,0006*	0,0689
		min	2,09	2,02	1,94	1,91		
		max	2,31	2,26	2,17	2,14		
		SD	0,06	0,07	0,07	0,08		
2	Bieg na 15m z 20m nabiegu z tyczką (s)	M	2,37	2,29	2,26	2,19	0,0079*	0,0102*
		min	2,22	2,21	2,21	2,07		
		max	2,51	2,42	2,32	2,26		
		SD	0,09	0,05	0,03	0,06		
3	Bieg na 15m z tyczką z założeniem z 20m nabiegu (s)	M	2,46	2,36	2,42	2,27	0,0001*	0,0002*
		min	2,36	2,25	2,38	2,15		
		max	2,62	2,5	2,48	2,32		
		SD	0,08	0,06	0,03	0,06		
4	Skok w dal z miejsca (cm)	M	201,7	208	225,43	237,43	0,0450*	0,0021*
		min	192	195	210	215		
		max	214	223	241	254		
		SD	7,23	10,6	10,75	12,95		
5	Skok w dal z rozbiegu 35m. Ostatnie 15m. utrzymanie rytmu (cm)	M	416,9	456	439,14	469,43	<0,0001*	0,0010*
		min	384	429	430	439		
		max	446	492	456	505		
		SD	19,21	20,42	9,23	21,56		
6	Ze zwisu na prostych ramionach unoszenie stóp do drążka (ilość)	M	7,2	7,3	5,43	7,71	0,8534	0,0068*
		min	2	4	4	6		
		max	12	12	7	10		
		SD	3,29	2,45	0,98	1,7		
7	Wspinanie po 3m linie (s)	M	14,38	11,68	12,51	9,79	0,0004*	0,0029*
		min	10,6	8,5	8,2	7,3		
		max	16,8	15,3	14,9	13,1		
		SD	2,14	1,97	2,48	1,9		
8	Podciąganie na drążku (ilość)	M	4,1	5,5	6,43	8,43	<0,0001*	0,0018*
		min	1	2	4	5		
		max	10	11	11	14		
		SD	2,92	2,88	2,7	3,36		
9	skok o tyczce (cm)	M	210	237,5	241,43	250	0,0002*	0,0111*
		min	195	220	225	230		
		max	225	260	270	285		
		SD	9,43	12,53	14,92	20		

Różnice istotne statystycznie w teście t-Studenta dla t alfa = 0,05 = 2,101, t alfa = 0,01 = 2,878 (I grupa)

Różnice istotne statystycznie w teście t-Studenta dla t alfa = 0,05 = 2,179, t alfa = 0,01 = 3,075 (II grupa)

Podsumowując wyniki badań zauważyć można w kolejnych latach szkolenia sportowego systematyczny wzrost wyników w poszczególnych próbach. Jednakże podkreślić należy, że nie zauważa się wyraźnej tendencji do zmniejszenia odchylenia standardowego badanych parametrów. Prowadzona kontrola sprawności specjalnej umożliwia dokonania zmian w programach szkoleniowych, dostosowanych do indywidualnych możliwości zawodników.

Podsumowanie

W niniejszej publikacji dokonano oceny sprawności specjalnej 11 – 14 letnich chłopców uprawiających skok o tyczce w rocznych dwóch cyklach treningowych, gdzie stwierdzono największy przyrost badanych parametrów w próbach o charakterze siłowym. Dynamika rozwoju wyników, charakteryzujących sprawność specjalną chłopców w wieku 11-14 lat, nie dała możliwości wniesienia nowych informacji z badanego problemu do aktualnie znanych.

Wnioski

1. Największy przyrost badanych parametrów w obu grupach, zanotowano w próbach o charakterze siłowym (w próbie wspinanie po linie, w podciąganiu na drążku i unoszeniu stóp do drążka).
2. W pozostałych próbach nastąpił płynny wzrost wyników.
3. Dynamika rozwoju wyników, charakteryzujących sprawność specjalną chłopców w wieku 11-14 lat, nie dała możliwości wniesienia nowych informacji z badanego problemu do aktualnie znanych.
4. Nie zaobserwowano wyraźnej tendencji do zmniejszenia odchylenia standardowego badanych parametrów.

Nieustanna obserwacja dynamiki rozwoju sprawności specjalnej chłopców uprawiających skok o tyczce przyczyni się do programowania wyników sportowych w kolejnych etapach szkolenia sportowego.

Summary

This publication evaluates special skill amongst the boys aged 11 – 14, practicing pole vault in two yearly training cycles, where the biggest increase of the examined parameters was reported in strength tests. Results development dynamics, characteristic for the special skill of the boys between 11 and 14, did not allow for entering new information from the examined problem to the currently know.

Piśmiennictwo

1. Balsewicz W. K.(1980). *Mietodiczeskije principy issledowanij po problemie otbora i sportiwnoj orjentacji*. Tieorija i Praktika Fiz. Kultury, nr.1.
2. Bułgakowa N.Ż.(1986). *Otbor i podgotowka junych pławcow*. FiS, Moskwa.
3. Godik M.A. (1988). *Sportiwnaja mietrologia*. FiS, Moskwa.
4. Matwiejew L.P.(1977). *Osnowy sportiwnoj trenirowki*. FiS, Moskwa.
5. Naglak Z.(1991). *Metodyka trenowania sportowca*. AWF, Wrocław.

6. Платонов В. Н., Запорожанов В.А. (1990). *Теоретические аспекты отбор в современном спорте*. Отбор, контроль и прогнозирование в спортивной тренировке. Кийów.
7. Платонов В.Н., Созаński H. [red.] (1991). *Оптимализация структуры тренинга спортивного*. Библиотека Тренера, RCMSKFiS, Warszawa.
8. Przybylski W. (1997). *Kontrola treningu i obciążeń treningowych w piłce nożnej*. Monografia, AWF, Gdańsk.
9. Rączek J. (1991). *Podstawy szkolenia sportowego dzieci i młodzieży*. Библиотека Тренера, RCMSzKFiS, Warszawa.
10. Ryba B. (1995). *Organizacja i zarządzanie sportem polskim*. Resortowe Centrum Metodyczno-Szkoleniowe Kultury Fizycznej i Sportu, Warszawa.
11. Sawczyn S. (1985). *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna gimnastyków w wieku 10-15 lat*. Praca doktorska, AWF, Poznań.
12. Socha S., Ważny Z. [red.] (1986). *Lekkoatletyka*. AWF, Katowice.
13. Sozański H.(1987). *Szkolenie sportowe dzieci i młodzieży: wybrane zagadnienia*. RCMSzKFiS, Warszawa.
14. Sozański H., Запорожанов В. (1993). *Kierowanie jako czynnik optymalizacji treningu*. RCMSzKFiS, Warszawa.
15. Sozanski H. [red.] (1999). *Podstawy teorii treningu sportowego*. AWF, Warszawa.
16. Ulatowski T. [red.] (1992). *Teoria sportu*. Tom I, Kwartalnik Metodyczno-Szkoleniowy, UKFiT, Warszawa.
17. Ważny Z. (1981). *Współczesny system szkolenia w sporcie wyczynowym*. SiT, Warszawa.
18. Zaciorski W.M. (1979). *Osnovy sportivnoj mietrologii*. FiS, Moskwa.

Rozdział 3.

Człowiek i ekonomia

Human and economy

FORMY GOSPODAROWANIA GRUNTAMI PUBLICZNYMI W POLSCE

The forms of public land management in Poland

Marek Pypeć

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

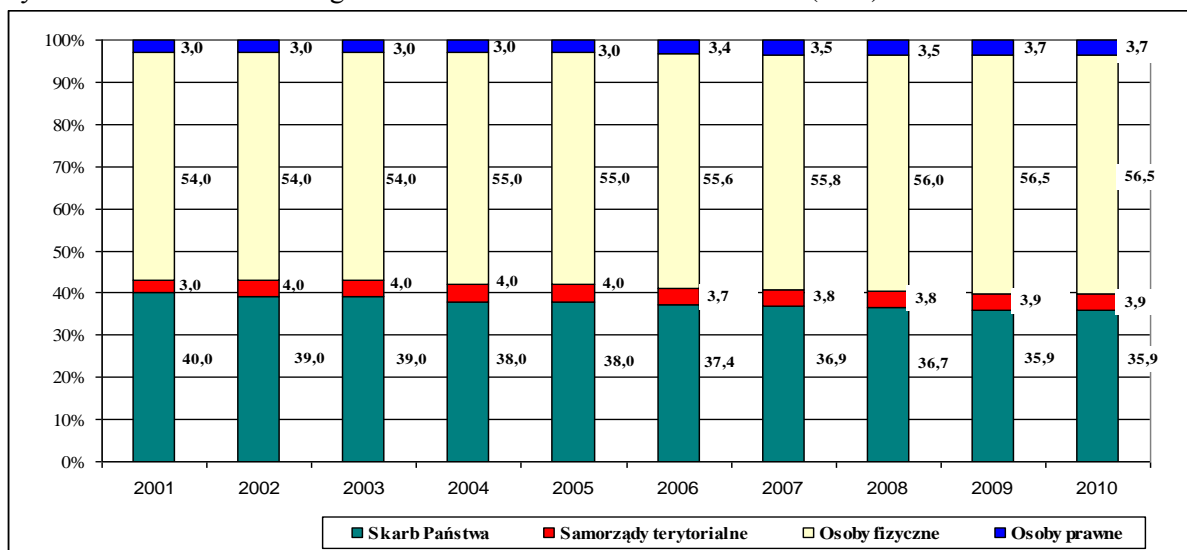
1. Grunty w Polsce i ich struktura własnościowa

Polska z łączną powierzchnią 312 689 km² zajmuje dziewiąte w Europie pod względem wielkości terytorium. Udział gruntów należących do związków publicznoprawnych w tym obszarze jest bardzo wysoki, bowiem w 2010 roku sięgał niemal 40%, a średnia z lat 2001 – 2010 wyniosła 41,5% łącznej ich powierzchni (rys. 1.). Szacunkowa wartość gruntów należących do Skarbu Państwa wyniosła na koniec 2010 roku 340 918 mln zł, co stanowiło 23% wartości mienia Skarbu Państwa poddanego wycenie⁷⁴. Grunt publiczne stanowią zatem ogromny majątek, wymagający złożonych i różnorodnych form gospodarowania, nastawionych z jednej strony na realizację zadań państwa i samorządów terytorialnych, z drugiej zaś stanowiący potencjalne źródło dochodów publicznych w tym dochodów jednostek samorządu terytorialnego. Tak wysoki udział Państwa w strukturze własnościowej gruntów w Polsce jest w znacznej mierze wynikiem procesów historycznych (np. grunty Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa), ale także przyjętej polityki (np. nie objęcie po zmianie ustroju, na początku lat pięćdziesiątych XX wieku procesem prywatyzacji lasów należących do Skarbu Państwa). Na koniec 2010 roku lasy stanowiły 68% powierzchni gruntów Skarbu Państwa, a grunty rolne 20% tej powierzchni⁷⁵.

⁷⁴ Sprawozdanie o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych na dzień 31 grudnia 2010 r., Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2011, s. 111. Wycenie nie są poddawane należące do Skarbu Państwa zabytki oraz zasoby naturalne.

⁷⁵ Ibidem, s. 36

Rys. 1. Struktura własności gruntów w Polsce w latach 2001 – 2010 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Największy i stale rosnący udział we własności gruntów w Polsce mają osoby fizyczne. Należące do nich ziemie stanowią obecnie 56,5% łącznej powierzchni gruntów. Na koniec 2010 roku w rękach osób fizycznych pozostawało 17 648 423 ha ziemi. Grunty Skarbu Państwa miały łączną powierzchnię 11 281 380 ha. Samorządu terytorialne są trzecim pod względem obszaru właścicielem gruntów w Polsce: 1 226 275 ha na koniec 2010 roku. Znaczne zasoby posiadają także osoby prawne (w tym spółdzielnie) - 830 689 ha oraz kościoły i związki wyznaniowe - 830 689 ha (tab. 1).

Tab. 1. Powierzchnia gruntów w Polsce w latach 2001 – 2010 wg własności (w ha)

Rok	Grunty Skarbu Państwa i państw. osób prawnych	Grunty samorządów terytorial. i samorząd. osób prawnych	Grunty osób fizycznych	Grunty spółdzielni	Grunty kościołów i związków wyznaniowych	Grunty wspólnot gruntowych	Grunty osób prawnych
2000	12 709 127	1 000 423	16 623 437	299 750	113 748	133 707	355 880
2001	12 442 984	1 099 281	16 739 777	276 842	123 039	125 057	429 308
2002	12 321 179	1 122 277	16 894 776	259 768	126 506	126 681	444 364
2003	12 185 396	1 076 310	17 015 480	242 854	130 249	125 391	447 225
2004	11 998 053	1 154 116	17 122 378	230 976	132 547	126 126	475 788
2005	11 850 007	1 168 985	17 238 312	228 287	133 737	123 325	501 766
2006	11 722 917	1 179 126	17 330 997	224 220	132 436	122 594	529 766
2007	11 599 754	1 190 052	17 418 755	218 663	135 349	121 836	558 908
2008	11 511 515	1 200 123	17 482 791	214 293	135 612	122 223	576 936
2009	11 389 740	1 218 648	17 566 481	211 667	135 737	121 598	596 216
2010	11 281 380	1 226 275	17 648 423	200 182	136 447	119 132	630 507

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Struktura własności gruntów w Polsce nie ma charakteru statycznego. Przeciwnie corocznie zachodzą tu dość istotne zmiany. Ich szczegółowy wykaz zawiera tab. 2. W całym prezentowanym okresie powierzchnia gruntów Skarbu Państwa i spółdzielni systematycznie zmniejszała się. W okresie badanych dziesięciu lat powierzchnia gruntów Skarbu Państwa uległa zmniejszeniu o 1 427 747 ha, co stanowi 11,23% stanu posiadania z 2001 roku. Ponad jedną trzecią (33,22 w stosunku stanu posiadania z 2001 roku, zmniejszyły się grunty należące do spółdzielni. Ubytek wyniósł w tym przypadku 225 852 ha.

Tab. 2. Zmiany w powierzchni gruntów w Polsce w latach 2001 – 2010 wg własności (w ha)

Rok	Grunty Skarbu Państwa i państw. osób prawnych	Grunty samorządów terytorial. i samorząd.osób prawnych	Grunt osób fizycznych	Grunty spółdzielni	Grunty kościołów i związków wyznaniowych	Grunty wspólnot gruntowych	Grunty osób prawnych
2001	- 266 143	98 858	116 340	- 22 908	9 291	- 8 650	73 428
2002	- 121 805	22 996	154 999	- 17 074	3 467	1 624	15 056
2003	- 135 783	- 45 967	120 704	- 16 914	3 743	- 1 290	2 861
2004	- 187 343	77 806	106 898	- 11 878	2 298	735	28 563
2005	- 148 046	14 869	115 934	- 2 689	1 190	- 2 801	25 978
2006	- 127 090	10 141	92 685	- 4 067	- 1 301	- 731	28 000
2007	- 123 163	10 926	87 758	- 5 557	2 913	- 758	29 142
2008	- 88 239	10 071	64 036	- 4 370	263	387	18 028
2009	- 121 775	18 525	83 690	- 2 626	125	- 625	19 280
2010	- 108 360	7 627	81 942	- 11 485	710	- 2 466	34 291
Zmiana 2010-2000 w ha	- 1 427 747	225 852	1 024 986	- 99 568	22 699	- 14 575	274 627
Zmiana 2010-2000 w %	- 11,23	22,58	6,17	- 33,22	19,96	- 10,90	77,17

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

W tym samym okresie najwięcej wzrosła powierzchnia gruntów należących do osób fizycznych - o 1 024 986 ha (przyrost o 6,17% w stosunku do stanu na koniec 2010 roku). Grunty samorządów terytorialnych i samorządowych osób prawnych uległy zwiększeniu o

225 852 ha (wzrost o 22,58%). Wzrosła także powierzchnia gruntów należących do osób prawnych – o 274 627 ha (w tej grupie wystąpił największy procentowy wzrost - o 77,17%) Powierzchnia gruntów kościołów i związków wyznaniowych wzrosła niemal o 20%, (22 699 ha. Łączna powierzchnia gruntów Skarbu Państwa oraz samorządów terytorialnych i samorządowych osób prawnych w latach 2001 - 2010 uległa zmniejszeniu o 1 201 895 ha, a ich udział w łącznej powierzchni gruntów w Polsce spadł o 3,86 punktu procentowego (z 43,89% w 2001 roku do 40,03% w 2010 roku (tab. 2).

2. Grunty w posiadaniu Skarbu Państwa

2.1. Rozmiary i struktura gruntów Skarbu Państwa

Nieruchomości, które stanowią przedmiot własności Skarbu Państwa, gminy, powiatu lub województwa i nie zostały oddane w użytkowanie wieczyste, oraz nieruchomości będące przedmiotem użytkowania wieczystego Skarbu Państwa, gminy, powiatu lub województwa stanowią zasób nieruchomości.

Organem reprezentującym Skarb Państwa w sprawach gospodarowania nieruchomościami jest starosta, wykonujący zadanie z zakresu administracji rządowej, a także:

- Agencja Nieruchomości Rolnych w stosunku do gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa;
- Wojskowa Agencja Mieszkaniowa i Agencja Mienia Wojskowego - odpowiednio w zakresie powierzonego im mienia;
- Lasy Państwowe działające poprzez Generalną Dyрекcję Lasów Państwowych i regionalne dyrekcje Lasów Państwowych w zakresie gospodarowania lasami i gruntami leśnymi,
- Minister Skarbu Państwa który gospodaruje nieruchomościami przeznaczonymi na potrzeby statutowe centralnych i naczelných organów państwa oraz urzędów wojewódzkich; oraz rozstrzyga o sposobie zagospodarowania nieruchomości, które pozostały po zlikwidowanej lub sprywatyzowanej państwowej osobie prawnej.

Szczególnymi podmiotami władającymi z mocy prawa jako użytkownicy wieczysti gruntów Skarbu Państwa są między innymi Polskie Koleje Państwowe S.A. i Poczta Polska⁷⁶.

Dysponentami gruntów pod wodami powierzchniowymi płynącymi, stanowią odrębny zasób nieruchomości Skarbu Państwa, prawa majątkowe Skarbu Państwa reprezentują i i działają w jego imieniu i na jego rzecz:⁷⁷

⁷⁶ Sprawozdanie o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa państwowych osób prawnych na dzień 31 grudnia 2010 r. Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2011, s. 32.

- 1) minister właściwy do spraw gospodarki morskiej – w stosunku do wód morza terytorialnego oraz morskich wód wewnętrznych wraz z wodami Zatoki Gdańskiej;
- 2) Prezes Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej – w stosunku do wód istotnych dla kształtowania zasobów wodnych oraz ochrony przeciwpowodziowej,
- 3) dyrektor parku narodowego – w stosunku do wód znajdujących się w granicach parku, z wyłączeniem wód, które są sklasyfikowane w klasie wyższej niż klasa I, na podstawie ustawy z dnia 21 grudnia 2000 r. o żegludze śródlądowej⁷⁸
- 4) marszałek województwa, jako zadanie z zakresu administracji rządowej wykonywane przez samorząd województwa – w stosunku do wód istotnych dla regulacji stosunków wodnych na potrzeby rolnictwa, służących polepszeniu zdolności produkcyjnej gleby i ułatwieniu jej uprawy, oraz w stosunku do pozostałych wód niewymienionych w pkt 1–3.

Z pewnymi ograniczeniami wynikającymi z regulacji ustawowych, nieruchomości gruntowe mogą być przedmiotem obrotu. W szczególności nieruchomości należące do Skarbu Państwa mogą być przedmiotem:⁷⁹

- sprzedaży,
- zamiany i zrzeczenia się,
- oddania w użytkowanie wieczyste, w najem lub dzierżawę,
- użyczenia,
- oddania w trwały zarząd
- darowizny na cele publiczne,
- darowizny dokonywanej między Skarbem Państwa a jednostką samorządu terytorialnego.

Ponadto grunty te mogą być:

- obciążane ograniczonymi prawami rzeczowymi,
- wnoszone jako wkłady niepieniężne (aporty) do spółek,
- przekazywane jako wyposażenie tworzonych przedsiębiorstw państwowych oraz jako majątek tworzonych fundacji.
- przekazywane nieodpłatnie w drodze umowy partnerowi prywatnemu lub spółce, o której mowa w art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 19 grudnia 2008 r. o

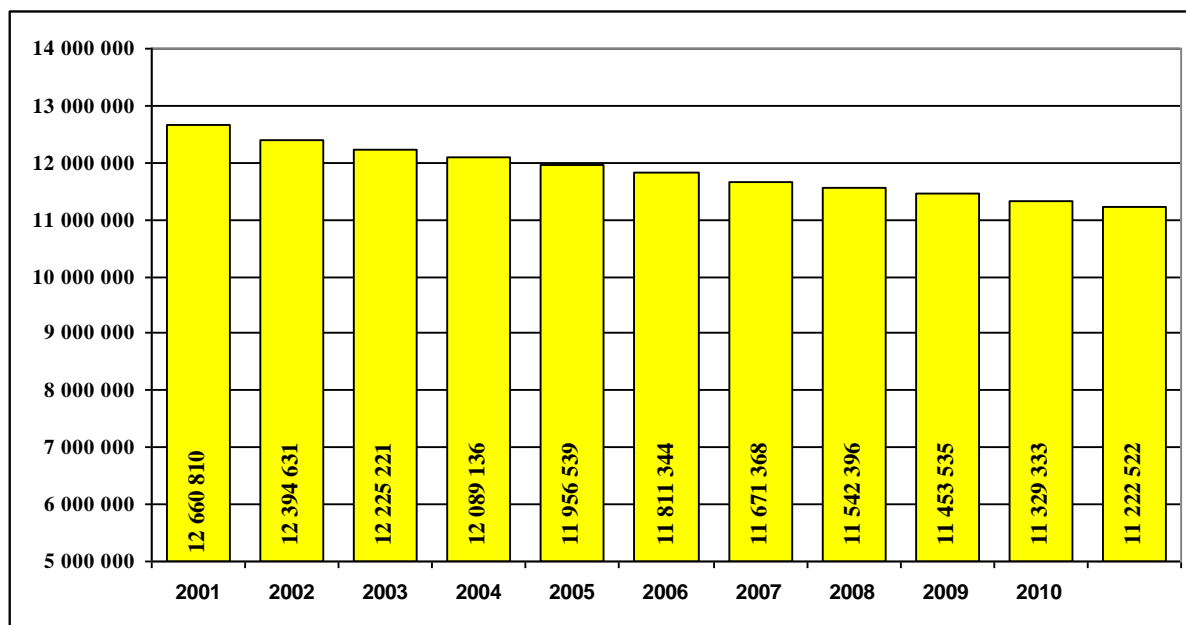
⁷⁷ Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne Dz.U. 2001 Nr 115 poz. 1229 z późn. zm., Art. 11

⁷⁸ Dz. U. z 2001 r. Nr 5, poz. 43, z późn. zm.

⁷⁹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Dz.U. 1997 Nr 115 poz. 741 z późn. zm., Art. 13

partnerstwie publiczno-prywatnym, na czas realizacji przedsięwzięcia w ramach partnerstwa publicznoprywatnego⁸⁰.

Rys. 2. Powierzchnia gruntów Skarbu Państwa w Polsce w latach 2001 – 2010 (w hektarach)

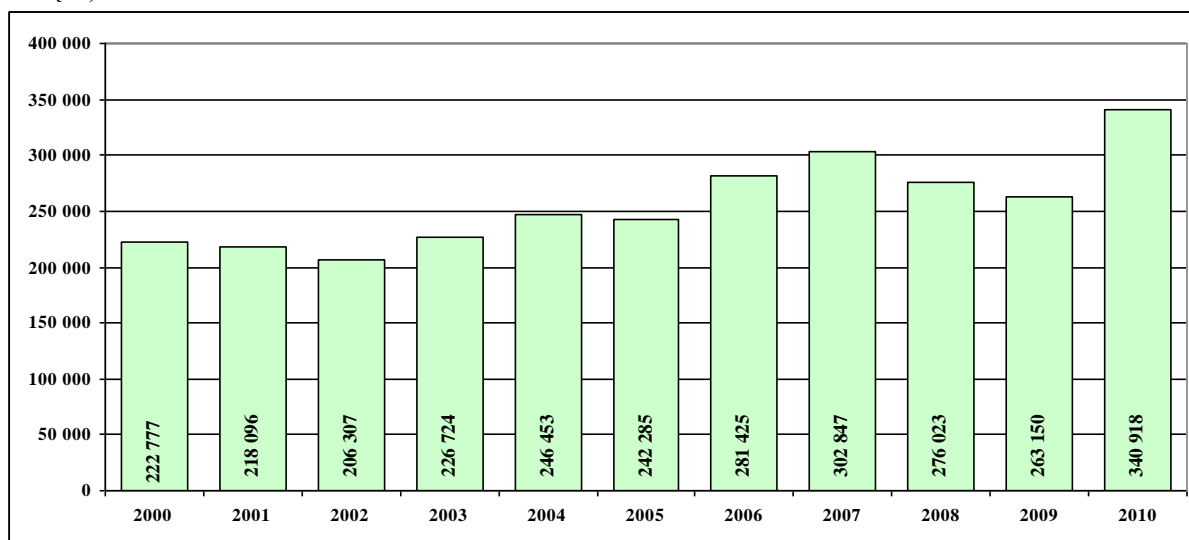

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Systematyczne zmniejszanie się powierzchni gruntów skarbu Państwa wynika z kilku przyczyn. Niewątpliwie najważniejszą z nich było zbywanie gruntów rolnych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa. Powierzchnia administrowanych przez tę agencję gruntów rolnych w okresie badanej dekady uległa zmniejszeniu o 1 189 443 hektarów, czyli o 45,4%. Jest to zarazem ponad 83% łącznego ubytku powierzchni gruntów Skarbu Państwa. W wyniku sprzedaży gruntów rolnych ich udział w strukturze gruntów Skarbu Państwa zmniejszył się o ponad 5% (z nieco ponad 25% w 2001 roku do ok. 20% w 2010 r.). Inną ważną przyczyną, która spowodowała spadek powierzchni gruntów Skarbu Państwa jest reforma administracyjna z 1999 roku. Utworzenie nowych jednostek samorządu terytorialnego wiązało się z przekazaniem im części gruntów Skarbu Państwa. W 2010 roku, a zatem 10 lat od reformy administracyjnej nadal trwało przekazywanie samorządom terytorialnym gruntów pod drogami. Zmniejszeniu uległa także powierzchnia gruntów powierzonych Agencji Mienia Wojskowego oraz Wojskowej Agencji Mieszkaniowej.

⁸⁰ Dz. U. z 2009 r. Nr 19, poz. 100. Spółkami tymi mogą być: spółka komandytowa i spółka komandytowo-akcyjna, przy czym partner publiczny nie może być komplementariuszem.

Rys. 3. Szacunkowa wartość gruntów Skarbu Państwa w Polsce w latach 2001 – 2010 (w mln zł, ceny bieżące)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Szacunkowa wartość gruntów należących do Skarbu Państwa wzrosła w ujęciu nominalnym w badanym okresie ostatnich 10 lat okresie 118 141,38 mln zł tj. o 53% (rys. 3). Należy tu jednak wziąć pod uwagę cztery istotne kwestie. Po pierwszej w 2010 roku nastąpiła zmiana metody wyceny gruntów leśnych. Po drugie wartość podana dla 2010 roku nie obejmuje terenów komunikacyjnych, nieużytków i terenów różnych. Po trzecie w badanym okresie nastąpił wzrost cen ziemi, przy czym niekiedy odbiegał on istotnie od wartości wskaźnika CPI. Po czwarte wreszcie należy wziąć pod uwagę, że w niektórych latach średnia cena ewidencyjna przyjęta do szacowania wartości gruntów odbiegała od cen transakcyjnych, w obrocie tymi gruntami.

Zasadnicza część gruntów należących do Skarbu Państwa położona jest na terenach wiejskich. Średnio w badanym okresie na tereni wsi położonych było 93,39% gruntów Skarbu Państwa a na terenie miast 6,61. Ubytek gruntów na wsi i w mieście był niemal identyczny (odpowiednio 11,4% i 11,1%) a w związku z tym, pomimo zmniejszenia się obszaru gruntów rolnych ich struktura wg kryterium położenia w jednostkach terytorialnych nie uległa istotnym zmianom. Szczegółowe dane zawiera tab. 4.

Tab.4 . Grunty Skarbu Państwa wg kryterium jednostki terytorialnej 2001 – 2010 (w ha i %)

Rodzaj jednostki terytorialnej	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem
	w hektarach			w %		
2000	839 823	11 820 987	12 660 810	6,63	93,37	100,00
2001	839 826	11 820 987	12 660 813	6,63	93,37	100,00
2002	814 249	11 547 057	12 361 306	6,59	93,41	100,00
2003	808 780	11 416 441	12 225 221	6,62	93,38	100,00
2004	803 311	11 285 825	12 089 136	6,64	93,36	100,00
2005	784 617	11 026 727	11 811 344	6,64	93,36	100,00
2006	769 329	10 902 039	11 671 368	6,59	93,41	100,00
2007	758 429	10 783 967	11 542 396	6,57	93,43	100,00
2008	752 728	10 700 807	11 453 535	6,57	93,43	100,00
2009	746 051	10 583 282	11 329 333	6,59	93,41	100,00
2010	746 195	10 476 327	11 222 522	6,65	93,35	100,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Z punktu widzenia dysponentów, grunty Należące do Skarbu Państwa można podzielić w sposób następujący:

- Grunty Państwowego Gospodarstwa Leśnego,
- Grunty Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa,
- Grunty w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych bez PGL,
- Zasób nieruchomości Skarbu Państwa (starostowie i prezydenci miast),
- Grunty Agencji Mienia Wojskowego,
- Grunty Wojskowej Agencji Mieszkaniowej,
- Grunty pozostałe,
- Grunty Skarbu Państwa w użytkowaniu wieczystym.

2.2. Grunty Państwowego Gospodarstwa Leśnego

Największy zasób gruntów Skarbu Państwa stanowią lasy. Na koniec 2010 powierzchnia lasów w Polsce wynosiła 9121,3 tys. ha, co odpowiada lesistości 29,2%.⁸¹ Jest to zatem wskaźnik niższy dla całej Europy, który wynosi około 35%, a bez uwzględnienia Rosji art. 33%. Warto tu nadmienić, że dzięki systematycznemu zalesianiu gruntów Skarbu Państwa lesistość Polski wzrosła z poziomu 20,8% w 1947 roku do 27,0% . W okresie tym

⁸¹ Raport o stanie lasów w Polsce 2010, Lasy Państwowe, Warszawa 2011 s. 7.

zalesiono 933,5 tys. ha (średni roczny rozmiar zalesień wynosił wtedy 35,9 tys. ha, a w szczytowym okresie 1961–1965 – ponad 55 tys. ha.). Lesistość w układzie województw przedstawiono na rys. 1. Najniższy poziom zalesienia występuje w Regionie Centralnym obejmującym województwo mazowieckie oraz województwo łódzkie. Lesistość poniżej średniej dla Polski występuje w województwach: kujawsko-pomorski, wielkopolskim, opolskim, świętokrzyskim i lubelskim. Najwyższym wskaźnikiem, zdecydowanie przekraczającym średnią dla Polski i Europy charakteryzuje się województwo lubuskie.

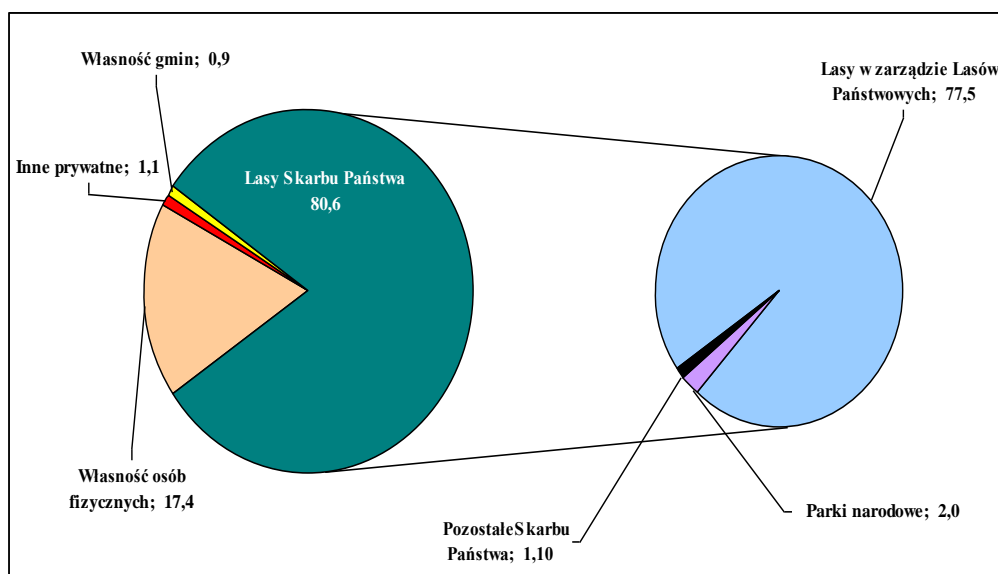
Rys. 4. Lesistość Polski wg województw

Źródło: Raport o stanie lasów w Polsce 2010, Lasy Państwowe, Warszawa 2011 s. 7.

Lasy państwowe to około 80,5% lasów w Polsce i $\frac{2}{3}$ gruntów Skarbu Państwa (rys. 5). Ich łączna powierzchnia w 2010 roku wynosiła 7 532 852 ha. Udział w strukturze gruntów państwowych na przestrzeni ostatnich 10 lat stale rósł (z 60,62% w 2001 roku do 66,77% w 2010 roku), co wynika z opisanego wcześniej spadku powierzchni gruntów Skarbu Państwa (o ponad 11% w stosunku do roku 2001) oraz utrzymywaniu się powierzchni lasów państwowych na niemal niezmiennym poziomie (powierzchnia lasów państwowych w 2010 roku stanowiła 99,9% powierzchni z 2001 roku (tab. 6).

Rys. 5. Struktura własnościowa lasów w Polsce w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Raport o stanie lasów w Polsce, Lasy Państwowe, Warszawa 2011 s. 9.

Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest państwową jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, reprezentującą Skarb Państwa w zakresie zarządzanego mienia.⁸² Łączną powierzchnię gruntów Skarbu Państwa znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych w latach 2001 -2010 prezentuje tab. 5. Z oczywistych względów w strukturze gruntów Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe dominują grunty położone na wsi. Średnio stanowiły one 95,5% ogólnej ich powierzchni.

Tab. 5. Grunty Państwowego Gospodarstwa Leśnego (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	329485	328689	327698	329437	326507	326342	323485	324384	320813	327201
Wieś	7213608	7234181	7204991	7203337	7229141	7214279	7229532	235609	7197604	7205651
Ogółem	7543094	7562871	7532689	7532775	7555648	7540621	7553017	559993	7518417	7532852

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 – 2011

⁸² Ustawa z dnia z dnia 28 września 1991 r. O lasach, Dz.U. 1991 Nr 101 poz. 444, z późn. zmianami, art. 32 ust. 1.

Tab. 6. Dynamika powierzchni gruntów Państwowego Gospodarstwa Leśnego (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	99,8	99,5	100,0	99,1	99,0	98,2	98,5	97,4	99,3
Wieś	100,0	100,3	99,9	99,9	100,2	100,0	100,2	3,3	99,8	99,9
Ogółem	100,0	100,3	99,9	99,9	100,2	100,0	100,1	7,4	99,7	99,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 – 2011

Lasy Skarbu Państwa znajdujące się w zarządzie Lasów Państwowych mogą być przedmiotem obrotu w ograniczonym zakresie. Zgodnie z Art. 38. ustawy o lasach sprzedaż lasów, gruntów i innych nieruchomości Skarbu Państwa znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych, może następować w przypadkach:

- 1) zbywania udziałów lasów stanowiących własność Skarbu Państwa we współwłasnościach;
- 2) regulacji granicy polno-leśnej;
- 3) stwierdzenia przez nadleśniczego nieprzydatności gruntów, budynków i budowli na potrzeby gospodarki leśnej;
- 4) zmiany przeznaczenia na cele nieleśne i nierolnicze;
- 5) podyktowanych ważnymi względami gospodarczymi lub społecznymi, o ile nie narusza to interesu Skarbu Państwa.

Ponadto, zgodnie z Art. 40a. Lasy Państwowe mogą sprzedawać nieruchomości zabudowane budynkami mieszkalnymi i samodzielne lokale mieszkalne, oraz grunty z budynkami mieszkalnymi w budowie, nieprzydatne Lasom Państwowym.

Poza sprzedażą, może nastąpić ubytek gruntów Skarbu Państwa znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych na skutek przekazania im innym jednostkom organizacyjnym w tym:

1. Nieruchomości przeznaczone na drogi krajowe, stanowiące własność Skarbu Państwa, zarządzane przez Lasy Państwowe, stają się nieodpłatnie, z mocy prawa, przedmiotem trwałego zarządu ustanowionego na rzecz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad z dniem, w którym decyzja o ustaleniu lokalizacji drogi krajowej stała się ostateczna. Ustanowienie trwałego zarządu stwierdza starosta w drodze decyzji.⁸³
2. Lasy Państwowe mogą, w drodze umowy zawartej pomiędzy Dyrektorem Generalnym a Prezesem *Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa*¹⁾, przekazywać nieodpłatnie

⁸³ Art. 38a. Ustawy o lasach.

Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa lasy i grunty, na których nie jest możliwe prowadzenie racjonalnej gospodarki, stanowiące w szczególności enklawy i półenklawy wśród gruntów wchodzących do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa.⁸⁴

3. Na wniosek starosty, wykonującego zadanie z zakresu administracji rządowej, grunty znajdujące się w zarządzie Lasów Państwowych co do których zmieniono przeznaczenie na cele nieleśne lub nierolnicze, oraz nieprzydatne dla potrzeb gospodarki leśnej budynki i budowle, wraz z gruntem niezbędnym do korzystania z nich, mogą być przekazane przez Lasy Państwowe w użytkowanie wieczyste osobie prawnej lub użytkowanie innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej.⁸⁵
4. Lasy, grunty i inne nieruchomości Skarbu Państwa pozostające w zarządzie Lasów Państwowych mogą być przedmiotem zamiany na lasy, grunty i inne nieruchomości w przypadkach uzasadnionych potrzebami i celami gospodarki leśnej.⁸⁶

Ponadto Dyrektor Generalny Lasów Państwowych, na wniosek zainteresowanego ministra lub organu wykonawczego jednostki samorządu terytorialnego, może przekazać w użytkowanie wskazanej przez wnioskodawcę jednostce organizacyjnej lasy, grunty oraz inne nieruchomości, bez zmiany ich dotychczasowego przeznaczenia, jeżeli za tym przemawiają względy:

- 1) obronności lub bezpieczeństwa państwa albo ochrony granicy państwowej;
- 2) nauki lub dydaktyki;
- 3) ochrony przyrody;
- 4) ochrony ujęć wodnych;
- 5) przeciwdziałania niebezpieczeństwu powodzi;
- 6) ochrony wybrzeża morskiego;
- 7) lecznictwa;
- 8) opieki nad zabytkami;
- 9) wypoczynku ludności;
- 10) gospodarki rolnej.

⁸⁴ Art. 38b. Ustawy o lasach.

⁸⁵ Art. 38d. Ustawy o lasach.

⁸⁶ Art. 38e. Ustawy o lasach.

W przypadkach uzasadnionych potrzebami obronności państwa lasy, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, za zgodą ministra właściwego do spraw środowiska, mogą być przez Dyrektora Generalnego wyłączone z zarządu Lasów Państwowych i przekazane w zarząd jednostce organizacyjnej podległej Ministrowi Obrony Narodowej.

Gospodarka lasami prowadzona przez PGL Lasy Państwowe jest źródłem znacznych przychodów, pozwalających na finansowanie racjonalnego wykorzystania i utrzymania zasobów leśnych a także zysków i dochodów sektora finansów publicznych. Przychody z działalności Lasów Państwowych kształtowały się w ostatnich sześciu latach średnio powyżej 5 mld 300 mln zł i na ogół wykazywały tendencję wzrostową: w roku 2010 były w ujęciu nominalnym wyższe o 28% w stosunku do roku 2005 (tab. 7).

Tab. 7. Przychody i zyski Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe w latach 2005-2010 (w tys zł. Ceny bieżące)

Pozycja	Rok					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Przychody z całokształtu działalności	4694332,2	4887753,7	5752384,5	5646505,1	5210587,0	6010642,0
Zysk brutto	131018,3	197637,1	481620,8	241174,0	182086,0	393068,0
Zysk netto	125051,2	185425,9	464972,9	222028,3	167369,0	367448,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań finansowych PGL Lasy Państwowe z lat 2005-2010.

W znacznie wyższym stopniu wzrósł zysk netto Lasów Państwowych: do poziomu 367,4 mln zł w 2010 roku, podczas gdy w 2005 roku kształtował się na poziomie 125, 1 mln zł (wzrost niemal trzykrotny), ale w poszczególnych latach charakteryzował się on znacznie większą zmiennością niż przychody.

Lasy Państwowe są źródłem znacznych dochodów budżetu państwa, budżetów jednostek samorządów terytorialnych, funduszy ubezpieczeń społecznych i funduszy celowych (tab. 8).

Tab. 8. Daniny publiczne zapłacone przez PGL Lasy Państwowe w 2010 roku

Wyszczególnienie	tys. zł	%
A. Razem daniny publiczne płacone przez PGL LP	1601806	76,3
1. Razem podatki	1309061	62,4
w tym:		
- Podatek dochodowy od osób prawnych	25744	1,2
- Podatek leśny	122747	5,8
- Pozostałe podatki	1160570	55,3
2. Składki ubezpieczeń społecznych płatne przez PGL LP	273511	13,0
3. Płatności na rzecz PFRON	19234	0,9
B. Razem daniny publiczne stanowiące obciążenia pracowników PGL LP	496937	23,7
1. Podatki od dochodów pracowników	148659	7,1
2. Składki ubezpieczeń społecznych płatne przez pracowników PGL LP	219814	10,5
3. Składki na ubezpieczenia zdrowotne	128464	6,1
OGÓLEM PODATKI I INNE DANINY PUBLICZNE	2098743	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań finansowych PGL Lasy Państwowe za rok 2010.

2.3. Grunty wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

2.3.1. Agencja Własności Rolnej

Skarb Państwa powierzył wykonywanie prawa własności i innych praw rzeczowych w odniesieniu do mienia państwowego w rolnictwie Agencja Nieruchomości Rolnych (ANR), która działa na podstawie ustawy z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa⁸⁷ i jest następcą prawnym Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Agencja Nieruchomości Rolnych jest państwową osobą prawną. Agencja realizuje zadania wynikające z polityki państwa, w szczególności w zakresie:⁸⁸

- 1) tworzenia oraz poprawy struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych;
- 2) tworzenia warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa;
- 3) restrukturyzacji oraz prywatyzacji mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze;
- 4) obrotu nieruchomościami i innymi składnikami majątku Skarbu Państwa użytkowanymi na cele rolne;
- 5) administrowania zasobami majątkowymi Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolne; zabezpieczenia majątku Skarbu Państwa;

⁸⁷ Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa z 19 października 1991 r. (t.j. Dz. U. Nr 231, poz. 1700 z 2007 r. z późn. zm.).

⁸⁸ Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa... art. 6.

- 6) inicjowania prac urządzeniowo-rolnych na gruntach Skarbu Państwa oraz popierania organizowania na gruntach Skarbu Państwa prywatnych gospodarstw rolnych;

Oprócz powyższych, Agencja realizuje również zadania określone odrębnymi przepisami, a w szczególności przepisami o kształtowaniu ustroju rolnego oraz przepisami o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

Wspomniane wyżej prawa własności i inne prawa rzeczowe, Agencja Nieruchomości Rolnych wykonuje w odniesieniu do nieruchomości Skarbu Państwa określonych w powołanej ustawie, tzn.⁸⁹

- 1) nieruchomości rolnych w rozumieniu Kodeksu cywilnego położonych na obszarach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na cele gospodarki rolnej, z wyłączeniem gruntów znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych i parków narodowych;
- 2) innych nieruchomości i składników mienia pozostałych po likwidacji państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej oraz ich zjednoczeń i zrzeszeń;
- 3) lasów niewydzielonych geodezyjnie z nieruchomości, określonych w pkt 1 i 2.

Mienie Skarbu Państwa, przejęte w trybie Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa tworzy Zasób Własności Rolnej Skarbu Państwa. Zgodnie z ustawą o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa do dnia 30 czerwca 2000 roku Agencja przejmowała do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (ZWRSP) - bez względu na to, w którym władaniu znajdowały się - nieruchomości rolne Skarbu Państwa, lasy nie wydzielone geodezyjnie, wchodzące w skład tych nieruchomości, a także inne nieruchomości i składniki mienia pozostałe po likwidacji państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej oraz ich zjednoczeń. Nieruchomości nie przekazane do Zasobu WRSP ostatecznymi decyzjami w tym terminie stały się z mocy prawa własnością gmin, na terenie których były położone.

Do Zasobu WRSP wchodzi także w dalszym ciągu nieruchomości rolne przejmowane na rzecz Skarbu Państwa na podstawie przepisów szczególnych i nabywane na własność Skarbu Państwa przez państwowe jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, a także nabywane przez Agencję w trybie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego.⁹⁰ W latach dziewięćdziesiątych Agencja przejmowała głównie gruntu po byłych państwowych

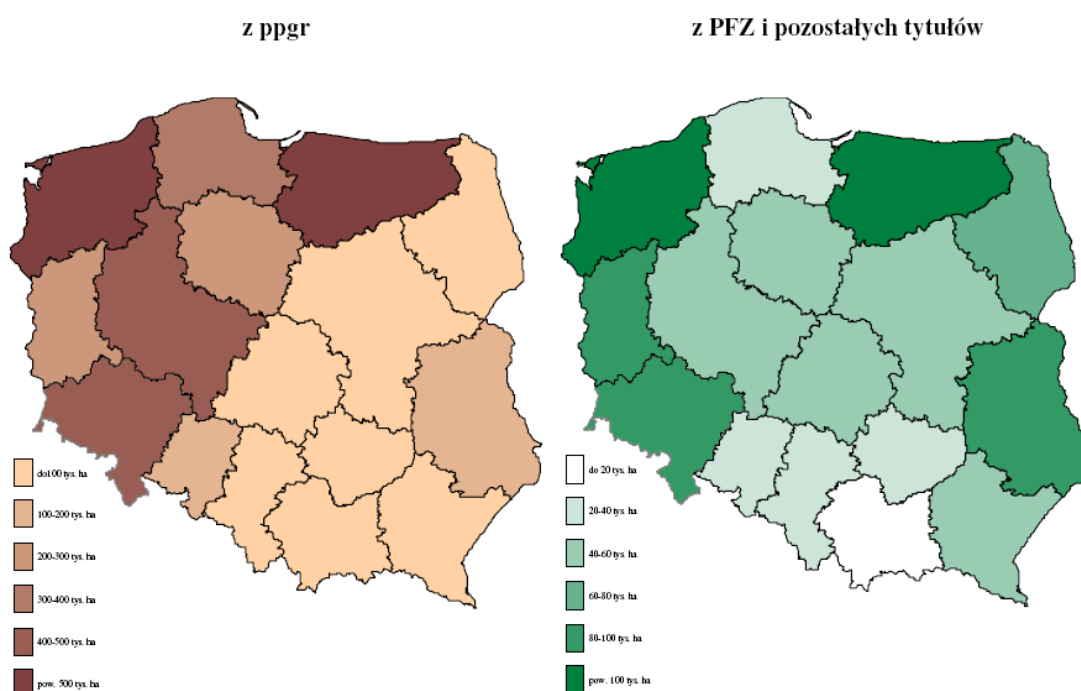
⁸⁹ Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa... art. 1.

⁹⁰ Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych w 2010 r., ANR, Warszawa 2011. s. 2

gospodarstwach rolnych. Proces ten został już zakończony (zgodnie z ustawą o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa powinien być zakończony do 30 czerwca 200 roku, lecz praktyce został już w połowie lat 90-tych).

Obecnie Agencja nabywa do Zasobu grunty głównie w trybie przepisów o kształtowaniu ustroju rolnego, o ubezpieczeniu społecznym rolników, a także grunty pochodzące z pierwokupów realizowanych w trybie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa.⁹¹ Od początku działalności Agencja przejęła ze wszystkich źródeł do Zasobu WRSP 4 740,4 tys. ha, w tym głównie z byłych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej (ppgr) – 3 762,1 tys. ha (80%). W 2010 roku Agencja przejęła do Zasobu 919 ha, w tym 634 ha w trybie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Rozkład przestrzenny przejętych gruntów prezentuje rys. 6.

Rys 6. Grunty Skarbu Państwa przejęte do Zasobu WRSP (stan na 31 grudnia 2010).

Źródło: Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych w 2010 r., ANR, Warszawa 2011. s. 2

Łączna powierzchnię gruntów wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w latach 2001 -2010, z podziałem na rodzaj jednostki terytorialnej, na terenie której są położone (wieś – miasto), prezentuje tab. 9.

⁹¹ Ibid.

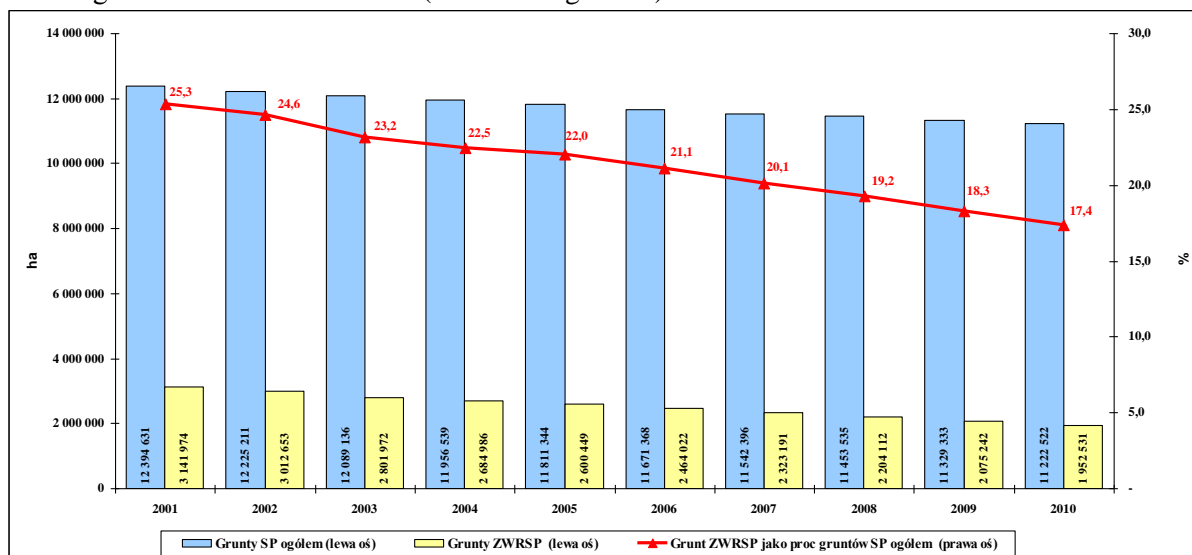
Tab. 9. Grunty wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	97220	93765	91432	87699	86162	82969	78059	73499	70961	69668
Wieś	3044754	2918888	2710540	2597287	2514287	2381053	2245132	2130613	2004281	1882863
Ogółem	3141974	3012653	2801972	2684986	2600449	2464022	2323191	2204112	2075242	1952531

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

W całym badanym okresie powierzchnia gruntów zaliczanych do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa ulegała zmniejszeniu, w wyniku czego w 2010 roku stanowiła, ona już tylko ok. 62% stanu z roku 2001 (tab. 10). Średniorocznie grunty w Posiadaniu Agencji Nieruchomości Rolnych ulegały zmniejszeniu o 132 160 ha, czyli 4,2% stanu roku poprzedniego. Ponieważ tempo ubytku gruntów rolnych było wyższe niż gruntów Skarbu Państwa ogółem, występował stały proces zmniejszania się udziału gruntów rolnych w gruntach ogółem z 25,3% na koniec roku 2001 do 17,4% na koniec roku 2010 (rys. 7).

Rys. 7. Powierzchnia Gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa i gruntów Skarbu Państwa ogółem w latach 2001-2010 (stan na 31. grudnia)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Tab. 10. Dynamika powierzchni gruntów wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	96,4	94,0	90,2	88,6	85,3	80,3	75,6	73,0	71,7
Wieś	100,0	95,9	89,0	85,3	82,6	78,2	73,7	70,0	65,8	61,8
Ogółem	100,0	95,9	89,2	85,5	82,8	78,4	73,9	70,2	66,0	62,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Posiadane grunty Agencja zagospodarowuje w różnych formach przewidzianych przepisami prawa, które można podzielić na dwie podstawowe grupy:

- 1) Formy rozdysponowania trwałego, polegające na przeniesieniu prawa własności, które obejmuje:
 - a. sprzedaż,
 - b. nieodpłatne przekazanie uprawnionym podmiotom,
 - c. wniesienie aportem do spółek prawa handlowego.
- 2) Formy nietrwałego rozdysponowania, w tym:
 - a. dzierżawę,
 - b. zarząd,
 - c. wieczyste użytkowanie.

Część nieruchomości, które nie mogły być rozdysponowane w żadnej z powyższych form (np. z powodu czasowego braku zainteresowania nimi, mimo podejmowanych prób ich rozdysponowania), a także nieruchomości stanowiące zorganizowane gospodarstwa, które „powracały” z dzierżawy, do czasu kolejnego rozdysponowania Agencja przekazywała okresowo w administrowanie.

2.3.2. Sprzedaż gruntów Zasobu Własności Rolnej

Sprzedaż gruntów Zasobu, prowadzi bezpośrednio Agencja lub upoważniony przez nią w drodze umowy zlecenia inny podmiot, w tym gmina. Sprzedaż podlega zasadom, określonym w ustawie o gospodarowaniu gruntami rolnymi Skarbu Państwa, w tym przede wszystkim:

1. Dla nieruchomości Zasobu będących przedmiotem sprzedaży Agencja sporządza wykaz, ogłoszony w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości przez okres 14 dni przed dniem ogłoszenia przetargu.
2. Informację o zamiarze sprzedaży nieruchomości, której wartość szacunkowa przekracza równowartość dziesięciu tysięcy kwintali żyta, ustaloną stosownie do przepisów o podatku rolnym, Agencja ogłasza w prasie o zasięgu co najmniej wojewódzkim.
3. Sprzedaż nieruchomości rolnej przez Agencję może nastąpić, jeżeli w wyniku tej sprzedaży łączna powierzchnia użytków rolnych będących własnością nabywcy nie przekroczy 500 ha.
4. Pierwszeństwo w nabyciu nieruchomości Zasobu po cenie ustalonej w sposób określony w ustawie, przysługuje:
 - a. byłemu właścicielowi zbywanej nieruchomości lub jego spadkobiercom, jeżeli nieruchomość została przejęta na rzecz Skarbu Państwa przed dniem 1 stycznia 1992 r.;
 - b. spółdzielni produkcji rolnej władającej faktycznie zbywaną nieruchomością, której użytkowanie ustanowione na rzecz tej spółdzielni wygasło na podstawie art. 16 ust. 2 z dniem 31 grudnia 1993 r.;
 - c. dzierżawcy zbywanej nieruchomości, jeżeli dzierżawa trwała faktycznie przez okres co najmniej trzech lat;
 - d. zarządzającemu specjalną strefą ekonomiczną w odniesieniu do nieruchomości położonych w granicach specjalnych stref ekonomicznych.

Wyżej wymienione osoby, korzystają z pierwszeństwa w nabyciu nieruchomości, jeżeli złożą oświadczenie, że wyrażają zgodę na jej nabycie po cenie określonej przez Agencję zgodnie z art. 30 Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi SP⁹².

Grunty nie sprzedane osobom posiadającym pierwszeństwo w ich nabyciu sprzedawane są w drodze przetargu. Agencja może zastrzec, że w przetargu mogą uczestniczyć wyłącznie:

⁹² Zgodnie z powołanym art. 30 *ustawy*, cenę nieruchomości Zasobu ustala się w wysokości nie niższej niż wartość tej nieruchomości określona przy zastosowaniu sposobów jej ustalania przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami. Cenę nieruchomości rolnej można również ustalić w wysokości nie niższej niż suma wartości gruntu określonej z uwzględnieniem stawek szacunkowych jednego hektara oraz ceny 100 kg żyta, ustalonej stosownie do przepisów o podatku rolnym, i wartości części składowych tego gruntu, określonej przy zastosowaniu sposobów jej ustalania przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami. Powyższych zasad nie stosuje się do nieruchomości przeznaczonej w planie zagospodarowania przestrzennego na cele niezwiązane z prowadzeniem gospodarki rolnej lub leśnej. Cenę sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków obniża się nie więcej jednak niż o 50 %.

- a) osoby fizyczne spełniające warunki określone w przepisach o kształtowaniu ustroju rolnego zamierzające utworzyć lub powiększyć gospodarstwo rodzinne w rozumieniu tych przepisów, które są:
- rolnikami posiadającymi gospodarstwo rolne w gminie, na obszarze której położona jest nieruchomość wystawiana do przetargu, oraz zamierzającymi powiększyć to gospodarstwo, lub
 - pracownikami zlikwidowanych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej zamierzającymi utworzyć gospodarstwo, lub
 - rolnikami, którzy po dniu 31 grudnia 1991 r. sprzedali Skarbowi Państwa nieruchomości niezbędne na cele publiczne, lub
 - członkami rolniczych spółdzielni produkcyjnych postawionych w stan likwidacji lub upadłości;
- b) osoby spełniające warunki do objęcia programem osadnictwa rolniczego;
- c) repatrianci w rozumieniu przepisów o obywatelstwie polskim przybyli do Rzeczypospolitej Polskiej nie wcześniej niż 6 lat przed dniem przetargu;
- d) spółki utworzone przez pracowników zlikwidowanych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej.

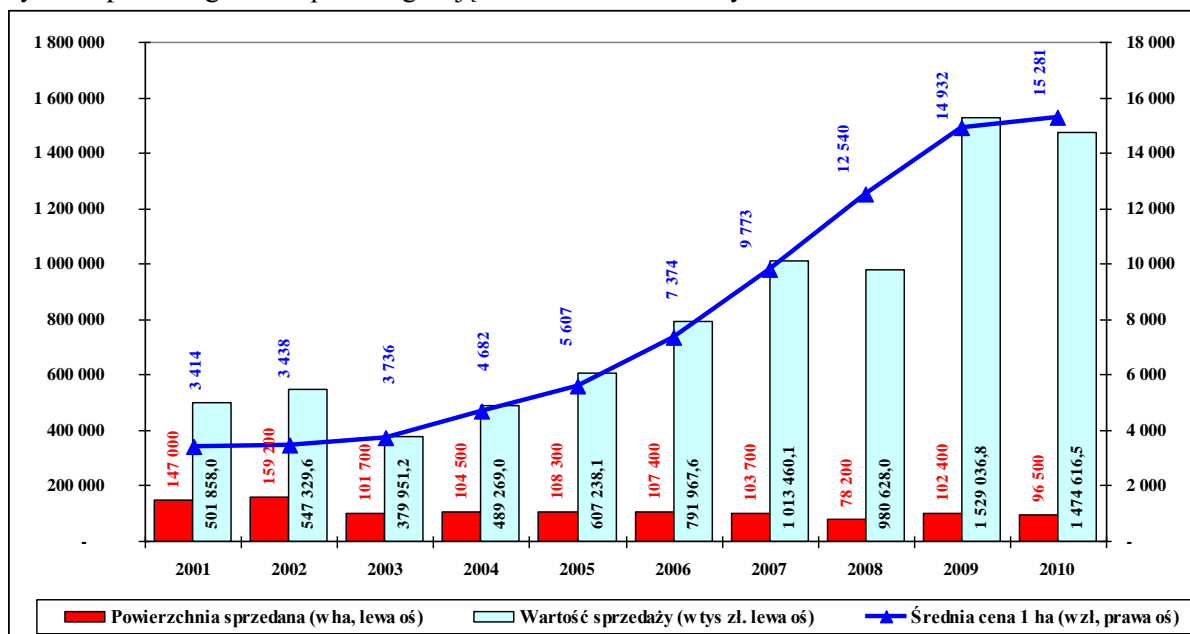
5. Jeżeli nabywca przed zawarciem umowy sprzedaży wpłaci co najmniej 20 % ceny, Agencja może rozłożyć spłatę pozostałej należności na roczne lub półroczne raty, na okres nie dłuższy niż 15 lat. Wysokość oprocentowania powstałych w ten sposób należności, może być zróżnicowane w zależności od rodzaju sprzedawanego mienia lub sposobu zapłaty i nie może być w stosunku rocznym niższe niż 4 % i wyższe niż dwukrotność stopy redyskontowej weksli przyjmowanych od banków przez Narodowy Bank Polski do redyskonta, ustalonej przez Prezesa Narodowego Banku Polskiego.

Od początku działania do końca 2010 roku Agencja sprzedała 2 077,7 tys. ha gruntów, tj. 43,8 % powierzchni przejętej do Zasobu WRSP, w tym bez transakcji obejmujących grunty pod budynkami, wyodrębnionymi obiektami, gruntami o specyficznym charakterze 1 995,8 tys. ha gruntów.⁹³ Średnioroczna sprzedaż gruntów w latach 2001 - 2010 wyniosła 110890 ha, i wahała się od 78,2 tys. ha w 2008 roku do 159,2 tys. ha w 2002, i pod koniec badanego okresu wykazywała tendencje malejące. Natomiast w całym okresie odnotowano wzrost średniej ceny sprzedaży gruntów, z poziomu 3441 zł za ha w 2001 roku do 15281 zł za ha w roku 2010. W ujęciu nominalnym nastąpił więc blisko 4,5 krotny wzrost uzyskiwanej średniej

⁹³ Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych w 2010 r., ANR, Warszawa 2010, s. 22.

ceny sprzedaży ziemi. W efekcie, pomimo wahań wielkości powierzchni sprzedawanych gruntów, wpływy ze sprzedaży rosły, i w badanym okresie w ujęciu nominalnym wzrosły niemal trzykrotnie (z 501,8 mln zł w 2001 r. do 1474,6 mln zł w 2010). Najwyższy poziom wpływy ze sprzedaży osiągnęły w 2009 roku, przekraczając półtora miliarda zł (rys. 8).

Rys. 7. Sprzedaż gruntów przez Agencję Nieruchomości Rolnych w latach 2001 -2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych w 2010 r., ANR, Warszawa 2010, s. 22 i nast.

Wśród nabywców nieruchomości gruntowych zbywanych przez ANR byli także cudzoziemcy. Od początku działalności do końca 2010 r. zakupili oni z Zasobu 1 640 ha (tj. około 0,08% wszystkich sprzedanych gruntów), na podstawie 220 zawartych umów. W 2010 roku cudzoziemcy zakupili 115 ha na podstawie 11 zawartych umów. Niezmiennie od kilku lat głównymi (pod względem liczby zawartych umów) nabywcami gruntów Zasobu są inwestorzy niemieccy, holenderscy i duńscy, a nieruchomości nabywane przez cudzoziemców znajdują się głównie na terenie województw: warmińsko-mazurskiego, śląskiego, dolnośląskiego, zachodniopomorskiego i opolskiego.⁹⁴

⁹⁴ Raport Agencji Nieruchomości Rolnych 2009, ANR, Warszawa 2009, s. 28

2.3.3. Nieodpłatne przekazanie uprawnionym podmiotom i wniesienie aportem do spółek prawa handlowego

Agencja Nieruchomości Rolnej zgodnie z ustawą o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, ustawą o lasach, ustawy Prawo wodne⁹⁵, ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych⁹⁶ a także innymi przepisami jest zobowiązana lub upoważniona do nieodpłatnego przekazywania części gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa uprawnionym podmiotom.

W okresie swego funkcjonowania Agencja przekazała nieodpłatnie

- jednostkom samorządu terytorialnego z różnych tytułów
- Lasom Państwowym
- kościelnym osobom prawnym różnych wyznań,
- innym uprawnionym podmiotom
 - parkom narodowym w związku z utworzeniem parku lub zmianą jego granic,
 - na rzecz osób – dożywotnich użytkowników.
 - byłym właścicielom w trybie przywracania własności nieruchomości,

Ponadto Agencja przekazywała grunty:

- jako aporty do spółek prawa handlowego,
- regionalnym zarządom gospodarki wodnej i marszałkom województw wody i grunty pokryte wodami, które z mocy prawa przeszły w ich trwałe zarząd wymienionych w tej ustawie podmiotów.
- specjalnym strefom ekonomicznym⁹⁷.

Łącznie na powyższych zasadach Agencja w całym okresie swej działalności przekazała 563,4 tys. ha różnym uprawnionym podmiotom. Rozmiary przekazanych gruntów wg stany na koniec roku w latach 2001 -2010 prezentuje tab. 11.

⁹⁵ Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne, Dz.U. 2001 Nr 115 poz. 1229

⁹⁶ Ustawa z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych, Dz. U. Nr 42 z 2007 r., poz. 274

⁹⁷ Zgodnie z art. 24, ustęp 7a ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami Skarbu Państwa Prezes Agencji Nieruchomości Rolnych, na wniosek ministra właściwego do spraw rozwoju wsi w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw gospodarki, może nieodpłatnie, w drodze umowy, przekazać na własność zarządzającemu specjalną strefą ekonomiczną nieruchomości wchodzące w skład Zasobu, przeznaczone w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego na cele inwestycyjne.

Tab. 11. Grunty Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa przekazane innym podmiotom

stan na dzień 31.XII.	Grunty przekazane nieodpłatnie				Wody i grunty pokryte wodami przekazane regionalnym zarządom gospodarki wodnej i marszałkom województw	Wniesione jako porty do spółek prawa handlowego	Rozdysponowane trwale w pozostałych formach
	Jednostkom samorządu terytorialnego	Lasom Państwowym	Kościelnym osobom prawnym	Innym podmiotom			
2001	20836	123013	60445	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2002	22981	129192	64937	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2003	24691	132885	68932	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2004	40763	137337	70 879	40481	b.d.	15 230	8253
2005	43261	139672	73976	39173	8743	15494	1083
2006	44810	143384	76127	40918	44860	15785	18635
2007	46610	145625	80288	41892	95864	15935	23298
2008	48333	146552	83313	43749	118730	15938	24486
2009	50346	151047	83814	46025	149828	15973	29137
2010	52084	152164	84650	47604	172335	23767	30786

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

Najwięcej gruntów Agencja przekazała Regionalnym Zarządom Gospodarki Wodnej oraz Marszałkom województw - ponad 172 tysiące hektarów, oraz Państwowemu Gospodarstwu Leśnemu Lasy Państwowe – ponad 152 tysiące hektarów. Trzecim pod względem powierzchni otrzymanych gruntów były kościelne osoby prawne - 84,6 tysiąca hektarów, z czego około 90% przypada na Kościół Katolicki. Istotną rolę odgrywało też wnoszenie gruntów w postaci aportów do spółek Agencji Własności Rolnej – do 2010 roku w tej formie rozdysponowano niemal 23,7 tys. hektarów Zasobu. Do 2009 roku włącznie, wraz z gruntami do spółek tych Agencja wniosła 148 zabytkowych zespołów dworskich i pałacowo-parkowych, 173 obiekty socjalne, kulturalne i sportowe, 66 mieszalni pasz, 49 gorzelni, 1 winiarnię, itp.⁹⁸ Łączne rozmiary przekazanych gruntów wg głównych grup podmiotów prezentuje rys. 7.

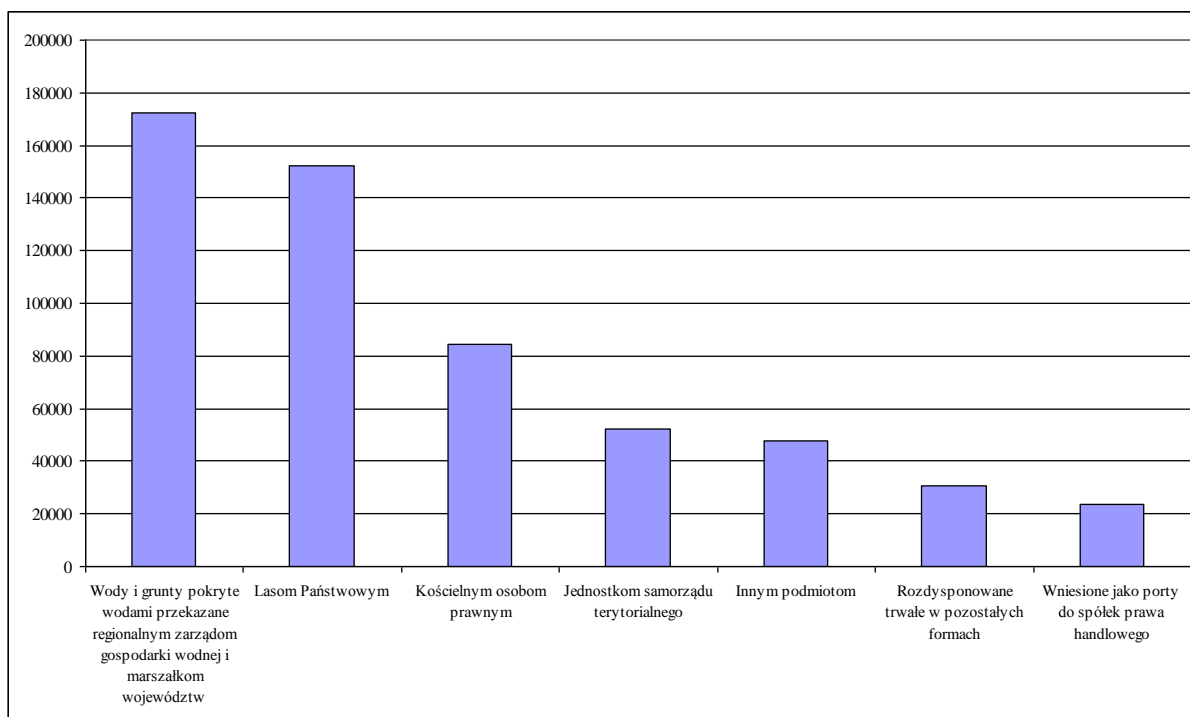
Pośród innych podmiotów, którym Agencja przekazała grunty należy wymienić:

- parki narodowe (około 13,4 tys. ha),
- osoby – dożywotni użytkownicy (około 15,5 tys. ha).
- byłych właścicieli (ok.6,9 tys. ha),

⁹⁸ Raport Agencji Nieruchomości Rolnych 2009, ANR, Warszawa 2010, s. 28

a także państwowe szkoły wyższe, państwowe instytuty badawcze, spółdzielnie mieszkaniowe, Polska Akademia Nauk, Izby Rolnicze, Krajowa Rada Izb Rolniczych, Agencja Budowy i eksploatacji Autostrad, fundacje i organizacje pożytku publicznego.

Rys. 8. Grunty Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa przekazane innym podmiotom do roku 2010 łącznie (w ha)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

2.3.4 Dzierżawa

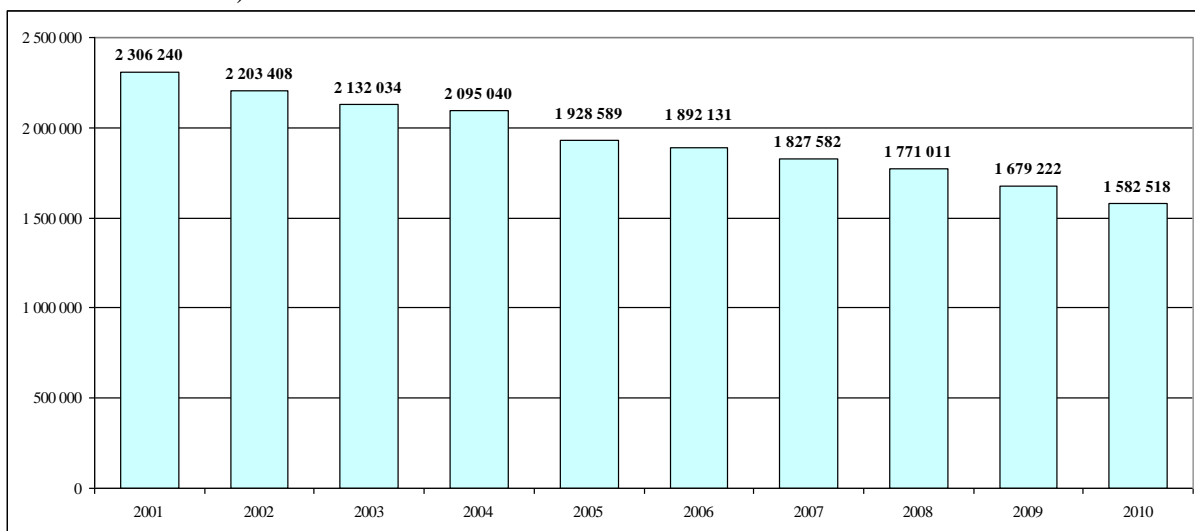
Przez umowę dzierżawy wydzierżawiający zobowiązuje się oddać dzierżawcy rzecz do używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony lub nie oznaczony, a dzierżawca zobowiązuje się płacić wydzierżawiającemu umówiony czynsz.⁹⁹ Dzierżawa jest najczęściej wykorzystywaną przez Agencję Nieruchomości Rolnych formą nietrwałego rozdysponowania gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa. Od początku działalności do końca 2010 r. Agencja postawiła do dyspozycji dzierżawców blisko 7,1 mln ha (w tym część gruntów więcej niż jednokrotnie), a wydzierżawiła – narastająco – ponad 4,6 mln ha (również część gruntów więcej niż jednokrotnie), podpisując około 321,5 tys. umów. W 2010 roku wydzierżawiono ogółem 17,2 tys. ha na podstawie około 1,4 tys. zawartych umów.¹⁰⁰ Ta

⁹⁹ Art. 693 kodeksu cywilnego

¹⁰⁰ Raport Agencji Nieruchomości Rolnych 2009, ANR, Warszawa 2010, s. 35

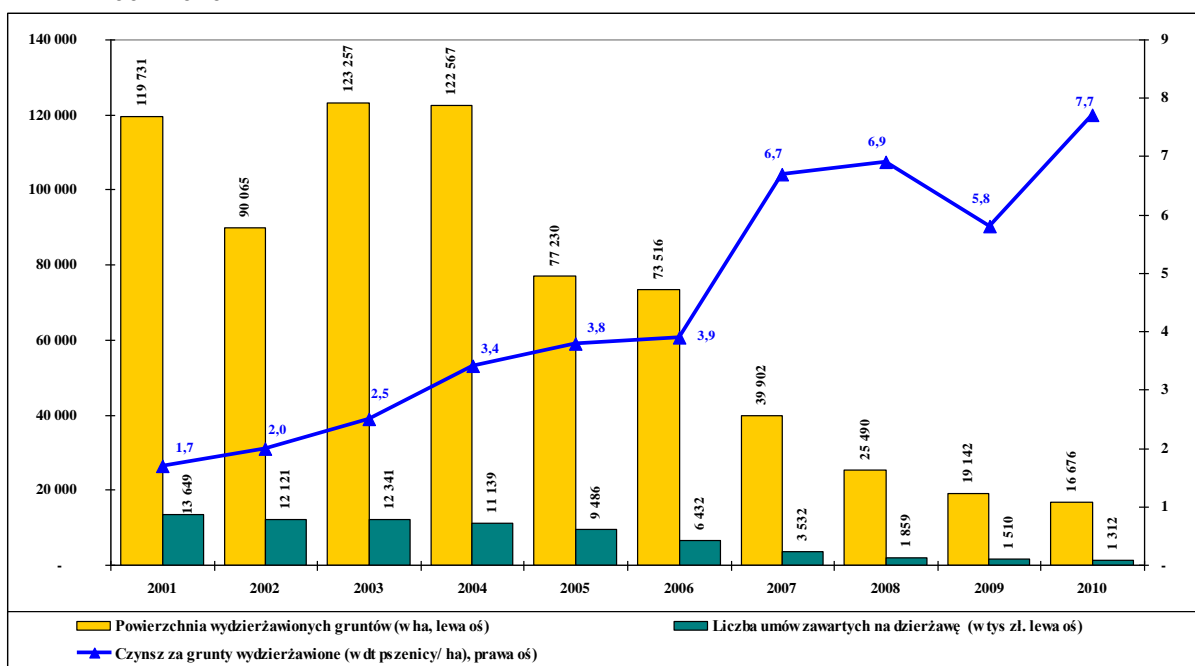
forma zagospodarowania gruntów cieszyła się dużym powodzeniem zwłaszcza w początkowym okresie działania agencji, przy czym dominowała tu dzierżawa małych obszarowo działek (do 1 ha). Tak mała powierzchnia powodowała, że zawierano duże liczby umów a ich obsługa generowała znaczne koszty administracyjne. W ostatnich latach liczba zawieranych umów dzierżawy wyraźnie spada (rys. 9).

Rys. 9. Powierzchnia gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w dzierżawie (w ha, stan na koniec roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

Rys. 10. Powierzchnia gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa wydzierżawianych w ciągu roku, liczba zawieranych umów i średni czynsz dzierżawny w dt pszenicy za ha w latach 2001-2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

W badanym okresie 10 lat powierzchnia gruntów w dzierżawie uległa zmniejszeniu o 723722 ha, co stanowi zmniejszenie o 31,4% w stosunku do stanu na koniec 2001 roku. Średnioroczne tempo spadku wyniosło 4,1%, a w ostatnich dwóch latach analizy 5,5%.

Zmniejszeniu ulegała także liczba zawieranych umów. W 2010 r. liczba umów dzierżawy zmniejszyła się o 11,2 tys., w tym w grupie obszarowej do 10 ha o 10,4 tys. umów, jest to 93% liczby umów, które uległy zmniejszeniu w 2010 r. W latach 2008 – 2010 liczba umów dzierżawy zmniejszyła się o 30 tysięcy.

W badanym okresie średniorocznie Agencja zawierała 7 338 umów dzierżawy, a średnia powierzchnia wydzierżawianych gruntów wynosiła 103055 ha. Jednakże wyraźna jest tendencja spadku zarówno liczby zawieranych umów (spadek w okresie 10 lat o 12 337 z 13 649 w 2001 roku do 1 312 w roku 2010), jak również wydzierżawianej powierzchni (spadek o 103055 ha, ze 119 731 ha w 2001 roku do 16 676 w 2010 roku (rys. 10). Jednocześnie obserwuje się systematyczny wzrost czynszu za wydzierżawiane grunty wyrażonej w dt pszenicy za hektar dzierżawionego gruntu. W badanym okresie wzrósł on 4,5 – krotnie z 1,7 dt pszenicy za hektar 2001 roku do 7,7 w 2010 roku (rys. 10).

2.3.4. Trwały zarząd

Kolejną formą użytkowania mienia Skarbu Państwa jest trwały zarząd. Nieruchomości wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa mogą być przekazane w trwały zarząd państwowym jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej, oraz jednostkom organizacyjnym samorządu województwa, realizującym zadania związane z melioracjami wodnymi, jako zadania z zakresu administracji rządowej, w zakresie niezbędnym do wykonywania tych zadań.¹⁰¹ Ponadto Prezes Agencji, w drodze decyzji, przekazuje nieodpłatnie w trwały zarząd na czas nieoznaczony ministrowi właściwemu do spraw sportu i kultury fizycznej, na jego wniosek, nieruchomości niezbędne do przygotowania i przeprowadzenia finałowego turnieju Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012. Decyzja Prezesa stanowi podstawę do wyłączenia nieruchomości z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz jej protokolarnego przejęcia przez właściwy organ do zasobu nieruchomości Skarbu Państwa i jest podstawą wpisu do księgi wieczystej.¹⁰²

Zgodnie z art. 35 ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa Przekazanie w zarząd nieruchomości Zasobu następuje na czas oznaczony lub nieoznaczony, w drodze decyzji prezesa Agencji Nieruchomości Rolnych. Jednostki, które

¹⁰¹ Art. 34 Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa

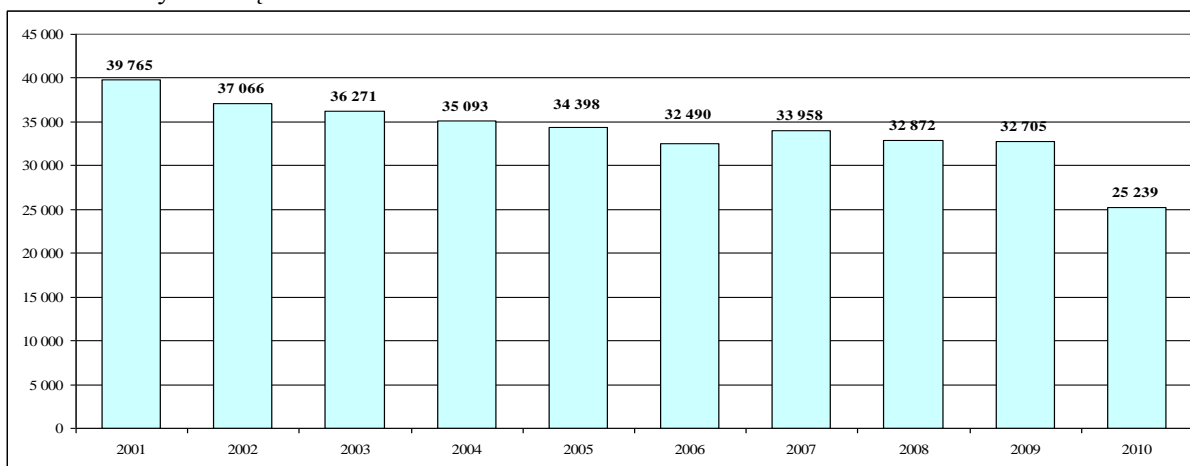
otrzymały grunty w trwały zarząd ponoszą z tytułu wykonywania zarządu opłaty roczne w wysokości ustalonej w ustawie. Nie pobiera się opłat z tytułu zarządu nieruchomościami znajdującymi się pod drogami publicznymi i między wałami przeciwpowodziowymi a korytem rzeki, oraz z tytułu zarządu nieruchomościami objętymi formami ochrony przyrody, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁰³. Ponadto Prezes Agencji może, na wniosek właściwego organu administracji rządowej, zwolnić od opłat z tytułu wykonywania zarządu jednostki wykorzystujące nieruchomości rolne dla celów kultury fizycznej i wypoczynku, naukowo-badawczych, dydaktycznych i doświadczalnych.

Wygaśnięcie zarządu następuje w drodze decyzji Prezesa Agencji:¹⁰⁴

- 1) w razie upływu czasu, na jaki zarząd został ustanowiony;
- 2) jeżeli nieruchomość lub jej część stała się zbędna dotychczasowemu zarządcy;
- 3) w przypadku wykonywania zarządu niezgodnie z zasadami prawidłowej gospodarki;
- 4) jeżeli ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego uniemożliwiają wykorzystanie nieruchomości zgodnie z jej dotychczasowym przeznaczeniem.

Na koniec grudnia 2010 r. w zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych nie posiadających osobowości prawnej znajdowało się 25,2 tys. ha, tj. o 7,5 tys. ha mniej niż na koniec 2009 r. Zmiany w powierzchni gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa w latach 2001-2010 prezentuje rys. 11

Rys. 11. Powierzchnia gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa znajdujących się w trwałym zarządzie w latach 2001-2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

¹⁰² Art. 24 ust. 7b Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa

¹⁰³ Dz. U. Nr 92, poz. 880, z późn. zm.

¹⁰⁴ Art. 36 Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa

Niemal w całym dziesięcioleciu obszar gruntów Zasobu pozostających w trwałym zarządzaniu uległ zmniejszeniu z blisko czterdziestu tysięcy hektarów w 2001 roku do nieco ponad 25 tysięcy hektarów w roku 2010. W stosunku do pierwszego roku analizy obszar ten skurczył się o 36,5%

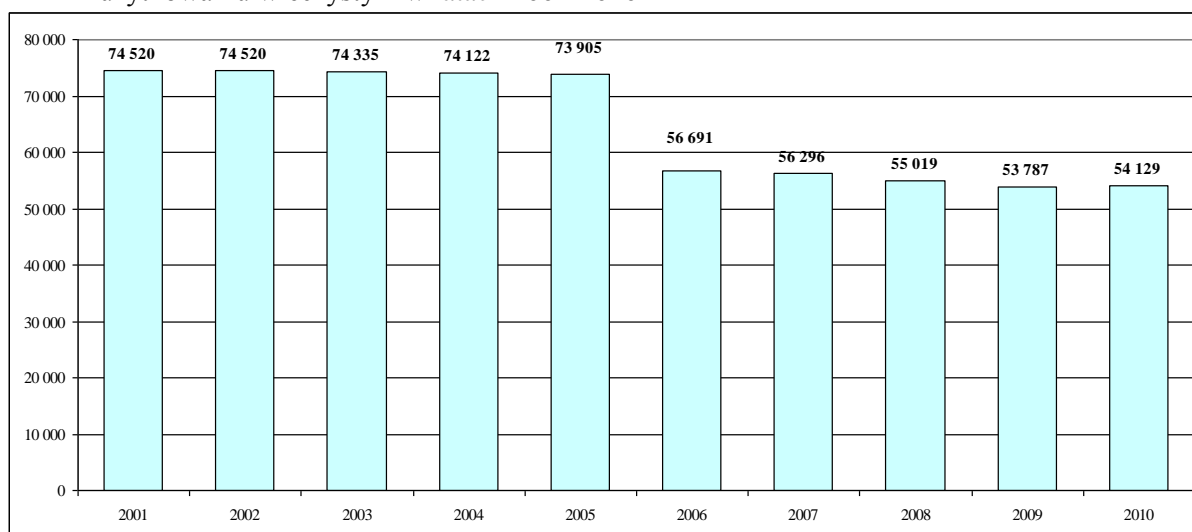
2.3.5. Wieczyste użytkowanie

Grunty Zasobu mogą być oddawane w użytkowanie wieczyste. Wpływy z opłat za to użytkowanie stanowią przychód Agencji Nieruchomości Rolnych. Ich wysokość została ustalona w ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. Wynosi ona w odniesieniu do nieruchomości Zasobu wykorzystywanych:

- 1) na cele obronności państwa, w tym ochrony przeciwpożarowej 0,1 %,
- 2) na cele rolne 1 %,
- 3) na cele mieszkaniowe a także na realizację urządzeń infrastruktury technicznej i innych celów publicznych 1 %,
- 4) na inne cele 3 %

wartości nieruchomości ustalonej w sposób określony w ustawie. Natomiast od gruntów pozostających w użytkowaniu wieczystym Polskiej Akademii Nauk, szkół wyższych oraz instytutów badawczych opłaty roczne z tytułu użytkowania wieczystego równe cenie 20 kg żyta z hektara przeliczeniowego w rozumieniu przepisów o podatku rolnym.

Rys. 12. Powierzchnia gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa znajdujących się w użytkowaniu wieczystym w latach 2001-2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

Średnio badanym okresie w użytkowaniu wieczystym pozostawało 64,7 tys. hektarów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, przy czym w ostatnich latach liczba ta ulegała zmniejszeniu. Szczegółowe dane prezentuje rys. 12. W ciągu dziesięciu lat zmniejszeniu o nieco ponad 20 tysięcy hektarów, czyli o ponad 27% w stosunku do roku 2001. Największy spadek miał miejsce między rokiem 2005 i 2006 (ponad 17 tysięcy hektarów) i w ostatnich latach analizy uległ stabilizacji.

2.3.6. Administrowanie

Formą czasowego zagospodarowania nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa jest administrowanie. Administrowanie polega na gospodarowaniu wydzieloną częścią mienia Zasobu, w imieniu Agencji, na podstawie umowy, za wynagrodzeniem przez czas oznaczony. Administratorem może być osoba prawna lub fizyczna. Umowa między administratorem a Agencją powinna być zawarta na piśmie i określać w szczególności:

- składniki mienia stanowiące przedmiot gospodarowania;
- zasady wynagradzania administratora;
- obowiązki administratora;
- kryteria oceny efektywności administrowania;
- zakres odpowiedzialności za powierzone mienie;
- okres, na który umowa została zawarta.

Jeżeli umowa między administratorem a Agencją jest umową o pracę, to może być zawarta również na czas nieokreślony.¹⁰⁵

W pierwszych latach działania Agencji w administrowanie przekazywano m.in. niezagospodarowane nieruchomości pozostałe po likwidacji tymczasowych zarządów oraz część innych nieruchomości jeszcze nierozdysponowanych. Z uwagi na rozdysponowanie zdecydowanej większości tych nieruchomości w innych formach, obecnie przekazuje się w administrowanie jednostkom gospodarczym Zasobu głównie większe nieruchomości wyłączone z dzierżawy do czasu ponownego ich rozdysponowania. Nieruchomości Zasobu w administrowaniu podlegają dalszym przekształceniom strukturalnym (głównie obszarowym), stosownie do pojawiającego się popytu i możliwości racjonalnego zagospodarowania.¹⁰⁶ Do głównych zadań jednostek gospodarczych Zasobu należy prowadzenie działalności w zakresie produkcji rolniczej, hodowli roślin i zwierząt, przetwórstwa rolnego,

¹⁰⁵ Art. 25 Ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa.

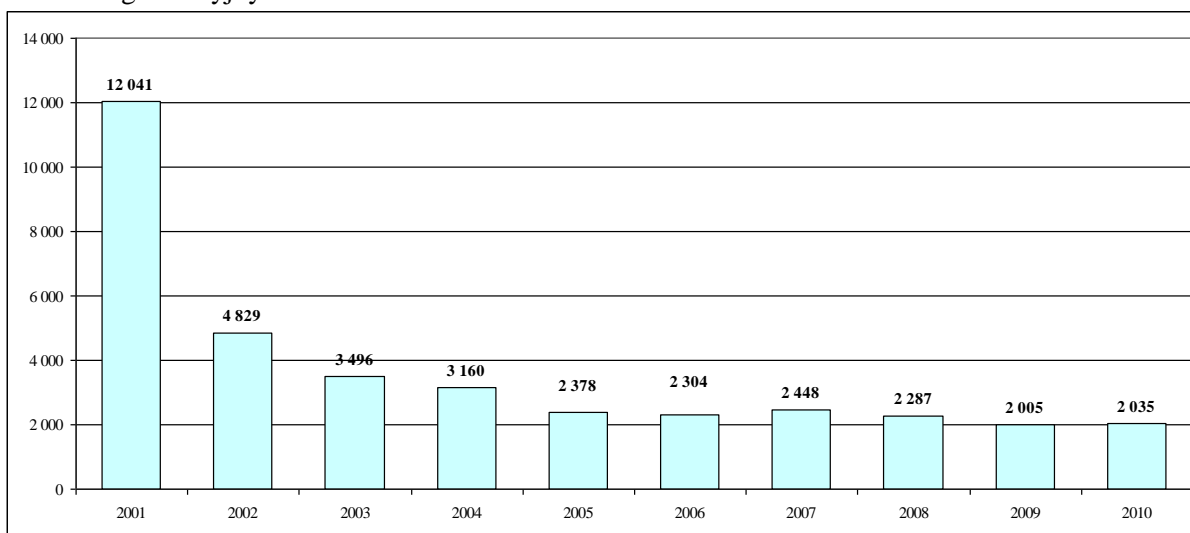
¹⁰⁶ Raport Agencji Nieruchomości Rolnych 2010, ANR, Warszawa 2011, s. 46

gospodarowanie mieszkaniem i infrastrukturą mieszkaniową Zasobu oraz zabezpieczenie i ochrona mienia niezagospodarowanego.

Według stanu na 31 grudnia 2009 r. istniało 71 jednostek gospodarczych Zasobu, w tym 6 zaliczanych do tzw. jednostek produkcyjnych, gospodarujących na obszarze 2,0 tys. ha. Natomiast na koniec 2010 r. istniały 64 jednostki gospodarcze Zasobu, w tym 3 zaliczane do tzw. jednostek „produkcyjnych” gospodarujące na obszarze 2,0 tys. ha.¹⁰⁷

Zmiany w obszarze gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa pozostających w administrowaniu jednostek administracyjnych Zasobu w latach 2001 – 2010 prezentuje rysunek 13.

Rys. 13. Powierzchnia gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa administrowaniu jednostek organizacyjnych Zasobu w latach 2001-2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportów Agencji Nieruchomości Rolnych, ANR, Warszawa 2002-2011

2.4. Grunty Agencji Mienia Wojskowego i Wojskowej Agencji Mieszkaniowej

2.4.1. Agencja Mienia Wojskowego

Agencja Mienia Wojskowego została utworzona na podstawie Ustawy z dnia 30 maja 1996 r. o gospodarowaniu niektórymi składnikami mienia Skarbu Państwa oraz o Agencji Mienia Wojskowego¹⁰⁸. Nadzór nad działalnością Agencji sprawuje Minister Obrony Narodowej. Agencja jest państwową osobą prawną. Skarb Państwa powierza Agencji wykonywanie prawa własności i innych praw rzeczowych na jego rzecz w stosunku do mienia, będącego w trwałym zarządzie jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi

¹⁰⁷ Ibid. s. 47.

¹⁰⁸ Dz. U. z 2004 r. Nr 163, poz. 1711 z późn. zm.

Obrony Narodowej albo ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych lub przez nich nadzorowanych, a także innym mieniem będącym we władaniu tych jednostek, niewykorzystywanym do realizacji ich zadań.

Agencja Mienia Wojskowego wykonuje ww. prawa w stosunku do nieruchomości gruntowych należących do Skarbu Państwa o łącznej powierzchni ponad 15 tysięcy hektarów (na koniec 2010 roku). Szczegółowe dane o wielkości gruntów Skarbu Państwa przekazanych do zagospodarowania Agencji Mienia Wojskowego oraz o ich dynamice prezentują tabele 12 i 13.

Tab. 12. Grunty Skarbu Państwa przekazane do zagospodarowania Agencji Mienia Wojskowego (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	2996	4031	3859	3867	3431	3172	3362	3907	3144	2822
Wieś	5811	6516	7293	6357	5590	15982	14375	14520	13825	12578
Ogółem	8807	10547	11152	10223	9021	19154	17737	18427	16969	15400

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Tab. 13. Dynamika powierzchni gruntów Skarbu Państwa przekazanych do zagospodarowania Agencji Mienia Wojskowego (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	134,5	128,8	129,1	114,5	105,9	112,2	130,4	104,9	94,2
Wieś	100,0	112,1	125,5	109,4	96,2	275,0	247,4	249,9	237,9	216,5
Ogółem	100,0	119,8	126,6	116,1	102,4	217,5	201,4	209,2	192,7	174,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

2.4.2. Wojskowa Agencja Mieszkaniowa

Wojskowa Agencja Mieszkaniowa jest państwową jednostką organizacyjną posiadającą osobowość prawną. Została ona utworzona na mocy ustawy z dnia 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.¹⁰⁹ Agencja wykonuje zarówno zadania własne, jak i zlecone.

Zadaniami własnymi Agencji są w szczególności:

1. Gospodarowanie powierzonym mieniem Skarbu Państwa

2. Obrót nieruchomościami, w tym sprzedaż lokali mieszkalnych i innych nieruchomości oraz infrastruktury
3. Przejmowanie i nabywanie nieruchomości
4. Dokonywanie remontów budynków mieszkalnych oraz internatów, a także związanej z nimi infrastruktury
5. Prowadzenie działalności gospodarczej
6. Sporządzanie projektu trzyletniego planu wykorzystania zasobu mieszkaniowego i internatowego i przedstawienie Ministrowi Obrony Narodowej do zatwierdzenia.

Zadania zlecone to zadania powierzone Agencji przez Ministra Obrony Narodowej w zakresie gospodarki mieszkaniowej, internatowej i hotelowej oraz modernizacji zasobów mieszkaniowych w szczególności dotyczące:

1. Planowania i realizowania inwestycji
2. Wypłacania osobom uprawnionym świadczeń pieniężnych, na które Agencja otrzymuje dotację budżetową
3. Wydawania żołnierzom zawodowym decyzji o przydziale lokali mieszkalnych będących w dyspozycji Agencji
4. Tworzenia warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu zasobów mieszkaniowych i internatowych

W latach 2001- 2010 Agencja gospodarowała gruntami należącymi do Skarbu Państwa o średniej powierzchni 2686 ha. Od 2006 roku powierzchnia ta systematycznie zmniejsza się i na koniec roku 2010 wynosiła 2028 hektarów. Szczegółowe dane dotyczące powierzchni gruntów zagospodarowanych przez Agencję oraz ich dynamiki prezentują tabele 14 i 15.

Tab. 14. Grunty Skarbu Państwa przekazane do zagospodarowania Wojskowej Agencji Mieszkaniowej (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	2045	2109	1758	1540	1324	1244	1176	1132	1044	1019
Wieś	625	888	1126	1355	1758	1542	1490	1452	1226	1009
Ogółem	2670	2997	2884	2895	3082	2786	2666	2584	2270	2028

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

¹⁰⁹ Tekst jednolity Dz. U. z 2005r., Nr 41 poz. 398

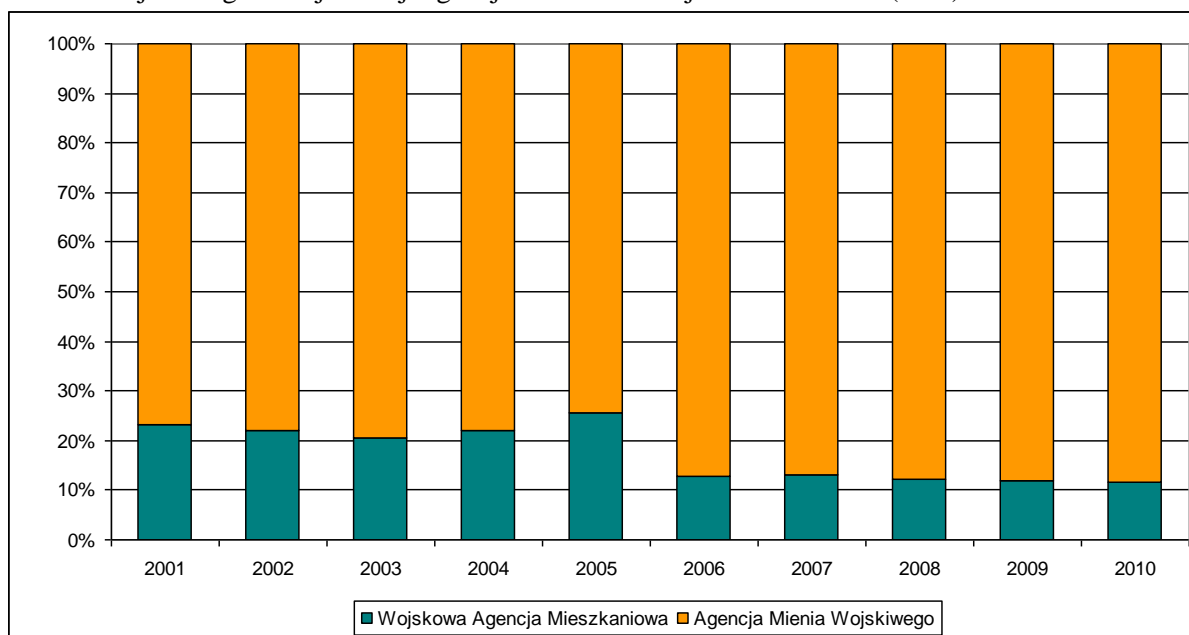
Tab. 15. Dynamika powierzchni gruntów Skarbu Państwa przekazanych do zagospodarowania Wojskowej Agencji Mieszkaniowej (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	103,1	86,0	75,3	64,7	60,8	57,5	55,4	51,1	49,8
Wieś	100,0	142,1	180,2	216,8	281,3	246,7	238,4	232,3	196,2	161,4
Ogółem	100,0	112,2	108,0	108,4	115,4	104,3	99,9	96,8	85,0	76,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Strukturę gruntów Skarbu Państwa w administrowaniu agencji wojskowych przedstawia rys. 14.

Rys. 14. Struktura powierzchni gruntów Skarbu Państwa administrowaniu Agencji Mienia Wojskowego i Wojskowej Agencji Mieszkaniowej w l. 2001-2010 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

2.5. Grunty Skarbu Państwa w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych

Trwały zarząd jest formą prawną władania nieruchomością przez jednostkę organizacyjną. Jednostka organizacyjna ma prawo korzystania z nieruchomości oddanej w trwały zarząd, a w szczególności do: ¹¹⁰

- 1) korzystania z nieruchomości w celu prowadzenia działalności należącej do zakresu jej działania;
- 2) zabudowy, odbudowy, rozbudowy, nadbudowy, przebudowy lub remontu obiektu budowlanego na nieruchomości, za zgodą organu nadzorującego;
- 3) oddania nieruchomości lub jej części w najem, dzierżawę albo użyczenie na czas nie dłuższy niż czas, na który został ustanowiony trwały zarząd, z równoczesnym zawiadomieniem właściwego organu i organu nadzorującego, jeżeli umowa jest zawierana na czas oznaczony do 3 lat, albo za zgodą tych organów, jeżeli umowa jest zawierana na czas oznaczony dłuższy niż 3 lata lub czas nieoznaczony, jednak na okres nie dłuższy niż czas, na który został ustanowiony trwały zarząd; zgoda jest wymagana również w przypadku, gdy po umowie zawartej na czas oznaczony strony zawierają kolejne umowy, których przedmiotem jest ta sama nieruchomość.

Nieruchomości oddane w trwały zarząd Rządowemu Centrum Legislacji, Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, ministerstwom, urzędom centralnym i urzędom wojewódzkim lub części tych nieruchomości mogą być oddawane w najem, dzierżawę lub użyczenie za zgodą ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa.

Nieruchomości stanowiące przedmiot własności lub przedmiot użytkowania wieczystego Skarbu Państwa oddaje się w trwały zarząd państwowej jednostce organizacyjnej, a nieruchomości stanowiące przedmiot własności lub przedmiot użytkowania wieczystego jednostki samorządu terytorialnego — odpowiedniej samorządowej jednostce organizacyjnej. Trwały zarząd ustanawia się na czas nieoznaczony lub czas oznaczony i wygasa z upływem okresu, na który został ustanowiony, albo na skutek wydania decyzji właściwego organu o jego wygaśnięciu. Właściwy organ może z urzędu wydać decyzję o wygaśnięciu trwałego zarządu w odniesieniu do nieruchomości lub jej części w razie stwierdzenia, że:

- 1) nieruchomość nie została zagospodarowana zgodnie z decyzją o ustanowieniu trwałego zarządu;

¹¹⁰ Art. 43 ustawy o gospodarce nieruchomościami.

- 2) jednostka organizacyjna nie zawiadomiła właściwego organu o oddaniu nieruchomości lub jej części w najem, dzierżawę albo o użyczeniu lub nie uzyskała na to zgody;
- 3) nieruchomość jest wykorzystywana niezgodnie z jej przeznaczeniem określonym w decyzji, o oddaniu nieruchomości w trwałe zarząd;
- 4) sposób korzystania z nieruchomości pogarsza stan środowiska w stopniu zagrażającym życiu, zdrowiu lub mieniu;
- 5) przeznaczenie nieruchomości w planie miejscowym uległo zmianie, która nie pozwala na dalsze wykorzystywanie nieruchomości lub jej części w dotychczasowy sposób, a jednostka organizacyjna nie ma możliwości zmiany sposobu wykorzystywania nieruchomości;
- 6) nieruchomość stała się zbędna na cel określony w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu.

Jeżeli przekazanie trwałego zarządu przez jednostkę organizacyjną następuje na rzecz jednostki wymienionej w art. 60 ust. 1 albo w art. 60a ust. 1, o ustanowieniu i wygaśnięciu trwałego zarządu orzeka właściwy organ albo minister właściwy do spraw Skarbu Państwa w odniesieniu do nieruchomości oddanych w trwałe zarząd jednostkom wymienionym w art. 60 ust. 1 lub art. 60a ust. 1.¹¹¹ Do trwałego zarządu w sprawach nieuregulowanych w ustawie o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego o użytkowaniu.

W omawianej formie zagospodarowania pozostawało w latach 2001 - 2010 średnio ponad 600 tysięcy hektarów gruntów, przy czym w przeciwieństwie do innych wyżej omawianych form, ich powierzchnia wykazywała tendencje wzrostowe. W badanym okresie wzrosła ona o ok. 34%, czyli o 174073 ha. Szczegółowe dane dotyczące gruntów w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych prezentują tabele 16 i 17.

¹¹¹ Art. 60 ust. 1: Nieruchomościami wchodzącymi w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa przeznaczonymi na potrzeby statutowe Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Trybunału Konstytucyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i innych sądów administracyjnych, Najwyższej Izby Kontroli, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Prokuratury Generalnej, Krajowego Biura Wyborczego, Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz Państwowej Inspekcji Pracy gospodaruje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa w sposób określony w ust. 2, 3 i 4. Art. 60a. ust. 1.: 1. Nieruchomościami wchodzącymi w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa przeznaczonymi na: 1) potrzeby Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Rządowego Centrum Legislacji, Prokuratury Generalnej Skarbu Państwa, ministerstw, urzędów centralnych i urzędów wojewódzkich, 2) potrzeby statutowe Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, z wyłączeniem rejonów – gospodaruje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa, z zastrzeżeniem art. 43 ust. 2 i 4.

Tab. 16. Grunty w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych bez PGL (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	78651	72694	82432	74757	80462	77792	80838	84191	88651	88193
Wieś	432474	441549	507083	524685	508667	513656	518598	561641	613403	597004
Ogółem	511125	514243	589514	599443	589129	591449	599437	645832	702054	685198

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Tab. 17. Dynamika powierzchni gruntów w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych bez PGL (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	92,4	104,8	95,0	102,3	98,9	102,8	107,0	112,7	112,1
Wieś	100,0	102,1	117,3	121,3	117,6	118,8	119,9	129,9	141,8	138,0
Ogółem	100,0	100,6	115,3	117,3	115,3	115,7	117,3	126,4	137,4	134,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

2.6. Grunty w zasobie nieruchomości Skarbu Państwa

Do zasobu nieruchomości Skarbu Państwa należą nieruchomości, które stanowią przedmiot własności Skarbu Państwa i nie zostały oddane w użytkowanie wieczyste, oraz nieruchomości będące przedmiotem użytkowania wieczystego Skarbu Państwa.¹¹² W skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa nie wchodzi grunty pokryte wodami powierzchniowymi płynącymi, w rozumieniu ustawy – Prawo wodne.

Zasobem nieruchomości Skarbu Państwa gospodarują:

- 1) minister właściwy do spraw Skarbu Państwa - nieruchomościami wchodzącymi w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa przeznaczonymi na potrzeby statutowe Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Trybunału Konstytucyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i innych sądów administracyjnych, Najwyższej Izby Kontroli, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Prokuratury Generalnej, Krajowego Biura Wyborczego, Instytutu Pamięci

¹¹² Art. 21 Ustawy o gospodarce nieruchomościami.

Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu oraz Państwowej Inspekcji Pracy

- 2) starostowie, wykonujący zadania z zakresu administracji rządowej – pozostałymi nieruchomościami zasobu.

Do obowiązków starostów gospodarujących gruntami zasobu nieruchomości Skarbu Państwa należy w szczególności:

- 1) ewidencjonowanie nieruchomości zgodnie z katastrem nieruchomości;
- 2) zapewnienie wyceny tych nieruchomości;
- 3) sporządzanie planów wykorzystania zasobu;
- 4) zabezpieczanie nieruchomości przed uszkodzeniem lub zniszczeniem;
- 5) wykonywanie czynności związanych z naliczaniem należności za nieruchomości udostępniane z zasobu oraz prowadzenie windykacji tych należności;
- 6) współpraca z innymi organami, które na mocy odrębnych przepisów gospodarują nieruchomościami Skarbu Państwa, a także z właściwymi jednostkami samorządu terytorialnego;
- 7) zbywanie oraz nabywanie, za zgodą wojewody, nieruchomości wchodzące w skład zasobu,
- 8) wydzierżawianie, wynajmowanie i użyczenie nieruchomości wchodzących w skład zasobu, przy czym umowa zawierana na czas oznaczony dłuższy niż 3 lata lub czas nieoznaczony wymaga zgody wojewody; zgoda wojewody jest wymagana również w przypadku, gdy po umowie zawartej na czas oznaczony do 3 lat strony zawierają kolejne umowy, których przedmiotem jest ta sama nieruchomość;
- 9) podejmowanie czynności w postępowaniu sądowym, w szczególności w sprawach dotyczących własności lub innych praw rzeczowych na nieruchomości, o zapłatę należności za korzystanie z nieruchomości, o roszczenia ze stosunku najmu, dzierżawy lub użyczenia, o stwierdzenie nabycia spadku, o stwierdzenie nabycia własności nieruchomości przez zasiedzenie;
- 10) składanie wniosków o założenie księgi wieczystej dla nieruchomości Skarbu Państwa oraz o wpis w księdze wieczystej.

Starostowie sporządzają roczne sprawozdanie z gospodarowania nieruchomościami zasobu i przekazują je właściwemu wojewodzie w terminie do dnia 30 kwietnia roku następującego po roku, którego sprawozdanie dotyczy.

Z tytułu wykonywanych przez starostę ww. czynności, powiat na obszarze którego położone są te nieruchomości otrzymuje 25 % środków wpływów osiągniętych ze sprzedaży, opłat z tytułu trwałego zarządu, użytkowania, czynszu dzierżawnego i najmu – nieruchomości Skarbu Państwa, a także od wpływów osiągniętych z opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa oddanych w użytkowanie wieczyste, oraz od odsetek za nieterminowe wnoszenie tych należności, które stanowią dochód powiatu.

W badanym okresie w zasobie nieruchomości Skarbu Państwa pozostawało średnio niemal 286 tysięcy hektarów. Powierzchnia ta ulegała stopniowemu ograniczeniu i w latach 2001-2010 zmniejszyła się o 22 816 hektarów, tj. o 6,9% w stosunku do roku 2001 (tab 18.). Średnio około 21% gruntów zasobu w badanym okresie było położone w miastach. Tu też nastąpił największy ubytek powierzchni zasobu (28,6% w stosunku do roku 2001). Na koniec roku 2010, grunty położone w miastach stanowiły tylko 16,6% ogólnej powierzchni gruntów zasobu nieruchomości Skarbu Państwa. Ubytek powierzchni gruntów zasobu położonych na wsi był znacznie mniejszy i wynosił niespełna 7% (tab. 19).

Tab. 18. Grunty wchodzące w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa (w ha)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	71650	74952	63485	64945	58649	56040	55219	49356	50081	51193
Wieś	259979	224166	194894	256553	191144	208978	213529	217322	237420	257620
Ogółem	331628	299119	258380	321499	249793	265018	268747	266678	287501	308812

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Tab. 19. Dynamika powierzchni gruntów wchodzących w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miasto	100,0	104,6	88,6	90,6	81,9	78,2	77,1	68,9	69,9	71,4
Wieś	100,0	86,2	75,0	98,7	73,5	80,4	82,1	83,6	91,3	99,1
Ogółem	100,0	90,2	77,9	96,9	75,3	79,9	81,0	80,4	86,7	93,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

2.7. Grunty Skarbu Państwa przekazane w użytkowanie wieczyste

Grunty stanowiące własność Skarbu Państwa a położone w granicach administracyjnych miast oraz grunty Skarbu Państwa położone poza tymi granicami, lecz włączone do planu zagospodarowania przestrzennego miasta i przekazane do realizacji zadań jego gospodarki, a także grunty stanowiące własność jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków, mogą być oddawane w użytkowanie wieczyste osobom fizycznym i osobom prawnym. W wypadkach przewidzianych w przepisach szczególnych przedmiotem użytkowania wieczystego mogą być także inne grunty Skarbu Państwa

Do oddania gruntu Skarbu Państwa lub gruntu należącego do jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków w użytkowanie wieczyste stosuje się odpowiednio przepisy o przeniesieniu własności nieruchomości.

Oddanie gruntu Skarbu Państwa lub gruntu należącego do jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków w użytkowanie wieczyste następuje na okres dziewięćdziesięciu dziewięciu lat. W wypadkach wyjątkowych, gdy cel gospodarczy użytkowania wieczystego nie wymaga oddania gruntu na dziewięćdziesiąt dziewięć lat, dopuszczalne jest oddanie gruntu na okres krótszy, co najmniej jednak na lat czterdzieści. W ciągu ostatnich pięciu lat przed upływem zastrzeżonego w umowie terminu wieczysty użytkownik może żądać jego przedłużenia na dalszy okres od czterdziestu do dziewięćdziesięciu dziewięciu lat; jednakże wieczysty użytkownik może wcześniej wystąpić z takim żądaniem, jeżeli okres amortyzacji zamierzonych na użytkowanym gruncie nakładów jest znacznie dłuższy aniżeli czas, który pozostaje do upływu zastrzeżonego w umowie terminu. Odmowa przedłużenia jest dopuszczalna tylko ze względu na ważny interes społeczny. Umowa o przedłużenie wieczystego użytkowania powinna być zawarta w formie aktu notarialnego. Wieczysty użytkownik uiszcza przez czas trwania swego prawa opłatę roczną.

Sposób korzystania z gruntu Skarbu Państwa lub gruntu należącego do jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków przez wieczystego użytkownika powinien być określony w umowie.

Jeżeli oddanie gruntu w użytkowanie wieczyste następuje w celu wzniesienia na gruncie budynków lub innych urządzeń, umowa powinna określać:

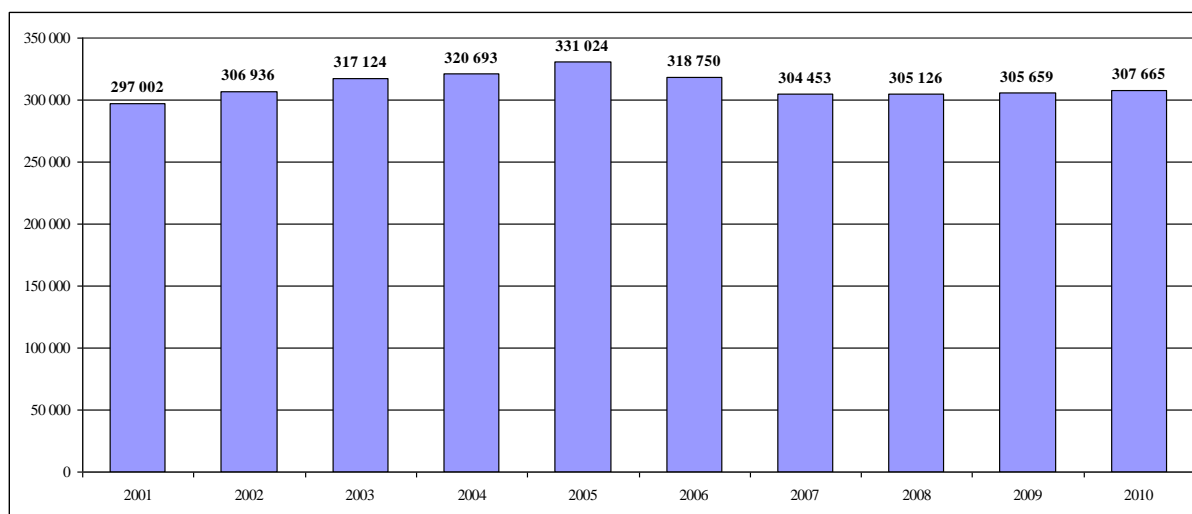
- 1) termin rozpoczęcia i zakończenia robót;
- 2) rodzaj budynków lub urządzeń oraz obowiązek ich utrzymywania w należytym stanie;

- 3) warunki i termin odbudowy w razie zniszczenia albo rozbiórki budynków lub urządzeń w czasie trwania użytkowania wieczystego;
- 4) wynagrodzenie należne wieczystemu użytkownikowi za budynki lub urządzenia istniejące na gruncie w dniu wygaśnięcia użytkowania wieczystego.

Umowa o oddanie gruntu Skarbu Państwa lub gruntu należącego do jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków w użytkowanie wieczyste może ulec rozwiązaniu przed upływem określonego w niej terminu, jeżeli wieczysty użytkownik korzysta z gruntu w sposób oczywiście sprzeczny z jego przeznaczeniem określonym w umowie, w szczególności jeżeli wbrew umowie użytkownik nie wznosił określonych w niej budynków lub urządzeń¹¹³.

Użytkowanie wieczyste stanowi istotną formę zagospodarowania gruntów Skarbu Państwa. Wprawdzie stanowiły one tylko 2,6% łącznej powierzchni gruntów Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych (średnio w okresie 2001 - 2010), jednakże było to od 279 tysięcy hektarów w 2001 roku do ponad 307 tysięcy hektarów w 2010 r.

Rys. 15. Grunty Skarbu Państwa przekazane w użytkowanie wieczyste (w ha)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Tab. 20. Dynamika powierzchni gruntów Skarbu Państwa przekazanych w użytkowanie wieczyste (rok 2001 = 100)

Jednostka terytorialna	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ogółem	100,00	103,34	103,32	101,13	103,22	96,29	95,51	100,22	100,17	100,66

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

¹¹³ Art. 232 -240 kodeksu cywilnego

Powierzchnia gruntów oddawana w użytkowanie wieczyste była w ostatnim dziesięcioleciu dość stabilna: odchylenie standardowe wynosiło 10110 ha, a współczynnik zmienności kształtował się na poziomie 3,2%. Najwyższą wartość powierzchni gruntów Skarbu Państwa oddanych w użytkowanie wieczyste osiągnęła w 2005 roku: 331024 ha. Szczegółowe dane obrazujące rozmiary i dynamikę powierzchni zagospodarowanych w omawianej formie prezentuje tabela 20.

3. Grunty samorządów terytorialnych

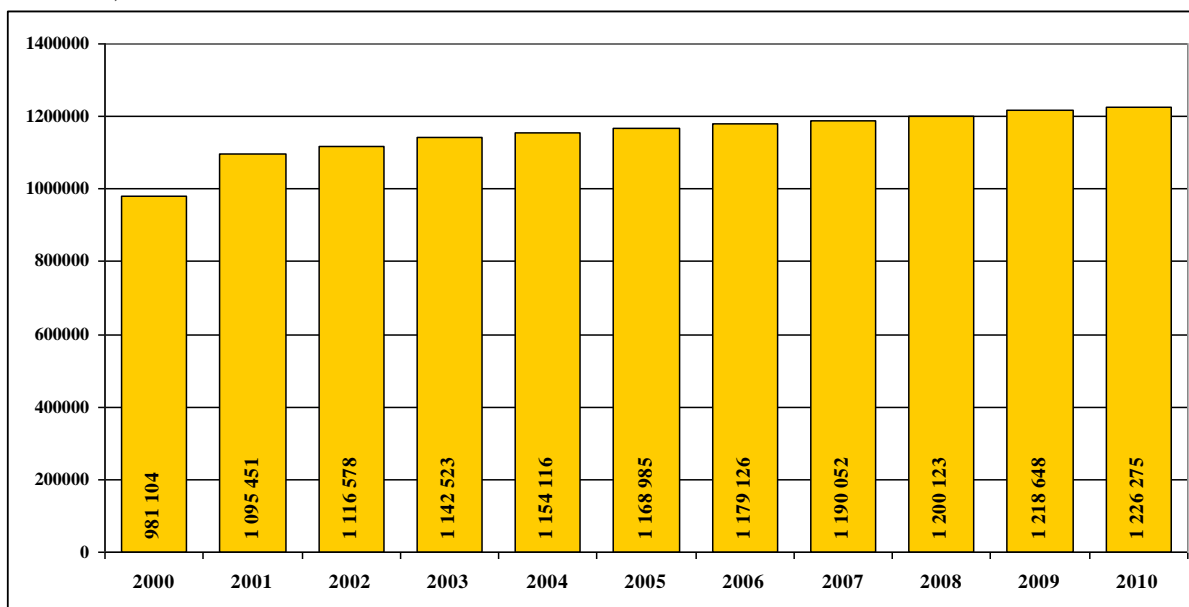
Nieruchomości samorządów terytorialnych tworzą gminne, powiatowe i wojewódzkie zasoby nieruchomości. Do gminnego zasobu nieruchomości należą nieruchomości, które stanowią przedmiot własności gminy i nie zostały oddane w użytkowanie wieczyste, oraz nieruchomości będące przedmiotem użytkowania wieczystego gminy. Podstawą tworzenia gminnych zasobów nieruchomości są studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin uchwalane na podstawie przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zasoby te mogą być wykorzystane na cele rozwojowe gmin i zorganizowanej działalności inwestycyjnej, a w szczególności na realizację budownictwa mieszkaniowego oraz związanych z tym budownictwem urządzeń infrastruktury technicznej, a także na realizację innych celów¹¹⁴. Gminnym zasobem nieruchomości gospodaruje wójt, burmistrz albo prezydent miasta. W sposób analogiczny ustawodawca zdefiniował powiatowe i wojewódzkie zasoby nieruchomości.¹¹⁵ Organami reprezentującymi jednostki samorządu terytorialnego w sprawach gospodarowania nieruchomościami są ich organy wykonawcze.

Na koniec 2010 roku łączna powierzchnia gruntów należących do jednostek samorządu terytorialnego wynosiła ponad 1226 tys. hektarów (rys 16). W okresie ostatnich 10 lat powierzchnia ta systematycznie wzrastała i w 2010 roku stanowiła 125% powierzchni z roku 2001 (przyrost o 245171 ha).

¹¹⁴ Art. 24 Ustawy o gospodarce nieruchomościami

¹¹⁵ Art. 25a i 25c Ustawy o gospodarce nieruchomościami.

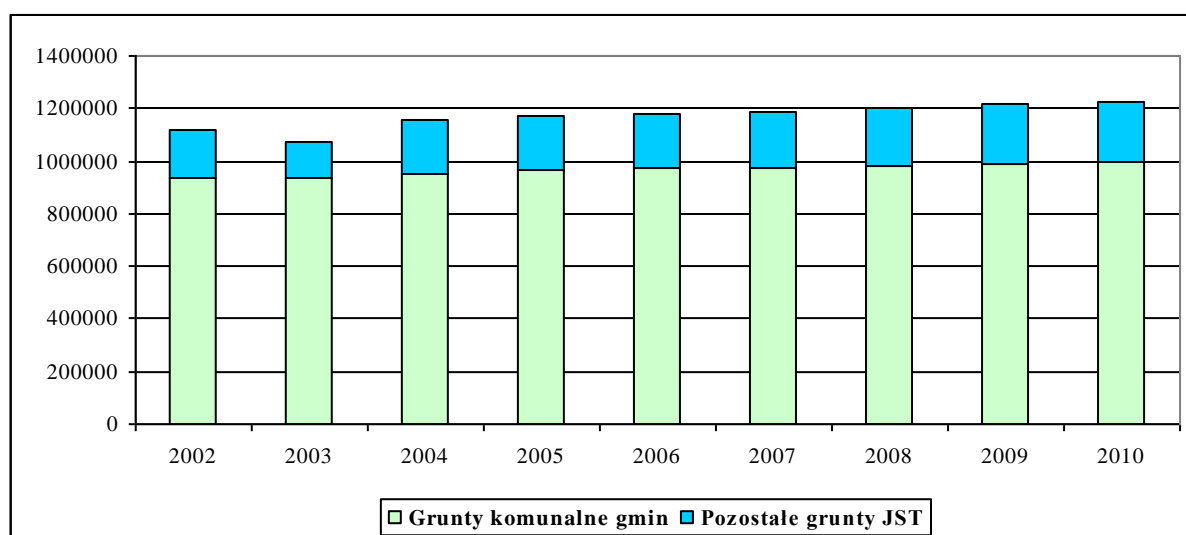
Rys. 16. Powierzchnia gruntów jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2001 – 2010 (w hektarach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Zasadniczą część gruntów jednostek samorządu terytorialnego stanowią grunty komunalne gmin. Średnio w badanym okresie przypadają na nie 83% gruntów ogółem należących do samorządów terytorialnych (w roku 2010 było to 81%).

Rys. 17. Struktura gruntów jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2002 – 2010 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Z uwagi na fakt, że szczegółowe dane w zbiorczych opracowaniach statystycznych dostępne są tylko w odniesieniu do gruntów gmin, w dalszej części opracowania, one będą

przedmiotem analizy. Największą część gruntów komunalnych gmin posiadają gminy wiejskie (ponad 413 tys. ha, co stanowi 41,5 % powierzchni ogółem) Na gminy miejsko-wiejskie i miejskie przypadało w 2010 roku po 30,4% i 28,2% gruntów komunalnych) (tab. 21 i 22).

Tab. 21. Powierzchnia gruntów komunalnych gmin w Polsce w latach 2002 – 2010 (w ha)

Jednostka terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Polska - ogółem	933 362	935 332	950 202	965 014	975 530	974 281	978 188	988 440	996 658
Polska - gminy miejskie	281 871	273 659	277 950	281 816	289 540	283 193	280 019	282 113	280 824
Polska - gminy miejsko-wiejskie	280 553	285 438	287 289	289 744	292 039	293 761	295 138	298 689	302 566
Polska - gminy wiejskie	370 938	376 235	384 963	393 454	393 952	397 327	403 030	407 638	413 267

Zródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Tab. 21. Struktura gruntów komunalnych gmin w Polsce w latach 2002 – 2010 (w %)

Jednostka terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Polska - ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Polska - gminy miejskie	30,2	29,3	29,3	29,2	29,7	29,1	28,6	28,5	28,2
Polska - gminy miejsko-wiejskie	30,1	30,5	30,2	30,0	29,9	30,2	30,2	30,2	30,4
Polska - gminy wiejskie	39,7	40,2	40,5	40,8	40,4	40,8	41,2	41,2	41,5

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Zasadnicza część gruntów komunalnych gmin pozostaje w gminnym zasobie nieruchomości. W 2010 roku stanowiły one niemal 81% gruntów komunalnych, przy czym od początku analizowanego okresu obserwuje się tendencję wzrostową – w roku 2002 było to o niemal 5 punktów procentowych mniej. Najwyższy odsetek stanowi grunty gminnego zasobu nieruchomości w gminach wiejskich (88,6% w roku 2010), najniższy zaś w gminach miejskich (64,9%)(tab.22.).

Tab. 22. Grunty tworzące gminny zasób nieruchomości jako procent gruntów komunalnych gmin ogółem w latach 2002 – 2010 (w %)

Jednostka terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Polska - ogółem	75,9	76,2	77,2	77,6	78,1	78,9	79,9	80,1	80,7
Polska - gminy miejskie	58,7	59,5	62,1	61,2	61,8	64,8	64,7	64,1	64,9
Polska - gminy miejsko-wiejskie	81,2	80,0	81,3	82,6	82,9	82,8	83,5	84,4	84,6
Polska - gminy wiejskie	84,9	85,4	85,1	85,6	86,4	86,2	87,7	88,0	88,6

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Znacznie niższy udział gruntów tworzących gminny zasób nieruchomości w gminach wiejskich wynika między innymi z faktu, że gminy te w znacznie większym stopniu grunty poprzez oddawanie ich w użytkowanie wieczyste (tab. 23).

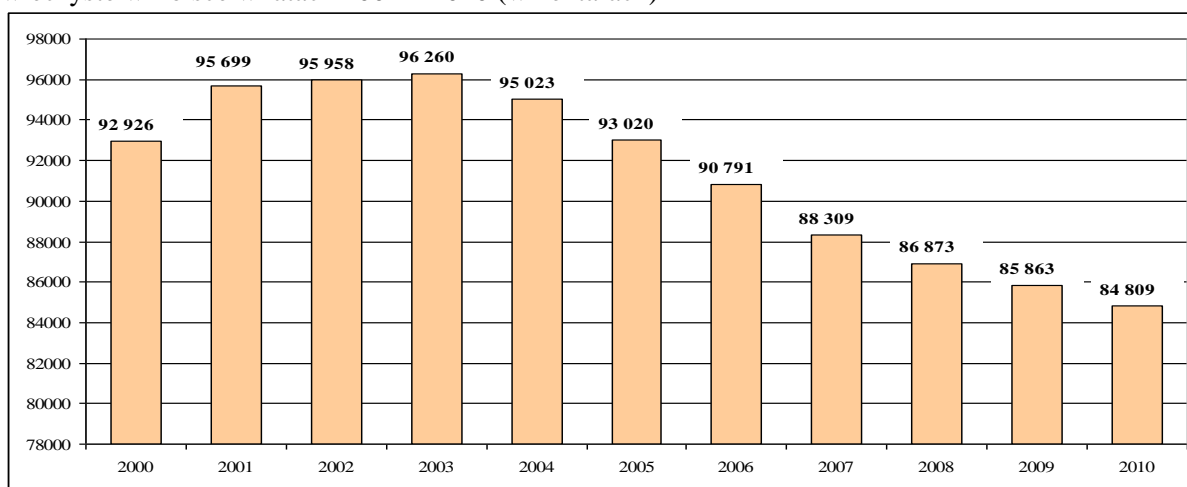
Tab. 23. Grunty oddane w użytkowanie wieczyste jako procent gruntów komunalnych gmin ogółem w latach 2002 – 2010 (w %)

Jednostka terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Polska - ogółem	10,3	10,3	9,9	9,6	9,2	9,2	8,8	8,6	8,4
Polska - gminy miejskie	21,4	22,3	21,4	20,6	19,1	19,2	18,7	18,3	17,9
Polska - gminy miejsko-wiejskie	8,6	8,4	8,2	8,1	7,8	7,7	7,5	7,3	7,2
Polska - gminy wiejskie	3,1	3,0	3,0	2,9	2,9	3,1	2,9	2,9	2,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Ogółem w Polsce ok. 8,5% gruntów komunalnych znajdowało się w użytkowaniu wieczystym, (z czego około 30% w użytkowaniu wieczystym osób fizycznych). Różnice występujące między rodzajami gmin są znaczne: średnio w latach 2002 – 2010 znajdowało się w użytkowaniu wieczystym 19,5% gruntów gmin miejskich, 7,9% gruntów gmin miejsko-wiejskich i tylko 3,0 gmin wiejskich. We wszystkich rodzajach gmin występuje wyraźna tendencja spadkowa. Ogółem w okresie prezentowanych dziewięciu lat powierzchnia gruntów komunalnych oddanych w użytkowanie wieczyste zmniejszyła się o 12,5 tys. hektarów (z tego ponad 10 tys. ha w gminach miejskich). Podobna tendencja występuje nie tylko w przypadku gruntów komunalnych gmin, ale w odniesieniu do gruntów jednostek samorządu ogółem. Między rokiem 2003 a 2010 powierzchnia ta zmniejszyła się o niemal 11,5 tysiąca hektarów (rys. 18), czyli o 11,95.

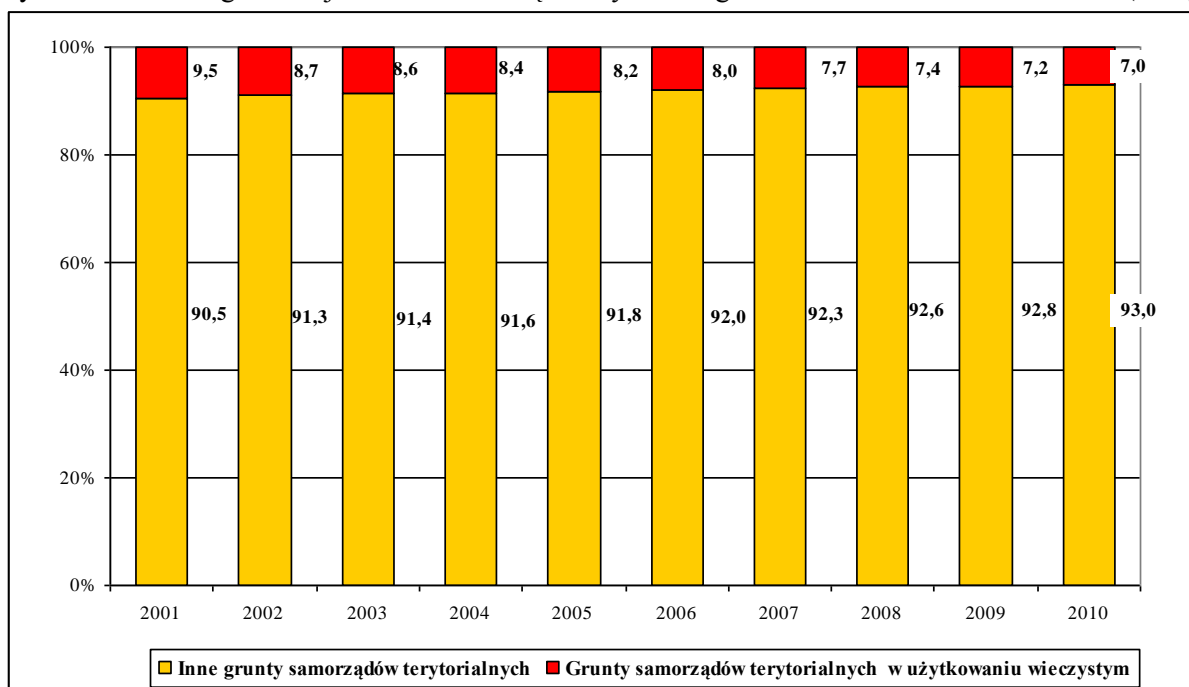
Rys. 18. Powierzchnia gruntów jednostek samorządu terytorialnego oddanych w użytkowanie wieczyste w Polsce w latach 2001 – 2010 (w hektarach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

O ile grunty oddane w użytkowanie wieczyste w 2000 roku stanowiły ok. 9,5% wszystkich gruntów jednostek samorządu terytorialnego, w 2003 roku – 8,6% to w roku 2010 już tylko 7,0% (rys. 19).

Rys. 19. Struktura gruntów jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2001 – 2010 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań o stanie mienia Skarbu Państwa, Majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych za lata 2001-2010, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2002 - 2011

Inną formą zagospodarowania gruntów komunalnych jest oddanie ich w trwały zarząd. Średnio w latach 2002 – 2010 w trwałym zarządzie znajdowało się 44038 ha gruntów komunalnych, (w roku 2010 było to 42207 ha), czyli 4,6% ogólnej ich powierzchni (tab. 24)

Tab. 23. Grunty oddane w trwały zarząd jako procent gruntów komunalnych gmin ogółem w latach 2002 – 2010 (w %)

Jednostka terytorialna	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Polska - ogółem	4,9	5,1	4,8	4,4	4,4	4,4	4,5	4,3	4,2
Polska - gminy miejskie	5,6	6,2	5,7	5,4	5,5	6,1	6,3	6,3	6,4
Polska - gminy miejsko-wiejskie	3,7	4,1	3,9	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	2,7
Polska - gminy wiejskie	5,4	5,2	4,8	4,6	4,7	4,4	4,3	4,1	3,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Grunty publiczne stanowią jeden z najistotniejszych składników mienia publicznego w Polsce. Ich ogromna powierzchnia i różnorodność funkcji gruntów publicznych wymagają złożonych i różnorodnych form gospodarowania Szacunkowa wartość gruntów Skarbu Państwa i gruntów

jednostek samorządu terytorialnego wynosi niemal 370 mld zł. Ich znaczenie wynika z różnorodnych funkcji jakie spełniają. Wśród nich należy wymienić funkcję dochodową , stanowią bowiem źródło dochodów publicznych, zarówno w postaci dochodów bieżących (wpływy z czynszów dzierżawnych, opłat za wieczyste użytkowanie, wpłat agencji którym powierzono gospodarowanie gruntami publicznymi i Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, podatków itp., jak również wpływów ze sprzedaży tych gruntów, dokonywanej głównie przez Agencję Nieruchomości Rolnych. Ale przede wszystkim należy podkreślić znaczenie innych funkcji związanych z realizacją zadań państwa i samorządów. Ogromną rolę odgrywają w tym zakresie lasy publiczne, których znaczenie dla gospodarki, ekologii w tym stosunków wodnych, rekreacji i wypoczynku trudno przecenić. Stanowią one też niezbędną bazę dla rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej państwa i samorządów terytorialnych.

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND ECONOMIC GROWTH IN POLAND IN THE PERIOD 2000-2009

Piotr Misztal

The Radom Higher School, Poland

JEL Classification: F43 - Economic Growth of Open Economies

Keywords: economic growth, foreign direct investments, vector autoregressive model

Abstract

The main aim of the paper is a presentation of the impact of foreign direct investments (FDI) on the economic growth in Poland in the period 2000-2009. The article consists of two parts. The first part concerns theoretical analysis of the FDI-led growth hypothesis. Additionally, there is made in this part a short overview of empirical researches relating to this issue. In the next part of paper, there is examined the significance of foreign direct investments for economic growth in Poland by means of the VECM – Vector Error Correction Model. There are estimated elasticity coefficients of gross domestic product (GDP) to changes in gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services, and foreign direct investments in Poland on the basis of impulse response function. Then, there is made the variance decomposition of the gross domestic product in order to assess the determination degree of GDP variability by changes in gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services, and foreign direct investments in Poland.

1. Introduction

The main aim of this work is the analysis of the determining factors of the growth rate in Poland in the period 2000-2009, with particular emphasis on the importance of foreign direct investment inflows. In this paper there are used methods based on literature studies regarding international economics and international finance as well as econometric methods (*Vector Error Correction Model - VECM*). All statistical data used in paper comes from statistical databases of the International Monetary Fund (International Financial Statistics).

2. The essence and results of foreign direct investment inflow

In the economic literature there are many theories explaining the role of foreign direct investments in the process of the economic growth. According to the economic growth theory, the foreign direct investments can contribute to increase of the real income of the host

country. However, the inflow of foreign direct investments allow the rise of savings in the host country above the level of internal capital accumulation. In this situation, the inflow of foreign direct investments stimulates internal investments. Furthermore, the inflow of foreign direct investments leads to so-called externalities (technology spillover effects) (Carkovic and Levine 2002, 316). Of course, thanks to new technologies and as a result of investments in physical infrastructure (e.g. roads and factories), foreign investors may help country to reduce the distance to high developed countries (Romer 1993, 543-573). From this point of view, the inflow of foreign direct investments can contribute to increase of the productivity of all companies, not only those that directly receive foreign capital. In addition, the inflow of foreign direct investments can improve overall economic growth by increasing the degree of competition in the domestic market and greater efficiency of local companies. Furthermore, international capital mobility may contribute to decreasing the capacity for national government to continue its incorrect development policy (Adams 2009, 178-183).

3. The importance of foreign direct investments in stimulating economic growth in the light of empirical studies

In domestic and foreign economic literature there is relatively small number of empirical studies regarding the importance of foreign direct investments (FDI) for the host country, carried out by using econometric models. Most results of macroeconomics analysis suggest the existence of relatively low and positive impact of FDI on economic development in investigated countries. These results confirmed that the ability of individual economies to exploit positive externalities concerning the inflow of foreign direct investments are limited by conditions prevailing in the host country, such as the level of development of local financial markets and the education level of the population which determines absorption capacity. Moreover, many empirical studies on the role of foreign direct investments in host country suggests that the inflow of these investments is an important source of capital, supplement the value of national private investments and usually involves a new employment and import technology to the host country, which leads to the higher economic growth (Chowdhury, Mavrotas 2006, 9).

M. Carkovic and R. Levine, on the basis of the panel data, covering 72 developed and developing economies analyzed the relationship between the inflow of foreign direct investments and economic growth. These studies were carried out using ordinary least squares (OLS) and using generalized method of moments (GMMS) (Carkovic and Levine 2002, 316-330). The results of these researches show insignificant relationship between the inflow of

foreign direct investments and economic growth in examined countries. What is more, E. Borensztein, J. De Gregorio, J. Lee and B. Xu proved that the inflow of foreign direct investments involve the inflow of technology to the host country and finally leads to higher economic growth of host country, but only if the country reached so-called minimum threshold of human capital resources (Alfaro, Chanda, Kalemli-Ozcan, Sayek 2006, 1-58). Moreover, K.B. Durham and N. Hermes, R. Lensink provided evidence that only countries with a relatively well developed financial market reach substantial benefits from the inflow of foreign direct investments, in the form of faster economic growth (Durham 2004, 285; Hermes and Lensink 2003, 142).

However, V.N. Balasubramanyam, M. Salisu and D. Sapsford analyzed the impact of FDI on economic growth in developing economies using ordinary least squares. The results of these tests show the positive impact of foreign direct investments on economic growth in developing countries applying the export promotion strategy (Balasubramanyam, Salisu and Sapsford 1996, 92). Simultaneously, do not exist such relationships in developing countries applying the import substitution strategy. Moreover, E. Borensztein, J. De Gregorio, and J.W. Lee carried out studies on the role of foreign direct investments in the process of technology diffusion and economic growth. The authors concluded that the inflow of foreign direct investments has a positive influence on economic growth, but the size of these benefits depends on human capital resources available in the host country (Borensztein, De Gregorio and Lee 1998, 115).

Finally, M. Bengoa and B. Sanchez-Robles on the basis of studies concerning the link between the inflow of foreign direct investments and economic growth in Latin American countries claimed that the inflow of foreign direct investments has indeed a positive impact on the economic growth of the country (Bengoa and Sanchez-Robles 2003, 529). They confirmed the hypothesis was given by E. Borensztein, J. J De Gregorio, and J. Lee that the final influence of these investments on the rate of economic development of the country depends on many different conditions prevailing in the host country ((Borensztein, De Gregorio and Lee 1998, 120).

4. Model of economic growth in Poland

In order to analyze the relationship between the inflow of foreign direct investments and economic growth of the host country there was used the model constructed on the basis of G. Brock model. This model consisted of five variables, and in this model presumed that the dynamics of economic growth (GDP) is a function of the country's labor resources, gross

fixed capital formation, the value of national exports of goods and services and the value of foreign direct investments inflows (Brock 2005, 319).

$$GDP_t = f(GFCF_t, EMP_t, EXP_t, FDI_t) \quad (4.1)$$

where:

GDP – nominal, gross domestic product;

GFCF – gross fixed capital formation;

EMP – labor resources (employment);

EXP- exports of goods and services;

FDI – the inflow of foreign direct investments;

t – analyzed period.

All the above mentioned time series had the quarterly frequency and covered the period from the first quarter of 2000 to the third quarter of 2009. From the series was removed seasonal factor, because existence of seasonal factors could lead to problems in interpreting the changes of variables in the examined period. To eliminate seasonal factors there was used X12-ARIMA procedure. The indexes of analyzed variables in Poland in the period 2000-2009 were presented in the following figure.

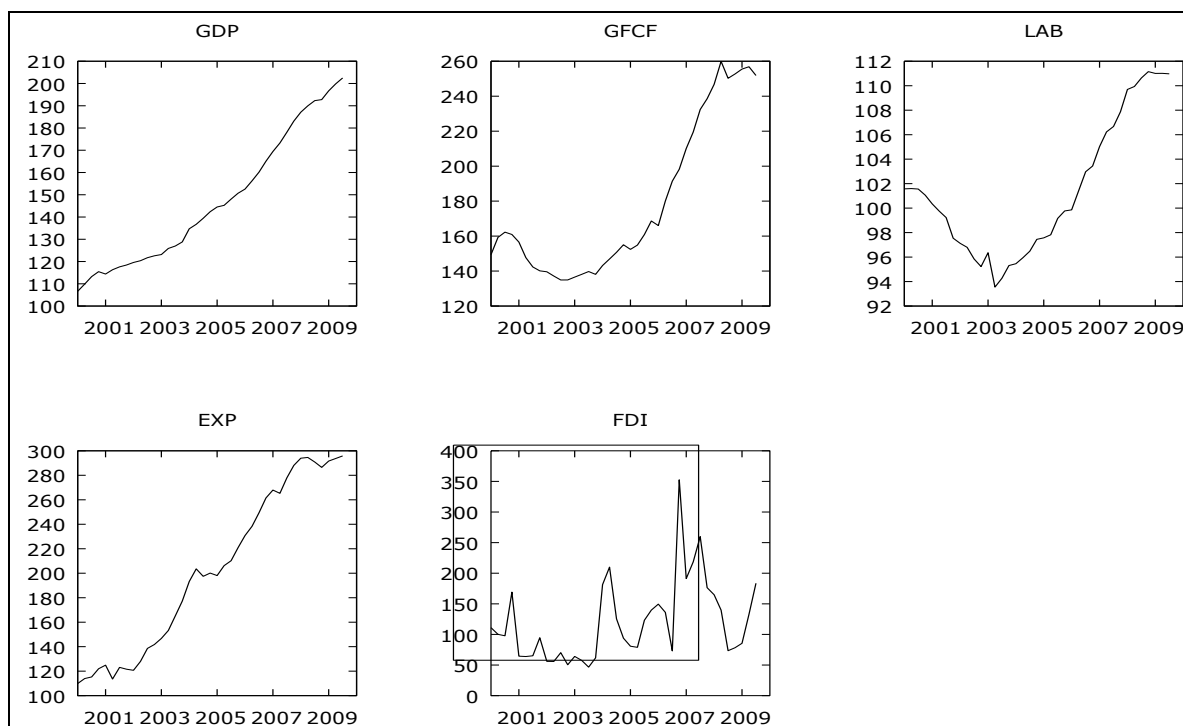

Figure 1. Dynamics of gross domestic product, labor resources, gross fixed capital formation, national exports of goods and services and foreign direct investments inflows in Poland in the period of 2000-2009

Source: Own calculations on the basis of *International Financial Statistics*, (2010).

Correlation coefficient of the gross domestic product and gross fixed capital formation in Poland in the period 2000-2009 amounted to 0.93, what was a proof of strong linear relationship between these variables. Moreover is observed a high, positive linear interdependence between gross domestic product and employment in Poland. Namely, the correlation coefficient in the examined period was close to 0.84. On the other hand, the correlation coefficient of the dynamics of gross domestic product and exports of goods and services was at a highest level and amounted to 0.98, but the correlation coefficient of gross domestic product and inflow of foreign direct investments in Poland equaled just 0.43. Thus, estimated correlation coefficients pointed on the one hand at the strongest linear relationship between change of gross domestic product and exports of goods and services, but on the other hand at the weakest linear relationship between the dynamics of gross domestic product and inflow of foreign direct investments in Poland.

Before model estimation, it was necessary to specify stationarity of analyzed time series. To this purpose, the Augmented Dickey-Fuller Test (ADF) was used. Among the analyzed variables used in model were only time series with unit root integration $I(1)$. Additionally, results of Johansen test carried confirmed the existence of cointegration between these variables. Therefore, in accordance to the Granger theory of representation if variables y_t and x_t are integrated in the first degree $I(1)$ and they are cointegrated, than the relationship between them may be presented in the form of the Error Correction Model (ECM) [G.S. Maddala 2008]. Hence, in order to analyze the determining factors of economic growth in Poland in the period 2000-2009 was used ECM indicating the long-run cause-effect relationship between variables. General form of the error correction model was presented as following equation.

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_t + \lambda E_{t-1} + \gamma_1 \Delta Y_{t-1} + \dots + \gamma_p \Delta Y_{t-p} + \delta_0 \Delta X_t + \dots + \delta_p \Delta X_{t-p} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

where:

Y_t – response variable;

X_t – explanatory variable;

E_{t-1} – estimated error of regression model;

δ_p – long-term relationship of Y_{t-p} from X_{t-p} ;

γ_{t-1} – parameter indicating the speed of return to equilibrium;

t – analyzed period;

p – lag of variables.

The key point in ECM model of economic growth in Poland was an analysis of the so-called distribution chain. The distribution chain is a series of economic shocks between which a cause and effect relationship occurs over the same time in which the shock occurred (Blanchard, 1982). In the analyzed ERM model, the distribution chain looked as follow.

$$\text{FDI} \rightarrow \text{EXP} \rightarrow \text{LAB} \rightarrow \text{GFCF} \rightarrow \text{GDP} \quad (4.3)$$

Adopted distribution chain followed from the fact that the inflow of foreign direct investments contributes to the growth of exports, and this, in turn, generate employment in exporting companies and cooperating firms. Employment growth leads to increase of consumer demand what generates national investments and finally economic growth.

Naturally this type of approach had to be revised and in the ECM model an appropriate lag length between variables had to be taken into account because in the economy there are no immediate cause-and-effect relationships. For the purposes of the analyses, four lags period (four quarters) between explanatory variables was adopted. The choice of lag lengths was in line with results of the information criteria of the Akaike, Schwartz-Bayesian and the Hannan-Quinn models. According to these criteria, a model with four lags length was characterized by the biggest information capacity.

Subsequent step of the analysis was a measurement of the strength of an influence of determining factors on economic growth in Poland. To this purpose was used the impulse response function, that was a function of the economic growth response to an impulse of a given factor (gross domestic product, gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services, foreign direct investments). The elasticity coefficients of gross domestic product to examined determining factors after the period t were defined by the following equation (Cholewiński 2008, 1-30).

$$E(z)_t = \frac{\sum_{i=1}^k \Delta z_{t-i}}{\sum_{i=1}^k \Delta s_{t-i}} \quad (4.4)$$

where;

Δz_{t-i} – change of the gross domestic product, in the period from „ $t-i$ ” to „ t ”;

Δs_{t-i} – change of gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services and foreign direct investments, in the period from „ $t-i$ ” to „ t ”.

Change in the gross domestic product equaled the values of the impulse response function of the GDP to the shocks in gross domestic product, gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services and foreign direct investments.

Sensitivity ratio of gross domestic product to changes in gross fixed capital formation in Poland was 6.8% at the end of the fourth quarter and 15.1% after twentieth quarter, what meant a relatively significant impact of this factor on the economic growth in Poland. The highest sensitivity ratio of gross domestic product was in the case of changes in employment. The sensitivity ratio equaled 48.4% after the fourth quarter and 64.8% after twentieth quarter. Moreover, much lower was the elasticity of gross domestic product to changes of exports of goods and services and amounted to 13.5% after the fourth quarter and 34.8% after twentieth quarter. The lowest was elasticity coefficient of gross domestic product to foreign direct investments in Poland and equaled 1.7% after the fourth quarter and 4. after twentieth quarter.

Table 1. Elasticity coefficients of gross domestic product to changes in gross fixed capital formation, employment, exports of goods and services, foreign direct investments in Poland

The number of quarter after shock	GFCF	LAB	EXP	FDI
1	0.0	0.0	0.0	0.0
2	2.8	29.4	6.9	0.9
3	5.2	48.8	11.0	1.3
4	6.8	48.4	13.5	1.7
5	9.2	61.3	15.2	2.4
6	10.7	65.7	17.4	2.6
7	11.8	66.0	19.5	2.9
8	12.6	67.4	20.9	3.3
9	13.2	67.0	22.6	3.4
10	13.7	66.7	24.3	3.7
11	13.9	66.4	25.5	3.9

12	14.2	66.1	26.8	4.0
13	14.4	65.9	28.1	4.1
14	14.5	65.4	29.1	4.2
15	14.6	65.5	30.2	4.3
16	14.8	65.4	31.3	4.5
17	14.9	65.1	32.1	4.5
18	14.9	65.1	33.1	4.7
19	15.0	65.0	34.0	4.7
20	15.1	64.8	34.8	4.8

Source: Own calculations on the basis of *International Financial Statistics*, (2010).

On the basis of data presented in the above table it can be concluded that the most important determining factor of gross domestic product in Poland in the period 2000-2009 were employment changes. While the smallest impact on gross domestic product during this period had the inflow of foreign direct investments.

The last stage of the analysis was the variance decomposition of residual factors which determined the dynamics of growth, in order to estimate the impact of changes in these factors on the variability of the gross domestic product in Poland.

Table 2. The *error variance decomposition* in the economic growth equation [in %]

The number of quarter after shock	GDP	GFCF	LAB	EXP	FDI
1	100	0	0	0	0
2	78	2	7	6	7
3	64	5	12	12	8
4	58	7	12	14	9
5	45	14	19	11	11
6	38	18	23	11	10

7	33	22	23	11	10
8	28	25	25	11	10
9	26	28	26	10	10
10	23	30	27	10	10
11	21	32	27	10	9
12	20	33	28	10	9
13	19	34	28	10	9
14	18	35	28	10	9
15	17	36	28	10	9
16	17	36	29	10	9
17	16	37	29	10	9
18	15	37	29	10	9
19	15	38	29	10	9
20	14	38	29	10	9

Source: Own calculations on the basis of *International Financial Statistics*, (2010).

On the basis of the data from the above Table it can be noted that changes in gross capital formation in Poland accounted for about 7% of GDP variance in the short-run and 38% in the long-run. However, only 12% in the short-run and 29% in the long-run of changes in gross domestic product in Poland could be explained by changes in employment. Much less was the importance of changes in exports of goods and services in accounting for gross domestic product variances in the short- and long-run. In the short-run about 14% and in the long-run about 10% of GDP changes could be explained by changes in Polish exports. The lowest importance had foreign direct investment flows in explaining gross domestic product variances in the short- and long-run, because about 9% of GDP changes could be clarified by changes in FDI in the short-run as well as in the long-run.

Concluding remarks

On the basis of the results of analysis on the role of foreign direct investments in stimulating economic growth in Poland in the period 2000-2009 it was confirmed relatively important linear relationship between GDP dynamics and inflow of foreign direct investment in Poland. Furthermore, on the basis of ECM model estimations there was affirmed that inflow of foreign direct investments was one of the key factors which substantially determined GDP in Poland during 2000-2009. On the other hand, it was also found that the largest impact on GDP growth in Poland in examined period had employment changes. Therefore, there was confirmed the positive and significant influence of foreign direct investments on the dynamics of gross domestic product in Poland, but taking into account other determining factors, foreign direct investments were not the least significant source of economic growth in Poland.

References

1. Adams S. "Can foreign direct investments (FDI) help to promote growth in Africa?". *African Journal of Business Management* 3(5) (2009): 178-183.
2. Alfaro L., Chanda A., Kalemli-Ozcan S., Sayek S. "How does foreign direct investments promote economic growth? Exploring the effects of financial markets on linkages". *NBER Working Paper Series* 12522 (2006): 1-58.
3. Balasubramanyam V.N., Salisu M., Sapsford D. "Foreign direct investments and growth in EP and IS countries". *The Economic Journal* 106 (1996): 92-105.
4. Bengoa M., Sanchez-Robles B. "Foreign direct investments, economic freedom and growth: new evidence from Latin America". *European Journal of Political Economy* 19 (2003): 529-545.
5. Borensztein E., De Gregorio J., Lee J.W. "How Does Foreign Direct Investments Affect Economic Growth?". *Journal of International Economics* 45 (1998): 115-135.
6. Brock G. "Growth in Russia during the 1990s - What role did FDI play?". *Postcommunist economies* 17 (2005): 319-329.
7. Carkovic M., Levine R. *Does Foreign Direct Investments Accelerate Economic Growth?*. In: Moran T.H., Graham E.M., Blomstrom M. (eds.), *Does FDI Promote Development?*. Washington Institute for International Economics (2002).
8. Cholewiński R. „Wpływ zmian kursu walutowego na dynamikę procesów inflacyjnych”. *Materiały i studia*, 226 (2008): 1-76.
9. Chowdhury A., Mavrotas G. "FDI and growth: What causes what?". *The World Economy* 29(1) (2006): 9-19.
10. Durham B. "Absorptive Capacity and the Effects of Foreign Direct Investments and Equity Foreign Portfolio Investments on Economic Growth". *European Economic Review* 48 (2004): 285-306.
11. Hermes N., Lensink R. "Foreign Direct Investments, Financial Development and Economic Growth". *Journal of Development Studies* 40 (2003): 142-163.
12. *International Financial Statistics*. International Monetary Fund, Washington (2010).
13. Johnson A. "The Effects of FDI Inflows on Host Country Economic Growth". *CESIS Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation*.58 (2006): 1-57.
14. Maddala, Gangadharrao. *Ekonometria*. PWN Warszawa (2008): 1-704 .
15. Romer P. "Idea Gaps and Object Gaps in Economic development". *Journal of Monetary Economics* 32(3) (1993): 543-73.

16. Xu B. "Multinational Enterprises, Technology Diffusion, and Host Country Productivity Growth". *Journal of Development Economics* 62 (2000): 477-493.

Appendix 1. Results of the parameter estimation of the ECM model

VECM system, lag order 4					
Maximum likelihood estimates, observations 1997:2-2009:3 (T = 50)					
Cointegration rank = 1					
Case 3: Unrestricted constant					
beta (cointegrating vectors, standard errors in parentheses)			alpha (adjustment vectors)		
GDP_d11	1,0000		GDP_d11	-0,23840	
	(0,00000)				
GFCF_d11	0,31267		GFCF_d11	-0,47319	
	(0,18840)				
LAB_d11	-1,3367		LAB_d11	-0,16052	
	(0,63065)				
EXP_d11	-0,72634		EXP_d11	0,085247	
	(0,049878)				
FDI_d11	-0,12137		FDI_d11	1,7538	
	(0,016445)				
Log-likelihood= 473,05501					
Determinant of covariance matrix= 1,252863e-018					
AIC = -21,0317					
BIC = -16,3657					
HQC = -19,4210					
Equation 1: d_GDP					
	<i>coefficient</i>	<i>std. error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	-0,912662	0,256147	-3,5630	0,00222	***
d_GDP_1	-0,276626	0,193405	-1,4303	0,16976	
d_GDP_2	-0,437158	0,198133	-2,2064	0,04059	**
d_GDP_3	-0,0863468	0,200925	-0,4297	0,67248	
d_GFCF_1	0,043314	0,0600893	0,7208	0,48027	
d_GFCF_2	0,0584986	0,0665039	0,8796	0,39065	
d_GFCF_3	-0,0630361	0,0648769	-0,9716	0,34411	
d_LAB_1	-0,493367	0,330339	-1,4935	0,15262	
d_LAB_2	-0,838353	0,373729	-2,2432	0,03771	**
d_LAB_3	-1,0207	0,309719	-3,2955	0,00402	***
d_EXP_1	-0,0065931	0,0545302	-0,1209	0,90510	
d_EXP_2	0,0176095	0,0440293	0,3999	0,69390	
d_EXP_3	0,0284124	0,0417818	0,6800	0,50515	
d_FDI_1	-0,0152535	0,00586753	-2,5996	0,01811	**
d_FDI_2	-0,0130977	0,00615097	-2,1294	0,04728	**
d_FDI_3	-0,00699105	0,00494311	-1,4143	0,17434	
EC1	-0,238403	0,0655626	-3,6363	0,00189	***
Mean dependent var	0,016057	S.D. dependent var		0,009725	
Sum squared resid	0,000828	S.E. of regression		0,006783	
R-squared	0,742434	Adjusted R-squared		0,513487	
rho	0,249702	Durbin-Watson		1,413751	
Equation 2: d_GFCF					
	<i>coefficient</i>	<i>std. error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	-1,83734	1,04906	-1,7514	0,09689	*

d_GDP_1	0,234132	0,792096	0,2956	0,77093	
d_GDP_2	-1,38965	0,811458	-1,7125	0,10397	
d_GDP_3	-0,349808	0,822895	-0,4251	0,67581	
d_GFCF_1	-0,0853793	0,246098	-0,3469	0,73267	
d_GFCF_2	-0,027324	0,272369	-0,1003	0,92120	
d_GFCF_3	-0,0311789	0,265705	-0,1173	0,90789	
d_LAB_1	-0,527376	1,35292	-0,3898	0,70125	
d_LAB_2	-1,14086	1,53062	-0,7454	0,46568	
d_LAB_3	-0,907193	1,26847	-0,7152	0,48367	
d_EXP_1	0,154174	0,22333	0,6903	0,49879	
d_EXP_2	0,118036	0,180323	0,6546	0,52102	
d_EXP_3	-0,0643521	0,171119	-0,3761	0,71126	
d_FDI_1	-0,0291941	0,0240307	-1,2149	0,24011	
d_FDI_2	-0,0195875	0,0251915	-0,7775	0,44694	
d_FDI_3	0,0022891	0,0202447	0,1131	0,91123	
EC1	-0,473187	0,268513	-1,7622	0,09500	*

Mean dependent var	0,012795	S.D. dependent var	0,032439
Sum squared resid	0,013891	S.E. of regression	0,027780
R-squared	0,611734	Adjusted R-squared	0,266609
rho	-0,001527	Durbin-Watson	1,945605

Equation 3: d_LAB

	<i>coefficient</i>	<i>std. error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	-0,628772	0,25883	-2,4293	0,02582	**
d_GDP_1	0,191511	0,195431	0,9799	0,34010	
d_GDP_2	-0,285835	0,200208	-1,4277	0,17050	
d_GDP_3	-0,193155	0,20303	-0,9514	0,35402	
d_GFCF_1	0,0639828	0,0607187	1,0538	0,30593	
d_GFCF_2	0,0430543	0,0672005	0,6407	0,52980	
d_GFCF_3	0,0567028	0,0655565	0,8649	0,39845	
d_LAB_1	-0,837467	0,3338	-2,5089	0,02190	**
d_LAB_2	-0,806745	0,377644	-2,1363	0,04665	**
d_LAB_3	-0,158431	0,312964	-0,5062	0,61884	
d_EXP_1	-0,0180084	0,0551014	-0,3268	0,74757	
d_EXP_2	0,0857916	0,0444905	1,9283	0,06974	*
d_EXP_3	-0,0135847	0,0422194	-0,3218	0,75134	
d_FDI_1	-0,0174996	0,00592899	-2,9515	0,00854	***
d_FDI_2	-0,0117419	0,0062154	-1,8892	0,07509	*
d_FDI_3	-0,00551726	0,00499489	-1,1046	0,28389	
EC1	-0,160518	0,0662493	-2,4229	0,02616	**

Mean dependent var	0,002675	S.D. dependent var	0,009786
Sum squared resid	0,000846	S.E. of regression	0,006854
R-squared	0,740304	Adjusted R-squared	0,509464
rho	-0,145160	Durbin-Watson	2,284178

Equation 4: d_EXP

	<i>coefficient</i>	<i>std. error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	0,381869	1,01829	0,3750	0,71204	
d_GDP_1	1,40176	0,768864	1,8232	0,08493	*
d_GDP_2	-1,81359	0,787659	-2,3025	0,03346	**
d_GDP_3	-1,29045	0,79876	-1,6156	0,12358	
d_GFCF_1	0,328054	0,23888	1,3733	0,18652	

d_GFCF_2	0,564011	0,26438	2,1333	0,04692	**
d_GFCF_3	0,444582	0,257912	1,7238	0,10188	
d_LAB_1	-0,0808789	1,31324	-0,0616	0,95157	
d_LAB_2	-1,27216	1,48573	-0,8563	0,40311	
d_LAB_3	-1,67119	1,23126	-1,3573	0,19146	
d_EXP_1	-0,0162477	0,21678	-0,0750	0,94108	
d_EXP_2	0,0392947	0,175034	0,2245	0,82490	
d_EXP_3	-0,0139466	0,1661	-0,0840	0,93401	
d_FDI_1	0,0134995	0,0233259	0,5787	0,56994	
d_FDI_2	-0,00687698	0,0244526	-0,2812	0,78174	
d_FDI_3	0,0130083	0,0196509	0,6620	0,51638	
EC1	0,0852468	0,260638	0,3271	0,74739	
Mean dependent var	0,025313	S.D. dependent var		0,036919	
Sum squared resid	0,013088	S.E. of regression		0,026965	
R-squared	0,717576	Adjusted R-squared		0,466533	
rho	-0,058309	Durbin-Watson		2,036096	
Equation 5: d_FDI					
	<i>coefficient</i>	<i>std. error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
const	7,18885	15,7748	0,4557	0,65404	
d_GDP_1	4,75208	11,9108	0,3990	0,69461	
d_GDP_2	-10,3421	12,202	-0,8476	0,40780	
d_GDP_3	-16,5553	12,3739	-1,3379	0,19758	
d_GFCF_1	-4,64205	3,70059	-1,2544	0,22574	
d_GFCF_2	1,87599	4,09563	0,4580	0,65240	
d_GFCF_3	-2,80679	3,99543	-0,7025	0,49135	
d_LAB_1	34,7902	20,3439	1,7101	0,10443	
d_LAB_2	24,2785	23,016	1,0549	0,30545	
d_LAB_3	-1,08926	19,074	-0,0571	0,95509	
d_EXP_1	3,33422	3,35823	0,9928	0,33394	
d_EXP_2	0,965424	2,71153	0,3560	0,72595	
d_EXP_3	-1,06509	2,57312	-0,4139	0,68382	
d_FDI_1	-0,299877	0,361351	-0,8299	0,41748	
d_FDI_2	0,0636385	0,378806	0,1680	0,86846	
d_FDI_3	0,108691	0,30442	0,3570	0,72521	
EC1	1,75382	4,03766	0,4344	0,66919	
Mean dependent var	0,002346	S.D. dependent var		0,475014	
Sum squared resid	3,140989	S.E. of regression		0,417731	
R-squared	0,590574	Adjusted R-squared		0,226641	
rho	0,053726	Durbin-Watson		1,826383	

Source: Own calculations.

Appendix 2. Results of the Johansen test

Number of equations= 5
Lag order: = 4
Estimation period:2001:1 - 2009:3 (T = 35)
Przypadek 3: Nieograniczony wyraz wolny (const)

Rank	Eigenvalue	Trace test p-value	Lmax test p-value
0	0,83983	114,39 [0,0000]	64,102 [0,0000]

1	0,50259	50,283 [0,0274]	24,442 [0,1208]		
2	0,39252	25,841 [0,1373]	17,445 [0,1570]		
3	0,20973	8,3953 [0,4314]	8,2384 [0,3631]		
4	0,0044743	0,15695 [0,6920]	0,15695 [0,6920]		
Eigenvalue	0,83983	0,50259	0,39252	0,20973	0,0044743
beta (cointegrating vectors)					
GDP_d11	-57,183	30,956	-75,638	-8,7665	-53,167
GFCF_d11	-17,879	-90,266	-12,790	-44,376	-19,582
LAB_d11	76,434	264,88	123,62	180,78	107,58
EXP_d11	41,534	8,0147	41,843	10,711	25,798
FDI_d11	6,9402	-2,1912	-4,8129	2,5717	-1,0365
alpha (adjustment vectors)					
GDP_d11	0,0041691	-0,00079373	0,0021354	-0,00037584	0,00017447
GFCF_d11	0,0082750	0,012493	-0,00058252	-0,00069219	0,00056015
LAB_d11	0,0028071	0,0015523	0,00077303	-0,0015627	-0,00014498
EXP_d11	-0,0014908	0,0035870	-0,0026837	-0,0075943	0,00049423
FDI_d11	-0,030670	0,037690	0,17016	-0,050066	0,0021371
renormalized beta					
GDP_d11	1,0000	-0,34295	-0,61188	-0,81846	51,295
GFCF_d11	0,31267	1,0000	-0,10347	-4,1431	18,892
LAB_d11	-1,3367	-2,9344	1,0000	16,878	-103,79
EXP_d11	-0,72634	-0,088790	0,33849	1,0000	-24,890
FDI_d11	-0,12137	0,024275	-0,038934	0,24010	1,0000
renormalized alpha					
GDP_d11	-0,23840	0,071647	0,26397	-0,0040256	-0,00018083
GFCF_d11	-0,47319	-1,1277	-0,072009	-0,0074140	-0,00058058
LAB_d11	-0,16052	-0,14012	0,095559	-0,016737	0,00015027
EXP_d11	0,085247	-0,32378	-0,33174	-0,081342	-0,00051226
FDI_d11	1,7538	-3,4021	21,034	-0,53625	-0,0022151
long-run matrix (alpha * beta')					
GDP_d11	GFCF_d11	LAB_d11	EXP_d11	FDI_d11	
GDP_d11	-0,43047	-0,016945	0,32322	0,25663	0,019249
GFCF_d11	-0,066092	-1,2485	3,8048	0,42649	0,030497
LAB_d11	-0,14953	-0,12801	0,42320	0,14090	0,0084917
EXP_d11	0,43957	0,064525	-0,81528	-0,21405	-0,025332
FDI_d11	-9,6247	-2,8503	19,853	5,6671	-1,2454

Source: Own calculations.

Author: **Piotr Misztal** e-mail: misztal@tkdami.net

PROSTY SPOSÓB WYZNACZANIA PORTFELA AKCJI O MINIMALNYM RYZYKU W WARUNKACH DOPUSZCZALNEJ KRÓTKIEJ SPRZEDAŻY

A simple method of determining the equity portfolio minimal risk in acceptable conditions, short selling

Zbigniew Śleszyński

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

W pracy zajmiemy się wyznaczeniem portfela akcji o minimalnym ryzyku w warunkach krótkiej sprzedaży. Jako miarę ryzyka akcji i portfela przyjmujemy wariancję historycznych stóp zwrotu akcji. Zakładamy, że portfel jest k -składnikowy, czyli składa się z akcji k spółek.

W dalszym ciągu rozpatrujemy zatem ryzyko k – wymiarowego portfela P na którego składowe p_i , $i = 1, 2, \dots, k$ nałożono s – warunków ograniczających.

Zajmujemy się więc następującym zagadnieniem (por [1],[2]).

Wyznaczyć:

$$\min S^2(p) = \min P^T DP, \quad (1)$$

przy warunkach:

$$AP = b, \quad (2)$$

gdzie $D = [d_{ij}]$ jest macierzą kwadratową stopnia k taką, że:

$$d_{ij} = \begin{cases} S_i^2 & \text{dla } i = j \\ S_i S_j r_{ij} & \text{dla } i \neq j \end{cases}, \quad (3)$$

gdzie S_u , $u = i, j$ oznacza ryzyko u – tej akcji zaś r_{ij} jest współczynnikiem korelacji pomiędzy i -tą oraz j -tą akcją, $i, j = 1, 2, \dots, k$. Macierz D , dana wzorem (3) jest to macierz wariancji – kowariancji stóp zwrotu akcji wchodzących w skład portfela P .

Budujemy funkcje Lagrange'a (por. [5]), zastosowaną do zagadnienia (1), (2). Ma ona postać:

$$\Delta(P, \lambda) = P^T DP + \lambda(AP - b). \quad (4)$$

Obliczamy pochodne cząstkowe tej funkcji po p_i $i = 1, 2, \dots, k$ oraz po λ_j $j = 1, 2, \dots, s$. Przyjmijmy, że mamy je dane. Otrzymujemy więc w efekcie układ równań postaci:

$$BX = C, \quad (5)$$

gdzie:

$$B = \begin{bmatrix} 2D & A^T \\ A & 0_{s \times s} \end{bmatrix}, \quad X = \begin{bmatrix} P \\ \lambda \end{bmatrix}, \quad C = \begin{bmatrix} 0_{k \times 1} \\ b \end{bmatrix}. \quad (6)$$

Przy przyjętych założeniach macierz B jest macierzą kwadratową stopnia $k + s$, wektor X ma wymiary $(k + s) \times 1$ (k składowych wektora P oraz s składowych wektora λ), zaś wektor C jest wektorem kolumnowym o $k + s$ składowych, przy tym pierwsze k składowe są zerami, natomiast dalsze składowe wektora C są identyczne jak składowe wektora b , występującego we wzorze (2). Na podstawie (6) układ (5) zapisujemy w równoważnej postaci:

$$2DP + A^T \lambda = 0, \quad (7)$$

$$AP = b. \quad (8)$$

Na podstawie (7) mamy:

$$P = -\frac{1}{2} D^{-1} A^T \lambda. \quad (9)$$

Wówczas na podstawie (8) otrzymujemy:

$$-\frac{1}{2} AD^{-1} A^T \lambda = b, \quad (10)$$

skąd wynika, że:

$$\lambda = -2[AD^{-1} A^T]^{-1} b \quad (11)$$

i w konsekwencji podstawiając (11) do (9) dostajemy:

$$P = D^{-1} A^T [AD^{-1} A^T]^{-1} b. \quad (12)$$

Ze wzorów (11) i (12) widać, w jaki sposób należy wyznaczać żądane wektory P (patrz wzór (12)) oraz λ (patrz wzór (11)).

Założmy obecnie, że chcemy wyznaczyć portfel o minimalnym ryzyku bez dodatkowych warunków ograniczających. Stąd macierz A jest wektorem wierszowym, złożonym z samych jedynek, natomiast wektor b jest obecnie liczbą równą 1. Mamy więc:

$$P = D^{-1}A^T[AD^{-1}A^T]^{-1}. \quad (13)$$

Zauważmy, że macierz $AD^{-1}A^T$ jest obecnie sumą elementów macierzy odwrotnej do macierzy wariancji kowariancji, a stąd macierz $[AD^{-1}A^T]^{-1}$ jest odwrotnością tej liczby. Analogicznie stwierdzamy, że macierz $D^{-1}A^T$ jest wektorem kolumnowym, o składowych równych sumie wierszy macierzy D^{-1} . Ostatecznie stwierdzamy, że udziały poszczególnych akcji w portfelu z krótką sprzedażą o minimalnym ryzyku są równe ilorazom sum odpowiednich wierszy macierzy D^{-1} oraz sumy wszystkich elementów tej macierzy. Dodatkowo zauważmy, że ryzyko takiego portfela (a dokładniej jego kwadrat) jest równe odwrotności sumy wszystkich elementów macierzy D^{-1} . Mamy bowiem:

$$\begin{aligned} S^2(p) &= P^T DP = \\ &= [D^{-1}A^T[AD^{-1}A^T]^{-1}]^T DD^{-1}A^T[AD^{-1}A^T]^{-1} = \quad , \quad (14) \\ &= [AD^{-1}A^T]^{-1} AD^{-1}DD^{-1}A^T[AD^{-1}A^T]^{-1} = [AD^{-1}A^T]^{-1} \end{aligned}$$

Z postaci macierzy $[AD^{-1}A^T]^{-1}$ w naszym wypadku wynika wzór na ryzyko.

Postępowanie zilustrujemy przykładem liczbowym, analogicznym do znajdującego się w pracy [5].

Przykład:

Zakładamy, że mamy trzy akcje o poniższych charakterystykach:

$$r(1) = 0,1 \quad S_1 = 2, \quad (15)$$

$$r(2) = 0,2 \quad S_2 = 1, \quad (16)$$

$$r(3) = 0,3 \quad S_3 = 1. \quad (17)$$

Załóżmy, że współczynniki korelacji stóp zwrotu poszczególnych akcji są równe:

$$r_{12} = -0,8 \quad r_{13} = -0,5 \quad r_{23} = -0,1. \quad (18)$$

Macierz wariancji-kowariancji D ma wówczas postać:

$$D = \begin{bmatrix} 4 & -1,6 & -1 \\ -1,6 & 1 & -0,1 \\ -1 & -0,1 & 1 \end{bmatrix} \quad (19)$$

Stąd macierz odwrotna do macierzy wariancji kowariancji jest postaci:

$$D^{-1} = \begin{bmatrix} 12,375 & 21,25 & 14,5 \\ 21,25 & 37,5 & 25 \\ 14,5 & 25 & 18 \end{bmatrix}. \quad (20)$$

Zauważmy, że macierz (20) ma wszystkie elementy nieujemne. Stwierdzamy więc, że portfel o minimalnym ryzyku będzie portfelem bez krótkiej sprzedaży.

Wyznamy sumy poszczególnych wierszy macierzy D^{-1} i oznaczmy je odpowiednio przez u_1 , u_2 , i u_3 . Mamy więc:

$$\begin{aligned} u_1 &= 48,125, \\ u_2 &= 83,75, \\ u_3 &= 57,5 \end{aligned} \quad (21)$$

Zgodnie z zauważoną własnością powyższe liczby są składowymi wektora $D^{-1}A^T$. Suma tych liczb stanowi zaś macierz $AD^{-1}A^T$, a jej odwrotność macierz $[AD^{-1}A^T]^{-1}$. Wyznamy macierz $AD^{-1}A^T$. Stąd:

$$AD^{-1}A^T = [u_1 + u_2 + u_3] = [189,375]. \quad (22)$$

Ostatecznie możemy więc wyznaczyć udziały poszczególnych akcji w portfelu z krótką sprzedażą. Mamy zatem:

$$\begin{aligned} p_1 &= \frac{48,125}{189,375} = 0,254125, \\ p_2 &= \frac{83,75}{189,375} = 0,442244, \\ p_3 &= \frac{57,5}{189,375} = 0,30363 \end{aligned} \quad (20)$$

Na podstawie (14) stwierdzamy, że wariancja tak otrzymanego portfela jest równa:

$$S^2(p) = P^T DP = [AD^{-1}A^T]^{-1} = \frac{1}{189,375} = 0,00528, \quad (21)$$

Stąd jego ryzyko wynosi:

$$S(p) = \sqrt{P^T DP} = \sqrt{0,00528} = 0,528\%, \quad (22)$$

Wyznamy na zakończenie jeszcze stopę zwrotu tak określonego portfela (por [3]). Na podstawie (20) oraz (15)-(17) jest ona równa:

$$R(p) = \sum_{i=1}^3 p_i \cdot r(i) = 0,20495. \quad (23)$$

W efekcie zaprezentowanego postępowania otrzymaliśmy w prosty sposób zarówno stopę zwrotu jak i ryzyko, oraz sam portfel z krótką sprzedażą o minimalnym ryzyku. Postępowanie to jest bardzo mało pracochłonne, także mało skomplikowane rachunkowo i warte polecenia, szczególnie, że pozwala wyznaczyć minimalną stopę zwrotu (jest to właśnie stopa zwrotu portfela o minimalnym ryzyku), jaką powinien przyjąć inwestor konstruując portfel akcji.

Na koniec dodajmy, że postępowanie prowadzące do wyznaczenia portfela o minimalnym ryzyku jest szerzej zaprezentowane w pracy [5]. Jest ono ogólniejsze i pozwala wyznaczyć dowolny portfel o założonej stopie zwrotu i minimalnym ryzyku, dla którego dozwolona jest krótka sprzedaż.

Piśmiennictwo

- [1] Kolupa M., Deptuła R. *Wyznaczanie ryzyka w przypadku portfela z krótką sprzedażą*, Przegląd Statystyczny, nr 1, 2002.
- [2] Kolupa M., Śleszyński Z., *Ryzyko portfela w warunkach krótkiej sprzedaży jako funkcja mnożników Lagrange'a*, Gdańsk, 2009, Prace i materiały Wydziału Zarządzania UG, nr 4/2, 2009, str 415-419.
- [3] Śleszyński Z., *O wyznaczaniu stopy zwrotu portfela w warunkach krótkiej sprzedaży*, rozdział I w monografii Aktualne wyzwania ekonomii [red. Z.Kwaśnik, W.Żukow], RSW w Radomiu, Radom, 2009, (str 5-10), ISBN 978-83-61047-26-1.
- [4] Śleszyński Z., *Portfel akcji o minimalnym ryzyku w warunkach dopuszczalnej krótkiej sprzedaży*, rozdział I w monografii Współczesne problemy ekonomiczne jako wyzwanie dla zmieniającej się gospodarki, [red. Z.Kwaśnik, W.Żukow], RSW w Radomiu, Radom, 2010, (str 5-10), ISBN 978-83-61047-27-8.
- [5] Śleszyński Z., *Portfel wyznaczony w warunkach krótkiej sprzedaży – teoria i praktyka*, Wydawnictwo PR, Radom, 2011.

SYNTETYCZNA OCENA POZIOMU ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTWA

Synthetic assessment of the level of business development

Zdzisław Leszczyński

Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu

W encyklopedycznym ujęciu istota pojęcia rozwoju dotyczy zmian rzeczy i czasu, w którym one następują. Rozwój to długotrwały proces ukierunkowanych zmian, w którym można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian danego obiektu wykazujące stwierdzalne zróżnicowanie się tego obiektu pod określonym względem. W toku tych zmian obiekty przechodzą od form lub stanów prostych, mniej doskonałych, do form lub stanów bardziej złożonych, doskonalszych pod określonymi względami.¹¹⁶ Tak rozumiane pojęcie rozwoju traktowane jest jako kategoria filozoficzna, opisowa, a nie wartościująca. U jej podstaw leży pojęcie zmiany istniejącego stanu rzeczy, czyli pewien ciąg następujących po sobie i w jakikolwiek sposób wzajemnie uzależnionych zmian stanów rzeczy to rozwój.¹¹⁷

Przekładając to encyklopedyczne rozumienie rozwoju na przedsiębiorstwo traktowane jako zmieniający się w czasie układ można stwierdzić, że rozwój przedsiębiorstwa jest także kategorią jakościową i oznacza celowe, skuteczne i skoordynowane zmiany systemów przedsiębiorstwa, które dostosowują je do stale zmieniającego się otoczenia.¹¹⁸ Jest to długotrwały proces ukierunkowanych zmian, w którym można wyróżnić następujące po sobie etapy, fazy zmian przedsiębiorstwa, wykazujące jego zróżnicowanie pod określonym względem.

Liczne cechy procesów rozwojowych wymagają odpowiedniej analizy i oceny, stosowania właściwych metod badawczych, i w miarę możliwości, dokładnego pomiaru i opisu. Trudność pomiaru zjawiska rozwoju wynika z faktu, że na ten proces składa się wiele

¹¹⁶ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4009883> (10.10.2011)

¹¹⁷ K. Fabiańska, J. Rokita. Planowanie rozwoju przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa 1986, s. 11.

¹¹⁸ Z. Pierścionek. Strategie rozwoju firmy. PWN, Warszawa 1998, s. 11.

faktów, zjawisk, działań, często o niejednorodnym, zróżnicowanym charakterze. Dlatego rozwój przedsiębiorstwa można oceniać w różnych płaszczyznach, a w szczególności:¹¹⁹

- wielkościowej, czyli wymiaru działania przedsiębiorstwa,
- jakościowej
- finansowej, czyli oceny efektywnościowej i oceny kondycji finansowej
- rynkowej – marketingowej.

Finansowy wymiar rozwoju jest tu przedmiotem szerszego zainteresowania ze względu na klarowną i szeroką możliwość oceny tego przekroju z ilościowego i efektywnościowego punktu widzenia. W tym zakresie istnieje możliwość syntetycznego określania kondycji finansowej przedsiębiorstwa, a tym samym poziomu jego finansowego rozwoju. W dalszej części referatu przedstawione zostaną propozycje metodyczne takiego syntetycznego podejścia.

1. Modele dyskryminacyjne w ocenie kondycji ekonomiczno-finansowej - poziomu rozwoju przedsiębiorstwa

Od wielu lat do oceny zagrożenia finansowego przedsiębiorstwa wykorzystywano wiele różnorodnych narzędzi, do których można przykładowo zaliczyć: modele ekonometryczne, klasyczną analizę wskaźnikową, metody dyskryminacji zbiorów, metody symulacyjne. Największe zastosowanie w praktyce, ze względu na skuteczność, prostotę stosowania, łatwość interpretacji uzyskanych wyników, znalazły modele dyskryminacyjne. Modele te odnoszą się do problemu opisującego jedno z ważniejszych zagadnień finansowych każdego przedsiębiorstwa, tj. ocenę jego zdolności płatniczej. Ściślej ujmując, modele tej grupy pozwalają na wczesne rozpoznanie symptomów zagrożenia zdolności płatniczej.

Efektywność przedsiębiorstw jest jednym z fundamentalnych problemów ich powstawania, istnienia i rozwoju. Wielkość i struktura posiadanych zasobów majątkowych, finansowych, sposób ich wykorzystania, warunkuje wielkość osiągniętych efektów, które w odniesieniu do wymiaru, skali działalności, określają poziom efektywności działania. Ustalenie skali osiągniętych rezultatów wiąże się z oceną kondycji finansowej przedsiębiorstwa, co najczęściej jest także utożsamiane z pojęciem sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. Na kondycję finansową można patrzeć w różnych wymiarach wynikających

¹¹⁹ J. Stanienda. Determinanty rozwoju i konkurencyjności przedsiębiorstw w regionie. Wyd. MWSE, Tarnów 2006, s. 50-51.

z finansowego funkcjonowania przedsiębiorstwa, np.: rentowności, płynności, zadłużenia, wartości rynkowej, ryzyka, niezależności finansowej, proporcji majątkowo - kapitałowych.

Kondycja finansowa przedsiębiorstwa może przybierać różne stany, od bardzo dobrego do upadku. W przekroju czasowym można określić trajektorię tego stanu, która dla każdego przedsiębiorstwa jest odmienna. Przy pomocy modeli dyskryminacyjnych można w szerszym znaczeniu określać kondycję finansową przedsiębiorstwa. Podstawowe metody jakie są wykorzystywane do oceny zagrożenia i ogólnej kondycji finansowej są następujące:¹²⁰

1. Jednowymiarowa analiza dyskryminacyjna – na podstawie pojedynczych wskaźników finansowych. Polega na doborze wskaźników, które powinny przyczyniać się do rozróżniania badanych przedsiębiorstw na zagrożone i niezagrożone. Ocena dokonywana jest tu za pomocą każdego z wybranych mierników oddzielnie.
2. Modele wielowymiarowej analizy dyskryminacyjnej. Ocena przedsiębiorstw dokonywane jest przez pryzmat kilku mierników równocześnie, na podstawie których budowany jest model będący najczęściej liniową kombinacją wybranych mierników.
3. Analiza logitowa. Modele logitowe mogą przybierać postać dwumianową, tzn. dzielić przedsiębiorstwa na zagrożone i nie oraz wielomianowe, w których przedsiębiorstwa dzielone są na kilka grup wg zmieniającej się kondycji finansowej.
4. Sztuczne sieci neuronowe. Tworzone są przez analogię do budowy i działania mózgu ludzkiego. Modele zapisane w postaci odpowiednich algorytmów coraz szerzej wykorzystywane są także w finansach, m. in. do prognozowania upadłości przedsiębiorstw.

Przedmiotem dalszego zainteresowania, ze względu na popularność i prostotę, będą modele wielowymiarowe. Pomijając problemy związane z ich budową (a jest to wieloetapowy proces) najważniejszą ich cechą jest syntetyczna ocena kondycji finansowej przez pryzmat wybranych, reprezentatywnych wskaźników finansowych. Spośród wielu modeli bazujących na danych polskich przedsiębiorstw zostaną przedstawione dwa, które

¹²⁰ B. Prusak, Nowoczesne metody prognozowania zagrożenia finansowego przedsiębiorstw. Difin, Warszawa, 2005, s. 46-61

charakteryzują się dużą, zweryfikowaną skutecznością w klasyfikacji przedsiębiorstw i ocenie ich kondycji.¹²¹

1. Model 1.¹²²

$$D(W) = -2,50761W_1 + 0,001411W_2 - 0,009252W_3 + 0,0233W_4 + 2,608$$

gdzie:

W_1 - wskaźnik ogólnego zadłużenia – Z_{og}/A

W_2 - wskaźnik rotacji należności – $(N*365)/P$

W_3 - cykl odnawiania zapasów – $(Z*365)/P$

W_4 - wskaźnik rentowności zapasów – Z_n/Z

Wartość krytyczna, na podstawie której następuje klasyfikacja badanych jednostek jest równa zero.

2. Model 2:¹²³

$$G = 9,498X_1 + 3,566X_2 + 2,903X_3 + 0,452X_4 - 1,498$$

gdzie:

X_1 - wynik operacyjny/aktywa

X_2 - kapitał własny/aktywa

X_3 - (wynik netto+amortyzacja)/zobowiązania ogółem

X_4 - aktywa obrotowe/zobowiązania krótkoterminowe

Wartość krytyczna, na podstawie której następuje klasyfikacja badanych jednostek jest równa zero.

Wielowymiarowe modele dyskryminacyjne umożliwiają całościową ocenę kondycji finansowej przedsiębiorstw, jak również mogą być wykorzystywane do prognozowania prawdopodobieństwa bankructwa. Im bardziej wyliczone dla konkretnych jednostek wartości funkcji są wyższe od ich poziomu krytycznego, tym mniejsze prawdopodobieństwo upadłości, tym lepsza sytuacja ekonomiczno – finansowa, i odwrotnie. Skuteczność omawianych modeli jest ciągle dyskusyjna. Na podstawie poszczególnych modeli nie zawsze uzyskuje się jednoznaczną ocenę badanej firmy. Problemem jest także uniwersalność konkretnych modeli, czy są one przydatne dla każdego przedsiębiorstwa, czy też należy poszukiwać modeli dla poszczególnych branż. Jednak podstawową wartością takiego

¹²¹ M. Pieńkowska, Weryfikacja skuteczności funkcji dyskryminacyjnych opracowanych dla rynku polskiego. W: Zagrożenie upadłością. Pod red. K. Kucińskiego, E. Mączyńskiej, IFGN, SGH, Warszawa 2005, s. 147-154.

¹²² D. Hadasiak, Upadłość przedsiębiorstw w Polsce i metody jej prognozowania. Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, nr 153/1998, s. 153.

podejścia jest możliwość badania zmian wartości funkcji w czasie. Jeżeli te wartości systematycznie zmniejszają się w kolejnych okresach, jest to zawsze, niezależnie od typu modelu, sygnałem o regresie, o pogarszaniu się kondycji finansowej badanego przedsiębiorstwa, o jego drodze do upadłości. Tego typu modele najlepiej sprawdzają się w badaniu konkretnych przedsiębiorstw, pozwalając na określenie fazy jego życia i kierunku rozwoju. Można je także wykorzystywać do wyznaczania tendencji zmian różnych grup przedsiębiorstw: przeciętnych, wg wielkości, w przekroju branżowym i sektorowym.

2. Pierwsza propozycja wskaźnika syntetycznego

Jednoznaczna ocena kondycji finansowej przedsiębiorstwa może być utrudniona ze względu na różne kryteria oceny (rentowność, płynność, sprawność, zadłużenie), dużą liczbę wykorzystywanych wskaźników, o ogólnym i wycinkowym polu recepcji, charakterystykę różnych obszarów działalności przedsiębiorstwa, odmienną interpretacyjną. Dlatego też w ocenie przedsiębiorstw można zaproponować syntetyczny wskaźnik liczony na podstawie czterech podstawowych grup wskaźników analitycznych. Przy konstruowaniu miary syntetycznej należy kierować się następującymi zasadami:¹²⁴

- z każdej grupy wskaźników analitycznych wybiera się subiektywnie wskaźniki najważniejsze, tak aby ich zróżnicowanie było dobrą reprezentacją grupy: rentowności, płynności, efektywność gospodarowania majątkiem i zadłużenia;
- zbiera się i zestawia w tabeli wartości wybranych mierników dla kilku lat, co najmniej trzech;
- wszystkie wskaźniki do obliczeń, jeśli zachodziła taka potrzeba, przelicza się na stymulanty, tzn. takie wielkości, których wzrost oceniany jest pozytywnie (np. cykl rotacji zapasów w dniach jest destymulantą);
- wybrane wskaźniki analityczne normalizuje się wg następującej formuły – wartość wskaźnika z danego okresu do średniej arytmetycznej tego wskaźnika z badanych lat; taki sposób ustalania średniej pozwala na ocenę zmian miary syntetycznej w czasie;
- tak znormalizowane wielkości różnoimiennych wskaźników dla każdego z badanych lat sumuje się i uzyskuje miarę syntetyczną dla danego roku ocenianego przedsiębiorstwa.

¹²³ E. Mączyńska, Systemy wczesnego ostrzegania. Nowe Życie Gospodarcze, 12/2004.

¹²⁴ Jest to modyfikacja metody opisanej w: Z. Leszczyński. Zmiany efektywności działania polskich przedsiębiorstw. Studia i Prace Kolegium Zif, SGH, Warszawa nr 89/2008, s. 21-31.

Jest to prosta procedura rachunkowa łatwa do zaprogramowania w Excelu. W pewnym sensie jest podobna do liczenia wielowymiarowych modeli dyskryminacyjnych, gdyż w obu podejściach mamy do czynienia z wielkością syntetyczną będącą pochodną pewnych wskaźników finansowych. To co różni obie metody to: zasada wyboru wskaźników, sposób wyliczania wielkości syntetycznej i brak kryterium oceny przedsiębiorstw przy wskaźniku syntetycznym. Należy podkreślić, że ta propozycja metodyczna została zaproponowana do syntetycznej oceny rozkładu w czasie kondycji finansowej grup przedsiębiorstw, bez możliwości wykorzystania w ocenie zagrożenia finansowego. Przeprowadzone dotychczas badania wskazują, że obie metody dają bardzo zbliżone przebiegi rozkładu zjawiska w czasie.

3. Druga propozycja wskaźnika syntetycznego

Ta propozycja metodyczna opiera się na indeksach dynamiki zjawisk ilościowych związanych z działalnością przedsiębiorstw. Procedura liczenia takiego wskaźnika jest następująca:

1. Z różnych mierników charakteryzujących ilościowy wymiar działalności przedsiębiorstwa należy wybrać najważniejsze z punktu widzenia analityka. Tu zaproponowano następujące:
 - wielość przychodów ze sprzedaży ogółem
 - poziom zatrudnienia
 - wielkość aktywów ogółem
 - wielkość zysku netto
 - wielkość kapitału własnego
 - wartość inwestycji.
2. Zebrać i zestawić w tabeli wartości wybranych mierników dla kilku lat, co najmniej trzech.
3. Policzyc indeksy dynamiki łańcuchowej dla wszystkich okresów.
4. Policzyc wskaźnik rozwoju (WR) dla każdego okresu jako sumę indeksów wybranych wskaźników z tego okresu ($WR_2 = \text{indeks pierwszego miernika danego okresu} + \text{indeks drugiego miernika danego okresu} + \dots \text{ itd.}$).
5. Ogólny wskaźnik rozwoju (OWR) najprościej jest policzyć jako zwykłą średnią arytmetyczną z ciągu okresowych obserwacji. Lepszy jest jednak wskaźnik oparty na średniej ważonej z wyliczonych w punkcie 4 wskaźników okresowych. Pojawia się problem wyboru wag. Najbardziej popularną metodą jest sumowanie liczby lat, gdzie większą wagę przywiązuje się do ostatnich obserwacji w szeregu czasowym, a mniejszą do początkowych

okresów.¹²⁵ Przykładowo dla trzech lat ich suma to 6 (1+2+3). Wielkość finansowa z bieżącego roku dostaje wagę równą 3/6, z okresu poprzedniego 2/6 a z pierwszego – 1/6. Dla danych z pięciu lat będzie to odpowiednio 15 i wagi przypisane kolejno od pierwszego do ostatniego okresu: 1/15, 2/15, 3/15, 4/15, 5/15.

Poniższy przykład zilustruje proponowaną procedurę. Przykład oparty jest na następujących założeniach:

- wybrano trzy mierniki rozwoju: przychody, zatrudnienie i aktywa;
- przykładowe dane obrazują trzy typy rozwoju: postęp, stagnację i regres;
- z ciągu czterech okresów wyliczane są trzy indeksy dynamiki.

Postęp								
rok	przychody	dyn	rok	zatrudnienie	dyn	rok	aktywa	dyn
1	80	-	1	8	-	1	20	-
2	100	1,250	2	10	1,250	2	30	1,500
3	120	1,200	3	12	1,200	3	40	1,333
4	140	1,167	4	14	1,167	4	50	1,250
średnia arytmetyczna		1,206	średnia arytmetyczna		1,206	średnia arytmetyczna		1,361
średnia geometryczna		1,205	średnia geometryczna		1,205	średnia geometryczna		1,357
średnia ważona		1,192	średnia ważona		1,192	średnia ważona		1,319
WR2	4,00							
WR3	3,73							
WR4	3,58							
OWR	3,70							

Stagnacja								
rok	przychody	dyn	rok	zatrudnienie	dyn	rok	aktywa	dyn
1	80	-	1	8	-	1	20	-
2	80	1,000	2	8	1,000	2	20	1,000
3	80	1,000	3	8	1,000	3	20	1,000
4	80	1,000	4	8	1,000	4	20	1,000
średnia arytmetyczna		1,000	średnia arytmetyczna		1,000	średnia arytmetyczna		1,000
średnia geometryczna		1,000	średnia geometryczna		1,000	średnia geometryczna		1,000
średnia ważona		1,000	średnia ważona		1,000	średnia ważona		1,000
WR2	3,00							
WR3	3,00							
WR4	3,00							
OWR	3,00							

¹²⁵ B. Cornell. Wycena spółek – metody i narzędzia efektywnej wyceny. Liber, Warszawa 1999, s. 71-72.

Regres								
rok	przychody	dyn	rok	zatrudnienie	dyn	rok	aktywa	dyn
1	80	-	1	8	-	1	20	-
2	70	0,875	2	7	0,875	2	20	1,000
3	60	0,857	3	6	0,857	3	20	1,000
4	50	0,833	4	5	0,833	4	20	1,000
średnia arytmetyczna		0,855	średnia arytmetyczna		0,855	średnia arytmetyczna		1,000
średnia geometryczna		0,855	średnia geometryczna		0,855	średnia geometryczna		1,000
średnia ważona		0,848	średnia ważona		0,848	średnia ważona		1,000
WR2	2,75							
WR3	2,71							
WR4	2,67							
OWR	2,70							

Analizując powyższy przykład można zauważyć, że:

1. W rozwoju stagnacyjnym, kiedy wybrane mierniki nie ulegają zmianie w czasie, OWR jest na poziomie 3. W każdym przypadku tego typu rozwoju wskaźnik jest równy liczbie mierników przyjętych do badań. Dla trzech mierników jest równy 3, dla czterech – jest równy 4 itd. Ta właściwość pozwala na interpretację typu rozwoju na podstawie poziomu wskaźnika.
2. W rozwoju typu postęp OWR jest powyżej poziomu 3 (i odpowiednio powyżej 4, 5, jeżeli przyjmujemy cztery lub pięć wskaźników do badań). W rozwoju stagnacyjnym ten wskaźnik kształtuje się na poziomie około 3 i odpowiednio. Dla regresu wskaźnik jest mniejszy od 3.
3. Podobna jest też interpretacja dla wskaźników rozwoju liczonych dla poszczególnych okresów.

W przykładzie, dla poszczególnych wskaźników, policzono trzy typy średnich: zwykłą średnią arytmetyczną, geometryczną i średnią ważoną sumą lat. Wszystkie średnie są tu traktowane jako stopy wzrostu i wskazują na ich różny poziom zależnie od przyjętego sposobu liczenia tej stopy. Te średnie stopy wzrostu mogą być traktowane jako mierniki rozwoju przedsiębiorstwa z punktu widzenia każdego z wyróżnionych mierników. W przykładzie, dla różnych typów rozwoju, najwyższa jest zwykła stopa, mniejsza – geometryczna, a najmniejsza średnio ważona. W zależności od przyjętej średniej otrzymujemy różnej wielkości stopy wzrostu. Te rozbieżności są jeszcze większe w sytuacji kiedy mamy do czynienia z nierównomiernym rozwojem, np. najpierw wzrost potem spadek

(por. przykład poniżej). Ma to swoje znaczenie w praktyce analitycznej, gdyż może prowadzić do różnych ocen stopnia rozwoju. Można wtedy zaproponować inną metodę określania stopy wzrostu, a mianowicie liniowy model trendu, w którym współczynnik kierunkowy określa poziom stopy wzrostu, a tym samym tempo i typ rozwoju przedsiębiorstwa, oceniane z punktu widzenia pojedynczych mierników.

Piśmiennictwo

1. B. Cornell. *Wycena spółek – metody i narzędzia efektywnej wyceny*. Liber, Warszawa, 1999
2. K. Fabiańska, J. Rokita. *Planowanie rozwoju przedsiębiorstwa*. PWE, Warszawa, 1986, s. 11.
3. A.Hadasiak. *Upadłość przedsiębiorstw w Polsce i metody jej prognozowania*. Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, nr 153/1998.
4. Z. Leszczyński. *Zmiany efektywności działania polskich przedsiębiorstw*. Studia i Prace Kolegium Zif, SGH, Warszawa nr 89/2008.
5. A. Mączyńska. *Systemy wczesnego ostrzegania*. Nowe Życie Gospodarcze, 12/2004.
6. Z. Pierścionek. *Strategie rozwoju firmy*. PWN, Warszawa, 1998.
7. B.Prusak. *Nowoczesne metody prognozowania zagrożenia finansowego przedsiębiorstw*. Difin, Warszawa, 2005.
8. J. Stanienda. *Determinanty rozwoju i konkurencyjności przedsiębiorstw w regionie*. Wyd. MWSE, Tarnów, 2006.
9. *Zagrożenie upadłością*. Pod red. K. Kucińskiego, E. Mączyńskiej, IFGN, SGH, Warszawa, 2005.
10. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4009883> (10.05.2011)